

Szerkesztette
FÓRIS ÁGOTA ÉS
BÖLCSKEI ANDREA

TERMINOLÓGIASTRATÉGIAI **KIHÍVÁSOK A MAGYAR** **NYELVTERÜLETEN**

L'Harmattan

TERMINOLÓGIASZTRATÉGIAI KIHÍVÁSOK
A MAGYAR NYELVTERÜLETEN

TERMINOLÓGIASTRATÉGIAI KIHÍVÁSOK A MAGYAR NYELVTERÜLETEN

Szerkesztette

Fóris Ágota és Bölcskei Andrea

L'Harmattan

Budapest, 2019

A kötet kiadását az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) támogatta.

© L'Harmattan, 2019
© OFFI Zrt., 2019
© Szerkesztők, Szerzők, Fordítók 2019

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-414-516-5

Szakmai lektorok:

Nádor Orsolya

Szoták Szilvia

Nyelvi lektorok:

B. Papp Eszter

Robert P. Kerner

A borítón a Wikimedia Commons szabadon felhasználható fotója szerepel
Csontváry Kosztká Tivadar: Traui tájkép naplemente idején című festményéről.

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó igazgatója
és az OFFI Zrt. vezérigazgatója

A Kiadó székhelye: 1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
Tel.: +36-1-267-5979
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

Tartalom

Előszó (<i>Fóris Ágota és Bölcskei Andrea</i>)	9
Megnyitó és köszöntők (<i>É. Kiss Katalin, Tóth Attila, Németh Gabriella</i>)	20

Tanulmányok

<i>Tolcsvai Nagy Gábor</i> : Nyelvstratégia és terminológia	33
<i>Prószéký Gábor</i> : Terminológia és szóbeágyazás	47
<i>Benő Attila – Péntek János</i> : A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben	59
<i>Lanstyák István</i> : Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia	73
<i>B. Papp Eszter</i> : A terminológiastratégia kérdései Európában	94
<i>Tamás Dóra Mária</i> : A terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei	105
<i>Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia</i> : Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák	120
<i>Fóris Ágota – Bölcskei Andrea</i> : Ajánlások a magyar terminológiastratégiához	140

Függelék

Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért (The Brussels Declaration for international cooperation on terminology), 2002. (Ford. <i>Gaál Péter</i>)	165
Terminológiapolitikai irányelvek (Guidelines for Terminology Policies), 2005. (Ford. <i>Somogyi Zoltán</i>)	167

Contents

Preface (<i>Ágota Fóris</i> and <i>Andrea Bölcskei</i>)	14
Opening and Greetings (<i>Katalin É. Kiss, Attila Tóth, Gabriella Németh</i>)	20
Articles	
<i>Gábor Tolcsvai Nagy</i> : Language Strategy and Terminology	33
<i>Gábor Prószéky</i> : Terminology and Word Embedding	47
<i>Attila Benő – János Péntek</i> : Levels and Conditions of Hungarian Terminology Planning in Transylvania (Romania)	59
<i>István Lanstyák</i> : Language Management Theory and Terminology	73
<i>Eszter B. Papp</i> : Terminology Strategy in Europe	94
<i>Dóra-Mária Tamás</i> : Terminology Databases as Means of Terminology Strategy	105
<i>Ágnes Kuna – Zsófia Ludányi</i> : Principles in Medical Terminology and in Health Communication. Problems, tendencies, ideologies	120
<i>Ágota Fóris – Andrea Bölcskei</i> : Recommendations on the Hungarian Terminology Strategy	140
Appendix	
Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért (The Brussels Declaration for international cooperation on terminology), 2002. (Trans. by <i>Péter Gaál</i>)	165
Terminológiai politikai irányelvek (Guidelines for Terminology Policies), 2005. (Trans. by <i>Zoltán Somogyi</i>)	167

Előszó

A magyar nyelv versenyképességének megmaradása és a magyar nyelvközösség helyzetének alakulása a terminológia kérdéskörét is érinti. *A magyar nyelv jelene és jövője* címmel az elmúlt évben megjelent kötet részletesen tárgyalja a magyar nyelv pillanatnyi és várható jövőbeli helyzetével kapcsolatos adatokat, kérdéseket és teendőket, és egyértelműen állást foglal amellett, hogy a magyar nemzet versenyképességét, a magyar anyanyelvű beszélők jövőbeli életminőségét a magyar nyelv helyzete is befolyásolja. „A magyar nyelv és nyelvközösség helyzetének és várható jövőjének egyértelműen nemzetközi gazdasági és kulturális, versenyképességi vonzata van, amely közvetlenül érinti a magyar anyanyelvűek életminőségét és jövőbeni általános lehetőségeit” (Tolcsvai Nagy 2017: 20). A nyelvváltozat-típusok közül a szaknyelvek állapota alapvetően befolyásolja egy nyelv – és ezzel összhangban egy nyelvközösség – versenyképességét. Egy adott nyelv grammatikai szabályai a szaknyelvekben is érvényesek, így a szaknyelvi kommunikáció sajátos jellemzői között meghatározó szerep jut a szaknyelvi lexikának és a nem-nyelvi jeleknek, amelyet összességében terminológiának hívunk. A nemzeti nyelvet fejlesztő programok általában a köznyelvre fókuszálnak; ezen túl azonban tekintettel kell lenniük a szisztematikus szaknyelvi fejlesztésekre is.

E kötet kiindulópontja az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, azaz az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete) terminológiastratégiai (terminológiapolitikai) dokumentuma (2005), célja pedig egy olyan terminológiastratégia előkészítése, amely segíti a magyar szaknyelveket használó, magyar nyelven szakmai kommunikációban részt vevő beszélőket.

A terminológiastratégia létrehozásának célja hozzájárulni a kormány nyelv- és terminológiastratégiájának kialakításához, amely egyúttal támogatná az információ-, tudás-, innovációs-, digitális- és az oktatási stratégiákat. A kialakítandó stratégia egyfajta „nyelvi akadálymentesítés”-nek tekinthető, továbbá támogatja a kormány már meglévő stratégiáit, többek között a *Digitális Jólét Program* keretében létrejött digitális stratégiákat. Az online, nyilvánosan elérhető anyanyelvi terminológiai háttér biztosítja a digitális stratégiák anyanyelven való hozzáféréseinek a feltételeit, egyben a digitális oktatást, valamint a kis- és középvállalkozások digitális működtetésének háttérfeltételét.

A gazdaság és a foglalkoztatottság versenyképességének növeléséhez a megfelelő magyar nyelvű terminológia léte és hozzáférhetőségének biztosítása elengedhetetlen. Ezzel egyben csatlakozni kívánunk az *Európa 2020* növekedési stratégia célkitűzéseihez, különös tekintettel a gazdasági életben végzett K+F és innovációs tevékenységek támogatására és a színvonalas oktatás elősegítésére. A szabad kereskedelemnek és az oktatási, kutatási és innovációs beruházásoknak egyaránt előfeltétele a megfelelő magyar nyelvű terminológia létezése, összegyűjtése, egyesítése és harmonizációja (és nem egységesítése), továbbá annak más nyelvek terminológiájával való harmonizációja.

Az UNESCO-irányelv (2005) szerint a **terminológiastratégia**¹ (más néven terminológiapolitika) olyan, formálisan rögzített stratégiák együttese, amelyek segítségével koordinálják a terminológiával kapcsolatos határozatokat és célokat és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (pl. egy adott nyelvközösséget vagy egy államét). A terminológiastratégia nemzeti szinten része az általános nyelvstratégiának, és magában foglalja az intézmények terminológiastratégiáját is (része a vállalati nyelvstratégia, az innovációs stratégia vagy a PR-stratégia stb.). Összetevői a demográfiai faktorok; a kulturális, etnolingvisztikai, geolingvisztikai faktorok; valamint a szociálpszichológiai faktorok. Ezek a faktorok egyaránt jelen vannak a társadalmi tevékenység különböző szintjein (pl. a nemzeti, regionális, nyelvközösségi szinteken) és a különböző szakterületeken (pl. a kémiában, fizikában, orvostudományban). A terminológiastratégia része a szabványosításnak, a harmonizációnak, a jogalkotásnak és könnyen megragadható például abban, hogy mindegyik említett területen lényeges annak megadása, hogy „mi a jelentése” egy adott terminusnak. A terminológiastratégia jelentősége főleg abban áll, hogy hozzájárul az információ-, tudás- és innovációs politikához, valamint az oktatási stratégiákhoz. Eredményeként felgyorsul a lokalizáció (fordítás és adaptálás a helyi kulturális és nyelvi normák figyelembevételével); elősegíti az információhoz való hozzájutást, az információk közzétételét, a tudományos-technikai és az ipari-gazdasági fejlődést; továbbá hozzájárul a tudásmenedzsmenthez.

A magyar nyelvközösség több országra terjed ki. A Magyarországgal szomszédos országok közül Romániában a 2011-es népszámlálás adatai alapján 1 217 000-en, Szlovákiában 458 467-en vallották magyar anyanyelvűnek magukat, Szerbiában 250 000-re becsülik a magyar anyanyelvű beszélők számát, Ukrajnában 2001-es adatok alapján 250 000-en vannak a magyar anyanyelvű beszélők, Horvátországban 14 048-ra, Ausztriában kb. 10 000-re, Szlovéniában 4000 főre tehető az ott élő magyarok száma. „A legutolsó népszámlálás adatai szerint a Kárpát-medencei magyar nyelvközösséghez tartozók száma még mindig 10 409 567, melyből 8 409 048-an Magyarországon, 2 089 518-an pedig a szomszédos országokban élnek” (Tóth 2017: 133). Ezen kívül jelentős (s hozzátehetjük: egyre jelentősebb) létszámú magyar nyelvű közösség él a Kárpát-medencén kívül is, pl. Hollandiában, Nagy-Britanniában, Németországban, Izraelben, az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában. Az a tény, hogy a magyar nyelvközösség ennyi országban él, azért is fontos, mert a terminológia nagyon sok esetben nem csak nyelvekhez, hanem országhatárokhoz

is kötött: különösen jó példa erre a közigazgatás rendszere és annak terminológiája vagy egy-egy ország jogi berendezkedése és annak terminológiája. A Magyarországgal szomszédos államok lényegében 1920 óta a saját államnyelvükből fordítanak le szakszavakat külön államonként magyarra, és az így létrehozott, államonként eltérő, fordított terminológiát használtatják a magyar kisebbségekkel az egyes régiókban minden kommunikációs területen, így az oktatásban is. Az egyes országokban használt magyar nyelvű terminológiát harmonizálni szükséges egymással, össze kell gyűjteni és közzé kell tenni, milyen terminusokat használnak a szakemberek az egyes szakmákban, az egyes szakterületeken és az egyes országokban.

Az anyanyelv-használathoz való jog egyik háttérfeltétele, hogy létezzen pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia az adott nyelven, és hogy az ellenőrzött terminológiai adatokat nyilvános adatbázisokban és ingyenes online terminológiai szótárakban tegyék közzé.

Mivel hiányzik az érdekelt területekre kiterjedő, tudományos igénnyel szervezett és összehangolt magyar terminológiasztratégia (Fóris 2011), elérkezettnek láttuk az időt arra, hogy – szakmai körben – elkezdjük az erről szóló párbeszédet.

2018. március 9-én az MTA Könyvtárában *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* címmel rendeztünk konferenciát. Az esemény szervezői a Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI), a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és Terminológiai Kutatócsoportja (TERMIK), a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT), valamint az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI) voltak. A rendezvényt É. Kiss Katalin akadémikus, az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság elnöke nyitotta meg. Köszöntőt mondott Tóth Attila, a MANYSI igazgatója, valamint Németh Gabriella, az OFFI vezérigazgatója.

Napjainkra több intézmény és szervezet foglalkozik nyelvstratégiai és terminológiai kérdésekkel (lásd Fóris 2017), és számos olyan publikáció jelent meg, amelyek elvezethetnek a magyar terminológiasztratégia kialakításához. E célból hívtuk össze ezt a konferenciát, melynek előadóit is úgy kértük fel, hogy a nyelvstratégia és a terminológiasztratégia legfontosabb területeit öleljék fel az előadások. A témák a nagybottól a szűkebb felé haladtak: az általános magyar nyelvstratégiától indultunk és haladtunk a szűkebb terminológiasztratégia felé, áttekintettük az európai szokásokat, szabványokat és irányzatokat, a szomszédos országokban felmerülő magyar nyelvvel kapcsolatos problémákat és megoldási módjaikat, lehetőségeiket, az online terminológiai adatbázisokat és egy konkrét szaknyelvi terület, az orvosi terminológia kérdéskörét. A záró előadásban foglaltuk össze az – álláspontunk szerint – legfontosabb elveket és teendőket a terminológiasztratégia területén.

A programban az alábbi nyolc előadás szerepelt:

- Tolcsvai Nagy Gábor (MTA; ELTE, Budapest; UKF, Nyitra; Termini): *Nyelvstratégia és terminológia;*

- Prószyński Gábor (MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest; PPKE, Piliscsaba): *Terminológia és szóbeágyazás*;
- Benő Attila (BBTE, Kolozsvár; Termini) és Péntek János (MTA; BBTE, Kolozsvár; Termini): *A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben*;
- Szabó Mihály Gizella (Kostantin Filozófus Egyetem, Nyitra; Termini): *Terminológiai problémák és terminológiafejlesztés kisebbségben*;
- B. Papp Eszter (EAFT; MaTT; TERMIK): *A terminológiastratégia kérdései Európában*;
- Tamás Dóra Mária (ELTE, Budapest; OFFI, Budapest; TERMIK): *A terminológiai adatbázisok mint a terminológiapolitika eszközei*;
- Kuna Ágnes (ELTE, Budapest; KRE, Budapest) és Ludányi Zsófia (EKE, Eger; MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest): *Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák*;
- Fóris Ágota (KRE, Budapest; MaTT; TERMIK ; Termini) és Bölcskei Andrea (KRE, Budapest; MaTT; TERMIK): *Ajánlások a magyar terminológiai stratégiához*.

A kötet tartalma az előadásokhoz képest némileg módosult. A felvidéki (szlovákiai) magyar terület témához kapcsolódó kérdéseit Lanstyák István (Comenius Egyetem, Pozsony; Termini): *Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia* című tanulmánya képviseli.

12 Ezenfelül felvettük a kötet függelékébe a European Association for Terminology (EAFT) európai terminológiai szakmai bizottság csúcstalálkozóján 2002-ben megfogalmazott *The Brussels Declaration – for international cooperation on terminology (Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért)* magyar fordítását, valamint az UNESCO 2005-ben kiadott *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities (Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben)* című dokumentumának magyar fordítását.

Fóris Ágota és Bölcskei Andrea
szerkesztők

Jegyzetek

¹ A *terminológia*-előtagú összetett szavak írásmódjának kérdésében e kötetnél az egybeírás mellett döntöttünk. A *Magyar Terminológia* című folyóirat szerkesztésekor ezt a témát már körbejártuk, és ott végül a kötőjeles írásmód mellett döntöttünk, pl. „terminológia-stratégia”, „terminológia-menedzsmen”, „terminológia-oktatás”, elsősorban azért, mert a kötőjeles változatot könnyebb elolvasni és értelmezni. E kötet kapcsán újra megbeszéltük a helyesírási kérdéseket, és – bár a *terminológia* szóban disztribúciós módszerrel kielemezhető az elő- és az utótag – mivel a *terminológiastratégia* szó a helyesírási szabályzat szerint csak kétrészes összetételnek tekinthető, az egybeírás mellett maradtunk: pl. *terminológiastratégia*, *terminológiapolitika*.

Szakirodalom

- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat es az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacszi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Bevezetés. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 19–31.
- Tóth Pál Péter 2017. Népesedési viszonyok. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 109–136.

Források

- Büsszeli nyilatkozat (EAFT) 2002. *The Brussels Declaration – for international cooperation on terminology*. <https://eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/en.pdf> (Hozzáférés: 2018. február 18.) 13
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*, UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Hozzáférés: 2018. február 18.)

Preface

Keeping the competitiveness of the Hungarian language and the status of the Hungarian language community are connected to the field of terminology. The book under the title *A magyar nyelv jelene és jövője* (The present and future of the Hungarian language), published last year, handles in detail the data, questions and actions connected to the current and future status of Hungarian, and it takes a clear stand on the fact that the status of the Hungarian language also has an impact on the competitiveness of the Hungarian nation and the Hungarian native speakers' quality of life in the future. "The status and the expected future of the Hungarian language and language community have clear implications from the perspective of international economy, culture and competitiveness, which directly affect the Hungarian native speakers' quality of life and their general opportunities in the future" (Tolcsvai Nagy 2017: 20). Among the varieties of language, the state of specialised languages essentially influences the competitiveness of a language – and of a language community accordingly. The grammatical rules of the general language are valid in the specialised language as well, therefore specialised lexical units and non-linguistic signs, which can be referred to as terminology, have a predominant role among the unique features of specialised communication. The national language development programs focus mainly on the general language, however, these have to consider the systematic development of specialised languages too.

This volume is based on the terminology strategy (terminology policies) guidelines (2005) of UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), and its aim is to prepare a terminology strategy that supports the users of Hungarian specialised languages and the speakers who take part in the Hungarian professional communication.

The purpose of creating a terminology strategy is to contribute to formulating the language and terminology strategy of the government which at the same time would support the strategies on information, knowledge, innovation, digital education. The strategy to be formulated can be considered as solution for dissolving language barriers. Furthermore, it would support the established strategies of the government, among them the digital strategies within the *Digitális Jólét Program* (a government programme aiming at developing digital infrastructure and competences). An online, openly accessible terminological background in the native language can guarantee the

conditions for accessing the digital strategies in the native language and the background requirements of digital education and digital operation of small and medium sized enterprises.

For increasing the competitiveness of the economy and employment, the provision of a well-established and accessible Hungarian terminology is essential. With that, we would like to join to the objectives of the *Europe 2020* strategy for growth, especially regarding the support of R&D and innovations in the economy, and the quality of education. Creating, collecting, uniting and harmonising (but not unifying) a proper Hungarian terminology, and its harmonisation with the terminologies of other languages is also the prerequisite for free trade and the investments in education, research and innovation.

According to the UNESCO *Guidelines* (2005), **terminology strategy** (with other words, terminology policy) is a set of formal established strategies that helps coordinating the decisions and aims in connection with terminology and/or supports the terminology of a certain social group (e.g. of a language community or state). Terminology strategy is part of the general language strategy at the national level, and it includes the terminology strategy of institutions (as part of the company's language strategy, innovation strategy or PR strategy, etc.) as well. Its main components are demographic, cultural, ethnolinguistic, geolinguistic, as well as sociopsychological factors. These factors are also present at different levels of social activity (e.g. at national, regional, language community levels) and in different fields of expertise (e.g. in chemistry, physics, medicine). Terminology strategy is part of standardisation, harmonisation, legislation, and it is easy to understand, if we consider for example, that in each of these areas it is essential to specify what "the meaning" of a given term is. The main significance of terminology strategy is that it contributes to the information, knowledge and innovation policies and educational strategies. As a result, localisation (translation and adaptation taking into account local cultural and linguistic norms) is accelerated; it facilitates accessing and disseminating information, scientific-technical and industrial-economic development; and it contributes to knowledge management.

The Hungarian language community extends over several countries. In the neighbouring countries, according to the data from the 2011 census, 1,217,000 people in Romania and 458,647 people in Slovakia said that their mother tongue is Hungarian. In Serbia, the number of Hungarian native speakers is estimated at 250,000, whereas, according to the data from 2001, in Ukraine there are 250,000 and in Croatia 14,048 people said the same. Austria counts 10,000 while Slovenia has 4000 Hungarians living there. "According to the latest census data, the number of people who belong to the Hungarian language community in the Carpathian Basin is still 10,409,567, of which 8,409,048 live in Hungary and 2,089,518 in neighbouring countries" (Tóth 2017: 133). On top of that, an increasingly significant portion of the Hungarian speaking community lives outside the Carpathian Basin, e.g. in the Netherlands, Great Britain, Germany, Israel, the United States, Canada and Australia. The fact that the

Hungarian language community is spread out in so many countries is important, because the terminology is in many cases related not only to languages, but also to national boundaries; a good example for this is public administration and its terminology or the legal structure of a country and its terminology. (Since 1920, each state neighbouring Hungary translates the relevant terms from its official state language into Hungarian, and the use of the thus created, translated terminology, different state by state, is forced on Hungarian minorities in each region, in each communication field, including education.) The Hungarian terminology used in each country needs to be harmonised, collected, and the terms used by experts in different professions, in specific fields and in each country have to be made publicly available.

One of the fundamental prerequisites for the right to use the mother tongue is to have accurate, correct and verified terminology in that language and the verified terminological data has to be made available in public databases and free online terminological dictionaries.

Due to the fact that there is no Hungarian terminology strategy organised and harmonised along scientific methodology (Fóris 2011) which would cover the relevant fields, we thought it is time to start a dialogue within professional circles about this.

16 On 9th March, 2018 we organised a conference in the library of the Hungarian Academy of Sciences titled *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* (Challenges of Terminology Strategy in the Hungarian Language Area). The organisers of the event were the Hungarian Language Strategy Institute (MANYSI), the Department of Hungarian Linguistics and the Terminology Research Group (TERMIK) of Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, the Council of Hungarian Terminology (MaTT) and the Hungarian Office for Translation and Attestation (OFFI). The event was opened by Katalin É. Kiss, member of the Hungarian Academy of Sciences, president of the Presidential Committee on Hungarian Language in Science. The participants were greeted by Attila Tóth, director of the Hungarian Language Strategy Institute and Gabriella Németh, CEO of the Hungarian Office for Translation and Attestation.

Today, many institutions and organisations deal with linguistic and terminological issues (see Fóris 2017) and lots of papers have been published that could lead to the formulation of Hungarian terminology strategy. This is the reason why we convened this conference. We asked the speakers to include the most important areas of language strategy and terminology strategy in their presentation. The focus progressed from broader to narrower topics: starting from the general Hungarian language strategy and moving towards a narrower terminology strategy, we discussed European best practices, standards and trends, the issues, solutions and possibilities of the Hungarian language used in the neighbouring countries, the online terminology databases and a specific domain, the issues of medical terminology. In the closing presentation we summarised those principles and actions in the field of terminology strategy which we think are the most important ones.

The program featured the following eight presentations:

- Gábor Tolcsvai Nagy (Hungarian Academy of Sciences; Eötvös Loránd University, Budapest; Constantine The Philosopher University, Nitra; Termini Research Network of the Hungarian Language): *Language Strategy and Terminology*;
- Gábor Prószéky (Hungarian Academy of Sciences Research Institute for Linguistics, Budapest; Pázmány Péter Catholic University, Piliscsaba): *Terminology and Word Embedding*;
- Attila Benő (Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca; Termini Research Network of the Hungarian Language) and János Péntek (Hungarian Academy of Sciences; Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca; Termini Research Network of the Hungarian Language): *Levels and Conditions of Hungarian Terminology Planning in Transylvania (Romania)*;
- Gizella Szabó Mihály (Constantine The Philosopher University, Nitra; Termini Research Network of the Hungarian Language): *Terminological Issues and Terminology Development in Minorities*;
- Eszter B. Papp (EAFT; Terminology Research Group; Council of Hungarian Terminology): *Terminology Strategy in Europe*;
- Dóra Mária Tamás (Eötvös Loránd University, Budapest; Hungarian Office for Translation and Attestation, Budapest; Terminology Research Group): *Terminology Databases as Means of Terminology Strategy*;
- Ágnes Kuna (Eötvös Loránd University, Budapest; Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Budapest) and Zsófia Ludányi (Eszterházy Károly University, Eger; Hungarian Academy of Sciences Research Institute for Linguistics, Budapest): *Principles in Medical Terminology and in Health Communication. Problems, tendencies, ideologies*;
- Ágota Fóris (Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Budapest; Terminology Research Group; Council of Hungarian Terminology; Termini Research Network of the Hungarian Language) and Andrea Bölcskei (Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Budapest; Terminology Research Group; Council of Hungarian Terminology): *Recommendations on the Hungarian Terminology Strategy*.

The content of this volume is slightly different from the presentations of the event. The issues connected to the Hungarian speaking territory in Slovakia are discussed in the paper of István Lanstyák (Comenius University, Bratislava; Termini Research Network of the Hungarian Language): *Language Management Theory and Terminology*.

Furthermore, we included the Hungarian translations of two important documents in the appendix of this volume: *The Brussels Declaration – for international cooperation on terminology* (2002) formulated by the European professional committee for terminology, the European Association for Terminology (EAFT) and the *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*, which was issued by UNESCO in 2005.

Closing thoughts and recommendations

This volume includes studies that contribute towards the formulation of Hungarian terminology strategy which can later become a starting point for every field of expertise. In the next time period the following tasks should be carried out:

- Publishing a medium-term (4 to 10 years) strategic plan, a so-called “Green Paper” which can open the debate, in order to prepare a document about the terminology strategy plans. Pursuant to Section 38 of Government Decree 38/2012 (III. 12) on strategic government administration, the Green Paper *draws attention to the most important, unresolved questions of terminology as a policy area and initiates that the bodies concerned address the issues within the framework of the strategic control of the government.*
- Preparing a so-called *draft plan on terminology strategy.*
- Establishing an *advisory board on terminology strategy.*
- Based on the feedback from formulating and publishing the terminology strategy draft plan: finalizing a detailed *terminology strategy plan and programme.*
- Launching the *Hungarian National Terminology Portal.*
- Designing the *Hungarian National Terminology Database* and drawing up its cost plan, material and human resource prerequisites.

Ágota Fóris and Andrea Bölcskei
Editors

References

- Fóris, Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya [The principles of the Hungarian terminology policy. The relationship between practice and theory]. In: Hires-László, Kornélia – Karmacsi, Zoltán – Márku, Anita (eds.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris, Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról [About the Hungarian terminology policy and strategy]. In: Benő, Attila – Gúti, Erika – Juhász, Dezső – Sztóák, Szilvia – Terbe, Erika – Trócsányi, András (eds.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai.* Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.

- Tolcsvai Nagy, Gábor 2017. Bevezetés [Introduction]. In: Tolcsvai Nagy, Gábor (ed.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 19–31.
- Tóth, Pál Péter 2017. Népesedési viszonyok [Demographic trends]. In: Tolcsvai Nagy, Gábor (ed.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 109–136.

Sources

- The Brussels Declaration – for international cooperation on terminology*. EAFT, 2002. <https://eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/en.pdf> (Accessed: February 18, 2018.)
- Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. UNESCO, Paris, 2005. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Accessed: February 18, 2018.)

Megnyitó és köszöntők

A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság elnökének köszöntője

Kedves Vendégek! Kedves Kollégák!

A különféle tudományterületek szókinccse ideális esetben szervesen fejlődik; az új jelenségek felfedezői, az új elvek, új rendszerek megfogalmazói, a más nyelvi közegben született fogalmak első magyar használói találnak módot az új fogalmak megnevezésére; a korábban meghonosodott terminusok mintájára a szóalkotás vagy a szókölcsonzés eszközeivel élnek. Azonban volt már rá példa, hogy a szerves fejlődés nem tudott lépést tartani az igényekkel és szükségletekkel. Ez történt a reformkorban, a magyar nyelvű iskolai oktatásra való áttéréskor. A gimnáziumi oktatás latinul folyt; a Ratio Educationis a latin helyett a németnek szánt kitüntetett szerepet. A reformkori törekvések célja Magyarország és a magyar nyelv egyenjogúsítása, a magyar polgárság megerősítése volt, és ennek részeként a magyar nyelvű iskolahálózat kiépítése az alapoktól az egyetemig. A magyar nyelvű közoktatás azonban megvalósíthatatlan lett volna a tudományok magyar terminológiájának létrehozása nélkül. Rövid idő alatt olyan szakterületek magyar szakszókinccsét kellett megteremteni, melyekről esetleg korábban nem írtak és talán nem is beszélgettek magyarul.

Akik ezen a feladaton munkálkodtak, jól látták, hogy a feladat nem egyszerűen a szókinccsbővítés. Földi János például több szakterületen: a nyelvten, verstan, a növénytan és állattan, sőt a fizika területén is vállalkozott a szakszókinccs kialakítására. Mint írta, ma „zürzavar, fogyatkozás és tévedezés vagyon a magyar fűvésztudományban.” Egy-egy növénynek 5-6, 10-féle neve van, egy-egy növénynev 5-6, 10 különböző növényre alkalmaztatik. „Ez a bizonytalanság és zavarodás hasznavehetetlenné teszi többnyire eddig való mind orvosi, mind gazdasági könyveinket.” Földi jól látta, hogy a kialakítandó terminológiának a fogalmak rendszerét, hierarchikus viszonyait is tükröznie kell: „Egy nemnek mindenkor egy állandó neve légyen. Tökéletesen elneveztetett a plánta, amelynek egy nemneve és egy fajneve vagyon, így minden plántának a neve állni fog egy nemnévből és egy fajnévből.” Azzal is egyetérthetünk, hogy honnan kell venni az új terminusok anyagát: Elsősorban használjuk a régi törzsökös magyar elnevezéseket. Görög és deák minta szerint elnevezhetjük növényeinket azok külső és belső tulajdonságairól. És végül: használhatunk idegen neveket is – de azokat idomítsuk a magyar nyelv hangzásához! (Földi János: Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról. Béts, 1793)

Most is hasonló, de nagyságrenddel nagyobb feladat előtt állunk. Amióta a tudományos eredmények, információk terjedési sebességét nem korlátozza a könyvkiadás, folyóiratnyomtatás, a posta lassúsága, azóta rohamosan nő a tudományos információterjedés sebessége. Hasonló sebességgel nő az új szakszavak mennyisége is, és ezzel a sebességgel a szerves fejlődés nem tud lépést tartani. Szükség van tudatos, nagy léptékű és főként rendszerezett szókincsbővítésre, és ami még fontosabb: az új terminusok megismertetésére, mindenki számára hozzáférhető elektronikus adatbázisokban való közzétételére. A 21. századi tudományok magyar terminológiájának megteremtése és fenntartása elengedhetetlen feltétele annak, hogy a magyar nyelv fennmaradjon az oktatás nyelveként és a tudományos diskurzusok nyelveként. Azt pedig nem engedhetjük meg, hogy a magyar nyelv akár csak a felsőoktatásból vagy a tudomány területéről is kiszoruljon, hiszen egy nyelv fennmaradásának az a biztosítéka, ha azt a nyelvet egy közösség az élet minden területén használja. Bízom benne, hogy mai konferenciánk közelebb visz bennünket e feladatok tudatosításához és megoldásához.

Budapest, 2018. március 9.

É. Kiss Katalin

Az MTA rendes tagja

A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság elnöke

A Magyar Nyelvstratégiai Intézet igazgatójának köszöntője

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szeretettel köszöntök mindenkit *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* című konferenciánkon, amelyet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet, az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa és a Károli Gáspár Református Egyetem közösen szervezett.

Köszöntőmet egy olyan idézettel kezdem, amely Önök előtt természetesen jól ismert, utolsó mondata különösen, hiszen szállóigévé vált:

„Valljuk meg, hogy nagyon megsűkülünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe soha nem voltunk. Csodálkozom nagy nemzetünkön, hogy ő, ki különben minden tulajdonainak fenntartásában oly nemes, nagy és álhatatos indulattal viseltetik, a maga anyanyelvét felejteti láttatik, olyan világban pedig, melyben minden haza önnön nyelvét emeli, azon tanul, azon perel, kereskedik, társalkodik és gazdálkodik.

Jegyzed meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat

a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” (Bessenyei György: Magyarország. 1778)

Bessenyei gondolatának, igazságának beteljesítésében fontos szerepe volt annak, hogy 1844. november 13-án a latin helyett a magyar nyelv vált a hivatalos nyelvvé. Azonban önmagában ez a tény nem lett volna elég ahhoz, hogy a magyar művelődés ne latin és német nyelven folyjon tovább. Tudósok, kultúremberek, államférfiak együttes erőfeszítésére volt szükség, hogy ne csak jogunk legyen magyar nyelven művelni a tudományokat, de képességünk is; anyanyelvünket alkalmassá kellett tenni a feladatra.

Éppen ezért indult meg már korábban, a 18–19. század fordulóján az ortológusok és a neológusok nagy vitája, és folytatódott a 19. század első felében is a magyar nyelv általános és szakszókincsenek bővítése, gazdagítása: a nyelvújítás. A 19. század második és a 20. század első felében pedig a szótárkészítés élte nagy virágkorát, több általános és szakszótár született ekkor: 1843-ban Bugát Pál *Természettudományi Szóhalmaza*, 1862-ben az MTA megbízásából *A magyar nyelv szótára* Czuczor Gergely és Fogarasi János gondozásában, 1893-ban a *Pallas Nagy Lexikon*, 1902-ben és 1908-ban Szily Kálmán *Nyelvújítási szótárának* első és második kötete, 1911 és 1935 között pedig a *Révai Nagy Lexikon* –, hogy csak a legismertebbeket említsem.

22 Több mint két évszázad elteltével Bessenyei György meglátásai mind a mai napig érvényesek, meghatározó szerepük van nemzetünk sorsának alakulásában, sőt, számos párhuzam fedezhető fel az akkori és a mai helyzet között. Ma is ki kell használnunk anyanyelvünk adta lehetőségeinket, különösképpen a tudományok területén, ahol most a latin és a német helyett az angol nyelv hatása és dominanciája érvényesül. Ez a konferencia azért jött létre, hogy a Magyar Nyelvstratégiai Intézet (mint összekötő kapocs) a tudóstársadalmat, a kormányzatot és a közigazgatást a magyar nyelv ügyében együttműködésre sarkallja. Hiszen stratégai, terminológiastratégiai feladatunk, hogy megakadályozzuk a magyar nyelv visszaszorulását a tudományokban is. Úgy vélem, Tolcsvai Nagy Gábor professzor úr ennek tárgyalásával fogja megnyitni a konferencia-előadások sorát. – A magyar nyelv elsőbbségét meg kell őriznünk a szakszavak esetében is, hiszen a terminológia egyértelműsége annál inkább meg tud valósulni, minél inkább épít az anyanyelv logikájára. Ebből következik, hogy a terminológusok dolga nem egyszerű, mert nemcsak a szakmákon belüli magyar nyelvű kommunikáció könnyítése a feladatuk, hanem az egész magyar nyelvközösség szaknyelvi kommunikációjának *egyértelművé* tétele vagy olykor *lehetőségessé* tétele. A szakszavak ugyanis óhatatlanul beszivárognak a hétköznapi emberek nyelvhasználatába is – különösképp az infotechnológia korában, ez utóbbiról Prószéky Gábor professzor úr fog beszélni. – Nehézséget jelent az is, hogy a terminológiában nagyon fontos az időzítés, hiszen ha időben történik a magyarítás, illetve az egyértelműsítés, akkor nagyobb esély van arra, hogy egy-egy magyar szakszó kerüljön be a köznyelvbe és ne egy idegen vagy nem egyértelmű kifejezés. Példaként említeném itt a *promóció* szót, amely Magyarországon *előléptetést* és *népszerűsítést* is jelent, a Felvidéken viszont *diplomaosztót* is. A jól

magyarított és a beszélőközösség által használt szakszavak itthon képesek erősíteni az anyanyelvűséget, a határon túl pedig a nyelvi, nemzeti megmaradás zálogai lehetnek. A terminológia határon túli helyzetéről Benő Attila és Szabó Mihály Gizella nyelvészek tartanak előadást. – Mind a határon túli, mind pedig a magyarországi terminológiai törekvéseket az Európai Unió is meghatározza. Az Unió fordításpolitikájának hatására egyre több olyan terminológiai adatbázis jön létre, amely nem csak az adott tudományterület művelőinek tevékenységét támogatja, hanem a szakfordítók munkáját is. Ezek az adatbázisok remélhetőleg segítenek abban is, hogy elkerülhessünk olyan eseteket, mint amikor a *magistrat du parquet* francia jogi szakszót a magyarban *parkettajogásznak* fordították, ügyész helyett. Az Európai Unió és az adatbázisok terminológiai vonatkozásainak témakörével B. Papp Eszter és Tamás Dóra Mária nyelvészek előadása foglalkozik. – Mivel a terminológia tudománya szerteágazó, minden tudományterületen jelenlevő, tehát interdiszciplináris, ezért a teljes áttekintésére nincs lehetőség egyetlen konferencián. Kuna Ágnes és Ludányi Zsófia azonban betekintést nyújt nekünk az orvosi szaknyelv problémáiba, nyelvhasználata irányelveibe. – Konferenciánk utolsó előadásában Fóris Ágota és Bölcskei Andrea, a Károli Egyetem tanárai a konferenciákon elhangzottakat is összefoglalva, ajánlásokat tesznek a magyar terminológiastratégiához. Majdan pedig, mielőbb, egy terminológiastratégiai nyilatkozat elfogadása is céljaink között szerepel, amely szándékaink szerint szerves részét fogja képezni a magyar nyelvstratégiának is.

Tartalmasnak ígérkezik a délután, és remélem, hogyha nyelvújítókként nem is, de szakemberekként és a magyar nyelv iránt elkötelezetteként közös erővel még inkább „*bé tudjuk húzni*” a tudományt a magyar nyelvbe, és ezáltal a magyar nyelv ügyét előbbre tudjuk mozdítani!

23

Ehhez a célhoz kívánok sikeres konferenciát!
Köszönöm, hogy meghallgattak.

Budapest, 2018. március 9.

Tóth Attila
A Magyar Nyelvstratégiai Intézet (Miniszterelnökség) igazgatója

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) vezérigazgatójának köszöntője

Jogi és közigazgatási terminológiai fejlesztések az állami fordítószolgálat tevékenységében

A 21. század kihívásaival az élet minden területén szembe kell néznünk (társadalmi problémák, gazdaság, kultúra, oktatás, nyelv stb.). Egy nemzet versenyképességét az országban használt államnyelv jövőbeli helyzete és életképessége is befolyásolja, így a nyelvvel kapcsolatos kérdéseket nem pusztán elvi síkon kell tárgyalnunk, hiszen ezek fontos nemzetstratégiai kérdések, amelyeknek egyben gazdasági vonzatuk is van (vö. Tolcsvai Nagy 2017: 20; Szoatak 2017: 72). Nem mindegy, hogy milyen például anyanyelvünk presztízse, vagy az oktatásban és a közéletben betöltött szerepe, legyen szó az anyaországról (ahol a nyelv presztízse magas) vagy a környező országokban élő nemzetrészekről (ahol alacsonyabb). A szomszédos országokban élő külföldi nemzetrészekkel, annak különböző műhelyeivel, egyetemeivel az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (továbbiakban OFFI) szakmai kapcsolatot ápol éppen azért, hogy a nálunk felhalmozott tapasztalatokkal segítsük a magyar nyelv erősödését, a magyar szaknyelvi regiszterek gyarapítását.

24

Versenyképes az a nyelv, amely a leggyorsabban képes reagálni a világ változásaira. Napjainkban a különböző, dinamikusan fejlődő tudományágak vagy a technika szaknyelve is dominánsan az angol, így a különböző országok elsősorban az angolra tudnak építeni a nemzeti szaknyelvi regiszterek tekintetében. A versenyképesség szempontjából szükségzerű a nyelv digitális jelenléte, a terminológiai és szaknyelvi adatbázisok folyamatos fejlesztése (Fóris 2017), hogy legyen esélyünk pótolni az anyanyelvi szókészlet részleges hiányát (például a gyorsan fejlődő területeken), illetve támogatni a magyar nyelvhasználatát minél több nyelvi szinten. Ezért is fontos számomra a téma, amely a *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* címmel megrendezett konferencia keretében került kifejtésre az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet közös szervezésében. Ehhez kapcsolódóan szeretném ismertetni azokat a terminológiai fejlesztéseket, azt az innovatív szakmai munkát, amely az OFFI-ban folyik.

Az OFFI 100%-ban állami tulajdonban álló nyelvi szolgáltató gazdasági társaság, ami az elmúlt években az alapítói jogokat gyakorló Igazságügyi Minisztérium támogatásával stratégiai hangsúlyt helyezett a fordítások jó minőségének megtartására és erősítésére. A társaság szakmai tanácsadó testületével együtt (amely egyetemi képzőhelyek szaktekintélyeiből áll)¹ a cégvezetés arra a következtetésre jutott, hogy bár a jó fordítás kritériumai nem listázhatók – a jogászok által általában kedvelt módon – egyetlen taxatív felsorolásban, viszont számos olyan, a fordítás folyamatát, körülményeit tá-

mogató modern szakmai megoldás alakítható ki, amely végső soron az OFFI-ban készülő hiteles fordítások kiváló minőségéhez, azok stabil fenntartásához vezethet. Ez vonatkozik nemcsak a fordításokat készítő személyek képzésére, infrastrukturális ellátottságának erősítésére vagy a fordításminősítő rendszerek fenntartására, hanem a technológiai fordítási segédeszközök (CAT) használatának kiterjesztésére, a validált, így hitelesnek minősülő terminusokat tartalmazó többnyelvű adatbázisok bővítésére, felépítésére és a digitális megoldások révén új lehetőséget nyújtó novumok munkaformábanba illesztésére is.

Az OFFI elkötelezett nemcsak a magas minőségű fordítások készítése, hanem az ügyfélelégedettség fokozása mellett egyaránt. Így belső ügyviteli és minősítő rendszereink, valamint szakmai programjaink támogatnak minden olyan magas nívót eredményező megoldást, amely lehetővé teszi azt, hogy az állami fordítószolgálatnál dolgozó munkatársak kezéből a cégstratégiánkban is megfogalmazott, akár mintául is szolgáló etalon értékű szakmai tartalmak kerüljenek ki, megrendelőink pedig a nyelvi közvetítés során a szakmai profizmus élményét tapasztalják meg. A terminológiai és okirati adatbázisok építése apropóján kérdésként felmerülhet bennünk, hogy vajon hogyan lehetséges egy talán száraznak is tekinthető téma kapcsán élményszerű felhasználói elégedettséget elérni, és hogyan lehet felkelteni egy objektív és tudományos terminológiaépítő tevékenység során a leendő felhasználó pozitív érzéseit? Nos, a válasz egyszerű: elsőként ezt konkrét célként kell kitűzni, enélkül ugyanis a kívánt eredményt, azaz az elégedettséget sosem érhetjük el.

E célkitűzés megvalósult az OFFI 2016–2018 közötti időszakra vonatkozó intézményfejlesztési stratégiájában, amelyben nemcsak a 21. századi modernizációnak megfelelő működési megoldásokat foglalmaztunk meg, hanem olyan magas színvonalú közszolgálatot és képzési központtá válást is, amely elengedhetetlen egy modern fordításszolgáltató intézmény mindennapi működéséhez. Magyary a közszolgálat meghatározásakor két fontos vonást emel ki: a magánjogi viszonyokkal ellentétben a közszolgálati jogviszony kinevezéssel jön létre, és az alkalmazottól teljes hűséget és odaadást, a tőle telhető legjobb teljesítményt vár el (Magyary 1942). Tudva azt, hogy az OFFI munkavállalói és együttműködő partnerei a közszolgálat Magyary-féle itt idézett első feltételének (a kinevezés) nem felelnek meg, a modernizált OFFI működésében mégis sikerült az egykori miniszterelnökségi központi fordító osztályt² jellemző közszolgálati hűség és lojalitás kultúráját, és más, tipikusan a közszolgálatot jellemző, de a magánviszonyokban nem mindig elsődleges morális elvek megtartását áttemelni a napi működésbe. Az OFFI a kiváló minőségű fordítások elkészítésére mindig törekszik, lehetőleg jól strukturált és igen jól szervezett keretek között, amely kellően leszabályozott, átlátható, és a modern tudásmegosztásnak és a magas minőséget támogató szakmai szabványoknak³ megfelelően a nyelvi közvetítő tevékenységben közreműködő valamennyi résztvevő számára elérhető, előírható és számon is kérhető.

Természetes, hogy egy 100%-ban állami tulajdonú fordítóiroda – amely közpénzt termel és közpénzt költ el,⁴ s amelyben mintegy 150 fő munkavállaló dolgozik, amely

országosan 27 irodát tart fenn, és amely évente több mint 80.000 megrendelést szolgál ki – sosem lehet annyira rugalmas, mint egy kisebb, magántulajdonú fordítóiroda. Azonban etikus elvárás lehet irányába, hogy szemléletmódjában és (köz)szolgáltatói minőségében arra törekedjen, hogy a legjobb minőséget és kiszolgáltatást nyújtsa. Ha ugyanis az ügyfél nem elégedett, továbbáll. Mivel e lehetőség a hiteles fordítások esetén nem adott, mert hiteles fordítást jogszabály alapján csak az OFFI jogosult végezni ellátási kötelezettséggel,⁵ az OFFI – szűkkörű kivételtől eltekintve – nem utasíthat vissza hozzá beérkező megbízást, így óriási a fordítóiroda felelőssége a szolgáltatások és az ügyfélkezelés magas minőségének folyamatos szinten tartásában.

Napjaink globális technológiai fejlődése ráadásul új kihívások elé állítja a magántulajdonú vállalatokat és az állami szolgáltató cégeket is, s nem kivétel ez alól egyetlen fordítóiroda sem. Számos olyan modern megoldás áll már fejlesztési stratégiánknak köszönhetően rendelkezésünkre, amelynek igénybevétele végső soron a kiváló fordítások, a magas nivójú nyelvi közvetítés és a pozitív ügyfélélmények elérését támogatja. Ezért az állami fordítóiroda is 21. századi terminológiai fejlesztési projektekkel megvalósítja azt a régi álmot, amelynek eredménye egy magas színvonalú, legalább négy-nyelvű adatbázis létrehozása volt. Ebben a magyar jogrendszernek és a közigazgatásnak mindazon legfontosabb terminusait dolgozzuk fel hatékony projektmenedzsmenttel is támogatott munkamódszerrel, amelyek nemcsak a hazai igazságügyi nyelvi közvetítési tevékenység során a fordítók, tolmácsok és az igazságügyi eljárásokban dolgozók (bírák, ügyvédek, igazságügyi szakértők és más szereplők) részéről igényként merül fel, hanem amely a nemzetközi (jog)összehasonlításhoz is olykor hasznos nyelvi tartalmakat hordoz.

26

A jogi terminológiai projektek indulásakor (Tamás 2017) az Igazságügyi Minisztériummal együttműködve elsődlegesen tehát a közigazgatásban használt fogalmak egységesítését terveztük megvalósítani, amelynek során a hivatalos jogszabályfordítási projekt is elindult, ennek köszönhetően pedig nemcsak az OFFI IUSTerm-adatbázisa, hanem az IM által gondozott Termin-adatbázis⁶ is frissült. Az igazságügyi Termin-adatbázist hazánk uniós csatlakozásának előkészítésekor az igazságügyért felelős tárca hozta létre. Célja az európai uniós joganyag magyarra fordításának támogatása volt, így az adatbázis eredetileg elsősorban a Magyarország csatlakozása idején hatályos uniós joganyag jellemző szakkifejezéseinek magyar, angol, francia és német nyelvű megfelelőit tartalmazta. 2004. május 1. óta az uniós jogszabályok magyar nyelvre történő fordításáról az Európai Unió intézményei gondoskodnak, így a terminológia alakítása is már az intézményeknél történik.⁷ Jelen tanulmánykötet megjelenésekor már számos, az IM és OFFI által közösen fordított jogszabályszöveg elérhető a Nemzeti Jogszabálytárban. A 2010-es évek elején indított kísérleti munkacsoport kiváló szakemberekkel bővült – jogi fordító, nyelvi, szaknyelvi és jogi lektor együttműködésével –, akik 2017-től napi szinten dolgoznak együtt. A szakmai és jogi lektorálást az Igazságügyi Minisztérium magasan képzett nyelvi közvetítésért felelős munkatársai, szakértői végzik és irányítják. Nem véletlenül, hiszen a szakfordító és a tolmácsste-

vékenység központi ágazati irányítását is az igazságügyért felelős miniszter látja el.⁸ (E tevékenysége kiterjed minden szakfordító és tolmácstevékenységre függetlenül attól, hogy a tevékenységet folytató szerv, vagy személy milyen szervezeti keretekben vagy szervezeti alárendeltségben működik, ugyanakkor az oktatásért felelős miniszter határozza meg a szakfordítók és a tolmácsok képzésének, valamint továbbképzésének szabályait, továbbá a szakfordító és a tolmácsképzés megszerzésének feltételeit.) Az itt közzétett jogszabályfordítások bárki számára elérhetők elektronikusan, s érdemes az igazságügyi tárca iránymutatása alapján lektorált fordításokból kiindulni minden olyan helyzetben, amikor jogszabályi idézés, értelmezés kérdése merül fel nyelvi közvetítést igénylő vitákban. Még akkor is, ha az itt közzétett jogszabályfordítások nem azonosak a közlönyökben megjelenő magyar nyelvű hiteles szöveggel, inkább tájékoztató jellegűek, tehát jogi kötelező erővel nem rendelkeznek. A Nemzeti Jogszabálytárról szóló jogszabály alapján⁹ ugyanis ebben a jogszabálytárban közzé kell tenni az igazságügyért felelős miniszter által meghatározott jogszabályfordításokat.¹⁰ A hivatalos jogszabálytár internetes oldala tehát a magyar jogszabályoknak az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási programja keretében készült angol nyelvű, jogilag lektorált fordításait teszi közzé és elérhetővé a jogkeresők számára.

Ahhoz, hogy megítélhessük, hogy milyen hatalmas volumenű szakmai munkáról van itt szó, álljon itt néhány adat az összehasonlítás kedvéért: a Ptk. lektorált változatából kivonatolt terminuspárok rögzítése magyar és angol nyelven minimum 3000 terminust jelent az OFFI fejlesztési programjában, további jogszabályfordítások bevonásával pedig (pl. az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény, a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény, a 2017. évi I. törvény, a 2014. évi XL. törvény 2014. évi XXXVIII. törvény, vadászati törvény feldolgozása, Btk. stb.) az adatbázis elemeinek száma akár 6000 terminus fölé is bővíthet még 2018-ban, magyar és angol nyelven. A validálási státusz az OFFI IUSTerm-adatbázisában több szintnek is megfelel, míg az IM által fejlesztett Termin-adatbázisra jelenleg igen hasznos glosszáriumként tekinthetünk. A jogszabályfordításokból eredő terminológiai adatbázisépítés mellett az OFFI speciális, az Alaptörvény jogi szövegéből készített külön adatbázist készített, amely mintegy 1200 szakkifejezést rögzít több nyelven, emellett a közigazgatási titulusokat tartalmazó többszáz terminust és definíciót tartalmazó adatbázis is készül, továbbá egyéb más jogi és közigazgatási területen végez a társaság komoly terminológiai munkát.¹¹

Az anyakönyvi terminusok a hiteles fordítási szolgáltatásoknak fontos részét teszik ki. A terminológiai műhelymunkák során vált egyértelművé az, hogy a korábbi idegen nyelvű adatállományok és az OFFI-ban használt terminológia között viszonylag korlátozott az átfedés (l. uniós irányelv¹² és az anyakönyvvezetők nemzetközi egyesületének glosszáriuma¹³). Az OFFI-ban működő IUSTerm projekt munkacsoportja megállapította, hogy ez ellentmond annak a piaci híresztelésnek, miszerint az irányelv kiváltja az anyakönyvek fordításánál a hiteles szolgáltatások szükségességét, valamint, hogy megmutatja azt is, hogy nem található más, ilyen jellegű gyűjtés. (A fentiek miatt

az eredetileg a projektben kitűzött, nyelvenként többszáz terminus minimum kétharmadát az OFFI által felkért nyelvi szakértőknek kell beírniuk, és mivel nem kizárólag csak a már rendelkezésre álló adatokat kell leellenőrizniük, ezért a munka mennyisége a terminológiai projekt indításakor tervezetthez képest megnőtt.)

A projektek láttán ma már nem kétséges, hogy a kitűzött célok egyértelműen a hazai jogrendszerben dolgozók és a közigazgatási szereplők nyelvi szolgáltatási igényeinek megfelelő adatbázisok létrehozására irányulnak, melyek végső soron nemcsak a fordítók munkájának hatékonyságát segítik, hanem a fordítást felhasználók elégedettségét és az elkészült mű igényességét is erősítik. Ebben ráadásul a felhasználói oldal már a munka elején részt vehet, hiszen tőlük is várunk olyan delegáltakat nyelvi szakértői tanácsadóink köré, akik egyenes és közvetlen módon becsatornázzák a szakértői munka révén a végfelhasználói igényeket a projekt eredménytermékének létrehozásába. A szakértői munka mellett az OFFI az igazságügyi fordítások megrendelése esetén számos esetben (ha létezik ilyen) bekéri a megrendelőtől az előzményi terminológiákat vagy az elvárt terminushasználatra utaló instrukciókat is, ezzel is erősítve a készülő fordítási terméknek a legmegfelelőbb célhoz kötöttségét és felhasználhatósága maximális megvalósulását. Így a terminológiai fejlesztési munkában résztvevők már előre vetítik a delegáló szervezetek részére a leendő adatbázisok releváns tartalmát és hasznosságát. A legvégső felhasználói élmény tesztjét majd a kész és folyamatosan bővülő adatbázisok felhasználó oldali használhatósági próbája jelentheti, de ez még nem az itt ismertetett rövidtávú célok során valósul meg. A készre jelentett adatbázisok használhatóságát és megrendelői, felhasználói elégedettségét a projekt zárása utáni visszacsatolások fogják értékelni, amelyek nélkülözhetetlenek minden projektmenedzsment-szemléletű fejlesztésnél, így az OFFI is ennek a módszertannak megfelelően készül a terminológiai fejlesztési projektek tartalmi értékelésére. Az adatbázisok lehetséges jövőbeli, a közzétételt biztosító felhasználói felületei pedig minden lehetőséget megadnak majd ahhoz, hogy az adott korszakban böngésző tartalomkeresők vizuális és kereshetőségi igényei professzionális módon kielégítésre kerüljenek.

Láthatóvá vált tehát a válasz a korábban feltett kérdése, hogy milyen úton érhetünk el akár a pozitív élményteremtéshez még a terminológiai adatbázisok fejlesztése során is (hasonlóan egy száraz jogszabálytárban való keresgéléshez, amely szintén okozhat jogászok számára hasonló elégedettség érzést, mint amilyenre a fordítók várnak a terminológia keresése közben, amennyiben a jogi tartalom és a kereséshez rendelkezésre álló felület igényesen kerül összeállításra vagy kialakításra.)

A terminológiai adatbázisok mellett az állami fordítószolgálat egy hitelesnek tekinthető és anonim okirattár fejlesztését is kitűzte, hasonló célból. A többnyelvű iratmintatár adatbázis elkészítése még több évig tartó feladatot, szakértői és csapatmunkát, tesztelést jelent. Bizonyosak vagyunk abban, hogy az állami fordítóirodának jogi kötelezés hiányában is közszolgálati etikai kötelessége e fejlesztéseket megvalósítani, a nála lévő

tudást megosztani, majd közkinccsé tenni azt a hazai közigazgatás és jogrendszer további fejlesztése, modernizációja és versenyképessége érdekében.

Látható, hogy mi, a konferencia szervezői és résztvevői közös eredményekért dolgozunk. Nekünk, elsődlegesen a jogi és közigazgatási fordításokért felelős állami fordítás-szolgáltatóként feltétlenül olyan célokat kell kitűznünk, amelyek a magyar (jogi) nyelv versenyképességét, fejlődését szolgálják, s ennek része kell legyen a jogi versenyképesség is – hiszen az OFFI az Igazságügyminisztérium felügyelete alá tartozik – számos más igazságügyi szolgáltató hivatásrenddel egyetemben (igazságügyi szakértők, ügyvédek, végrehajtók stb.). Ezért volt nagyon fontos, hogy elkezdődött a szakmai párbeszéd – a nyelvstratégia részeként – a terminológiastratégia kidolgozásáról.

Budapest, 2018. március 9.

Németh Gabriella

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) vezérigazgatója

Jegyzetek

¹ Az OFFI Zrt. 2015-ben elfogadott új Szervezeti és Működési Szabályzatában létrehozott Fordítási és Tolmácsolási Minősítő Testület.

² 1869. március 25-én alapították meg az akkor Miniszterelnökségen a központi Fordító Osztályt.

³ Az OFFI működése mindenben megfelel az ISO 9001:2015 valamint a speciálisan a fordítás-szolgáltatókra irányadó ISO 17100:2015 szabványban foglaltaknak.

⁴ Amely a nyilvános mérlegadatai alapján 2016-ban 1,7 mrd Ft-tal, 2017-ben már ca. 1,9 mrd Ft-tal gazdálkodik.

⁵ 24/1986 MT rend. 5.§.

⁶ IM Termin-adatbázis, <https://eu-terminologia.im.gov.hu/>

⁷ IATE, <http://iate.europa.eu/>

⁸ 24/1986 MT rend. 6.§.

⁹ 338/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet 2. § (4) bekezdés

¹⁰ <http://njt.hu/njt.php?forditasok>

¹¹ büntetőjogi, anyakönyvi terminusok

¹² <https://publications.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/1d2af2a3-5303-11e6-89bd-01aa75ed71a1/language-hu> (Hozzáférés: 2018. július 10.)

¹³ <http://www.evs-eu.org/worterbuch.html> Europäisches Wörterbuch für das Personenstandswesen (Hozzáférés: 2018. május 10.)

Szakirodalom

- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Magyary Zoltán 1942. *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete és működési rendje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Szoták Szilvia 2017. Gondolatok nyelv és gazdaság viszonyáról. In: Gróf Annamária – Koláth Anna – Szoták Szilvia (szerk.) *Szélrózsa*. Termini Egyesület, Budapest. 72–83.
- Tamás Dóra Mária 2017. Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/tamas-dora-maria-bevezetes-a-jogi-terminologiaba-a-terminologus-szemuvegen-at/>
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Bevezetés. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 19–31.

Források

30

- 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról.
- 338/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet a Nemzeti Jogszabálytárról.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2016/1191 rendelete (2016. július 6.), <https://publications.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/1d2af2a3-5303-11e6-89bd-01aa75ed71a1/language-hu> (Hozzáférés: 2018. július 10.)
- Europäisches Wörterbuch für das Personenstandswesen [Anyakönyvvezetők nemzetközi egyesületének glosszárium], <http://www.evs-eu.org/worterbuch.html> (Hozzáférés: 2018. május 10.)
- IATE, <http://iate.europa.eu/>
- IM Termin-adatbázis, <https://eu-terminologia.im.gov.hu/>
- Nemzeti Jogszabálytár, <http://njt.hu/njt.php?forditasok>

TANULMÁNYOK

Tolcsvai Nagy Gábor

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest;
Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Nyitra
tng hu@hotmail.com

Nyelvstratégia és terminológia

A tanulmány a terminológia legfontosabb stratégiai, nyelvstratégiai kérdéseit tárgyalja. A terminológia a nyelvnek, és következésképpen a nyelvtudománynak olyan területe, amelyben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. A terminológia – bárholnan művelik vagy tekintik is – tudatos alakítása egy nyelvnek, annak meghatározott területein. A tanulmány áttekinti, hogy a terminológia miképp helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében (ezt a szemantika területén mutatja be), röviden tisztázza a terminológia kapcsolatát a mindennapi nyelvi gyakorlattal, a nyelvhasználattal is, illetve részletezi a nyelvi tervezés általános nyelvstratégiai jellemzőit és azoknak a terminológiai tevékenységben betöltött specifikus szerepét. A kifejtés menetében a terminológia e területei közül a következőkről esik szó: mi terminológia viszonya (i) a stratégia, nyelvstratégia tevékenységéhez, (ii) a szemantikához, (iii) a stratégiát művelő intézményekhez és (iv) a nyelvi tervezéshez.

33

Kulcsszavak: innováció, nyelvstratégia, nyelvi tervezés, szemantika, terminológia

Language Strategy and Terminology. The paper discusses the relevant strategic problems of terminology. Terminology is a domain in language and consequently in linguistics whereby continuous and deliberate human intervention takes place. Terminology is one way to form language on purpose in specific domains. The paper gives an overview how terminology is situated in linguistics (in the field of semantics), explains the relation between terminology and everyday language use, details the strategic features of language planning, and the specific functions of these features in terminology activities. The topics discussed concentrate on the relation of terminology to (i) language strategy, (ii) semantics, (iii) the institutions of terminology strategy, and (iv) language planning.

Keywords: innovation, language planning, language strategy, semantics, terminology

1. Bevezetés

A nyelvtudomány elmúlt kétszázötven éves történetének egyik jellemző kettőssége a leírás és az előírás közötti feszültségviszony. Az a kérdés, mely szerint be lehet-e tudatosan avatkozni egy nyelv működésébe, rendszerébe, vagy csakis a spontán, „tisztá forrású” folyamatok szabad folyását lehet és kell hagyni. Azokban a kultúrákban, azoknak a nyelveknek az esetében, ahol standardizációs műveletek zajlottak le, ez a dilemma egyértelműen jelentkezett, és a kérdés határozott válaszokat kapott. A standardizáció nyílt beavatkozás az adott nyelv rendszerébe és használatába, úgy, hogy a kodifikáló műveletet a nyelvközösség szükségesnek és hasznosnak tekinti. Ennek folyamányaként a nyelv tudományos leírása is tartalmaz (az adott korszakban tartalmazott) előíró kijelentéseket, részkérdések kifejtésében és monografikus, valamint iskolai nyelvtanokban és szótárakban. A kodifikációs korszakok múltával, Európában a 20. század második felétől, az előírást kerülő, értékelést nem tartalmazó leíró szemléletmód vált uralkodóvá – legalábbis a kiinduló kutatói szándékok szerint. Ugyanis egy nyelvnek (a németnek, a magyarnak, a szlováknak) hagyományos változatai élnek, amelyeket szociolingvisztikai értelemben eddig egyetlen monografikus nyelvtanban sem szintetizáltak. Vagyis nemigen készültek olyan nyelvtanok, amelyek egy nyelvi szerkezetet annak konvencionális változataiban mutatnának be. Biber et al. (1999) eddig kivételes, korpuszalapú vállalkozása a megvalósíthatóság összetettségét példázza. A nem előíró nyelvtanok az adott nyelv standard változatát mutatják be, általában erre történő utalás nélkül.

34

Vannak azonban a nyelvnek, és következésképpen a nyelvtudománynak olyan területei, amelyekben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. Ilyen terület a terminológia. A terminológia – bárhonnan művelik vagy tekintik is – tudatos alakítása egy nyelvnek, annak meghatározott területein. Azt kell áttekinteni, hogy a terminológia miképp helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében, és ehhez tisztázni szükséges a terminológia kapcsolatát a mindennapi nyelvi gyakorlattal, a nyelvhasználattal is. Az alábbiakban a terminológia e területei közül a következőkről lesz szó: mi terminológia viszonya (i) a stratégia, nyelvstratégia tevékenységéhez, (ii) a szemantikához, (iii) az azt művelő intézményekhez és (iv) a nyelvi tervezéshez.

2. A terminológia mint innováció és rendszer

A terminológia nyelvtudományi oldalról tekintve leírás és alkotás egyszerre. A terminológiai tevékenység fő formája – egyszerűen fogalmazva – a szakterminusok létrehozása, meghatározása, az adott szakmával való egyeztetése, használati elterjesztése, egy adott nyelven belül vagy nemzetközi alkalmazásra tervezve (vö. Cabré 1998, Fóris 2005; a nemzetközi jogi és intézményi rendszer áttekintésére lásd Fóris 2017). Tehát

olyan tervezés, alkotás (újítás) és kodifikáció, valamint kiterjesztés, amely az egyik oldalról egy nyelv vagy sok nyelv mindennapi gyakorlatába illeszkedik, a másik oldalról valamely szakma (szakmák) feltételeinek felel meg.

A terminológia dinamikus tevékenység, amelynek egyik meghatározó jellemzője az újító alkotás: új szakkifejezésekre van rendszeresen szükség. Az újítás, akár spontán (például egy szakmai, tehát nem terminológiai műhelyben történik meg), akár professzionális, szabott feltételek között lehet eredményes. Így mintha elkülönülne a mindennapi nyelvi gyakorlattól. Azonban érdemes megjegyezni, hogy a nyelvi újítás, a korábban nem létező nyelvi formák, jelentések, szerkezetek létrehozása nem különleges, hanem éppen gyakori jelenség a hétköznapi nyelvi tevékenység során, a hosszabb távú nyelvi változás kezdeti eseményeként.

A nyelvi változás mindig a cselekvő, azaz beszélő ember teljesítménye: a beszélő változtatja meg a nyelvet, nem a nyelv változik önmagában. A nyelvi változás és a nyelvi rendszer nem áll kizáró módon szemben egymással, a nyelvi változás egy korszak állandónak tűnő nyelvi rendszeréhez mindig hozzátartozik.

A nyelvi változás közege az elemi nyelvhasználati esemény, amelyben a beszélő ember cselekszik, és vagy teljesen igazodik a korábbi sémákhoz, vagy változtat ezeken. A nyelvhasználati esemény tényezője a tapasztalati tér (más szavakkal tapasztalat, emlékezés a múlttól): egy mindenkor jelenben aktivált, múltbeli tapasztalatokon alapuló tudás, amelynek formája a nyelvi séma mint jóváhagyó szerkezet, és az elváráshorizont (más szavakkal várákozás, remény a jövőbeli történésekkel kapcsolatban): a jövőre irányuló cél, elvárásnorma (vö. Gadamer 1984, Koselleck 2003).

35

A nyelvi változást eredményező emberi, nyelvi cselekvésre az jellemző, hogy a beszélőközösségben és a nyelvi rendszerben végbemenő változás az egyedi nyelvhasználati esemény végrehajtójának legtöbbször nem célja. A beszélő a közvetlen beszédhelyzetnek megfelelően beszél, saját nyelvi tudásához képest valamilyen újdonságot létrehozva, de nem a teljes rendszer megváltoztatásának tudatos céljával. A nyelvi változás eredménye, de nem célja a cselekvésnek (ez a láthatatlan kéz elméletének lényege; lásd Keller 1990). Az ilyen cselekvésnek az egyik kimenete a közvetlen szándékolt beszédcselekvés eredménye az adott helyzetben, a másik a rendszerre ható eredménye nem szándékolt hatás. A sikeres változtatások, újítások elterjednek, ismertté válnak, használatuk gyakorisága megnő, ezáltal fokozatosan beépülnek a nyelvközösség normarendszerébe, konvencionált sémává válnak.

A nyelvközösséget, illetve a beszélőközösséget a nyelvi interakciók során bemutatott (érvényesített), illetve elvárt normákat megvalósító nyelvi cselekvések tartják össze, méghozzá 1. a replikáció, vagyis a sémák változatlan használata, normájuk jóváhagyása; 2. az alteráló replikáció, azaz a sémák kismértékben módosított ismétlődő használata; valamint 3. az innováció, a változtatás a nyelvi gyakorlat műveleteiben (vö. Croft 2000). A normák orientáló mintarendszerek, melyek átfogó kategóriákba rendeződnek el. A normák, az orientáló mintarendszerek adják a gyakorlati, intuitív tudás külső (nem individuális) irányító és egyben etikai keretét, közelítik az egyedi nyelvi tudásokat a közös érzék, a *sensus communis* felé, amely közösséget létesít.

A beszélő akkor újít, akár tudatosan, akár intuíció alapján, amikor a rendelkezésre álló konvencionális sémák nem bizonyulnak megfelelőnek kommunikációs céljai megvalósítására. A nyelvi újítás mindig motivált, bár a motivációról a beszélő nem tud feltétlenül beszámolni. A motiváció a fogalmak kialakításában, fonológiai, a szemantikai és szimbolikus szerkezetek konstruálásában alapvető tényező (vö. Radden–Panther 2004, Panther–Radden eds. 2011).

A nyelvi változást a nyelvtudomány a fentieknek megfelelően csakis a konstrukciós (fonológiai, szemantikai, morfoszintaktikai) és pragmatikai vizsgálatokkal együttesen tudja autentikusan leírni.

A terminológia meghatározó tényezője az innováció és az azzal együtt járó kodifikáció, amely a nyelvi ismereteken (a tapasztalati téren) alapul, a jövőre irányul (az elváráshorizontot tölti ki), ám a mindennapi nyelvi újításokon túl tudatában van a nyelvi rendszerre tett vagy teendő hatásnak. Ugyanakkor maga a kodifikált nyelvi innováció elsősorban a szakmai közösségekben kapja meg érvényességét, azon túl főképp az iskola és eszközök, eljárások mindennapivá válása révén terjedhet.

A terminológia egyik alapvető stratégiai tényezője mutatkozik itt meg: a terminológia a nyelvi tervezés keretében végzi innovatív tevékenységét.

A Neustupný (1970) szerinti probléma/folyamat megfelelésekben a terminológiai innováció során az első probléma a szelekció, vagyis a megfelelő terminus kiválasztása, amely szaknyelvi döntést kíván folyamatként (l. még Fishman 1998). A következő probléma a stabilitás (a terminus állandósága), amely a kodifikáció folyamatában oldódhat meg. Más nézőpontból a szaknyelvi döntés és a kodifikáció (i) korpusztervezési tevékenység, amennyiben adott nyelvi kifejezés alakját, jelentését módosítja vagy rögzíti a szakmai és nyelvi kritériumoknak megfelelően, (ii) státustervezési tevékenység, amennyiben a nyelvi kifejezés szociokulturális, szociopolitikai státusát kodifikált szakkifejezésként módosítja vagy rögzíti, (iii) presztízstervezési döntés, amennyiben a szakkifejezésként kodifikált szerkezet nyelvközösségbeli és nyelvi rendszerbeli tekintélyét megadja (ehhez lásd Haarman 1998).

Az itt röviden jelzett nyelvertervezési műveletek szükségesek ahhoz, hogy a terminológia az egységesség, egyértelműség és használhatóság kritériumainak megfeleljen. Ehhez hozzátartozik esetünkben a terminológiai rendszer nyelvileg egyszerre magyar és nemzetközi jellege és alkalmazhatósága, valamint a fordíthatóság.

A terminológia egy nyelvben, egy szakmában és nemzetközileg egyaránt rendszerek, hálózatok szisztémája. Ennek a nyelvi vonatkozásait itt csak jelezni lehet.

3. A stratégia

A stratégia rövid meghatározás szerint összetett, nagyléptékű tevékenység megtervezésének és végrehajtásának tudománya; illetve valamely eljárás, tevékenység átfogó terve, amely tartalmazza a cél eléréséhez szükséges cselekvéseket és a lehetséges akadályozó

tényezőket. A stratégia tehát hosszú távú és jelentős tevékenység megtervezése és a kivitelezésben folyamatos ellenőrzése, az eredmények visszacsatolása (vö. Bechmann 1981). A stratégia az adott tevékenység legjelentősebb tényezőit és összetevőit tartalmazza: a kitűzött célt és a cél eléréséhez szükséges legfontosabb cselekvési és körülménytényezőket. A stratégia alapvető része a probléma- és helyzetelemzés, a hozzáférhető ismeretek és előrejelzések feldolgozása a cél elérése érdekében, tervezés, becslés, előzetes döntések sora a következő területeken: a lehetséges módok, módszerek, eszközök, „költségek”, elvárt eredmények, kockázatok, veszteségek és mellékhatások. Kiemelendő a cselekvések lehetőségeinek, terének, forrásainak, ágenseinek, intézményeinek és következményeinek elemzése, alternatívák kidolgozása. A tömör meghatározás minden olyan tevékenység meghatározó jellemzőit tartalmazza, amely valamilyen előre megtervezett és a végrehajtás során visszacsatolásokkal végrehajtott műveletsorból áll, így tehát érvényes a terminológia minden stratégiai vonatkozására.

4. A nyelvstratégia

A megismerő és cselekvő ember természetes adottsága és tevékenységének meghatározója a múltbeli tapasztalatok reflexív feldolgozása és a jövő tervezése. Minden emberi közösségi és kulturális tevékenység egyszerre aktív és reflexív, vagyis miközben a tevékenység folyik, az azt végző önmagát és környezetéhez való viszonyát értelmezi és újraértelmezi. Miképp erről főntebb szó volt, ennek a nézőpontnak az egyik összetevője (kiindulópontja) a tapasztalati tér, másik összetevője az elváráshorizont. Amikor egy kultúra és közösség, illetve specifikusan a magyar kultúra és közösség nyelvstratégiájáról esik szó, e kettősség kettős módon érvényes: a közösség minden területén és a nyelvtudományban egyaránt.

A terminológiai tevékenység e tekintetben leginkább a nyelvstratégia általános keretében helyezhető el, ott értelmezhető és tervezhető a legtöbb támpont segítségével. A nyelvstratégiának az a feladata, hogy belülről és egészében hagyja megmutatkozni a nyelvvel, a nyelvet beszélő egyénnel és közösség(ek)kel kapcsolatos erőt, a termékenységet, a teljesítményt, a jövő természetes várását, elvárását. Mindazt, ami közösséget és kultúrát épít, fenntart, és mindazt, ami nyelvet hoz létre és tart fenn. A feltételek, folyamatok elemzése az alkotó, önalkotó erők tudatosítását és tervezését eredményezi, amely visszacsatolva ismét feltétele a közösség, az egyén és a nyelv fenntartásának. A nyelvstratégia fő célja a nyelv, egy nyelv, a mindenkori anyanyelv funkcionáló fenntartása és jövőbeli élete fő irányainak a kijelölése. Minden közösség öfenntartó tevékenységet folytat: saját maga létének feltételeit igyekszik biztosítani. Ez a tevékenység a legkedvezőbb körülmények között is nélkülözhetetlen: az alkotás, az önreferencia és önreflexivitás (az önértelmezés), a közösségi koherencia összhangba hozása és a környezettel való összekapcsolása a fenntartás, a kulturális kumuláció elengedhetetlen feltétele. A nyelv, a nyelvet beszélő ember és közösség nem van, ha-

nem létrehozza önmagát folyamatosan, hagyományt képezve és a jövőt megnyitva (Luhmann 1998). Ha ez a folyamat él, a közösség és a nyelv is él, ha ez a folyamat megszakad, a közösségnek és a nyelvnek is vége.

A magyar nyelvet és kultúrát tekintve jól kirajzolódó nyelvstratégiai probléma például a határon túli magyar anyanyelvű közösségek kétnyelvűsége: támogatandó, támogatható-e a kétnyelvűség, milyen típusú kétnyelvűség támogatása mellett érdemes dönteni, melyek a támogatás formái és módjai, mi lehet ebben az anyaország szerepe. A mai ismeretek alapján a legészszerűbb válasz szerint a külső régiók magyar anyanyelvűi számára létfontosságú a kétnyelvűség, tehát támogatandó, közelebről a magyar domináns kétnyelvűség tűnik a legcélszerűbbnek, mert ennek révén az anyanyelv kommunikációs és kognitív biztonsága megvalósul, emellett lehetővé válik a mindennapi életben nélkülözhetetlen államnyelv megfelelő ismerete.

Mivel a terminológia nem csupán leíró tudományág, hanem alkotó tevékenység diszkurzív rendje is, elmélettel és gyakorlattal, stratégiai kérdések itt is bőséggel vannak. E problémák történeti jellegűek, vagyis történeti koronként változnak. Például 1920 előtt a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterület a magyar állam fennhatósága alá tartozott, így a terminológia egységessége a kor színvonalán és berendezkedésében kezelhető volt akár egyetlen (szakmai és nyelvtudományi) központból is. Ez a helyzet 1920 után gyökeresen megváltozott, a szétagoltságra eleinte keresni kellett a választ, 1945 után a kommunista diktatúra a különböző államnyelvi eredetű (államnyelvből fordított) terminológia minden kérdését magával a kisebbségi kérdéssel együtt tiltás alá helyezte, így csak 1990 után lehetett elkezdni felmérni a Magyarországgal szomszédos országok magyar kisebbségeinek terminológiai helyzetét, amely például az iskolai oktatásban az egyik döntő tényező.

A terminológia területén nyelvstratégiai problémának tekinthetők például a következők:

- milyen nyelvészeti és szakmai eljárásokat lehet és kell alkalmazni a szakkifejezések kodifikálása során,
- hogyan és milyen mértékben lehet magyarítani a szakkifejezéseket,
- szükséges-e központi (akadémiai) irányítás a terminológiai tevékenységhez, vagy szabadon működhetnek az egyes szakmák nyelvi innovációi,
- hogyan lehet összehangolni a Kárpát-medencei magyar külső régiók eltérő államnyelvi eredetű terminológiai rendszereit.

5. Szemantika és terminológia

A terminológia nyelvtudományi megközelítésének egy területét érdemes itt kiemelni, a szemantikáét. A jelentés kutatása meglehetősen háttérbe szorult a 20. század nyelvtudományában, főképp a strukturalizmus hatására. A nyelvi szerkezetek objektivista leírása a dologként, építőköcként elven összerakott struktúraként értelmezett nyelvi

típusokra összpontosított, a beszélő embert, annak szándékait és megértő műveleteit, a beszéd értelmét háttérbe szorítva. Ebben a behaviorizmus erősen támogatta. Bár a jelentés lényegét mind a Frege-féle formális logika, mind a generatív szemantika megkísérelte elméletbe önteni, valódi áttörést a kognitív nyelvészet hozott az elmúlt negyven évben (vö. Langacker 1987, 2008, Lakoff 1987, Geeraerts–Cuyckens eds. 2007).

Ennek megfelelően a jelentés fogalmi jellegű. A fogalmak az emberi megismerés során alakulnak ki. A fogalom tapasztalati alapú, tapasztalatokból származik. A megismerés során az észleléseket az elme feldolgozza, működésének megfelelően a fontos összetevőket (például tulajdonságokat) elvonatkoztatja és sematikus csoportokba, kategóriákba, vagyis fogalmakba rendezi. Az így létrehozott fogalom vagy annak egy része alkotja egy nyelvi jel szemantikai pólusát, szimbolikus kapcsolatban a fonológiai pólussal. A nyelvi jelentés tehát enciklopédikus természetű: a világ dolgait az emberi megismerés révén és annak módjaival reprezentálja. A világ és önmagunk megismerését és nyelvi bemutatását például befolyásolja az ember testben létezése, testi körülményei.

A fogalmakba rendezett világról való tudás nem végleges, nincsen kész a beszélő ember számára. Az ember folyamatosan észleli környezetét számtalan ingerét, azokra különböző módokon válaszol, illetve az új ingereket, észleléseket beépíti meglévő és előhívott aktuális tudásába. A megismerés, a fogalomképzés ezért folyamatos. Ugyanakkor a tudásnak sok része, a gyakran előhívott fogalmak nagymértékben begyakorlódnak (elsáncolódnak, automatizálódnak). Ezekben az esetekben az új ingerek kevésbé alakulnak a fogalmakat átalakító új információkká. A nyelvi kifejezésekkel a beszélők az emberi megismerés jellegéből következően fogalmilag megszerkesztik, mentálisan megkonstruálják az általuk jelölt tartalmakat. A nyelv nem tükrözi a világ dolgait, hanem a megismerés révén újrakonstruálja mentálisan és így reprezentálja azokat. A beszélő nem kész kifejezések jelentését keresi vagy alkalmazza, hanem az általa megértett világbeli dolgokat, jelenségeket fogalmilag feldolgozza, és többé-kevésbé konvencionális fogalmi szerkezetek, azaz szimbolikus nyelvi kifejezések jelentésszerkezetei révén kifejezi. A fogalmak a nyelvi kifejezések jelentéseként is képesek követni az emberi megismerés kisebb-nagyobb módosításait.

Mivel a jelentés a helyzethez, a szövegkörnyezethez igazítható, ezért lehetséges és szükséges a hétköznapi és a tudományos, szakmai jelentéshasználat megkülönböztetése. E különbség viszonylagos, de egy ponton meglehetősen erős. A hétköznapi nyelvi tevékenység során a konvencionális nyelvi kifejezések főképp a beszélők által megértett beszédhelyzet és a szövegkörnyezet révén válnak egyértelművé, vagyis a lehetséges polisém hálózatukból egyértelműen kiválasztódik a beszélőtársak számára az adott aktuális jelentés, illetve tisztázódik valamely esetleges homályosság. A hétköznapi nyelvhasználatban az egyértelműséget a szemantikai szerkezetben az aktív zóna kijelölése teszi lehetővé: egy főnév, például az ASZTAL teljes jelentésszerkezetét ritkán hívják elő a beszélők, inkább a teljes jelentésmátrixból csak a szükséges elvont tulajdonságokat

helyezik előtérbe. Ha X azt mondja Y-nak, hogy *Tedd csak ide az asztalra*, akkor az asztal főnév teljes jelentésszerkezetéből csak a szerkezet és a funkció kerül a figyelem előterébe, az asztal anyaga, színe és esztétikuma nem lényeges, háttérben marad. Ha viszont ez a kérés: *Segíts már odébb tenni ezt az asztalt*, akkor az asztal jelentésszerkezetéből a súly és a szerkezet kerül előtérbe. Az *Ezt tedd ki az asztalra* mondatban az *asztal* főnév helyzettől függően jelenthet bútort vagy számítógépes felületet. A tudományos és szaknyelvi használatban ellenben az adott kifejezés jelentésének eleve egyértelműnek kell lennie, a kodifikáció, tehát a szakmai meghatározás, szabvány okán.

Gond ott szokott lenni, amikor a hétköznapi és a szakmai használat alakilag vagy jelentésben nem különül el egymástól határozottan. Werner Heisenberg visszaemlékezéseiben megírja, hogy az elméleti fizika milyen nehézségekkel szembesült az 1930-as évek elején maguknak az elemi részecskéknek, valamint tulajdonságaiknak a megnevezése során (Heisenberg 1978). Az derült ki a számukra, hogy az elsőként, legtermészetesebb módon felötlő megnevezések a mindennapi nyelvhasználatban erősen polyszemikusak, vagyis olyan mennyiségű fogalomtársítással vannak terhelve, hogy maguk a szavak elterelik az érintettek figyelmét az atomfizika kérdéses entitásairól. Heisenberg azt is megírja, hogy ezen vitatkozva és a megoldásokat keresve szóba hozták az eszményi nyelvről akkor friss eredményeivel jelentkező Bécsi Kör javaslatait, ám végül kénytelenek voltak belátni a nyelvalkotás korlátos voltát, és maradtak a már meglévő kifejezéseknél.

40

A fent földézett kettősséget jól dokumentálja a szaknyelv definitív, szabványos és az értelmező szótár hétköznapi jelentésmegadása közötti feszültségviszony. Érdemes ehhez a *struktúra* szót röviden megvizsgálni. A Magyar értelmező kéziszótár *struktúra* szócikke ezt közli e szóról (a példákat elhagyva; Pusztai szerk. 2003: 1201):

struktúra

sajtó, vál szerkezet, felépítés, alkat

tud egymást kölcsönösen meghatározó elemek, részek rendszert alkotó egysége

A *struktúra* szó jelentését a kéziszótár két szinonimával adja meg: *szerkezet* és *rendszer*. Érdemes megnézni e két főnév jelentését is. A *szerkezet* szócikk öt különböző jelentés sorol fel (a példákat és a jelentésárnyalatokat elhagyva; Pusztai szerk. 2003: 1252):

szerkezet

1 gép, készülék működtetésére alkalmas, egymással összefüggő alkatrészeinek összessége

2 építményben a terhelést hordozó, ill. egyéb sajátos feladatot ellátó részek összessége

3 természeti alakulat, képződmény alkotórészei között lévő összefüggés módja, rendje

- 4 szellemi alkotásban a mű elemeinek elrendezéséből, összefüggéseiből, arányaiból adódó belső rend, felépítés
- 5 az a mód, ahogy a nyelv elemei egymáshoz kapcsolód(hat)nak

A *rendszer* szócikk négy különböző jelentés sorol fel (a példákat és a jelentésárnyalatokat elhagyva; Pusztai szerk. 2003: 1138):

rendszer

- 1 *fil, tud* egynemű v. összetartozó dolgoknak, jelenségeknek bizonyos törvényszerűségeket mutató, rendezett egésze
- 2 társadalmi forma
- 3 cselekvésnek, tevékenységnek, munka- v. gondolatmenetnek bizonyos elvekhez igazodó rendje
- 4 vmely cselekvésnek, magatartásnak állandóan visszatérő jellege

A magyar nyelvben is ismeretes és bőséggel használt *struktúra* szó és az által jelölt fogalmak hálózata arra lehet példa, hogy egy fogalmat és az azt jelölő szót (nemzetközileg hasonló alakban és kiejtésben elterjedt kifejezést) egyrészt kiterjedt módon használják a mindennapi kommunikációban, másrészt analóg módon alkalmazzák egymástól erősen eltérő tudományok és egy-egy tudományon belül elméletek úgy, hogy maga a fogalom és a kifejezés megtartja analóg voltát az egyes megvalósulásokban.

A kéziszótár a *struktúra* szó hétköznapi jelentéseit adja meg az utalt szócikkekkel együtt: vagyis akár a szaknyelvi jelentéseket is, hétköznapi módon, ahogy a mindennapi beszédben használatosak. Amennyiben a *struktúra* szó jelentését szaknyelvi, tudományos használatában vizsgáljuk, az alábbi kép bontakozik ki. A *struktúra* szó latin eredetű, amelynek a latin jelentése: „ordentliche Zusammenfügung, Ordnung, Schichtung, Gefüge; Bauwerk; Bau” (Drosdowski–Grebe 1963: 690), „to build” (Oxford English Dictionary: 1165). Ezekből a fogalmi és szemantikai tartományokból vált a *struktúra* azzá, ami már a 19. század második felében a tudományban megjelent.

A *struktúra* fogalmát és az azt megnevező latin eredetű szót a következő tudományágak használják hosszú ideje, rendszeresen, definícióval és magyarázattal ellátva (a lista nem teljes): geológia, kémia, biológia, orvostudomány (anatómia, agykutatás, neurológia), matematika, logika, műszaki tudományok (építészet, gépészet), szociológia, nyelvtudomány, irodalomtudomány, néprajz (folklorisztika, antropológia), zenetudomány, pszichológia, kognitív tudomány, mesterséges intelligencia-kutatás (számítógép-tudomány).

Mindegyik itt felsorolt tudomány és azok részterületei, elméletei és módszertanai a saját tudományelméleti és tárgytudományos teoretikai kereteiben értelmezik a *struktúra* fogalmát és tartalmát. Ugyanakkor a *struktúra* tudományos konceptuális tartalmai rendelkeznek olyan összetevőkkel, amelyek közösnek, általánosan elismertnek tekinthetők. Ilyen tényezők a következők. A *struktúra* (vö. Pullan 2000, Saussure

1998, Lévi-Strauss 2001, Jakobson 1969, Luhmann 1987: 30–91, 1998: 595–633, Ricœur 1999):

- teljesség, egység, összesség részekből,
- dologszerű, tárgyként konceptualizálódik (könnyű megérteni, feldolgozni),
- részekből álló egész, amely elkülönül más egészekről,
- látszólag csupán forma, alak, de csakis funkciókkal,
- totalitás, minden szükséges alkotóeleme megvan,
- inherensen rész – egész jellegű, a részek együttműködése nélkülözhetetlen és emergens jellegű (a részek minőségileg más egészet alkotnak),
- egész egységében a részek valamilyen rend alapján léteznek,
- részeinek elrendeződésére jellemző a stabilitás, szilárdság, koherencia és jellegzetes külső megjelenés,
- elemei az egészen belül kapcsolódnak, integrálódnak, megakadályozva az egész szétesését,
- szinkron jellegű, jelen idejű ('egyidejű').

A *struktúra* szó és az általa jelölt fogalom konceptuális magja – mint látható – összetett, gazdag fogalom, amely egy hasonlóképpen kiterjedt fogalmi tartományban középponti tényező. Ez a konceptuális mag bizonyosan nem a priori jelent meg a tudományos elméletekben és leírásokban, hanem fokozatosan alakult ki, prototípus-hatásoknak kitéve (Rosch 1977, Rosch–Mervis 1975). A *struktúra* jelöltje, a kutatás tárgya igen sokféle lehet. Nyilvánvaló, hogy az épület vagy a gép struktúrája a maga közvetlenül tapasztalható, sőt létrehozandó voltában ontológiailag és ontikusan is más jellegű (közvetlen tárgyszerű), mint a benzol vagy DNS rekonstruált szerkezete. Hasonlóképpen különböznek az előzőekben említettektől az irodalom vagy a mindennapi beszéd szövegeinek vagy zenedaraboknak a struktúrái, a szövegek mondatainak vagy a zenedarabok egységeinek a struktúrái. A neuronrendszerek vagy a társadalmi struktúrák szintén elkülönülnek a többi struktúrától az empiriában és a leírásokban. Azonban – ismét prototípus-hatások nyomán – az előzőekben a *struktúra* konceptuális magjaként felsorolt tényezők többségének megfelelnek.

Mindez azt eredményezi a reflexív vizsgálatban, hogy a *struktúra* szó és az általa jelölt fogalom összemérhető különböző tudományágak között. Egy tudományon belül a *struktúra* szó és az általa jelölt fogalom többféle értelmezést kaphat. Azonban az irodalomtudomány vagy a nyelvtudomány struktúraértelmezéseit megvizsgálva az látható, hogy a formális strukturalista struktúraértelmezések és a funkcionális hermeneutikai struktúraértelmezések nagy részben egyetértenek a *struktúra* konceptuális magjának fönti leírásával. A szétkülönbözés a *struktúra* további értelmezési keretében jelenik meg. Abban például, hogy egy irodalmi mű struktúrájának az érthetősége mennyire független vagy függő a befogadó saját történetileg meghatározott nézőpontjától és befogadói műveleteitől. Vagy abban, hogy egy mondat mennyire pusztán algoritmikus szerkezet, függetlenül minden környezeti (kontextuális) tényezőtől, uni-

verzális és genetikailag örökölt tudáson alapulva, vagy mennyire függ a beszélő kognitív és más képességeitől, kultúraspecifikus világismereteitől és anyanyelve leképezési módjaitól. Itt tehát az objektív megismerés és a magyarázat kettőssége sajátosan mutatkozik meg. Amit a természettudományos alapozású tudományelmélet kettéválaszt, elkülönít, és amit a hermeneutikai tudományelmélet összekapcsol (pontosabban egy vizsgálat tényezőinek tekinti), az a fenti példában a két tudományelméleti irányzatban egyaránt érvényesnek bizonyul. Ezáltal a *struktúra* szó és az általa jelölt fogalom alkalmas a különböző tudományok közötti kommunikációra, a diszkurzusban részt vevő felek megérthetik egymást, szabatosabban szólva közösen meg tudják érteni az egyik vagy másik tudomány vagy tudományos elmélet struktúra-fogalmát.

A *struktúra* szó hétköznapi és tudományos, szaknyelvi használata közötti azonosság és különbség még a fenti rövid elemzésben is megmutatkozik. Egyrészt a kéziszótár jelentésmegadásai nem kis részben tartalmazzák a kodifikált szaknyelvi jelentés fontos elemeit, ugyanakkor más elemeket nem. Másrészt a kéziszótárbeli jelentésleírás rövid, a lényegre törő, nem részletező és nem kimerítő, valamint szinonimákkal operál. A szaknyelvi, terminológiai jelentés kognitív szemantikai elemzése még rövidege ellenére is jelzi a szaknyelvi jelentés részletes és pontosságra törekvő jellegét, vagyis annak kodifikált és önmagában, dekontextualizáltan megálló természetét.

A szemantika és a terminológia fent bemutatott összefüggése rámutat a terminológia stratégiai kérdéseinek egyikére: a jelentés egyértelműsítése a jelentés részletező leírásával, kodifikálásával, szabványosításával lehetséges.

6. A nyelvstratégia és a terminológiastratégia intézményei

Bármely stratégia csak akkor működik, ha megfelelő szervezetségű rendszerben történik cselekvőkkel, intézményekkel és finanszírozással. Nyelvstratégia nincsen részben szervezett, részben résztvevő cselekvők és intézmények nélkül. A nyelvstratégiában cselekvő mindenki, aki részt vesz a nyelv és a nyelvközösség, kultúra önalkotásának és autonómia-meghatározásának reflexív, önreflexív és önreferenciális folyamatában. A nyelvstratégiában társadalmi intézmény a szervezett, nemzetközi beágyazottságú tudományos kutatás, a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemek, az iskolák, a határon túli nyelvi irodák, a művészet, az egyházak, a kisebb közösségek, például a kulturális és művészeti egyesületek, települések, településrészek, a család, a sajtó, továbbá a nyelvpolitikát képviselő és megvalósító politikai és igazgatási intézmények. Mégis: a legfontosabb intézmény a dinamikus nyelvi interakciók, a nyelvi események egymáshoz kapcsolódó sora.

A terminológiastratégia része a nyelvstratégiának, specifikus megvalósulása az általános tevékenységnek. A terminológiastratégia cselekvői azok a személyek és intézmények, amelyek a terminológia megalkotásával, fenntartásával, gondozásával foglalkoznak. Vagyis a gyakorlat felől a szakmák képviselői, a professzionális termi-

nológusok, az elmélet felől a terminológia kutatói (például lexikográfusok, lexikológusok, a terminológia nyelvtudományi kutatói). A terminológia rendszere egy teljes nyelvhez képest jóval nagyobb mértékű tudatosságot, reflexivitást kíván, ténylegesen hozzáértést, ezért a cselekvők köre e területen szűk. A főntebb jelzett nyelvtervezési feladatok elvégzése különböző intézménytípusokban történhet. Haarman (1998) az alábbi általános intézménytípusokat különíti el a nyelvtervezési tevékenységben:

- a hivatalosan, államilag támogatott kormánytevékenység,
- az intézményesen támogatott intézményi tevékenység,
- a nyomásgyakorló csoport által támogatott csoporttevékenység,
- az egyéni, magánjellegű tevékenység.

Megjegyzendő, hogy a négyféle tevékenységtípus hatékonysága a felsorolás előre haladásával csökken: a hivatalos állami támogatottságú nyelvi tervezés a leghatékonyabb, az egyéni a legkevésbé eredményes.

E tevékenységformák a terminológiastratégia területén is érvényesek. A Kárpát-medencei magyar terminológiai tevékenységben az első, az államilag támogatott terminológia alacsony szintű, főképp a többi három érvényesül. Azon belül az intézményi támogatás inkább az érdekelt vállalkozások (például számítástechnika, kereskedelem) részéről nyilvánul meg. A Kárpát-medencei magyar terminológiai problémák a külső régiókban (a határon túli magyar közösségekben) továbbra is feldolgozást és megoldásokat sorát kívánják meg, minden eddigi eredmény ellenére. E területen, amely sokkal szélesebb beszélői népességet érint, mint egy-egy szakma terminológiája, többek között az anyanyelvi közigazgatás, az egészségügy vagy az iskolai oktatás mindennap használatos szaknyelvi regiszteréről van szó. A terminológiastratégia itt központi, hivatalos, államilag támogatott keretben működhet eredményesen, egyértelműen anyaországi központtal és erőforrással. A magyar terminológiastratégia e területén mindez még ma sem működik, legfőljebb részlegesen. A gyakorlatban megkívánt hatékonyság és egységesség ezért esetenként nehézkesen alakul ki. A szakmák és a nyelvtudomány együttműködése sok területen eredményes, a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa és kivált a Termini tevékenysége nélkülözhetetlen, de a hatékony magyar állami támogatás jelenleg is hiányzik.

Kissé szélesebb kitekintéssel tágabb hatókörű tényezők azonosíthatók a terminológiastratégia működésében és vizsgálatában. E tényezők közül az alábbiak lényegiek:

- a politika, a szociológiai és kulturális környezet, amely a tágabb feltételeket (a tapasztalati teret) adja,
- a tudományos és technológiai fejlesztés, a modernizáció, a lépéstartás folyamatai,
- az EU és a globalizáció hatása (például: évekkel ezelőtt megszűnt az utolsó magyar nyelvű vegytani folyóirat, ezzel felszámolódott a magyar vegytani terminológiai innováció fóruma),
- a Kárpát-medencei magyar nyelvi határtalanítás általános helyzete,

- a terminológiai kodifikáció nyelvi körülményei, amelyben a kidolgozás és művelés többnyire háttérben marad,
- a terminológiai mikro- és makrotervezés egyensúlya, viszonya (az utóbbi nem megy),
- a friss terminológia helyzete a megbízható ismeretátadásban (az iskolában, a világhálón, az ismeretterjesztésben), az adatbázisok, kézikönyvek, szótárak szerepe és helyzete.

7. Összefoglalás

A tanulmány a terminológia legfontosabb stratégiai, nyelvstratégiai kérdéseit tárgyalta. A terminológia a nyelvnek, és következésképpen a nyelvtudománynak olyan területe, amelyben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. A terminológia – bárholnan művelik vagy tekintik is – tudatos alakítása egy nyelvnek, annak meghatározott területein. A tanulmány áttekintette, hogy a terminológia miképp helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében (ezt a szemantika területén mutatta be), ehhez röviden tisztázta a terminológia kapcsolatát a mindennapi nyelvi gyakorlattal, a nyelvhasználattal is, illetve részletezte a nyelvi tervezés általános nyelvstratégiai jellemzőit és azoknak a terminológiai tevékenységben betöltött specifikus szerepét. A kifejtés menetében a terminológia e területei közül a következőkről esett szó: mi terminológia viszonya (i) a stratégia, nyelvstratégia tevékenységéhez, (ii) a szemantikához, (iii) az azt művelő intézményekhez és (iv) a nyelvi tervezéshez.

45

Szakirodalom

- Bechmann, Arnim 1981. *Grundlagen der Planungstheorie und Planungsmethodik*. UTB für Wissenschaft, Stuttgart.
- Biber, Douglas – Johansson, Stig – Leech, Geoffrey N. – Conrad, Susan – Finegan, Edward 1999. *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. Longman, London.
- Cabré, Maria Teresa 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice 1) John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Croft, William 2000. *Explaining Language Change. An Evolutionary Approach*. Longman, London.
- Drosdowski, Günther – Grebe, Paul 1963. *Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Fishman, Joshua A. 1998. Nyelvi modernizáció és nyelvi tervezés a nemzeti modernizáció és tervezés más típusaival összehasonlítva. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Universitas, Budapest. 31–50.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.

- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Termini Egyesület, Törökbálint. 126–134.
- Gadamer, Hans-Georg 1984. *Igazság és módszer*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.) 2007. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Haarman, Harald 1998. Nyelvi tervezés egy általános nyelvelmélet fényében: módszertani keret. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Universitas, Budapest. 67–86.
- Heisenberg, Werner 1978. *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Jakobson, Roman 1969. Nyelvészet és poétika. In: *Hang – jel – vers*. Gondolat Kiadó, Budapest. 211–257.
- Keller, Rudi 1990. *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Francke Verlag, Tübingen.
- Koselleck, Reinhart 2003. *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Lévi-Strauss, Claude 2001. *Strukturális antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Luhmann, Niklas 1987. *Soziale Systeme*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Luhmann, Niklas 1998. *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Neustupný, Jiří V. 1970. Basic Types of Treatment of Language Problems. *Linguistic Communications* 1. 77–100.
- Oxford English Dictionary* 1972. Oxford University Press, Oxford.
- Panther, Klaus-Uwe – Radden, Günter (eds.) 2011. *Motivation in Grammar and the Lexicon*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Pullan, Wendy 2000. *Structure*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Radden, Günter – Panther, Klaus-Uwe 2004. Introduction: Reflections on motivation. In: Radden, Günter – Panther, Klaus-Uwe (eds.) *Studies in Linguistic Motivation*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York. 1–46.
- Ricœur, Paul 1999. Struktúra és hermeneutika. In: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest. 34–92.
- Rosch, Eleanor 1977. Human Categorization. In: Warren, Neil (ed.) *Studies in Cross-Cultural Psychology*. Vol. I. Academic Press, London. 1–49.
- Rosch, Eleanor – Mervis, Carolyn 1975. Family Resemblances. *Studies in the Internal Structure of Categories*. *Cognitive Psychology* 7: 573–605.
- Saussure, Ferdinand de 1998. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Corvina Kiadó, Budapest.

Prószéky Gábor

Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézet, Budapest
proszeky.gabor@nytud.mta.hu

Terminológia és szóbeágyazás

Ahogy a cím is sugallja, a szóbeágyazási módszerek is használhatók terminológiai célokra. A következőkben leírjuk az első kísérleteket és fejlesztési eredményeket arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetséges ezeket a módszereket a magyarra felhasználni. A szóbeágyazás először hasonló fogalmak készletével lát el bennünket, majd klaszterezési módszereket alkalmazunk ezeken, végül a klaszterek reprezentatív elemei más nyelvek (esetünkben az angol) segítségével generálásra kerülnek a már létező forrásaik felhasználásával. Röviden leírjuk, hogyan lehet ezt megvalósítani.

Kulcsszavak: szóbeágyazás, nyelvtechnológia, terminológiai alkalmazások

Terminology and Word Embedding. As the title suggests, word embedding methods can be used for terminology purposes as well. We describe the results of our attempt to use these methods for Hungarian and some of our further development. Word embedding first provides us with sets of similar concepts, then clustering methods are applied to them, finally representative elements of the clusters are generated with the help of other languages (in our case: English) where the needed resources are already developed. The way how it could be done is also shortly described.

47

Keywords: word embedding, language technology, terminology applications

1. Az ember–gép viszonyról

Az ember megszületik, az első pillanattól kezdve hallja a nyelvet, látja a világot, és kezdi érteni az abban előforduló jelenségeket. A számítógép nem ilyen: ha nyelvi információ megértését várjuk el tőle, jelentős hátránnyal indul, ugyanis teljesen kész szövegeket kap, nincs semmi evolúció, ráadásul a gép általában nem ismeri a világot, azaz éppen azt, ami körülveszi. Röviden: a gép sose volt ember – és nem is lesz...

Disztribúciósnek nevezett modellek régóta léteznek a nyelvészetben, de eddig inkább csak egyfajta metaforaként, hiszen az egyes szavak összes szóba jövő környezetét nemcsak felsorolni, de megközelíteni is reménytelennek tűnt. Amikor Wittgenstein (1989) azt javasolta, hogy ha a szavakat meg akarjuk érteni, akkor azoknak ne a jelentését, hanem a használatát keressük, akkor valószínűleg ő se gondolta, hogy ezt

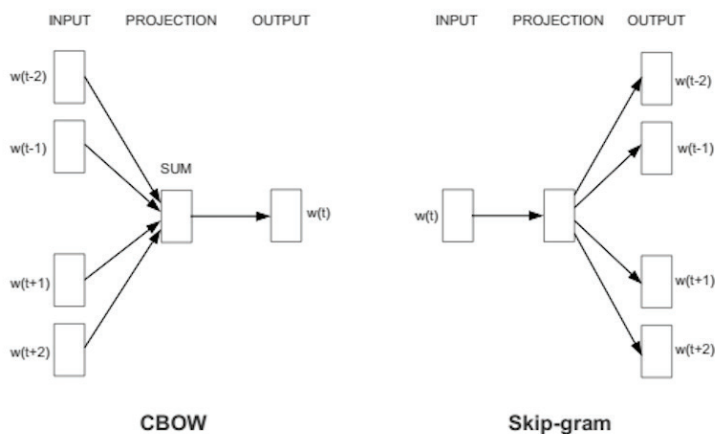
a felszólítást a maga konkrét mivoltában a 21. században kézzelfogható közelségbe hozzák a számítógépes nyelvészeti megoldások. Azt eddig is tudtuk, hogy minden nyelvi jelenség csak a környezettel együtt értelmezhető, anélkül nem megy semmi. Ha tehát a meglevő szövegeinkből a gép valahogy ki tudja találni a jelentést és a világmismereti relációk egy részét, akkor közelebb kerülünk a gépi szövegmegeértéshez.

2. A szóbeágyazási modellekről

A szóbeágyazási modellekben a lexikai elemek vektorok, azaz egy valós vektortér egyes pontjai, ahol az egymáshoz szemantikailag és/vagy morfológiailag hasonló szavak egymáshoz közel, a jelentésben eltérő elemek egymástól távol esnek. Elvileg ez érthető, de hogy jön létre egy ilyen modell? A szóbeágyazás adatait Mikolov et al. (2013a) módszerével nagy méretű elemzetlen szövegtörzsekből automatikusan nyerjük. Az eredményül kapott térben két elem jelentésbeli hasonlósága meghatározható a két vektor távolságaként. Az első eredmények igen meggyőzők, bár egy ilyen alapmodellben vannak még problémás esetek, hiszen ezek a modellek például még nem tudják kezelni a többértelműségeket, és csak önálló szavakra működnek, szókapcsolatokra még nem. Persze a szavaknak egy szóba vagy kettőbe írása alapvetően helyesírási kérdés, de témánk szempontjából azért is fontosak a több szóból álló kifejezések, mert a terminológia világa javarészt ilyenekből áll. A szavakból épített vektortérben aztán alapvető vektoralgebrai műveletek is alkalmazhatók, például összeadás és kivonás, amivel a nyelvészetben a 20. század eleje, egészen pontosan Ferdinand de Saussure óta jól ismert, de matematikai módszerekkel gyakorlatilag nemigen modellált analógia fogalma is megfoghatóan tűnik (Saussure 1967).

48

A legalapvetőbb módszer, amellyel az MTA-PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoportja néhány kiinduló kísérletet végzett, a word2vec (Mikolov et al. 2013b). Ennek két alapmodellje a CBOW, ahol a környezetből következtetünk az egyes szavakra és a Skip-gram modell, amivel az egyes szavakból következtetünk a környezetre (1. ábra). A vektoros reprezentációk előállításához alapvetően sok adat, jó algoritmus, hatékony szoftveres megvalósítás, gyors kompilálási idő és intuíciónak kell a rengeteg paraméter beállításához. Ami a kísérlet megkezdésekor (Siklósi–Novák 2016) rendelkezésre állt, az egy 3 milliárd szavas magyar szövegtörzs, a word2vec algoritmus (esetünkben a CBOW modellel, 5-5 szavas szókönyvetre építve, és az előzetes kísérletek tapasztalata alapján 300 dimenziós vektortérrel), valamint elfogadható kompilálási idő, továbbá az az intuíciónak, amivel az MTA-PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoport két kutatója, Siklósi Borbála és Novák Attila rendelkezett.

1. ábra. A word2vec algoritmus két alapmodellje
(Forrás: <https://deeplearning4j.org/word2vec>)

3. Az első kísérletek magyarra

A most következő kísérleteket tehát kiértékelésükkel együtt a kutatócsoport tagjai végezték (Novák–Novák 2017). Először a word2vec algoritmus teljesen elemzetlen szövegtörzsekre futó eredményeit illusztráljuk azzal, hogy egy megadott szóalakra visszakapott környező alakok közül megjelenítjük az első nyolcat. A *kenyerek* szó vektorának lekérdezése olyan vektorokat ad vissza, melyek tartalma a pékek által készített napi ételek világába visz el (2. ábra). Érdekes észrevenni, hogy csak többes számú alakok jelennek meg a lekérdezéshez használt többes számú szó legközelebbi „rokonaként”. Az egyes szóalakokat követő numerikus értékek közül az első a keresőszóhoz való hasonlóságot mutatja, a másik a korpuszbeli gyakoriságot. Jól látható, hogy más statisztikai módszerekhez képest itt egyértelműen nem a gyakoriság, hanem a hasonlóság a fő szempont. Hasonlóságon ezekben a modellekben a keresőszó és a rokon szó vektorának koszinuszmértékét, azaz a két vektor által bezárt szög koszinuszát értjük.

0	kenyerek	1	2270
1	zsemleék	0.8105	283
2	péksütemények	0.8048	997
3	kekszek	0.7972	1046
4	pékárúk	0.7957	771
5	tészták	0.7881	2466
6	lepények	0.7849	202
7	kiflik	0.7843	349
8	kalácsok	0.7841	277

2. ábra. Köznevek

A módszer előnye, hogy nemcsak a szótárakban felsorolt alakokat, hanem akár a tulajdonneveket is meg tudja jeleníteni a megfelelő morfológiai formában. A 3. ábrán a *Trabantok* keresőszóra többes számú gépkocsinevek jelennek meg (ráadásul, mint látszik, elsősorban a rendszerváltás előtti időszak tipikus gépkocsikéi).

50

0	Trabantok	1	277
1	Wartburgok	0.8822	142
2	Skodák	0.8569	237
3	Zsigulik	0.8537	111
4	Ladák	0.8511	410
5	Moszkvicsok	0.8506	91
6	Volgák	0.8189	90
7	Daciák	0.7917	115
8	Szukik	0.7893	272

3. ábra. Tulajdonnevek

A word2vec módszer természetesen akkor is működik, ha a korpusznak nem az eredeti szóalakjai, hanem azok szótövei kerülnek vektorosításra. Így a különböző szavak morfoszintaktikai jegyei nem lesznek már jelen (hiszen ezekre utaltak az aktuális oldalékok), viszont a jelentés még pontosabban körvonalazható, hiszen egy-egy szónak sokkal több előfordulása elemezhető, ha minden alakot visszavezetünk a szótári alap-

formájára. Ha valakinek a *franciakulcs* tematikusan rokon alakjaira volna szüksége, valószínűleg maga is a 4. ábrán látható szerszámokat sorolná fel.

0	franciakulcs	1	255
1	feszítővas	0.8590	846
2	csavarkulcs	0.8445	473
3	csípőfogó	0.8242	345
4	pajszer	0.8219	567
5	hidegvágó	0.8054	156
6	csavarhúzó	0.7984	4369
7	csőfogó	0.7890	111
8	villáskulcs	0.7890	764

4. ábra. Tövesített korpusz: fogalmi kapcsolatok pontosabb kimutatása

A szóbeágyazási modellek triviális tulajdonsága, hogy minden olyan szóalak, mely általában hasonló szöveggörnyezetben jelenik meg, a felsorolt, rokonnak mondható szavak között lesz. Mivel a módszer a polarításra nem érzékeny, ezért óvatossá kell lennünk, hiszen könnyen lehet, hogy egyes szavaknak nemcsak a szinonim, hanem az antonim alakjai is megjelennek a szűkebb környezetben. Ezt mutatja egyfajta illusztrációként a 5. ábra, ahol a *lerombol* szónak nemcsak a rokon értelmű *szétrombol*, *szétzúz*, *elpusztít*, hanem a hasonló szöveggörnyezetekben megjelenő, ám ellentétes értelmű *újjáépít* is megjelenik a holdudvarában.

51

0	lerombol	1	18374
1	szétrombol	0.9202	3158
2	szétzúz	0.8700	3662
3	elpusztít	0.8554	38350
4	újjáépít	0.8423	8664
5	szétver	0.8360	15517
6	újraépít	0.8344	3063
7	feléget	0.8329	4243
8	rombol	0.8175	28932

5. ábra: Hasonló pozíciók: antonimák

Hasonló a helyzet a hibásan írt szavakkal is, hiszen minden olyan szó, mely elütést vagy bármely más helyesírási hibát tartalmaz, szöveggörnyezetét tekintve pontosan ott fordul elő, ahol helyesen írt megfelelői. Nyilván a Google keresőprogramjának az esetleges pontatlanságok kiküszöbölésére vonatkozó *Did you mean ...?* kérdése is hasonló felismerésen alapul. Azonban a formai pontatlanságok mellett továbbra is ott vannak a tartalmi hasonlóságok is. Ezért nem meglepő, de talán mosolygásra okot adó hasonlóság a 6. ábrán mutatott és a korpuszban az utolsó karakter levágásával keletkezett helytelen *rövidnac* alak esete: ennek legközelebbi „rokonai” a szövegek tanúsága szerint az ember szélesebb értelemben vett ruhatárába tartozó *pizs*, *napszemcs* vagy *sap* szavak, és a szintén *i*-hiányos, de szemantikusan távolabbi szavak csak ezek után következnek.

0	rövidnac	1	43
1	pizs	0.7731	180
2	napszemcs	0.7584	37
3	sap	0.7460	374
4	zacs	0.7259	170
5	szemcs	0.7209	37
6	pih	0.7198	149
7	suzuk	0.6943	131
8	nemtomm	0.6795	47

6. ábra. Hasonló pozíciók: elütések

Végül egy megfigyelés, ami némiképp már az eddigi példák alapján is feltűnhetett, hogy a formai és a jelentéstani hasonlóságon túl a stilisztika is megjelenik a csoportosításokban. A 7. ábrán látható három magyar női keresztnév – *Katalin*, *Eufrozina* és *Kincső* – rokonai egyaránt női keresztnevék, ám *Katalin* környezetében a mai magyar társadalom középkorú hölgyeinek tipikus nevei jelennek meg, míg *Eufrozina* esetében elsősorban a kimondottan régies, szokatlan, ritka, javarészt idegen nevek állnak, *Kincső* mellett pedig a listában a mai névadás népszerű nevei szerepelnek.

0	Katalin	1	88546	0	Eufrozina	1	254	0	Kincső	1	1242
1	Zsuzsanna	0.8893	30461	1	Jolánta	0.7732	307	1	Csenge	0.8689	4680
2	Ilona	0.8783	33342	2	Konstancia	0.7679	275	2	Evelin	0.8662	3497
3	Ágnes	0.8750	69813	3	Gertrúd	0.7469	1530	3	Bianka	0.8620	4242
4	Gabriella	0.8735	27494	4	Eugénia	0.7418	342	4	Fanni	0.8465	10955
5	Judit	0.8730	74435	5	Adelheid	0.7410	185	5	Kitti	0.8452	6544
6	Szilvia	0.8483	18932	6	Amália	0.7187	1748	6	Cintia	0.8387	1194
7	Ildikó	0.8465	55454	7	Sarolt	0.7168	795	7	Villő	0.8358	542
8	Klára	0.8442	22176	8	Gertrud	0.7093	802	8	Lilla	0.8296	15016

7. ábra. Stilisztikai különbségek: több mint egyszerűen hasonló jelentés

A következőkben a 11-13. ábrák segítségével bemutatunk néhány olyan lekérdezést is a számítástechnika, a biológia, az elektronika, a sörkészítés és a fizika területéről, melyek esetén a rendszer a terminológiai világra oly jellemző egyértelmű szakszavak valamilyen értelemben vett, de szinonimának csak kivételes esetben tekinthető rokonait adja meg.

0	merevlemez	1	22422	0	sejtmembrán	1	1475	0	félvezető	1	3342
1	merevlemez	1.0000	22422	1	sejtmembrán	1.0000	1475	1	félvezető	1.0000	3342
2	HDD	0.9006	7475	2	sejthártya	0.9419	726	2	vékonyréteg	0.8208	268
3	meghajtó	0.8834	21503	3	sejtfal	0.8994	1581	3	polimer	0.8194	4180
4	háttértár	0.8721	3516	4	riboszóma	0.8420	517	4	szilárdtest	0.8098	401
5	memóriakártya	0.8492	6245	5	mitochondrium	0.8392	1631	5	tranzisztor	0.7986	4445
6	diszk	0.8484	3693	6	bélfal	0.8316	1404	6	szilícium	0.7978	3417
7	pendrive	0.8300	7121	7	citoplazma	0.8233	555	7	germánium	0.7594	379
8	háttértároló	0.8240	1174	8	célsejt	0.8138	284	8	dióda	0.7522	3216

53

12. ábra. A *merevlemez* (számítástechnika), a *sejtmembrán* (biológia) és a *félvezető* (elektronika)

0	sörélesztő	1	642	0	erjesztés	1	2500	0	ale	1	310
1	sörélesztő	1.0000	642	1	erjesztés	1.0000	2500	1	ale	1.0000	310
2	búzacsíra	0.8492	1306	2	lepárlás	0.8319	1912	2	lager	0.7510	279
3	lectin	0.8396	1157	3	fermentáció	0.8238	873	3	felsőerjesztésű	0.7310	74
4	lenmag	0.8297	2093	4	fermentálás	0.8055	350	4	búzasör	0.7289	609
5	szójalectin	0.8241	216	5	erjedés	0.7897	4521	5	cider	0.7268	663
6	citromsav	0.8220	1728	6	préselés	0.7897	2332	6	gyömbérsör	0.6886	153
7	szójafelhéjje	0.8180	490	7	érelés	0.7878	4652	7	lambic	0.6867	52
8	szójatej	0.8178	872	8	desztilláció	0.7807	631	8	stout	0.6830	75

13. ábra. A sörkészítés területéről három lekérdezés: a *sörélesztő*, az *erjesztés* és az *ale*

0	hologram	1	2852	0	lézersugár	1	1728	0	kvantumfizika	1	1964
1	hologram	1.0000	2852	1	lézersugár	1.0000	1728	1	kvantumfizika	1.0000	1964
2	holografikus	0.7097	1906	2	lézernyaláb	0.8997	405	2	kvantummechanika	0.9156	2939
3	lézerfény	0.6994	1134	3	lézerfény	0.8966	1134	3	kvantumelmélet	0.8683	1036
4	lézersugár	0.6980	1728	4	sugárnyaláb	0.8781	622	4	részecskefizika	0.8591	796
5	mátrix	0.6741	16844	5	röntgensugár	0.8198	1165	5	hürelmélet	0.8555	591
6	lézernyaláb	0.6717	405	6	lézer	0.8056	14436	6	káoszelmélet	0.8555	706
7	hőkép	0.6631	288	7	elektronsugár	0.8006	306	7	kozmológia	0.8343	2063
8	röntgensugár	0.6603	1165	8	nyaláb	0.8001	2333	8	magfizika	0.8220	376

14. ábra. Három keresőszo és rokonai a fizika területéről:
a *hologram*, a *lézersugár* és a *kvantumfizika*

4. Csoportosítás klaszterekbe

54

Azt jól láthatjuk, hogy a rokon szavak nem feltétlenül szinonimák: sokszor hiponimák vagy hiperonimák is lehetnek, illetve olyan szavak, melyeket a hagyományos tezauroszokban sokszor 'related term' viszonynak mondanak. Ezeknek a hasonlósági listáknak az első nyolc elemét mutattuk meg az előző példákban, de a nyolcas szám természetesen semmilyen bűvös határt nem jelent, hiszen van olyan lista, amely sokkal lejjebb is tartalmaz rokon szavakat, míg másoknál már az első nyolc szó közé is keverednek kevésbé jól magyarázható szóalakok. Klaszterezéssel a kapott szóvektorok különféle elemszámú csoportjaiból olyan reprezentációt hozhatunk létre, amelyekben a szavak valamilyen szempont szerint hasonló szemantikai jegyekkel rendelkeznek. Erre mutat példákat a 8. ábra.

Foglalkozások

író költő író drámaszerző prózaíró novellista színműíró regényíró drámaíró
ökológus entomológus zoológus biológus evolúciobiológus etológus
hidegburkoló tapétázó mázoló szobafestő festő-mázoló szobafestő-mázoló bútorasztalos
tehenpásztor kecskepásztor birkapásztor fejőnő marhahajcsár tehenész marhapásztor
őrm ftörm zls alezr vörgy szkv ezds hdgy őrgy szds fhdy

Nyelvek

kuwaiti szaudi szaúdi kuvaiti jordán szaúd-arábiai jordániai
lengyel cseh bolgár litván román szlovák szlovén horvát szerb
osztrák-német német-osztrák elzászi dél-tiroli flamand
bánsági háromszéki gömöri széki gyimesi felföldi sárközi

Anyagnevek

feketeszén kőszén barnaszén lignit feketekőszén barnakőszén
fluorit rutilit apatit aragonit kvarc kalcit földpát magnetit limonit
konyhasó kálium-klorid nátriumklorid nátrium-klorid

Textilek

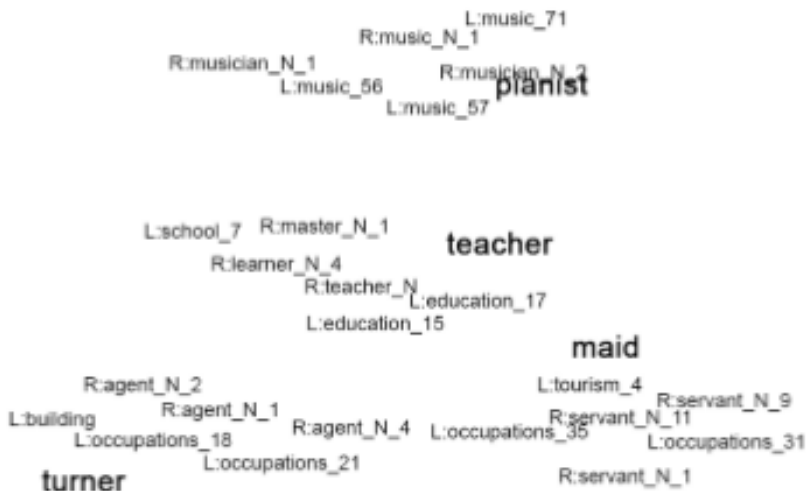
selymszatén bélésselyem düesz shantung
posztó szűrposztó abaposztó őzbőr teveszőr kendervászon házivászon háziszőttés
csipke bársony selyem kelme brokát selyemszövet tafota damaszt batiszt

8. ábra. Néhány automatikusan létrejött klaszter

5. A reprezentáns- generálás felé

A kapott klaszterek tagjai valamilyen értelemben „egyenértékűek”, azaz nincs az egész halmazt meghatározó kifejezés hozzájuk rendelve, nincs tehát ún. reprezentáns- elemük, kategóriacímjük. Azonban ilyen elemekre a későbbiekben egy terminológiai adatbázis (fél)automatikus építéséhez szükségünk lesz. A szóbeágyazási modellek természetéből adódóan ilyenkor nem egy előre definiált tudományos rendszertani besorolást szeretnénk érvényesíteni, hiszen a szavak reprezentációjának alapja is azok disztribúciós viselkedése, tehát a tényleges nyelvhasználat.

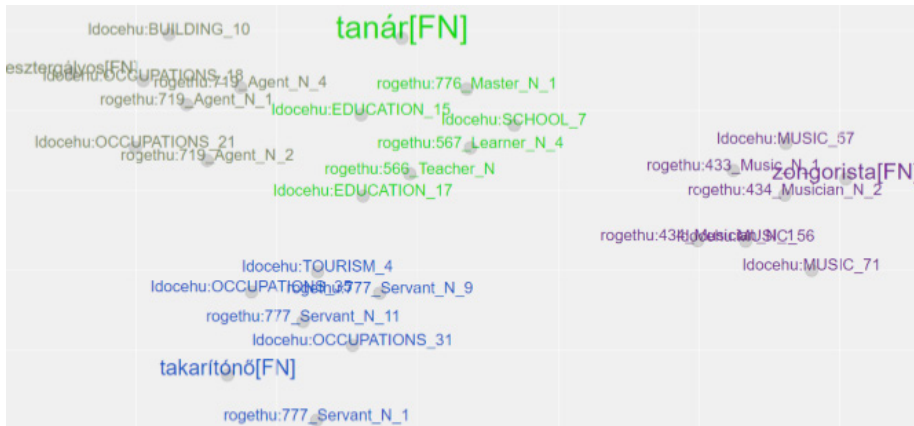
A célból, hogy legyen egy olyan más nyelvű szövegkorpuszunk is, melyhez több komoly és könnyen hozzáférhető erőforrás létezik, az angol nyelv adja magát. Az angol *Wikipedia* szövegeiből kutatóink létrehoztak egy szófajcímkékkel ellátott és tövesített, összesen 2,25 milliárd szóból álló angol korpuszt. (Siklósi 2018). További kísérleteink megmutatták, hogy néhány ismert lexikai erőforrás – pl. a *Roget Thesaurus* és a *Longman Dictionary of Contemporary English* – kategóriacímkei szintén megjeleníthetők az angol modell által létrehozott szemantikai térben, amire egy egyszerű példát mutat a 9. ábra.

9. ábra. Angol szavak és kategóriáik egy térben
(turner, teacher, pianist, maid)

A magyar és az angol szóbeágyazási modellek által definiált szemantikai terekről az is kiderült, hogy jól leképezhetők egymásba: a célnyelvi modellben az eredményvektorhoz közel található szavak az eredeti szó közelítő fordításai (Siklósi–Novák 2016). A cél természetesen nem a pontos fordítások azonosítása volt, hanem a magyar és az

angol nyelvű szemantikai tér egymásra illesztése. Sikertt tehát az angol erőforrásokból létrehozott szemantikai kategóriacímkekhez rendelt vektorokat leképezni a magyar nyelvű szóbeágyazási modell terébe. A 10. ábrán egy példa látható, mely néhány magyar szó elhelyezkedését mutatja az angol nyelvi térben.

10. ábra. Magyar szavak az angol szemantikai térben
(*esztérgályos, tanár, zongorista, takarítónó*)

56

A 11. ábra alapján képet kaphatunk arról, hogy az olyan nem szótári szavaink, mint a szakszavak vagy a tulajdonnevek, milyen szemantikus, illetve világismereti kategóriákba kerülnek általában, hogy a mindenkori szöveggörnyezeteik alapján a magyar térben elfoglalt helyük angol megfelelői az angol fogalmi rendszerekben milyen címkekét kapnak (itt hely szűke miatt csak az első két ilyen mutatjuk). Így lesznek a nyelvi rendszer számára automatikusan elérhető az olyan – nem feltétlen nyelvi – információk, amik kiolvashatók a táblákból: például, hogy a *Károli*, a *PPKE* és az *ELTE* iskolával és tudással kapcsolatos fogalmak, a *lézer* fénnel és színnel relációba hozható valami, *Kodály* és *Presser* zenével kapcsolatos személy (de az utóbbiról az is kiderül, hogy aktív zenész is), *Orbán* kormányzati vezető, *Vasarely* festő, a *FIDESZ* kormányalkotó politikai tényező, a *MÜPA* elsősorban zenei szórakoztatással kapcsolatos dolog, az *ÁVÓ* pedig valami olyan, a biztonsággal is kapcsolatba hozható valami, amiről sokaknak a börtön juthat először eszébe.

"Károli"	"PPKE"	"ELTE"	
Károli[FN]	PPKE[FN]	ELTE[FN]	
568_School_N_2	568_School_ADJ	514_Knowledge_N_2	
568_School_ADJ	514_Knowledge_N_2	568_School_ADJ	
"lézer"	"Kodály"	"Orbán"	"Vasarely"
lézer[FN]	Kodály[FN]	Orbán[FN]	Vasarely[FN]
441_Luminary_N_6	433_Music_N_1	723_Director_N_2	582_Painting_N_4
447_Color_N_2	433_Music_ADJ	767_Government_N_14	580_Representation_N_9
"Presser"	"FIDESZ"	"MŰPA"	"ÁVÓ"
Presser[FN]	FIDESZ[FN]	MŰPA[FN]	ÁVÓ[FN]
433_Music_N_1	768_Politics_N_2	878_Amusement_N_3	783_Prison_N_7
434_Musician_N_2	767_Government_N_16	433_Music_N_1	693_Safety_N_7

11. ábra. Magyar szavak az angol szemantikus tér fogalmi kategóriáival

7. Összefoglalás

Röviden bemutattuk, hogy a szóbeágyazási modellek segítségével az anyanyelvi beszélők által is értelmezhető jegyek állíthatók elő a nyelv egyes szavaihoz, és hogy a magyarra is építhetők ilyen modellek. A morfoszintaktikai, jelentéstani és világismereti hasonlóságok nyers, illetve tövesített korpuszokból megfelelő matematikai módszerek segítségével automatikusan kinyerhetők. Az adatok klaszterezése után az eredményt a más, nyelvtechnológiailag jobban feldolgozott nyelvekre kialakított erőforrásokkal össze lehet kapcsolni, így olyan nyelvek esetében is sikeres lehet a szemantikai osztályzás, mint a magyar, amelyhez nem állnak rendelkezésre megfelelő lexikai erőforrások. A bemutatott módszerek ráadásul nemcsak a „szokásos” nyelvi elemekre, hanem a tipikus erőforrásokban egyáltalán nem szereplő (nem sztenderd) szóalakokra (amilyenek például a tulajdonnevek vagy a rövidítések) és a normától eltérő alakokra (elütések, helyesírási hibák miatt betű szerint nem is létező szóalakokra) egyaránt jól működik. A terminológia területén jól hasznosítható lehet mindez, elsősorban a definíciók kialakításánál. A továbbiakban elengedhetetlen lesz a módszer továbbfejlesztése, elsősorban az egyértelműsítés és a többszavas kifejezések kezelésének területén. Ez utóbbi különösen fontos lehet a terminológiai célú alkalmazásoknál. A kísérletek ebben az irányban is folytatódnak.

Szakirodalom

- Mikolov, T. – Chen, K. – Corrado, G. – Dean, J. 2013a. Efficient estimation of word representations in vector space. CoRR, abs/1301.3781.
- Mikolov, T. – Yih, W. – Zweig, G. 2013b. Linguistic regularities in continuous space word representations. In: *Proceedings of the 2013 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*. ACL, Atlanta. 746–751.
- Novák Attila – Novák Borbála 2017. Magyar szóbeágyazási modellek kézi kiértékelése. In: Vincze Veronika (szerk.) *A XIV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 67–77.
- Saussure, Ferdinand de 1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Gondolat, Budapest.
- Siklósi, Borbála 2018. Using embedding models for lexical categorization in morphologically rich languages. In: Gelbukh, A. (ed.) *Computational Linguistics and Intelligent Text Processing* (Lecture Notes in Computer Science 9623). Springer, München. 115–126.
- Siklósi Borbála – Novák Attila. 2016. Beágyazási modellek alkalmazása lexikai kategorizációs feladatokra. In: *A XII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 3–14.
- Siklósi Borbála – Novák Attila – Prószéky Gábor 2018. Segíthetnek-e a szóbeágyazási modellek a társadalomtudósoknak? *Magyar Tudomány* 179/7: 945–954.
- 58 Wittgenstein, Ludwig 1989. *Logikai-filozófiai értekezés* (ford. Márkus György). Akadémiai Kiadó, Budapest.

Benő Attila – Péntek János

Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar és Általános Nyelvészeti Intézet, Kolozsvár;
Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár
attilabe@yahoo.com, pentekj@gmail.com

A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben

A szerzők előljáróban hivatkoznak azokra a folyamatokra, amelyek az előző században a magyar szaknyelvi regiszterek leépüléséhez, szaknyelvi hiányhoz és elkülönüléshez vezettek Erdélyben. A folyamatok okai is ismertek: a nyelvközösség elszigeteltsége, az anyanyelvű képzés és a nyelvhasználati szinterek korlátozása. Az elmúlt negyedszázad és jelenlegi időszak politikai és kommunikációs feltételei az előzőekkel ellentétes, kedvező folyamatokat indítottak el: a köz- és felsőoktatásban, a szakoktatásban, a tudományos képzésben és a tudományművelésben. Mindezekben jelentős szerepe van a tudatos, határtalanító nyelvi tervezésnek, valamint az integrációs tudománypolitikának. Külön szintet jelent ebből a szempontból a szaknyelvi kompetencia és tudatosság kialakítása az oktatásban, és további szinteket jelentenek a különböző nyelvhasználati szinterek, a tudományművelés intézményei, valamint a tudományos eredmények hasznosítása. Ezeknek egyelőre nincsenek meg a feltételeik, ezeket kell stratégiai és nyelvi tervezési célként megfogalmazni és kialakítani. A tudományos terminológiában és nyelvhasználatban korábban is természetes volt valamely világnyelv jelenléte, újabban azonban a globalizáció az angol dominanciáját is megnöveli, kettős nyomás alá helyezve a kisebbségi közösségek anyanyelvhasználatát.

Kulcsszók: kétnyelvűség, szakképzés, tudományos képzés, terminológiatervezés, a terminológia egységesítése.

Levels and Conditions of Hungarian Terminology Planning in Transylvania (Romania). By way of introduction, the article presents the Transylvanian processes in the 20th century, which lead to the disintegration and separation of the Hungarian registers, to lacuna in specialized languages. The causes of the phenomenon are known: the isolation of the language community, the constraints of instruction in mother tongue and limitation of the scenes of language usage. The political and communicational conditions of the last quarter century, contrary to the previous case, set up advantageous processes in public and higher education, in vocational training, in scientific qualification and in cultivation of science. In these phenomena, the conscious and borderless language planning and integrating science policy have an important part to play. Developing specialized language competence and consciousness in education constitute separate level in that context, and further levels mean the scenes of language usage, the institutes of scientific research and

utilization of research findings. These conditions do not exist yet and the strategies and language planning should focus on these tasks. The presence and influence of a world language in scientific terminology and in language usage were also natural beforehand, but nowadays globalization increases the dominance of English and puts the languages used in minority context under double pressure.

Keywords: bilingualism, professional training, scientific training, terminology planning, unification of terminologies.

1. Bevezetés

60 A szaknyelvek ismerete és használata hozzátartozik az adott nyelv, az anyanyelv funkcionális teljességéhez, részbeni vagy teljes hiányuk közvetlenül érinti beszélőinek érvényesülési esélyeit, csökkenti a nyelv kommunikációs, gazdasági értékét, kisebbségi helyzetben gyengíti a nyelvben való megmaradás esélyeit. Ebben a helyzetben a beszélő érvényesülésének feltétele a kétnyelvűség is, az esélyeit pedig minden további nyelv ismerete megnöveli. Kognitív előnyei miatt azonban az alap ebben is az anyanyelv, annak a nyelvközösség szakmai közösségeiben kialakult és folyamatosan gondozott egységes szaknyelvi regiszterei. Az előző században a peremrégiókban éppen ezek a regiszterek épültek le és különültek el, ez pedig a terminológiastratégiában, nyelvi tervezésben olyan feladatokat és műveleteket implicál, amelyek ellensúlyozzák a korábbi folyamatok következményeit. Mivel ezeknek a kedvezőtlen folyamatoknak két alapvető okuk volt, az egyik az elszigeteltség, elszigetelődés, a másik a korlátozás az oktatásban és a munkahelyi nyelvhasználatban, az elszigeteltség megszűnésével a helyzet pontos ismeretére épülő korpusztervezésre van szükség a szaknyelvi állományban, valamint további státusztervezésre és presztízstervezésre a szaknyelvek használata tekintetében.

2. A szaknyelvek helyzete, szintjei

A szaknyelvek részei az anyanyelv kontinuumának, elsősorban terminológiájukban különülnek el viszonylagosan, stiláris sajátosságaik is lehetnek, egyébként több nyelvváltozatot érintenek, és ez bonyolultabbá teszi a nyelvi tervezést. A szaknyelvi szocializáció elsődleges színtere, az alapozás helyszíne a **közoktatás**, de a szakosodás, egy adott terület szaknyelvének, alapfogalmainak és terminusainak megfelelő szintű elsajátítása ténylegesen a **felsőoktatásban**, a **tudományos képzésben** valósul meg. Ez alapozza meg az anyanyelvű tudományművelés nyelvi feltételeit. Ugyanakkor a szaknyelvi regiszterek megjelennek a munka világában, és így a **szakmai képzés** és a **szakoktatás** is érintett terület. Mivel a szaknyelvek bizonyos elemei a mindennapi **társalgási nyelv** részévé válnak, jelen vannak a **közéleti megnyilatkozásokban**, a szaknyelvi kérdések

valamilyen mértékben minden beszélőt érintenek, és így a szaknyelvi probléma bizonyos mértékben közérdekűvé válik.

A **közoktatás** területén a szaknyelvi tervezés a **tannyelvpolitikát** és az **oktatástervezést** érinti. A tannyelvpolitikának az anyanyelvű, az államnyelvű és az idegen nyelvű képzés kérdéseire kell megoldásokat találnia (Kontra 2005, Péntek 2005). Ismert, hogy kisebbségi helyzetben az anyanyelvű oktatásnak meghatározó szerepe van a nyelvmegtartásban, presztízsének megőrzésében. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tannyelv választást meghatározó szociológiai, szociálpszichológiai tényezőket sem (Sorban 2000), azt a tényt, hogy 2011-ben, a legutóbbi népszámlálás idején, különböző motivációs háttérrel Erdélyben a középiskolai oktatásban a magyar anyanyelvű fiatalok mintegy 21,8%-a államnyelven tanult (Veres 2015: 89). Ez az arány remélhetőleg azóta nem nőtt, azt viszont a részadatokból tudjuk, hogy ennek nagyon egyenlőtlen a megoszlása a nyelvi környezet és iskolatípusok függvényében (tömb és szórvány), és azt is, hogy oktatási fokozatok szerint (az óvodától az egyetemig) ez az arány nő.

A rendszerbeli adottságokon kívül az oktatástervezésnek figyelembe kell vennie a pedagógusok magyar szaknyelvi kompetenciáját és a tananyagok, tankönyvek helyzetét. A pedagógusképzésben általában hiányzik a nyelvi, különösen a szaknyelvi kompetenciákat megalapozó képzés és az ezekre vonatkozó követelmény. Emiatt az oktatók szaknyelvi használatára általában jellemző a másodnyelvi kétnyelvűség, az államnyelvi eredetű kontaktuselemek jelenléte, a (szak)nyelvi bizonytalanság, az ad hoc megoldások érvényesülése. Az erdélyi magyar tankönyvek nyelvezetét pedig meghatározza az, hogy nagyobb részüket fordítással készül román nyelvi mintát követve, és gyakran nyelvi szakszerűtlenségeket, tükörfordításokat tartalmaz.

Ismert, hogy a szaknyelvi kompetenciát döntő módon meghatározza a **felsőfokú oktatás nyelve**. A 2011-es adatok szerint az erdélyi magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók 61,6%-a román tannyelvű oktatásban vesz részt (Veres 2015: 89) többek között amiatt, mert a magyar nyelvű képzés ma is alig lépi túl a romániai egyetemi szakkínálat felét (Péntek 2009). Az **oktatás-** és **korpusztervezésben** számolni kell azzal is, hogy teljesen aránytalan a tudományterületek megoszlása. A számban kisebb nyelvközösség szubkritikus volta miatt már eleve számolni kell azzal, hogy nem lehet megteremteni minden tudományterület művelésének feltételeit. A viszonylagos teljességről le kell mondani, és a nyelvközösség közvetlen érdekeit szem előtt tartva tudomásul kell venni azt, hogy ilyen körülmények között az anyanyelvű tudományművelésben a társadalomtudományok vannak túlsúlyban a természettudományok és főként a műszaki tudományok ellenében. Ennek megfelelően aránytalan a magyar szaknyelv és terminológia iránti igény. Éppen azokon a szakterületeken csekély az igény és fokozottabb ma is az elszigetelődés, amelyeket az említett kedvezőtlen folyamatok leginkább érintettek.

3. Problémák a tudományos nyelvhasználatban

Az erdélyi magyar **tudományos nyelvhasználat** tükrözi a kisebb szakmai közösségek belterjességét, az idősebb kutatók fokozottabb ragaszkodását a hagyományos terminológiához. Az őket felváltó fiatalok nem kötődnek szorosan sem az erdélyi nyelvi hagyományhoz, sem ahhoz, ami ma általánosnak tekinthető az egyes szakterületek magyarnyelvűségében. A nemzedékváltás és az egymást követő két nemzedék nem pótolhatta azt a nemzedéki hiányt, a két nemzedék közötti szakadékot, amely az előző században az akkori egyre szigorodó korlátozások következtében kialakult. Így a maiakat általában nem kapcsolja össze sem tanár–tanítvány kapcsolat, sem a közös munka tapasztalata. Ez a diszkontinuitás, a drasztikus váltás nem oldotta fel teljesen az elszigeteltséggel kialakult korábbi belterjességet. A belterjességet tükrözi többek között a terminológia és a nyelvhasználat gyakran érzékelhetően konzervatív jellege („mi őrizzük az igazi szaknyelvet”), a jogos szaknyelvi bírálatokkal szembeni túlzott érzékenység, és az is, hogy gyakorlatilag a legtöbb tudományterületen az erdélyi tudománytörténetre irányuló témák dominálnak. A tudománynak ez a folyamatos „múltbanézése” eltereli a figyelmet az aktuális jelenségekről, folyamatokról, többek között azokról, amelyek a terminológiákkal kapcsolatosak.

62 Vannak azonban az anyanyelvű tudományművelésnek, a szaknyelvhasználatnak olyan akadályai, amelyek belső erőfeszítéssel nem háríthatók el. Három ilyen külső körülmény van:

(1) Hiányoznak a magyar nyelvű tudományos intézetek. Ez a hiány egyszersmind a legfontosabb nyelvhasználati szintér hiányát is jelenti. Az eddigiekben az egyetemi intézeteken kívül szinte kizárólag egyesületi szintű szerveződés, intézményesülés valósult meg, és ez nem teszi lehetővé az igazi tudományművelést.

(2) A tudományos publikációkban háttérbe szorul a magyar nyelv. Ez a magyar tudományosság egészére jellemző, Erdélyben fokozottabban annak következtében, hogy nyelvi alárendeltsége kettős. Az akkreditációs és a tudományos teljesítményt mérő rendszerek az angol nyelvű publikációknak kedveznek, a magyar nyelvű közlemény kevésbé értékes, a románhoz képest is hátrányos helyzetben van. Most már szabad volna publikálni magyar nyelven, de különösen a karrierjüket építő fiatal szakemberek gondolják úgy, hogy nem érdemes.

(3) A publikációk nyelvi ellenőrzésében nem alakult ki rendszeres együttműködés a magyarországi és az erdélyi szakemberek között, továbbra is hiányzik a tankönyvek, szakkönyvek, folyóirat-közlemények kölcsönös lektorálása. Ennek ugyan nem volna külső akadály, inkább az előítéleteken, érzékenységeken kellene túllépni. Ez általánosabban is jellemzője a kisebbségi kultúrának: a túlzott érzékenység, az, hogy a javító szándékú bírálatot is nehezen viseli el.

A romániai magyar szaknyelvekre általában jellemző a **terminológiai kettősség**: a túlzott purizmus és rejtettebb kontaktusjelenségek érvényesülése. Az sem ritka, hogy

éppen azok a szakemberek kifogásolják akár a közhasználatú idegen terminusok használatát, akik egyébként teljesen érzéketlenek a saját nyelvhasználatukban sem ritka tükörszerkezetekre, szintaktikai és szemantikai hatásokra. Jellemző például, hogy tankönyvszerzők vagy fordítók szívesebben használják a *lélektant*, mint a *pszichológiát*.

Határozott elvárás jelentkezik mind a szakemberek, mind a laikus nyelvhasználók részéről a folyamatos nyelvi, terminológiai szabványosításra, a román vagy angol eredetű terminusok, lexikalizálódott kifejezések egységesítésére. Ebben azonban nemritkán csak valamely hagyományos erdélyi terminus általános használatát tartják elfogadhatónak.

A szaknyelvi két- vagy többnyelvűség is többnyire aszimmetrikus abban az értelemben, hogy a szakemberek rendszerint csak egyik vagy másik nyelven tudják folyékonyan használni a szaknyelvet, annak függvényében, hogy milyen nyelven tanultak, milyen nyelven sajátították el a szakmai ismereteket. Mivel a felsőfokú képzésben részesült személyek többsége románul tanult, a szaknyelvek tekintetében a román nyelvi dominancia jellemzőbb, mint a magasabb szintű magyar szaknyelvi kompetencia. Ez pedig egyértelműen szükségessé teszi a magyar szaknyelvi tervezést a legkülönbözőbb tudományterületeken.

4. A szaknyelvi és a köznyelvi nyelvhasználat közös sávja

63

A szaknyelvi elemek egy része közismertté válik, és a **közhasználatba** kerülve, átéli a szaknyelvváltozatok határát, és a laikusok megnyilatkozásainak részévé lesz. Leginkább a társadalomtudományokban, az orvostudományban, közigazgatásban, gazdasági életben, jogi ügyekben, ipari szolgáltatásokban, kereskedelemben megjelenő alapterminusok válnak a köznyelv elemévé, leginkább olyan területeken, ahol folyamatos a szakember kapcsolata, kommunikációja a nyelvközösség többi részével. Ebben a folyamatban a szaknyelv kérdése közüggé válik, hiszen a szaknyelveknek kétféle igénynek kell eleget tenniük: eltérő mértékben és módon a szakértők és a laikusok igényének (Péntek 2018). A fogalmi háttér teljesen eltérő jellege miatt szaknyelv és a köznyelv érintkezése két nyelvi problémát is felvet. Egyrészt a terminus közismertsége, a társalgási nyelvbe való épülése jelentésbeli egyszerűsödéshez vezethet, a felszínes ismeretek miatt elhomályosodhat a fogalmi struktúrája. Másrészt a szakemberek terminushasználata olykor érthetlenné válhat a laikus befogadó számára, sőt sértheti a beszélők nyelvi jogát, hogyha az érintő ügyek, helyzetek nyelvi megértése problémává válik, és emiatt a beszélők hátrányos helyzetbe kerülnek. Ezek miatt szükség van folyamatos **nyelvi tanácsadásra, nyelvi menedzselésre**. Különösen kétnyelvűségi helyzetben, mivel a nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság erőteljesebben mutatkozik meg, hogyha az anyanyelv használati köre nem teljes körű, és az anyanyelv bizonyos funkcióit átveszi az államnyelv. Ezt a feladatot is vállalták a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat keretében működő határon túli nyelvi irodák (Péntek–Benő 2011).

Az erdélyi magyar szaknyelvhasználatban olyan regionális sajátosságok mutatkoznak, amelyek az államnyelv közvetlen vagy közvetett hatását jelzik, és amelyek eltérnek más régiók terminushasználatától. A regionális köznyelv szempontjából a sajtónyelvi megnyilatkozások jelzik ezt a jelenséget, ahogy ezt a Termini magyar–magyar szótár és adatbázis szócikkei is rögzítik. Az oktatás területén a következő kifejezések szemléltetik ezt a lexikai sajátosságot: *egyetem előtti oktatás* 'közoktatás' (< r. *învăţământ preuniversitar* 'ua.'), *gimnázium* 'általános iskola felső tagozata' (< r. *gimnaziu* 'ua.'), *kalendárisztikus terv* 'tanmenet' (< r. *plan calendaristic* 'ua.'), *koordinátor, koordináló tanár* 'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója' (< r. *profesor coordonator* 'ua.'), *licencvizsga* 'záróvizsga' (< r. *exament de licenţă* 'ua.'), *liceumi oktatás* 'középszintű oktatás' (< r. *învăţământ liceal* 'ua.'), *média* 'tanulmányi átlag' (< r. *media [generală]* 'ua.'), *posztliceális oktatás* 'szakosító képzés' (< r. *învăţământ postliceal* 'ua.'), *szimulálás* 'próbavizsga' (< r. *examen de simulare*). Hasonló jellegű, a közigazgatással kapcsolatos kifejezések: *finánc* 'pénzügyek'; 'Közpénzügyi Hivatal' (< r. *finanţe [publice]* 'ua.'), *fizikai személy* 'természetes személy' (< r. *persoană fizică* 'ua.'), *régiség* 'szolgálati idő' (< r. *vechime* 'ua.'), *közszállítási eszközök* 'tömegközlekedési eszközök' (< r. *mijloace de transport în comun* 'ua.'), *komiszió* 'jutalék, illeték' (< r. *comision* 'ua.'), *kontesztáció* 'fellebbezés' (< r. *contestaţie* 'ua.'), *letesz* 'bead, befizet' (< r. *a depune* 'ua.'), *pénzügyi gárda* 'pénzügyőrség' (< r. *garda financiară* 'ua.'). Az egészségügy, orvoslás területén általános használatú szaknyelvi eredetű lexikai kontaktusjelenségek például a következők: *fertőző betegségek kórháza* 'járványkórház' (< r. *spital de boli infecţioase* 'ua.'), *fisa* 'kórlap' (< r. *fişa [medicală]* 'ua.'), *fogászati poliklinika* 'fogorvosi rendelőintézet' (< r. *policlinică stomatologică* 'ua.'), *gripajárvány* 'influenzajárvány' (< r. *epidemie de gripă* 'ua.'), *infekció* 'fertőzés' (< r. *infecţie* 'ua.'), *klinikai kórház* 'oktatókórház' (< r. *spital clinic* 'ua.'), *konzultáció* 'orvosi rendelés' (< r. *consultaţie* 'ua.'), *sürgősségi (kórház)* 'baleseti kórház; traumatológia' (< r. *[spital de] urgenţă* 'ua.').

64

5. „Államspecifikus” terminusok a szaknyelvi egységesítésben

A szaknyelvi tervezésben figyelembe kell vennünk, hogy a külső régiók magyar nyelvváltozataiban olyan fogalmak, terminusok is megjelenhetnek, amelyeknek nincs egyértelmű magyarországi, köznyelvi megfelelőjük, tehát államspecifikusak. Ilyenkor a korpusztervezés módszereivel meg kell alkotni a vele egyenértékű magyar nyelvi kifejezést. Némelykor azonban ez a magyarítás nemcsak egy-egy terminusra terjed ki, hanem akár egy egész jelentésmezőt érinthet. Egy ilyen feladatot kellett megoldaniuk 2002-ben a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársainak nyelvi közönségszolgálat keretében, amikor Romániában megváltoztatták a rendőri fokozatok megnevezését. Ez a terminológiai módosítás elsősorban abban jelentkezett, hogy a hagyományos katonai rendfokozatok helyett más megnevezéseket vezettek be (l. az 1. táblázatot).

1. táblázat. Hagyományos és újabb rendőrfokozatok megnevezése Romániában

Új megnevezés	Régi (katonai fokozatok szerinti) megnevezés
Corpul ofițerilor de poliție:	
a) chestor-șef de poliție	← general (tábornok)
b) chestor-șef adjunct de poliție	← general-locotenent (altábornagy)
c) chestor principal de poliție	← general-maior (vezérőrnagy)
d) chestor de poliție	← general de brigadă (dandártábornok)
e) comisar-șef de poliție	← colonel (ezredes)
f) comisar de poliție	← locotenent-colonel (alezredes)
g) subcomisar de poliție	← maior (őrnagy)
h) inspector principal de poliție	← căpitan (százados)
i) inspector de poliție	← locotenent (hadnagy)
j) subinspector de poliție	← sublocotenent (alhadnagy)
Corpul agenților de poliție	
a) agent-șef de poliție	← plutonier adjutant (főtörzsőrmester)
b) agent-șef adjunct de poliție	← plutonier-major (törzsőrmester)
c) agent principal de poliție	← plutonier (őrmester)
d) agent de poliție	← sergent-major (főszakaszvezető)

Elsőként az újságírók jelezték, hogy gondjaik vannak az új román rendőri fokozatok „magyarításában”. Itt újra olyan esettel volt dolgunk, ahol a magyarországi mintához nem igazodhattunk, hiszen ott megőrződtek a hagyományos katonai rendfokozatok a rendőrségen belüli hierarchia jelölésére. Ebben az esetben nem egyszerűen fordítani vagy megfeleltetni kellett a román rendőri terminusokat, hanem meg kellett alkotni a magyar ekvivalens változatokat. Mivel egy jelentésmezőbeli rendszer egészét kellett a magyar nyelvhasználat számára elfogadhatóvá tenni, nem az egyes szintagmák szintjén kellett megoldani a problémákat, hanem a csoportok közötti eltéréseket is jelölni kellett. Ha az agent fordítására lefoglaljuk az ügynök szót, akkor azt már nem használhatjuk a *chestor* magyarításában. Mindezek mellett a részrendszeren belüli fordítás következetessége is elengedhetetlen, hiszen a hierarchikus viszonyokat is nyelvi jelölni kellett. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet mindezek figyelembevételével javasolta a 2. táblázatban látható megoldásokat. Az azóta eltelt időben a társadalmi úzus és konvenció hitelesítette a javaslatokat: a következetes sajtónyelvi használatnak köszönhetően részben vagy teljesen elterjedtek a javasolt magyarítások.

2. táblázat. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézete javaslata az új rendőrfokozatok magyarítására (Romániai Magyar Szó 2002. okt. 9.)

Corpul ofiterilor de poliție	Rendőrtisztek testülete
a) chestor-șef de poliție	vezető rendőrkesztor
b) chestor-șef adjunct de poliție	vezető rendőrkesztor-helyettes
c) chestor principal de poliție	főrendőrkesztor
d) chestor de poliție	rendőrkesztor
e) comisar-șef de poliție	rendőr-főbiztos
f) comisar de poliție	rendőrbiztos
g) subcomisar de poliție	helyettes rendőrbiztos
h) inspector principal de poliție	rendőr-főfelügyelő
i) inspector de poliție	rendőrfelügyelő
j) subinspector de poliție	helyettes rendőrfelügyelő
Corpul agenților de poliție	Rendőrugynökök testülete
a) agent-șef principal de poliție	vezető főrendőrugynök
b) agent-șef de poliție	vezető rendőrugynök
c) agent-șef adjunct de poliție	vezető rendőrugynök-helyettes
d) agent principal de poliție	főrendőrugynök
e) agent de poliție	rendőrugynök

66

Hasonló helyzetet és problémát jelez a román a *magistratură*, *magistrat*, *Consiliul Superior al Magistraturii* szócsaládot alkotó terminusok magyarítása, mivel olyan jogi terminusokkal van dolgunk, amelyek mögött eltérő állami jogi intézményrendszer áll. Romániában az a személy válhat bírónak vagy ügyészé, aki a jogi egyetemi diplomát megszerezve, sikeresen felvételizik a *magisztrátusi* hivatalba (*magistratură*, *Institutul Național al Magistraturii*), és eredményes záróvizsgával zárja a kétéves képzést, majd a bírói vagy ügyészi kinevezésével a *magisztrátus* tagjává válik. Ebben az esetben gondot okoz, hogy a régi magyar nyelvben a *magisztrátus* 'városi hatóság'-ot; 'tisztviselő, hivatalnok'-ot; az ókori Rómában pedig 'magas közhivatalt viselő személy'-t jelentett. De ez nem lehetett akadálya annak, hogy a szó romániai vonatkozásban újabb jelentéssel bővüljön, ahogy ez az erdélyi magyar sajtóból már adatolható:

*Jelenleg több jelenlegi vagy volt politikus, üzletember, parlamenti képviselő, polgármester vagy volt **magisztrátus** áll bíróság előtt, vagy ül börtönben korrupciós cselekmények, illetve gazdasági csalások miatt.* (<http://szek-helyek.ro>)

*Az igazságszolgáltatás gerincét **magisztrátusok** alkotják, bírák és ügyészek.* (<http://erdelyijogasz.ro>)

A *Consiliul Superior al Magistraturii* intézménynévnek a magyarországi *Országos Bírói Tanács* felelne meg, csak hogy Romániában ez az országos testület nemcsak bíróból áll, hanem ügyészekből is, sőt az országos főügyész és az igazságügyi miniszter is tagja. Ezért célszerű lenne *Legfelsőbb Magisztrátusi Tanácsnak* nevezni. A mai erdélyi sajtóban azonban egyelőre nincs egységesen használt neve ennek az intézménynek, amint ezt az alábbi, ugyanabban az időpontban megjelent sajtónyelvi szövegrészletek jelzik:

A Legfelsőbb Igazságügyi Tanács (CSM) visszautasította a DNA főügyését, Laura Codruța Kövesit érintő vádakat, amelyeket maga Tudorel Toader igazságügyi miniszter vázolt fel 20 pontban is az elmúlt héten, valamint a mai nap folyamán ismételt kiállt akkori álláspontja ellen. (Transindex.ro)

A Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács (CSM) ügyészi részlege negatívan véleményezte az igazságügyi miniszter Laura Codruța Kövesi korrupcióellenes főügyész tisztségéből való elmozdítására irányuló kérelmét. (Agerpres)

Negatívan véleményezte a bírák és ügyészek szakmai testületeként működő Legfelsőbb Bírói Tanács (CSM) ügyészi részlege kedden Laura Codruța Kövesi korrupcióellenes főügyész leváltását, amelyet Tudorel Toader igazságügyi miniszter kezdeményezett. (www.enepujag.ro)

3. Eredmények a szaknyelvi tervezésben

Be kell látnunk, hogy még a szaknyelvi regiszterek alakulásában is fontos szerepet játszanak a spontán nyelvi folyamatok. Az elmúlt negyedszázadban ez a nyelvközösség szempontjából kedvező spontán változás a szaknyelvi regiszterek kétnyelvű változatait is közelítette egymáshoz. Ezt az is elősegítette, hogy nemcsak a nyelvészek, hanem maguk a szakemberek is felismerték az anyanyelvűsítés és a közelítés fontosságát: az Erdélyben létrejött nagy szakmai egyesületek programja erre is kiterjedt. Különösen érzékelhető volt ez az Erdélyi Magyar Műszaki Társaság, valamint a Magyar Közgazdász Társaság működésében. Ezeknek a szervezeteknek a tagsága tudatában volt annak, hogy egyesületük nevében a magyar jelző igényes és pontos nyelvhasználatra is kötelezi őket. Ez a tudatosság tükröződik például abban, hogy a műszakiak képzést is szerveztek ebben a témakörben, a közgazdászok pedig magyar nyelvű folyóiratot indítottak el, szótárat szerkesztettek stb. Az MTA tudománypolitikája szintén hozzájárult az integrációhoz, a szaknyelvi kapcsolatok erősödéséhez. A 2007-ben létrejött első határon túli területi bizottság, a KAB rendezvényeivel és szakbizottságaival hasonló célokat tűzött maga elé. Rendszeresekké váltak a kölcsönös meghívások, szereplések, előadások, nagyszámú fiatal szakember részvételével a közös nagy konferenciák. Ebben a műszakiak és az orvosok tűnnek ki, konferenciáikon együtt szerepelnek erdélyiek és magyarországiak, idősek és fiatalok, ezek mind a szaknyelvi képzés alkalmai. Hasonló szerepet is betöltenek a hallgatói mobilitások, valamint a Kárpát-medenceivé vált tudományos diákköri konferenciák.

A nyelvészeti kutatóállomások ismert Kárpát-medencei hálózata a helyzet ismeretében minden régióban programjába iktatta a magyar szaknyelvi regiszterekkel kapcsolatos nyelvi tervezést. Erdélyben ennek eredményei azok a papíralapú kétnyelvű szakszótárak és internetes adatbázisok, szójegyzékek, amelyek jórészt a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet közreműködésével készültek el és jelentek meg. Az elmúlt másfél évtizedben több újabb román–magyar, magyar–román kétnyelvű szakszótár jelent meg (Benő 2009, Fazakas 2017), amelyeknek szinte mindegyike hiánypótlónak minősül. Mivel a regiszterhiány bizonyos szókincsbeli rétegekre utal, ezek a szótárak lehetőséget nyújtanak valamilyen szaknyelvi terminus magyar vagy román alakjának a megtalálásában. A „hiánypótlást” azokon a területeken tekintettük elsődleges fontosságúnak, amelyek a mindennapi nyelvhasználatot is közvetlenül érintik. Egyértelmű ugyanis, hogy az ilyen kétnyelvű szakszótárra nemcsak a szakembereknek van szükségük, hanem alkalmanként a kétnyelvű környezetben élő beszélők jórészének is. Az alábbiakban ezeket a román–magyar/magyar–román szakszótárakat mutatjuk be a teljesség igénye nélkül.

68

Az erdélyi magyar közigazgatási regiszter egységesítését szolgálja a 2002-ben megjelent *Román–magyar közigazgatási szótár* (Fazakas 2002). A szótár Péntek János kezdeményezésére az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének kiadásában vált elérhetővé, és ezzel a kiadvánnyal a kiadó kétnyelvű szótársorozatot indított, hiszen két évvel később megjelent a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben készült közigazgatási szótár magyar–román párja (Benő és mtsai 2004). Ugyancsak a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben szerkesztették az úttörőnek tekinthető *Román–magyar oktatásterminológiai szótárt* (Benő–Fazakas–Sárosi Márdírosz 2009), és 2015-ben a fordított párját, a *Magyar–román oktatásterminológiai szótárt* (Fazakas–Tódor 2015). Mindkét szótár anyaga tágan értelmezett szaknyelvi koncepciót jelez, mivel az oktatás, a didaktika és a pedagógia terminusain kívül az oktatás intézményrendszerének különböző szintjeit megnevező szavakat is beépíti lexikográfiai anyagába. Egy másik jelentős kétnyelvű szakszótár a Romániai Magyar Közgazdász Társaság által kiadott – Fazakas Emese szerkesztette – *Román–magyar gazdasági szótár* (Fazakas 2005). Amint az előszóban Somai József megjegyzi, ez szélesebb körhöz szól, hiszen a magyar gazdasági szaknyelvet használók száma több ezer lehet, nem beszélve azokról, akiknek nem tartozik szűk szakmai területükhöz a gazdaság mint szakterület, de nyelvhasználatukban óhatatlanul élniük kell ilyen jellegű terminusokkal. A szótár megjelentetését az is indokolja, hogy a pontatlan vagy félreértett szakszavak használata tapasztalható a tömegtájékoztatásban, a nyilvános beszédben és ezek szakmai szempontból jogosan kifogásolhatóak. A szótár érdeme, hogy a szűk értelemben vett gazdasági terminusok mellett a mindennapi gazdasági gyakorlatban használt szavakat is tartalmazza, és az iparon és az agrárgazdaságon kívül kiterjed a bank, a könyvelés, a marketing, humán erőforrás, a menedzsment, a tőzsde és a környezetgazdaság területeire is. Magyar–román párja 2008-ban jelent meg Fazakas Emese és Somai József szerkesztésében, szintén a Romániai Magyar Közgazdász Társaság gondozásában (Fazakas–Somai 2008). Lexikográfiai anyagában

a fentebb említett szakszótárakhoz közvetlenül kapcsolódik a *Román–magyar jogi szótár* (Hegedűs–Kiss–Nemes 2006). A Kriterion Könyvkiadó gondozásában 2006-ban megjelent kiadvány átdolgozott és bővített változata az 1978-ban napvilágot látott *Román–magyar jogi szótár*nak. Szóanyagát Deák Levente és Osváth Judit gyarapította a mai jogi szaknyelv, a megváltozott jogrendszer terminusainak figyelembevételével.

4. Igény és lehetőség az elektronikus megjelenítésben

Jogos igényként merül fel, hogy az eddig megjelent kétnyelvű szakszótárak interneten is elérhetőek legyenek. Ez biztosítaná a könnyű és gyors elérhetőséget, és lehetővé tenné lexikográfiai anyaguk folyamatos frissítését, korszerűsítését. Ezt támogatná az egyes területek szaknyelvi szókincsének két- vagy többnyelvű strukturált internetes adatbázisokban való megjelenítése.

Az erdélyi és általában a külső régiók magyar szaknyelveinek jobb megismerését szolgálja – élőnyelvi adatokra alapozva – a *Termini Magyar–magyar szótár és adatbázis*,¹ egy olyan interaktív, felhasználóbarát internetes lexikográfiai adattár, amely a külső régiók legkülönbözőbb szaknyelvi kontaktusjelenségeinek és megőrzött régiségeinek tanulmányozását teszi lehetővé (Benő 2017), és ilyenként az adatai a szaknyelvi tervezésben is nagymértékben hasznosíthatók. A szótári adatbázis jelenleg 46 *fogalomkörü minősítést* alkalmaz, és ez alkalmassá teszi az élőnyelvi példamondatokat, szövegrészeket tartalmazó adatbázist arra, hogy a legkülönbözőbb szaknyelvi regiszterek lexikai sajátosságait tanulmányozzuk.² A fogalomkörü keresésen kívül a szótár biztosítja a regiszterbeli hovatartozás szerinti keresést a következő minősítéseket alkalmazva: *szaknyelvi, szépirodalmi, sajtónyelvi, közéleti* (társadalmi, politikai, hivatali, gazdasági életről szóló megnyilatkozásokban jelentkező, nem kimondottan szaknyelvi elemek), *szlenghez tartozó*.

Ugyancsak internetes elérhetőséggel hasznosítható a *Magyar neve? Román intézménynevek magyarul című kétnyelvű elektronikus szójegyzék*.³ A www.nyelvi jogok.ro honlap kezdeményezésére a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, és a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet közreműködésével elkészült román–magyar névjegyzék a romániai kormány és államigazgatási rendszer intézményneveinek magyar fordítását tartalmazza. A mintegy kétszáz intézményt felsoroló lista szerepelteti a minisztériumokat és kormányzerveket; a végrehajtó hatalomtól független országos állami intézményeket; a minisztériumoknak alárendelt fontosabb országos intézményeket, illetve a megyei, regionális államigazgatási szerveket.

5. Terminológiastratégiai feladatok

A nyelvi tervezés ismert kategóriáiból kiindulva, kétségtelen, hogy a szaknyelvi regiszterek esetében az elsősorban a terminológiára, a szakszókincsre irányul, ilyen értelemben korpusztervezés. Az előbbieken bemutatott eredmények is ebbe a körbe tartoznak, és a továbbiak is elsősorban ilyen természetűek. Kétségtelen azonban, hogy a szaknyelvhasználat feltételeinek biztosítása nyelvjogi, nyelvpolitikai és oktatáspolitikai kérdés is, és ez a státusztervezésben a meglévő korlátok megszüntetésére irányul. A korlátok azonban, mint azt az előbbieken is jeleztük, részben szubjektív természetűek, magukban a szaknyelvek használóiban vannak. Abban, hogy megvan-e bennük az igény saját magyar szaknyelvük ismeretére, használatára, abban is, hogy a felsőoktatás tanárai hogyan közvetítik az igényességet és a kompetenciákat tanítványaiknak, abban, hogy a külső, hivatalos értékelések negatív viszonyulása ellenére fontosnak tartják-e a magyar nyelvű publikációt, különösen a tudománynépszerűsítést. Mindez már a nyelvi attitűdhöz tartozik, befolyásolása a presztízstervezés területe. Mindez stratégiai programokba sűrítve a következőket jelenti:

(1) Internetes szaknyelvi adatbázisok, kétnyelvű, kettősnyelvű korpuszok létrehozása és folyamatos fejlesztése, gondozása. Ez csak az egyes szakterületeken belül valósítható meg terminológus nyelvészek és szakemberek közreműködésével.

70

(2) A külső régiók szaknyelvi regisztereinek további felzárkóztatása az MTA erre irányuló integrációs tudománypolitikája keretében, a régiók nyelvészeti kutatóállomásainak és a szakembereket tömörítő bizottságoknak, egyesületeknek a közreműködésével.

(3) A közoktatás szakmai, szaknyelvi megerősítése ilyen feladatokat is ellátó szakmai háttérintézmény létrehozásával. Ez ellensúlyozhatná a szubtraktív kétnyelvűséggel velejáró, a nyelvközösség szempontjából kedvezőtlen jelenségeket, változásokat, felügyelné a fordításokat stb.

(4) A magyar nyelvű közép- és felsőfokú (szak)oktatás bővítése, pedagógusok szaknyelvi képzése, terminológiai szójegyzékek összeállítása. A szakoktatás tankönyvellátása csak a magyarországi tankönyvek behozatalával oldható meg (ezt a román tankönyvtörvény nem tiltja), ez egyúttal biztosítéka lenne az egységes szaknyelvek megalapozásának.

(5) Az anyanyelvű szaktájékoztató kiterjesztése pl. a gyógyszerekre és mindazon kereskedelmi termékekre, amelyek tájékoztató hiányában akár veszélyesek is lehetnek használóikra.

(6) A tudományos eredmények szakszerű ismertetése, tudománynépszerűsítés. A nyelvközösség által is elismert, mérvadó intézmény hiányában nagyobb tere nyílik az áltudományok terjedésének, terjesztésének, a tudományellenességnek, a tudás lebecsülésének, relativizálásának.

(7) Intézményileg is összehangolt terminológiastratégia szükségessége (MTA, MTA Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Terminológiai Ku-

tatócsoport (TERMIK), Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat stb.). Összehangolás és megfelelő tudománypolitikai, költségvetési támogatás nélkül a stratégiának nincs esélye a megvalósulásra.

Jegyzetek

¹ Elérhetősége: <http://termini.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>

² A 46 fogalomkörü minősítés a következő: 1. állatvilág, állattan, 2. biológia, környezettan, 3. embertan, élettan, 4. építészet, 5. filozófia, 6. fizika, 7. földrajz, meteorológia, 8. gasztronómia, 9. geológia, 10. gépkocsizás, 11. háztartás, lakberendezés, 12. hivatali élet, közigazgatás, 13. hobbi, 14. informatika, 15. ipar, 16. irodalom, irodalomtudomány, 17. jogtudomány, 18. katonaság, hadtudomány, 19. kereskedelem, 20. kozmetika, 21. közgazdaság, 22. közlekedés, 23. lélektan, 24. matematika, 25. mezőgazdaság, 26. munka, foglalkozás, 27. műszaki tudományok, technika, 28. művészet, 29. néprajz, 30. növénytan, 31. nyelv, nyelvtudomány, 32. nyomda, 33. oktatás, 34. orvostudomány, 35. öltözködés, divat, 36. pénzügy, 37. politika, 38. sport, 39. természettudományok, 40. társadalomtudományok, 41. távközlés, 42. történelem, 43. vadászat, halászat, 44. vallás, hitélet, 45. vegyészet, 46. villamosság, villanyserelés.

³ Elérhetősége: http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenyelvek_magyarul.pdf

Szakirodalom

- Benő Attila 2006. A szaknyelvek helyzete Erdélyben. In: Kurtán Zsuzsanna – Silye Magdolna – Sturcz Zoltán (szerk.) *Utak és perspektívák a hazai szaknyelvoktatásban és -kutatásban*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 23–27.
- Benő Attila 2009. A dolgok másik neve. *Korunk* 2: 49–55.
- Benő Attila 2017. Termini – az internetes magyar–magyar szótár és adatbázis. In: Fábíán Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 209–227.
- Benő Attila – Péntek János (szerk.) 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Eredmények, beszámolók, kutatási programok*. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvár.
- Fazakas Emese 2017. A kétnyelvű szótárírás nehézségei kisebbségi helyzetben (a magyar/román szótárak példáján keresztül). In: Fábíán Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 65–82.
- Kontra Miklós (szerk.) 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely.
- Péntek János 2005. Tanulságok – szentencia nélkül. In: Kontra Miklós (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely. 239–246.

- Péntek János 2009. A(z) anya)nyelv a tudományos képzésben és a tudományművelésben. In: Bálint Emese – Péntek János (szerk.) *Oktatás nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 5. Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Péntek János 2018. Magyar szaknyelvek a határon túli régiókban. In: Bódi Zoltán – Kato-
na József Álmos (szerk.): *Gazdaság és szaknyelv. Tanulmányok*. Magyar Nyelvstratégiai
Intézet, L'Harmattan, Budapest. 30–54.
- Sorbán Angella 2000. „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen”. Az
asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség* 3: 167–180.
- Veres Valér 2015. *Népességszerkezet és nemzetiség*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.

Források

- Benő Attila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna – Ördög–Gyárfás Eszter
– Sárosi Márdírosz Krisztina (szerk.) 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anya-
nyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Benő Attila – Fazakas Emese – Sárosi-Márdírosz Krisztina (szerk.) 2009. *Román–magyar
oktatásterminológiai szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Fazakas Emese (főszerk.) 2002. *Román–magyar közigazgatási szótár*. Anyanyelvápolók Er-
délyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- 72 Fazakas Emese (főszerk.) 2005. *Román–magyar gazdasági szótár*. Romániai Magyar Köz-
gazdász Társaság, Kolozsvár.
- Fazakas Emese – Somai József (szerk.) 2008. *Magyar–román gazdasági szakszótár*. Romániai
Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár.
- Fazakas Emese – Tódor Erika (szerk.) 2015. *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*.
Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Hegedűs Sándor – Kiss András – Nemes István (szerk.) 2006. *Román–magyar jogi szótár*.
Kriterion Kiadó, Kolozsvár.
- Magyar neve? Román intézménynevek magyarul* = [http://www.sztanyi.ro/download/roman_](http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf)
[intezmenynevek_magyarul.pdf](http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf)
- Termini magyar–magyar szótár és adatbázis.* = [http://termini.nyud.hu/htonline/htlista.](http://termini.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage)
[php?action=firstpage](http://termini.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage)

Lanstyák István

Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Pozsony
istvan.lanstyak@uniba.sk

Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia^{*}

Írásomban a nyelvmenedzselés-elméletet mutatom be röviden, kiemelve azokat a jellegzetességeit, melyek alkalmassá teszik arra, hogy a hagyományosnak mondható nyelvtervezés helyébe lépve a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségekben jelentkező nyelvi – ezen belül terminológiai – problémák kezelésének eszközéül szolgáljon.

Kulcsszavak: nyelvmenedzselés-elmélet, nyelvtervezés, nyelvalakítás, terminológia, kisebbségi magyar közösségek

Language Management Theory and Terminology. The paper presents the main features of the Language Management Theory, with special regard to those characteristics which make it capable of replacing the traditional Language Planning Theory and becoming a means of the management of the language problems (including the problems concerning terminology) in the Hungarian minority speech communities in the Carpathian Basin, around Hungary.

Keywords: Language Management Theory, language planning, language management, terminology, Hungarian minority communities

1. Bevezetés

Írásomban az ún. nyelvmenedzselés-elméletet mutatom be röviden, kiemelve azokat a jellegzetességeit, melyek alkalmassá teszik arra, hogy a hagyományosnak mondható nyelvtervezés helyébe lépve a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségekben jelentkező nyelvi – ezen belül terminológiai – problémák kezelésének eszközéül szolgáljon.

^{*} A nyelvi problémákkal és a nyelvi ideológiákkal kapcsolatos korábbi kutatásaimat az MTA támogatata, részben közvetlenül, részben a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda közvetítésével. Nyelvi problémákkal jelenleg az APVV-17-0254 sz. projekt keretében foglalkozom a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. A fordítással kapcsolatos szövegrészek a *Preklad, kultúrna hybridita a plurilingvizmus v kontexte madarskej literárnej vedy a lingvistiky* elnevezésű VEGA-projekt (1/0272/17) támogatásával készültek, szintén a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. Itt köszönöm meg Sebők Szilárd észrevételeit, aki esküvője előtt egy nappal is talált rá időt, hogy írásomat átnézze és észrevételeivel segítse megírását. Ugyancsak hálás vagyok Kitlei Ibolya javításaiért.

2. Nyelvmenedzselés-elmélet

A nyelvmenedzselés-elmélet (Language Management Theory) a nyelvi és kommunikációs problémák feltárására, elemzésére és kezelésére szolgáló átfogó elméleti keret, amely nagyon sokféle nyelvalkító törekvést képes integrálni, többek között a nyelv művelést mint a standard nyelvváltozat továbbfejlesztésére, valamint terjesztésére irányuló szervezett tevékenységet (vö. Nekvapil 2007, 2010) és a nyelvtervezést mint az ún. szervezett menedzselés egyik jellegzetes válfaját (a fogalom magyarázatát l. alább). Lényegében minden olyan problémakezelő törekvést a nyelvmenedzselés-elmélet keretén belül érdemes számon tartani, amelyben jelen van a tágabb értelemben vett nyelvalkító szándék (Lanstyák 2014a, 2014b), így a terminológiaalakítás is, melynek egyik indítéka a (szak)szövegek alkotásával és értelmezésével összefüggő problémák megelőzése, s melynél egyértelműen jelen van a nyelvalkító szándék is (szókincsalkítás).¹ A nyelvi problémák kezelésén túl más metanyelvi tevékenységek is jól értelmezhetők az elmélet keretében.²

A nyelvmenedzselés-elméletet Björn H. Jernudd és Jiří V. Neustupný dolgozta ki az 1970-es években mint a nyelvtervezés-elmélet egyik sajátos ágazatát, továbbfejlesztett változatát. Eleinte „nyelvkorrektció-elméletként” (Language Correction Theory) emlegették; magát a *nyelvmenedzselés* (language management) műszót Jernudd és Neustupný (1987) használta először egy konferencián, a kanadai Québecben.

74

Az elméletről szóló, ill. az elméletet felhasználó munkák bibliográfiája, amely a prágai Károly Egyetem honlapján található,³ jelenleg mintegy kétszáz tételt tartalmaz, melyekből nagyon sok szabadon le is tölthető. A bibliográfia összeállítói szerint az alpművek közé tartozik Jernudd–Neustupný 1987; Jernudd 1991, 1993; Neustupný 2002; Neustupný–Nekvapil 2003; Nekvapil 2012; Nekvapil–Sherman 2015, de számos további munka is fontos forrás azok számára, akik az elmélettel meg szeretnének ismerkedni, pl. Nekvapil 2000, 2006, 2007, 2009; Muraoka 2009. Itt említem meg két saját írásomat, melyek az elmélet határait feszegetik (Lanstyák 2014b, 2018).

Az elmülethez kapcsolódó magyar nyelvű munkák közül először Szabó Mihály két írását kell megemlíteni (2005, 2007), melyekben a szerző bemutatja az elméletet, s hangsúlyozza a szlovákiai magyar viszonylatban való alkalmazhatóságát. Időrendben ezeket követi Nekvapilnak és több munkatársának egy magyar nyelvű tanulmánya, amely többnyelvű vállalatok nyelvmenedzselésével foglalkozik (Nekvapil et al. 2009), valamint T. Balla Ágnes és Balogh Erzsébet további négy idevágó írása (Balogh–T. Balla 2009a, 2009b; T. Balla–Balogh 2010a, 2010b). Jómagam számos magyar nyelvű publikációmban említem a nyelvmenedzselés-elméletet; ezek közül három kifejezetten az elmélet egyes vonatkozásairól, ill. alkalmazási lehetőségeiről szól (Lanstyák 2014a, 2014c, 2015). Angol nyelvű, de a szlovákiai magyar nyelvmenedzselésről szól egyik, Szabó Mihály Gizellával közösen írt munkánk (Lanstyák–Szabó Mihály 2009).

A nyelvmenedzselés-elméletet eddig inkább a kultúráközi kommunikáció során jelentkező nyelvi problémák kezelésére alkalmazták, ám nem annyira kisebbségi közösségekben, mint inkább olyan kisebb csoportokban, amelyek a maguk módján kisebbségek ugyan, de nem élnek a kisebbségi kétnyelvűség körülményei közt. Ugyanakkor ez az elmélet maximálisan alkalmas arra is, hogy az őshonos nyelvi kisebbségi közösségek helyzete leírásának, ill. a bennük meglévő nyelvi problémák megoldásának keretét szolgáljon.⁴ A kisebbségi közösségekben jelentkező nyelvi problémák számottevő hányada pedig épp a szaknyelvekkel, ill. a szaknyelvi és köznyelvi szövegekben található terminusokkal kapcsolatos (l. pl. Lanstyák 2018; Misad 2009).

A továbbiakban az elmélet legfontosabb vonásait veszem sorra, majd ehhez kapcsolódóan amellet érvelek, hogy ez az elmélet alkalmasabb a határon túli magyar közösségekben meglévő nyelvi – köztük terminológiai – problémák kezelésére, mint a hagyományos nyelvtervezés.⁵

2.1. Nyelvi és metanyelvi tevékenység egyetlen keretben

A nyelvvel kapcsolatosan kétféle típusú tevékenységet lehet megkülönböztetni: az egyik a nyelvi, a másik a metanyelvi. A nyelvi tevékenység maga a spontán beszélés, a metanyelvi tevékenység a nyelvi tevékenységről való gondolkodás és beszélés. A metanyelvi tevékenység egyik jellegzetes válfaja a nyelvmenedzselés, ill. a nyelv alakítás.

Nyelvmenedzselésen az elmélet hívei elvben a metanyelvi tevékenységek összességét értik, így a nyelvről való gondolkodást és beszédet akkor is, ha nem kapcsolódik hozzájuk változtatási szándék. A gyakorlatban azonban más a helyzet: a konkrét nyelvi problémák kezelésének bemutatása és elemzése alapján úgy látszik, hogy „nyelvmenedzselésnek” az elmélet hívei valójában az olyan tevékenységet tekintik, melynek célja meglévő vagy jövőbeli beszéléstermékek (diskurzusok) nyelvi megvalósulásának tudatos befolyásolása vagy magának a gondolati valóságként létező nyelvi rendszernek, ill. az abban található elemeknek a megváltoztatása, azaz hagyományosan fogalmazva nyelvi változások előidézése.

Ebbe a kategóriába nem minden metanyelvi tevékenység tartozik bele. Nem menedzselés ilyen értelemben pl. egy nyelvtani jelenség leírása, ha azt nem motiválja nyelvvaltoztatási szándék.

Jómagam nyelvmenedzselésen elméletileg is azt értem, amit az elmélet gyakorlatilag ért rajta. A *nyelvmenedzselés*, *diskurzusmenedzselés*, *menedzselés*, *menedzsel*, *nyelvmenedzselő* stb. terminusoknak mintegy szinonimájaként használom a *nyelvvalakítás*, *diskurzusalakítás*, *alakítás*, *alakít*, *nyelvvalakító* stb. terminusokat; nem azért, mert a purista nyelvi ideológia foglya volnék, hanem ezért, mert a *menedzselés* és családtagjai a nyelvmenedzselés-elméletet konnotálják; ezzel szemben a *nyelvvalakítás* és családtagjai könnyebben alkalmazhatók a más elméleti keretekben vagy a nyelv művelésben folyó nyelvvalakító tevékenységre. Írásomban tehát e két szócsalád egymásnak megfelelő tagjai szinonimának tekintendők.⁶

Ha a nyelvalkítás indítéka az, hogy valamilyen nyelvi problémát vagy nyelvi vonatkozású társadalmi problémát enyhítsünk, megoldjunk vagy más módon kezeljük (s a nyelvalkításnak többnyire ez az indítéka), **nyelvi problémakezelésről** is beszélhetünk (értelemtükröztető módon *nyelvi-probléma-kezelés*-nek kellene írni, de ettől a nehézkes írásmódtól a csekély jelentésbeli különbség miatt eltekintek).

A nyelvhasználatnak és a metanyelvi tevékenységnek egységes elméleti keretben való tárgyalása az elmélet egyik legfontosabb tudományos hozzájárása, mivel rávilágít arra a gyakran elhanyagolt tényre, hogy a spontán nyelvhasználat és a tudatos „nyelvtervezés” közt nincs éles határ, a hétköznapi beszélők, mindennapi élethelyzetekben is végeznek nyelvalkító tevékenységet, melynek hosszabb távon akár a nyelvi változásokra is kihatása lehet. Ez inspiráló a terminológia szempontjából is, a spontán terminusalkotás és a tudatos terminusalkotás közt sincs éles határ.⁷

2.2. Nyelvi probléma – az elmélet központi fogalma

A nyelvmenedzselés-elmélet központi fogalma a **nyelvi probléma**. A szokásos meghatározás szerint a nyelvi probléma nem más, mint egy adott beszédhelyzetben érvényesülő nyelvi normától, ill. beszélői elvárásoktól való, negatívan értékelt eltérés. Bár az elmélet normafogalma körül van némi bizonytalanság,⁸ mindenképpen előremutató, hogy a nyelvmenedzselők nem a standard nyelvváltozat normáját tartják irányadónak, hanem az adott beszédhelyzetben a résztvevők által ott és akkor megfelelőnek érzett normát. Kisebbségi körülmények közt ez már csak azért is előnyös megközelítés, mert így nem kérdőjeleződik meg a kontaktushelyzetben érvényesülő kontaktusnorma legitimitása.

Az elmélet egyik alaptétele az, hogy minden nyelvi probléma eredete a megnyilatkozások szintjének mikrojelenségeiben keresendő; ebből következően a szakemberek a nyelvi problémákat az interakciókban azonosítják, mégpedig hangsúlyozottan a *hétköznapi beszélők* interakcióiban. Ez persze nem azt jelenti, hogy a nyelvmenedzselők ezekről a problémákról azt gondolnák, hogy nem lehetnek társadalmi érvényűek és jelentőségűek, csak annyit, hogy érdeklődésük középpontjában a nyelvi problémákkal szembesülő egyén áll. Nyelvi problémának azt tekintik, amit a hétköznapi beszélők tartanak annak.

Ez a felfogás feltűnően különbözik attól, amit a hagyományos nyelvtervezésben látunk: ennek keretében az állami hatóságok vagy jobbik esetben a nyelvtervezés szakemberei döntenek el, mik a (fontos) nyelvi problémák egy-egy közösségben, sokszor anélkül, hogy az érintetteket megkérdeznék.⁹ Ezzel szemben a nyelvmenedzselők szerint a hétköznapi beszélőktől kell megkérdezni, mit tekintenek nyelvi problémának. Ezért a nyelvalkítási stratégiák tanulmányozása is a hétköznapi beszélők nyelvalkító tevékenységének megismerésével kezdődik. Ebből kiindulva foglalkoznak aztán a szakemberek azzal, mi módon lehet a különböző nyelvi problémákat egy-egy közösségben kezelni. Ez az eljárás egyrészt demokratikus, másrészt életszerű, s összhangban áll az

újabb terminológiatudományi törekvésekkel is, melyekben a hangsúly az előírásról a leírásra került át (l. alább).

A nyelvmenedzselésnek ez a megközelítése nagyon előnyös a határon túli magyar kisebbségek számára, mivel valós nyelvi problémákat hoz a felszínre, s életszerű megoldásokat kínál rájuk. Az 1950-es–1980-as években szlovákiai magyar nyelvűművelők például felfigyeltek a szlovákiai magyar nyelvhasználatban „a” normától való eltérésre, ám ez a norma egyrészt nem az adott beszédhelyzetben érvényesülő norma volt, hanem egyfajta nyelvi platonista felfogású standardé, másrészt nem vették figyelembe azt, hogy a közösség tagjai az eltérést problémának érzik-e. Részben ez volt az oka annak, hogy tanácsaik nemegyszer hatástalannak bizonyultak.

Ennek szemléltetésére érdemes megnézni egy szlovákiai magyar terminus, az *összpontosítás* példáját.

Szlovákiában, ill. az egykori Csehszlovákiában azokat a rendezvényeket, melyeket valamilyen konkrét tevékenység együttes végzése érdekében szerveztek (például közös, rendszerint többnapos fölkészülés valamilyen versenyre, fellépésre, bentlakásos foglalkozás, tanfolyam), szlovákul *sústredenienek* nevezték és nevezik. A magyarban ilyen átfogó fogalom – és azt jelölő szó – nem létezik, Magyarországon külön-külön beszélnek pl. *bentlakásos próbáról*, *tanfolyamról*, *edzőtáborról* stb., sőt legújabbban *összszetartásról* is. Ezek fölül nem boltozódik átfogó fogalom, s így nem is létezik ezekre vonatkoztatható szó, hiperonima. A magyarországiak jól megvannak az ilyen szó nélkül, hiszen az ő tudatukban az ilyen eltérő tevékenységek nem álltak össze egyetlen fogalomná. Nem úgy a szlovákiai magyarok, akiknek szükségük van arra, hogy ezt a fogalmat magyarul is egy szóval (vagy esetleg állandósult szókapcsolattal) nevezzék meg.

Ennek problémájának az egyszerű (nem szakember) beszélők körében kétféle megoldása született, ill. létezik a mai napig: a beszélők egy része kódot váltva magyar szövegben is a *sústredenie* szót használja, más részük pedig a *sústredenie* szó evidensnek látszó közmagyar megfelelőjét, az *összpontosítás* terminust választja ebben a jelentésben, valószínűleg nem is tudatosítva, hogy az *összpontosítás* szónak a közmagyarban nincs ilyen jelentése. Mindez természetesen konkrét élethelyzetekben, „online” történik. Az első megoldás csak a beszélt nyelvben fogadható el, a második azonban az írott nyelvben is, ezért a szó a szlovákiai magyar írásbeliségbe is bekerült.

Az *összpontosítás* szóra azonban a nyelvűművelők is fölfigyeltek, s mivel használatában eltérést fedeztek föl a magyarországi standard normától, kifogást emeltek ellene, arra próbálva rávenni a beszélőket, hogy felejtsek el ezt a kétségtelenül létező fogalmat, s az *összpontosítás* szó használata helyett mindig nevezzék meg a konkrét tevékenységet, pl. *összejövetel*, *megbeszélés*, *gyakorlás*, *gyakorlat*, *edzés*, *edzőtábor*, *sporttábor*, *(bentlakásos) próba*, *tanfolyam*, *továbbképzés* stb. (l. Jakab 1987). Ez az elvárás azonban túl nagy mentális terhet ró a beszélőkre, ezért a kezelésnek ez a módja sokkal inkább felerősítette a problémát, semmint hogy megoldotta volna. Azt mondhatjuk tehát, hogy a szakemberek első megoldási kísérlete kudarcba fulladt.

Szemben a nyelvművelésnek ezzel az életidegen eljárásával a nyelvmenedzselés elfogadta az egyszerű beszélők egyik megoldását, az *összpontosítás* jelentésbeli kölcsönszó használatát, s ezt a terminust legitímálta, mégpedig azzal, hogy fölvetette a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadásába korlátozó stílusminősítés nélkül, ezzel jelezve, hogy a szó használatát a legmagasabb írásbeliségben is megfelelőnek tartja.

A Gramma Nyelvi Iroda nyelvmenedzselő tevékenysége azt mutatja, hogy nemcsak annak megítélésében kell a laikus beszélőre támaszkodni, hogy mi probléma és mi nem, hanem abban is, hogy elfogadható-e a laikus beszélő számára a szakemberek által javasolt megoldás vagy sem. Erre utal az alábbi példa:

„Egy esetben nem felsőfokú post secondary képzést indító szakmunkásképző az induló évfolyamba hirdetésben „toborozott“ diákokat. A kérdés az volt, hogyan nevezzék magyarul a szlovákul *nadstavbové štúdiumnak* nevezett képzést. A szlovákiai magyar nyelvhasználatban általános az ennek alapján kialakult tükörfelfejtés, a *feléptményi* (képzés, iskola), Jakab István egy nyelvművelő írásában (Jakab 1983) ehelyett a *szakosító képzés, tagozat, iskola* kifejezéseket ajánlotta, s mi is ezt javasoltuk a kérdezőnek. Bár az adott iskola igazgatója éppen azért fordult hozzánk, mert kétségei voltak afelől, hogy írott szövegbe illő-e az iskolában szóban rendszeresen használt *feléptményi*, végül is e mellett döntött, mert úgy vélte, hogy az általunk ajánlott *szakosító képzést* a célközönség nem fogja érteni.” (Szabó Mihály 2007: 61)

78

Mivel Magyarországon sem a *feléptményi iskola*, sem a *szakosító iskola* terminus nem használatos (legalábbis ilyen jelentésben), a Gramma tanácsát nem a magyarországi terminológiához való igazodás motiválta. Talán nem is a purizmus (a *feléptményi* tükörszó mivolta), hanem az a feltételezés, hogy a magyarországi beszélők számára a *szakosító* motiváltabb, mint a *feléptményi*, könnyebben tudnak belőle a terminus jelentésére következtetni, vagyis kisebb megértési nehézségeket okoz. Csakhogy az iskolaigazgatónak – érthető módon – nem az elképzelt magyarországi magyar emberek számára való érthetőség volt a fontos, hanem a célközönség számára való érthetőség, ezért a Gramma megoldását – jogosan – elutasította. A szlovákiai magyarok ugyanis természetes módon összekapcsolják a *feléptményi iskola* kifejezést szlovák megfelelőjével, mivel azonos a motivációjuk, a *szakosító iskola* esetében viszont, mivel motivációjuk eltér, az összekapcsolás nehézségekbe ütközik.

A Gramma munkatársai csak kényszerűségből vették tudomásul, hogy javaslatuk nem „ment át”, pedig az elmélet szellemében természetesnek kellene lennie, hogy a szakember meghajol az érintettek érdekei és akarata előtt.

Egy másik esetben az érintettek részéről történő, ehhez hasonló elutasítást nem az érthetőség motiválta, hanem az, hogy a Gramma Nyelvi Iroda által javasolt megoldás szlovákiai magyar közegben félrevezető volt. Amint arról tanulságosan ír Szabó Mihály

(2007), a szlovák *dohoda* szónak mint jogi terminusnak szokásos közmagyar megfelelői a *megállapodás* és a *megegyezés*, ám a szlovákban *dohodának* nevezik a megbízási szerződést is. Ezért utasították el a Gramma Nyelvi Irodához segítségért fordulókat, amikor az iroda munkatársai a szlovák *dohoda a vykonaní práce* kifejezést ennek magyarországi megfelelőjével, az *(eseti) megbízási szerződés* terminussal javasolták visszaadni. Az érintettek azzal érveltek, hogy a javasolt kifejezésben szereplő *szerződés* terminus félrevezető, mivel használata összemosna két, részben eltérő jogi fogalmat, a megállapodást és a szerződést; míg az előbbinek *dohoda* a szokásos szlovák megfelelője, az utóbbinak a *zmluva*. (L. még Szabómihály 2006.) Egyfelől a *dohoda és a zmluva*, másfelől a *megállapodás és a szerződés* mindkét nyelvben gyakran használatos szinonimaként, tehát szakmailag (jogilag és nyelvileg) a Gramma tanácsa megfelelő volt, ám nem vette figyelembe a megrendelő részéről fennálló igényt a magyar és a szlovák terminus egybevágóságára.

A szakemberek itt is megtanulhatták a leckét: egy-egy ilyen terminus esetében a szlovák jogrend kontextusában a szlovák és a magyar kifejezés közti nyelvi-motivációs egybevágóság fontosabb szempont a beszélők számára, mint az, hogy az azonos jogi kategória a két nyelv központi standardjában megszokott módon legyen megnevezve. Magyarán: kisebb baj az, ha egy magyarországi jogász nem érti meg pontosan a szlovákiai magyar kifejezést, mint az, ha a szlovákiai magyarok nem értik a közmagyarból átvett kifejezést, s nem tudják egyértelműen hozzákapcsolni szlovák megfelelőjéhez.

2.3. A nyelvmenedzselés szintjei

Mivel a hétköznapi emberek nyelvalakító tevékenysége jellegében és kihatásában számottevően különbözik a szakemberek által végzett nyelvalakítástól, az elmélet különbséget tesz egyfelől a „mikro-” és a „makroszint”, másfelől az „egyszerű” és a „szervezett” nyelvmenedzselés közt.

A **mikroszint** a konkrét „online” interakciók szintje, ahol a nyelvi problémák azonosítása és sokszor a kezelésük is történik, a **makroszint** pedig az egyes interakciókban keletkező problémák általánosításának szintje – ezen a szinten történik a nyelvi problémák „offline” kezelése. Itt már a konkrét interakciókhoz való kapcsolódás nem mindig nyilvánvaló, bár az elmélet megköveteli, hogy ez a kapcsolat minél erősebb legyen.

Ami a másodiknak említett fogalom párt illeti, **egyszerű nyelvmenedzselést** a hétköznapi beszélők végeznek konkrét élethelyzetekben; ennek célja „online” vagy „offline” kezelni a résztvevőknek egy szűk körét vagy akár egyetlen embert érintő problémát. Ezzel szemben **szervezett nyelvmenedzselést** jellemző módon szakemberek (pl. nyelvészek) végeznek, amikor „offline” kezelnek olyan problémákat, melyek kisebb vagy nagyobb embercsoportokat érintenek; az ilyen problémakezelés nemegyszer nagyszámú résztvevő bevonásával történik. A szervezett nyelvmenedzselés során

a nyelvalakítók mindig offline foglalkoznak a nyelvi problémákkal. Az elmélet megköveteli, hogy az egyszerű nyelvalakítás legyen a szervezett nyelvalakítás végső forrása.

Érdekes itt visszaautalni az egyik fenti példánkra, melyben az *összpontosítás* terminussal foglalkoztunk. A nyelvi hiány kiküszöbölésére mikroszinten, az egyszerű nyelvalakítás keretében a beszélők az adott helyzetben vagy a *sústredenie* szlovák vendégnyelvi elemet, vagy pedig az *összpontosítás* jelentésbeli kölcsönszót használják „online” megoldásként. A különféle magyarországi megfelelők ajánlása makroszintű, „offline” kezelés volt a szervezett nyelvalakítás (esetünkben: nyelvművelés) keretében. Szintén szervezett nyelvalakítási (esetünkben: nyelvmenedzselési) lépés volt az *összpontosítás* terminus kodifikálása azáltal, hogy a sajátos szlovákiai magyar jelentése bekerült a *Magyar értelmező kéziszótár* 2. kiadásába.

Az offline-kezelés kétféle lehet: előkezelés (pre-management) és utókezelés (post-management). Az **előkezelés** preventív intézkedések meghozatalát jelenti az anticipált probléma elkerülése érdekében. Az **utókezelés** a jellemző kezelési mód, a már ismert, megtapasztalt problémák kezelése. Ugyanakkor az utókezelés sok esetben egyszerűen előkezelésnek is tekinthető, a leendő problémák elkerülése érdekében. Az **online-kezelés** az *in situ* történő kezelés (in-management).

80 Az egyszerű nyelvmenedzselés keretében történő előkezelésre példa, ha egy középiskolai végzettségű szlovákiai magyar szakember, mielőtt magyarországi kollégájához utazna szakmai megbeszélésre, áttanulmányozza az adott szakterület magyarországi magyar terminológiáját, hogy elkerülje az esetleges megértési nehézségeket (és azt, hogy magyarországi kollégája rosszat gondoljon róla, esetleg még szakmai hozzáértését is megkérdőjelezze). Az utókezelésre példa, ha a megbeszélés után a szlovákiai magyar szakember összegyűjti azokat a terminusokat, amelyek gondot okoztak, s utólag keresi meg magyarországi magyar megfelelőiket, ezzel mintegy előkészítve a következő megbeszélést (annak a szemszögéből ez egyszerűen előkezelés is). A harmadik az *ott és akkor* történő „online” kezelés, azaz a példánkban szereplő megbeszélés során tisztázzák a szakemberek a terminológiai problémákat. Ugyanennek a problémának a szervezett nyelvmenedzselés keretében történő kezelése a szakmák többsége tekintetében abból állhatna, hogy a szlovákiai magyar iskolákban használt tankönyveket, melyek szlovákból való fordítások, magyarországi szakemberek lektorálnák, s így az iskolákban a fiatalok a közmagyar szakterminológiát sajátítanák el.

Amint az előző két példából is látszik, az online és az offline megközelítés közt gyakran nagy a különbség: az olyan megoldások, amelyek online teljesen normálisak, elfogadhatóak, offline nemegyszer számításba sem jöhetnek, különösen a szervezett nyelvalakítás esetében.

Így például a szlovákiai magyar szaknyelvekben jelentkező nyelvi hiány az egyszerű online menedzselés keretében legtöbbször könnyen megszüntethető kódváltással, közvetlen kölcsönszavak használatával, alkalmi tükörfordításokkal vagy körülírásokkal,

ám a szervezett nyelvmenedzselés ezek közül az eszközök közül legfeljebb a tükörfordításhoz, azaz jelentésbeli kölcsönszavak, tükörszavak és -kifejezések létrehozásához és elterjesztéséhez folyamodhat, közvetlen kölcsönszavak kodifikálásához csak nagyon korlátozott mértékben, mert ezek használatát formális vagy választékos stílusú szövegekben még az iskolázatlan beszélők is elutasítanák.

A nyelvmenedzselésnek az a törekvése, hogy az „alulról felfelé” és a „fölről lefelé” megközelítést összekapcsolja, miközben a kiindulás mikroszintű, összhangban áll az újabb terminológiatudományi törekvésekkel, melyek a fogalmak helyett a szövegből indulnak ki, s figyelembe veszik a nyelv – s így a terminológia – társas meghatározottságát is (vö. Temmerman–Kerremans 2003).¹⁰

A szervezett nyelvmenedzselésnek hatóköre szempontjából is különböző szintjei vannak. Szemben a hagyományos nyelvtervezéssel, amely legfelső szintről (pl. valamilyen központi állami intézmény vagy nagy tekintélyű tudományos testület által) irányított tevékenység, a szervezett nyelvmenedzselés különböző szintű egységekhez kötődik a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, tudományos stb. intézmények hierarchiájában (pl. helyi és regionális önkormányzatok; nevelési-oktatási intézmények, ezek helyi, regionális és központi irányító szervei; helyi, regionális, központi gazdasági, társadalmi, kulturális, tudományos szervezetek). Mivel a nyelvi probléma a kommunikációs helyzettől függően különböző szinteken keletkezik, logikus, hogy kezelését különböző szinteken kell legalábbis megkezdeni (vö. Szabó Mihály 2007).

Az, hogy a nyelvalkítás különféle szinteken történik, és különféle társadalmi csoportok érdekeit (eltérő módon) szolgálja (vagy nem szolgálja), nem azt jelenti, hogy a központilag irányított nyelvalkítás idejétmúlt volna. Erre épp a terminológia kiváló példa: mivel a szaknyelvi terminológia egységes – vagy legalábbis következetes – használata alapvető követelmény (a nyelvi változatosság a formális stílusú szaknyelvi regiszterekben kevésbé kívánatos), ahhoz, hogy a különböző szintű intézmények egységesen használják például a szlovák nyelvű dokumentumok fordításában a szaknyelvi terminusokat, központi irányításra van szükség, vagy ahogy ezt már 2002-ben megfogalmaztuk: „[A] szakterminológia kialakítása, kodifikálása és elterjesztése, valamint az országos hatókörű dokumentumok (törvények, általános érvényű rendeletek, az állampolgároknak szóló közérdekű tájékoztató szövegek) és típusfeliratok magyar változatának elkészítése egyetlen központban szakemberek közreműködésével kell, hogy történjék [...]” (Lanstyák–Szabó Mihály 2002: 118).¹¹

2.4. Diskurzusalakítás és korpuszalakítás

A hagyományos nyelvtervezés-elmélet a nyelvi problémákat a nyelvi kompetencia szintjén értelmezi, vagyis elvont módon, a „nyelv” problémájaként, nem pedig a beszélők problémájaként (vö. Szabó Mihály 2007). Maga a beszélés – amely ténylegesen létezik (szemben a csak ideológiai képződményként létező „nyelvel”) – a nyelvterve-

zésnek nem tárgy, ellenben a nyelvmenedzselésnek igen. A számtalan kisebb nyelvi problémát okozó variálódás kezelése ugyan megjelenik a nyelvtervezés-elméletben, ám nem jelentőségének megfelelően. A nyelvmenedzselés-elmélet a nyelvi problémák legkülönbözőbb típusaira irányítja rá a figyelmet, olyanokra is, amelyek soha nem kerültek be a nyelvtervezés látószögébe.

A nyelvalakítás az elmélet szerint egyaránt irányul konkrét nyelvi diskurzusoknak és magának a nyelvi rendszernek a megváltoztatására; az előbbit **diskurzusalakításnak**, az utóbbit **korpuszalakításnak** nevezzük (l. Lanstyák 2018). Természetesen a „nyelv”, ill. a különféle „nyelvváltozatok” csak diskurzusokon keresztül befolyásolhatók, ám a nyelvalakítóknak nem feltétlenül célja konkrét esetekben, hogy befolyásolja a nyelvi rendszert, vagyis nyelvi változásokat idézzon elő; valamely konkrét diskurzus befolyásolása kizárólagos célja is lehet. Például egy szöveg stilisztikai átfésül(tet)ésével a legtöbb embernek nem az a célja, hogy „nyelvünk egészséges fejlődését igyekezzék biztosítani”,¹² hanem csupán annyi, hogy jól megfogalmazott szöveget adjon ki a kezéből.

Ebben a nyelvalakítás eltér a hagyományos nyelvtervezéstől, melynek célja mindig a nyelvi rendszernek, pontosabban az ún. standard nyelvváltozat elemeinek, olykor formáinak megváltoztatása.

82 A nyelvmenedzselés megközelítése azért előnyös, mert nem szakítja el egymástól a diskurzusalkotást (a spontán beszédet), a diskurzusalakítást (a diskurzusba való spontán beavatkozásokat a létrejövő nyelvi problémák megoldása érdekében) és a terminológiaalkotást (a korpuszalakítást, korpusztervezést). A terminológiaalkotásnak a diskurzusokhoz való erős kötése is hozzájárul a folyamat életszerűségéhez, s ezáltal sikeréhez is.

Érdemes utalni Hübschmannová–Neustupný tanulmányára (2004), melyben a szerzők a csehországi romani nyelv intellektualizálásával, szaknyelvi szókincsének bővítésével foglalkoznak. Írásuk végén ajánlásokat fogalmaznak meg a romani terminológiafejlesztésre nézve. Ezek egyike szerint a szokásos, írászta melletti, mesterséges terminológiaalkotás kifejezetten kerülendő, helyette a romani beszélőkkel készített beszélt és írott nyelvi diskurzusokat kell rögzíteni és elemezni a bennük alkalmazott diskurzusalakítási stratégiák szempontjából, átvéve belőlük az alakítás folytán létrehozott, szaknyelvi jellegű lexikális elemeket (Hübschmannová–Neustupný 2004).

A nyelvmenedzselők számára tehát nemcsak maga a „végtermék”, a hétköznapi beszélők által létrehozott terminus az érdekes, hanem többek között az is, hogy a beszélők hogyan viszonyulnak a diskurzus során észlelt normasértésekhez, hogyan értékelik ezeket, ill. a létrejövő terminusokat, miként kezelik a diskurzusokban létrejövő variálódást stb. (vö. Hübschmannová–Neustupný 2004).

Annak érdekében, hogy jobban el tudjuk képzelni, hogyan történik az ilyen diskurzusalakítás, nézzük meg a következő rövid esetleírást.

„Édesapám már több mint 30 éve liftszerelő, és már a szakmunkásképzőben is szlovákul tanulta meg az ehhez kapcsolódó szakkifejezéseket. Nemrég új munkatársat vettek fel mellé, akit neki kellett betanítania, de a közös munka eleinte nehézségbe ütközött, a munkatársa ugyanis magyar tannyelvű szakközépiskolába járt, így ő minden szakkifejezést magyarul használt, ami megértési gondokat okozott. Édesapám részéről ez a nyelvi akadály leküzdhetőbbnek bizonyult, mivel ő a szakmai gyakorlatának köszönhetően ki tudta következtetni a magyar szakkifejezés jelentését, még ha esetleg ő nem is használja magyarul.

A munkatársak között kommunikációs fennakadást jelentett, hogy más-más nyelven ismerték az adott szakterület szókincsét. A félreértések elkerülése, ill. a közös munka gördülékennyé tétele érdekében eleinte körülírásokhoz folyamodtak, magyarázatokkal egészítették ki mondanivalójukat. A megértés annak a félnek volt könnyebb, aki nagyobb szakmai tapasztalattal rendelkezik, a másnyelvi szakszókincs elsajátítását ugyanis a szaktudás jelentősen segíti. Fokozatosan azonban idomult egymáshoz a nyelvhasználatuk, mivel a közös cél – a munka mihamarabbi elvégzése – jelentős mértékben motiválta az alkalmazkodási folyamatot. Az egyik fél még mindig a szlovák szakkifejezéseket használja, a másik pedig magyarul használja a szakszavakat, egy idő után azonban már nem kellett körülírásokhoz folyamodniuk, mert mindketten megértették már a másik nyelven is a szakszavakat, de a saját nyelvhasználatukban megmaradtak az eredetileg használt nyelvnél.” (Nyelvinapló-bejegyzés.)¹³

83

Látjuk, hogy a diskurzusalakítás során az egyszerű nyelvmenedzselés keretében a két liftszerelő úgy oldotta meg az eltérő szakterminológia használatából adódó megértési nehézségeket, hogy fokozatosan megismerték a másik fél terminológiáját, miközben továbbra is a sajátjukat használták. Ez az eset – más hasonlókkal együtt – érvként szolgálhat a mellett a szervezett nyelvalakítási stratégia mellett, amely nem veti el a terminológiai variabilitást, vagyis azt állítja, hogy a szervezett nyelvalakításnak nem lehet egyedüli stratégiája a variálódás kiküszöbölése (vagyis az egyik változat kiemelése, a többi elvetése), hanem inkább az egyértelműsítés, az egyes változatok egyértelmű hozzárendelése az adott fogalomhoz, ill. az azt jelölő terminushoz, a formális szaknyelvi szövegekben stilsztikailag jelöletlen vezérszinonimához (vö. Fóris 2006: 740).

Mindez összhangban van azzal a terminológiatudományi felismeréssel, hogy a szinonímia és a poliszémia, ill. általában a többértelműség, továbbá homályosság (a nyelvi kategóriák határainak elmosódottsága) nemcsak az általában vett nyelvtől nem idegen, hanem a szaknyelvekben, ill. a terminológiában is természetes (l. pl. Fóris 2006; Fóris–B. Papp 2011; Sageder 2010; Tamás 2011; Temmerman–Kerremans 2003), ezenkívül pedig a terminológia alakulása nem független a különféle ideológiai, politikai, kulturális, gazdasági stb. tényezőktől sem (vö. Fóris 2006, 2011; Bérces 2011).

Köztudomású, hogy kisebbségi helyzetben a szaknyelvi diskurzusok számottevő része a többségi nyelvből való fordítás. A fenti követelmény természetesen a fordított szövegekre is vonatkozik, tehát ezekben is érdemes vizsgálni a fordítók diskurzusalakító stratégiáit, már csak azért is, mert a szakszavak keletkezésének legfontosabb forrása az eredeti szaknyelvi szövegek után a szaknyelvi fordítás (vö. Antia et al. 2005; UNESCO 2005; Valeontis–Mantzari 2006); ezt tükrözi az „elsődleges”, valamint a „másodlagos megnevezés”, ill. „terminusalakítás” fogalma. **Elsődlegesnek** az érintett fogalom első megnevezését nevezik, **másodlagosnak** pedig e megnevezés más nyelvre való fordítását (Valeontis–Mantzari 2006). Ez a megkülönböztetés releváns a kisebbségi nyelvváltozatok szempontjából, ezekben ugyanis a terminusok jelentős része másodlagos megnevezés.

Ugyanakkor a fordítások a terminológiai bizonytalanságoknak is. Ilyen pedig a szakszavak területén szlovákiai magyar viszonylatban nagyon sok van. Ennek fő oka az, hogy az egyes fordítók, amikor az egyszerű nyelvalakítás keretében létrehozzák a szlovák szakszavak szlovákiai magyar megfelelőit, sok esetben nincsenek tekintettel sem a magyarországi terminológiára, sem a már esetleg létező szlovákiai magyar megfelelőkre. Így jönnek létre például az ilyen variánsok: *ucsnyovka : inasiskola : szaktanintézet : szakmunkásképző; Legfelső Ellenőrzési Hivatal : Legfelső Ellenőrző Hivatal : Állami Számvevőszék; Monopóliumellenes Hivatal : Monopolelles Hivatal; Gazdasági Versenyhivatal; NÚCEM : Certifikált Mérések Nemzeti Intézete : Certifikált Oktatási Mérések Nemzeti Intézete : Oktatásügyi Szabványosított Mérések Nemzeti Intézete : Nemzeti Oktatási Mérési Intézet.*

84

Ebben a helyzetben a szervezett nyelvmenedzselésnek fontos szerepe kellene legyen a terminológia alakításában (vö. Szabó Mihály 2002).

2.5. Standard és nemstandard nyelvváltozatok menedzselése

Az 1. pontban említett normafelfogásból, valamint abból, hogy az elmélet a diskurzusalakítást is magába foglalja, következik, hogy a nyelvmenedzselés szakemberei – a nyelvtervezőktől eltérően – tevékenységüket nem korlátozzák a nyelv standard változatára; a nyelvalakításnak legitim célja lehet elvileg bármely olyan nyelvváltozat megváltoztatása, amelyben az adott probléma jelentkezik.

Az elméletnek ez a vonása is előremutató a kisebbségi kétnyelvűség szempontjából, ugyanis a kisebbségi kétnyelvűség körülményei közt a nemstandard változatok fontosabb szerepet játszanak, mint a többségi társadalmakban. A nemstandard változatok menedzselése elsősorban az egyszerű nyelvalakítás keretében történik; erre főntebb már számos példát láttunk, számukat nem szükséges szaporítani. Elvileg azonban annak sincs akadálya, hogy szervezett nyelvmenedzselési lépések történjenek például egy eleve nemstandardnak szánt nyelvi elem létrehozására vagy stabilizálására.

A fõntebb említett, a csehországi romani nyelv terminológiaalakítási törekvéseirõl szóló tanulmány szerzõinek egyik ajánlásához például ezt a megjegyzést fûzik: „Az a feltételezés, hogy a szaknyelvi fejlesztés kéz a kézben kell járjon a standardizálással, téves: a variálódás megtartható.” (Hübschmannová–Neustupný 2004: 106; fordítás tõlem.)

A hagyományos terminológiaalakítás egyik legfontosabb területe a standardizálás, melynek során a teljesen vagy részlegesen szinonim terminusokat a „kívánatos” (preferred), „elfogadott” (admitted) és „elutasított” (deprecated) kategóriák valamelyikébe sorolják, melyekrõl az idõsebb nemzedéknek az Aczél György-i kultúrpolitika három T-je jut eszébe (támogat – tûr – tilt). **Kívánatos** a terminológiai szakbizottság által javasolt terminus, **elfogadott** ennek a szintén használhatónak ítélt szinonimája, **elutasított** pedig az, melynek használatát nem támogatják (ISO 704:2000(E)).

Az ilyen jellegû kategorizálás a nyelvmenedzselés-elmélet fényében nem állja meg a helyét: azt ugyanis, hogy egy terminus kívánatos, elfogadott vagy elutasított-e, a használat körülményei határozzák meg. Egy informális stílusú, nemstandard elemeket is tartalmazó diskurzusban éppenséggel a terminológiai szakbizottság által elutasított terminus használata lehet a leghelyénvalóbb. Örvendetes fejlemény azonban, hogy a korábbi elõíró szemléletû terminológiaalakítás mellett újabban megjelent a leíró megközelítés is, melyben a hangsúly például a szinonimák tekintetében azok jellemzésén van a tényleges használat szempontjából; a szakemberek immár elismerik, hogy az eltérõ szinonimákra szükség van, mivel eltérõ kommunikációs szükségleteket elégítenek ki (Valeontis–Mantzari 2006; vö. még UNESCO 2005).

85

A leíró szemléletû terminológiaalakítás terjedésére utal Fõris (2017: 131) észrevétele:

„Az általam ismert európai nyelvi, nyelvstratégiai intézetekre, terminológiai intézetekre, osztályokra a deskriptív szemléletû hozzáállás a jellemzõ, az általuk mûködtetett szisztéma sokkal inkább egy, a beszélõket hiteles információkhoz juttató rendszer, céljuk olyan elvek kidolgozása, amelyek lehetővé teszik, hogy minél többen jussanak hozzá a nyelvi információkhoz, és hogy az egyes intézmények, minisztériumok azonos elvek szerint dolgozhassanak. Vagyis a céljuk nem a nyelvi szabványosítás, hanem egyfajta nyelvi harmonizációs rendszer mûködtetése. Ez pedig korunkban fõleg hiteles és ingyenes online források, szótárak, adatbázisok kialakítását és közzétételét jelenti.”

2.6. Hatalom és érdek

A hagyományos nyelvtervezés feltételezi a felülrõl történõ irányítást; úgy tekint magára, mint objektív, technikai diszciplínára, amely szándéka szerint õssztársadalmi érdekeket képvisel, a tervezõk mintegy az egész társadalom nevében járnak el. Szabómihállyal együtt (2007) azonban feltehetjük a kérdést: honnan ered ez a sze-

repük, legitimitásuk. A kérdés költői: a hagyományos nyelvtervezésről sok jót elmondhatunk, de azt nem nagyon, hogy demokratikus volna.

A nyelvmenedzselők a nyelvalkítás objektivitását mítosznak tekintik: számukra nyilvánvaló, hogy a társadalmi csoportonként eltérő, nemegyszer ellentétes érdekek miatt a nyelvalkítók nem viselkedhetnek úgy, mintha tevékenységük valamiféle össztársadalmi érdekeket képviselne. Tisztában vannak azzal, hogy a hatalom egyenlőtlen eloszlása a nyelvalkításra is kihat.

Az állami irányítottságból következően a hagyományos nyelvtervezés szakemberei nem különösebben érdeklődnek a hatalom kérdései iránt, hiszen tipikus esetben számukra a hatalom adva van, a nyelvtervezés kivitelezéséhez szükséges eszközök rendelkezésükre állnak. Ezzel szemben a nyelvmenedzselők, mivel az „alulról felfelé” megközelítést alkalmazzák, hangsúlyozottan foglalkoznak a hatalom kérdéseivel, a kritikai diskurzuselmülethez vagy a nyelvi imperializmus elméletéhez hasonlóan, abból kiindulva, hogy a nyelvi problémákkal szembesülő különféle csoportoknak nem azonosak az érdekeik, s ezek csak akkor érvényesíthetők, ha képviselőiknek hatalmuk van a nyelvalkítás eredményeinek kivitelezésére, ha pedig nincs, esélyük csak akkor van, ha ügyüket felvállalja valamely hatalommal rendelkező csoport. Szabómihály (2007: 55) erről így ír:

86

„A kidolgozott akciótervek sikeressége szempontjából rendkívül fontos a hatalmi viszonyok jelentőségének a felismerése: kisebbségi helyzetben például azért nehéz klasszikus értelemben vett nyelvtervezést folytatni, mert a kisebbségi nyelvészek két szempontból is alárendelt helyzetben vannak: egyrészt a többségi nemzettel és nyelvészekkel szemben – ugyanis a többségi állami nyelvpolitika óhatatlanul behatárolja a kisebbségi szervezett nyelvfejlesztés, nyelvtervezés mozgásterét –, másrészt a saját anyanemzetével és az anyaországi „nyelvtervezőkkel” szemben, tudniillik ezek az adott nemzeti nyelvre vonatkozóan hoznak nyelvtervezési döntéseket, ezek meghozatalakor azonban a kisebbségi közösség(ek) sajátos helyzetét és problémáit általában nem veszik figyelembe. Mindez a kisebbségi helyzetben élők számára csak nehezen megoldható nyelvi problémákat eredményezhet.”

Ami az érdekeket illeti, amíg a Gramma Nyelvi Iroda munkatársai meg nem ismerkedtek a nyelvmenedzselés-elmélettel, abban a hiszemben voltak (engem is beleértve), hogy az egész szlovákiai magyar közösség érdekeit képviselik. Az elmélet megismerése után tudatosult bennünk, hogy ez nem így volt: az olyan kodifikáció, amely a magyarországi terminológiával való minél nagyobb fokú egyezésre törekszik, leginkább a Magyarország felé nyitott, mobilis középosztály érdekeit szolgálja, ugyanakkor nagyon előnytelen a Magyarországra ritkán járó, ott továbbtanulni vagy munkát vállalni nem szándékozó tömegek számára (vö. Hübschmannová–Neustupný 2004).

A terminológusok implicit módon elismerik a hatalmi viszonyok fontosságát a terminológialakítás szempontjából; ez abból látszik, hogy a terminológiapolitikát az általános nyelvpolitika részének tekintik (Fóris 2011).

2.7. Nyelv – kommunikáció – társadalom

A nyelvmenedzselők nemcsak az eltérő érdekekkel és a hatalmi viszonyok szerepével számolnak, hanem a nyelvi problémákat tágabb összefüggéseikben, a kommunikációs problémák részeként vizsgálják, a kommunikációs problémák vizsgálatában pedig tekintettel vannak a tágabb társadalmi kontextusra. A nyelvi problémák kezelése ezért az azokat befolyásoló társadalmi és kommunikációs problémák kezelésével kezdődik.

Például a csehországi romák nyelvcsereje mögött a kiváltó társadalmi-gazdasági tényező a hagyományos kultúra elvesztése, valamint az az ebből fakadó tény, hogy csökkent azoknak a színtereknek a száma, ahol lehetőség volt a romani használatára. Ezért a szakemberek szerint a csehországi romani nyelvmenedzselés csak akkor lehet sikeres, ha el lehet érni, hogy fokozatosan bővüljön azoknak a nyelvhasználati színtereknek, ill. beszédhelyzeteknek a száma, ahol a romani nyelv formális változatai természetes módon használhatók (Hübschmannová–Neustupný 2004). Ehhez pedig státuszalakításra (státusztervezésre), és persze anyagi eszközökre van szükség.

Szlovákiai magyar viszonylatban is hasonló a helyzet: ahhoz, hogy a szlovákiai magyar beszélők megismerjék és használni tudják például az államigazgatási terminológiát, elengedhetetlen, hogy a magyar nyelv minél szélesebb körben jelen legyen az államigazgatásban. Ismét Szabómihály Gizellát idézem (2007: 55):

„A szlovákiai magyar nyelvűvelők a szlovák hatást mutató kontaktusjelenségek használatát és a kódváltást a beszélők „kényelemszeretetével“, „igénytelenségével“ magyarították, a megoldást pedig leginkább a beszélők nyelvi tudatának, tudatosságának emelésében, a nyelvi ismeretterjesztésben látták. Ha azonban egy dokumentumon az olvasható, hogy *výmer (fizetési meghagyás)*, a fenti módszerrel aligha lehet elérni, hogy egy hivatalnok ne azt mondja az ügyfélnek: *A platobný výmert egy hónapja postán küldtük el*. Ily módon ugyanis mind a hivatalnok, mind az ügyfél számára egyértelmű, milyen iratról van szó; lehet, hogy nem is tudják, hogyan kellene ezt magyarul mondani; ha a szóban forgó dokumentum megnevezésével nyelvűvelő írás foglalkozott is, nem biztos, hogy azt olvasták, vagy ha olvasták is éppen, lehet, hogy már elfelejtették stb. A szlovák szó, kifejezés választása tehát az interakció résztvevői által az egyértelműség vagy a nyelvi hiány kiküszöbölése végett alkalmazott nyelvi menedzselési stratégia. Az említett irat magyar nyelven való említésének akkor van esélye, ha a magyar megnevezéssel a hivatalnok és az ügyfél is rendszeresen találkozik, azt megjegyzi; optimális esetben az irat két nyelvű vagy csak magyar szövegezésű. Ehhez azonban az szükséges, hogy jogszabály írja elő vagy engedje meg a magyar nyelvű iratok alkalmazását az adott hivatalban.”

Nyilatkozat szintjén a terminológiapolitikának az UNESCO által kidolgozott alapelvei is számolnak a terminológiaalakítás társas meghatározottságával, a különféle kulturális, etno- és geolingvisztikai, valamint társaslélektani tényezőkkel, melyek a terminológiaalakításnál figyelembe veendőek (UNESCO 2005; l. még Fóris 2011). Ez a szemlélet azonban magukban a szabványosított terminológiaalakítási módszerekben és ajánlásokban nem érvényesül (ISO 704:2000(E)).

3. Összegzés

Dolgozatomban a nyelvmenedzselés-elmélet néhány fontos jegyét mutattam be a kisebbségi magyar beszélőközösségekben folyó nyelvvalakító tevékenységek szemszögéből.¹⁴ Céлом az volt, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy ez az elmélet – legalábbis kisebbségi körülmények között – jól hasznosítható a terminológiaalakító munkálatokban is, főként azért, mert demokratikus és életszerű: folyamatosan tekintettel van az egyszerű beszélők igényeire, s a problémakezelési javaslatok kidolgozásában az egyszerű beszélők egyszerű nyelvmenedzselési megoldásaiból indul ki, ugyanakkor figyelembe veszi az egyes beszélői csoportok eltérő érdekeit, a hatalmi viszonyokat, s a nyelvi problémák kommunikációs és társadalmi-gazdasági meghatározottságát is.

88 Fejtetéseim során arra is fény derült, hogy az újabb terminológiaalakítás jóval közelebb áll a nyelvmenedzselés-elmülethez, mint a terminológiaalakítás hagyományosabb válfaja. Mindez lehetőséget teremt arra, hogy ez a két terület – melyeket összeköt, hogy ilyen vagy olyan módon az alkalmazott nyelvtudományhoz tartoznak – a jövőben nagyobb mértékben hasson egymásra.

Jegyzetek

¹ Erre utalnak az UNESCO által kidolgozott terminológiastratégiai irányelvek is, melyek szerint a terminológiatudomány a különböző szakterületek terminológiáinak szerkezetét, létrehozását, fejlesztését, használatát és alakítását (menedzselését) tanulmányozza (UNESCO-irányelv 2005: 3). E feladatok közül a létrehozás, a fejlesztés és az alakítás egyértelműen nyelvmenedzselési feladat, de háttértevékenységként a használat vizsgálata sem idegen nyelvmenedzseléstől (csak nem azon van a hangsúly).

² A továbbiakban az *elmélet* mindig a nyelvmenedzselés-elmülethez vonatkozik majd; a nyelvtervezés-elmülethez többnyire mint *nyelvtervezésre* utalok, természetesen nem azért, mert kétségbe vonnám elméleti megalapozottságát (a nyelvtervezés-elmület jóval kidolgozottabb a nyelvmenedzselés-elmületnél, mivel sokkal többen és sokkal változatosabb kontextusokban művelik), hanem csupán azért, hogy a kettőt nyelvileg egyszerűen meg tudjam különböztetni.

³ L. <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/bibliography> (Hozzáférés: 2018. június 13.)

⁴ Vö. Hübschmannová–Neustupný 2004, Neustupný–Nekvapil 2003; szlovákiai magyar viszonylatban Sherman 2007; Szabómihály 2007; Lanstyák–Szabómihály 2009.

⁵ Dolgozatomban a nyelvmenedzselést hangsúlyozottan a *hagyományos* nyelvtervezéssel vetem össze. Tudni kell azonban, hogy napjaink nyelvtervezése sokkal jobban hasonlít a nyelvmenedzselésre, mint a hagyományos nyelvtervezés.

⁶ Fóris (2014) a terminológiaalakítást terminológiamenedzsmennek nevezi, s a terminológiatudomány alkalmazott ágához sorolja.

⁷ Ezenkívül – amint láttuk – a terminológiatudomány feladatai közt mind a nyelvi, mind a metanyelvi tevékenységek tanulmányozását megtaláljuk (UNESCO-irányelv 2005): a használat nyelvi, a létrehozás, a fejlesztés és az alakítás pedig metanyelvi tevékenység (l. még i. m. 8).

⁸ Az elmélet normafelfogása a prágai iskola normafelfogására megy vissza. Ma már azonban a nyelvmenedzselőknek azzal a súlyos ellenvetéssel kell szembesülniük, hogy a normák minden konkrét beszédhelyzetben (egyedi módon) jönnek létre. Az is köztudottá vált, hogy nemcsak a nyelvi normák általában, hanem még a nyelvtani szabályok sem érvényesülnek szigorú következetességgel, azok is dinamikusak és variabilisak. A kontaktushelyzetekre pedig különösen jellemző, hogy több norma érvényesül bennük egyszerre. Ezeknek a problémáknak a nyelvmenedzselők tudatában vannak (l. Neustupný 2002).

⁹ Arra, hogy hova vezethet, ha azt, hogy mi nyelvi probléma, nem a hétköznapi beszélőktől kérdezik meg, hanem maguk döntenek el a szakemberek, tanulságos példát hoz Grinev-Griniewicz (2014): a 300 000 (!) orvostudományi terminust tartalmazó tadszik orvosi szótár szavait állítólag a szerzőn kívül senki sem használja, mivel az orvostanhallgatóknak épp elég gondot okoz a latin, az orosz és az angol terminológia elsajátítása, nincs idejük olyan terminusok megtanulására, melyeknek a gyakorlatban úgysem veszik hasznát. Bár az idézett állítás nem kutatási eredmény, s kissé somásnak tűnik, nincs okunk kételkedni abban, hogy lényegét tekintve igaz; hasonló problémákról más nyelvtervezési projektek implementálásával kapcsolatosan is tudunk.

¹⁰ Itt jegyzem meg, hogy ma már a nyelvtervezés keretein belül is léteznek alulról felfelé irányuló kezdeményezések, ott sem teljesen szokatlan az állami irányítás nélküli, szakértői vagy más független csoportok által végzett nyelvalakító tevékenység (vö. Antia 2000, Beukes 2010).

¹¹ A központosított terminológiatervezés szükségességére l. Fóris 2011; l. még Fóris–B. Papp 2011.

¹² Ez a nyelv művelés deklarált célja, l. A magyar nyelv értelmező szótárának „nyelv művelés” szócikkét.

¹³ A **nyelvi naplók** olyan írott dokumentumok, melyek nyelvi vonatkozású eseményeket és észrevételeket rögzítenek, azaz olyan eseményeket, melyekben a beszélés, beszéd hallgatása, olvasás vagy írás meghatározó szerepet játszik. Nyelvi vonatkozású események leírásán kívül a nyelvi naplók nyelvi reflexiókat is tartalmazhatnak, olyan észrevételeket különféle nyelvi jelenségekkel kapcsolatban, amelyek nem köthetők egyetlen konkrét eseményhez. A naplóbejegyzések nem csekély része nyelvi problémákról szól. A pozsonyi Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén 2006 óta készítenek évről évre a magyar szakos hallgatók nyelvi naplókat, eddig több mint kétszáz készült belőlük.

¹⁴ Az elmélet legfontosabb jegyei közül eggyel, azzal, hogy a nyelvmenedzselők a nyelvalakító folyamatot többféle szakaszra bontják, terjedelmi okokból nem foglalkoztam. Ezt a hiányt némileg enyhíti az a tény, hogy ennek a kérdésnek korábban egy külön írást szenteltem (l. Lanstyák 2014a, 2014b). Ennek a jegynek is megvan a párhuzama a terminológiaalakításban (UNESCO-irányelv 2005).

Szakirodalom

- Antia, Bassey E. 2000. *Terminology and Language Planning. An alternative framework of practice and discourse*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- T. Balla Ágnes – Balogh Erzsébet 2010a. Nyelvi menedzselés többnyelvű vállalatoknál. Zimányi Árpád (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*. MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár–Eger. 865–870. http://mnyelv.ektf.hu/manye/manye_xix.pdf (Hozzáférés: 2018. június 13.)
- T. Balla Ágnes – Balogh Erzsébet 2010b. Adatgyűjtés multinacionális nagyvállalatoknál. Geccsó Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban*. Kodolányi János Főiskola – Tinta Könyvkiadó, Székesfehérvár–Budapest. 288–291.
- Balogh Erzsébet – T. Balla Ágnes 2009a. Nyelvi menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál: két, Magyarországon működő nagyvállalat kommunikációjának összehasonlítása a nyelvmenedzselés-elmélet segítségével. Borbély Anna – Vančóné Kremmer Idikó – Hattyar Helga (szerk.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra. 531–535.
- Balogh Erzsébet – T. Balla Ágnes 2009b. Interkulturális kommunikáció magyarországi multinacionális nagyvállalatoknál. In: Nádor Orsolya (szerk.) *A magyar mint európai és világnyelv*. MANYE – Balassi Intézet, Budapest. 928–932.
- Bérces Emese 2011. Helyesírás és terminológia-politika. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 445–450.
- Beukes, Anne-Marie 2010. ‘Not Leaving your Language Alone’: Terminology Planning in Multilingual South Africa. In: Dykstra, Anne – Schoonheim, Tanneke (eds.) *Proceedings of the 14th EURALEX International Congress*. Fryske Akademy, Leeuwarden/Ljouwert. 882–891. <https://euralex.org/publications/not-leaving-your-language-alone-terminology-planning-in-multilingual-south-africa/> (Hozzáférés: 2018. július 25.)
- Fóris Ágota 2006. A magyar terminológia helyzete és fejlesztésének feladatai napjainkban. *Magyar Tudomány* 166/6: 737–745.
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat es az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 27–36.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Törökbálint, Termini Egyesület. 120–128.

- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2011. A terminológiai szabványosítás es harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In: Hires-László Kornélia – Karmacsai Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 429–433.
- Grinev-Griniewicz, Siergiej 2014. Terminological aspects of modern language policy. *Crossroads. A Journal of English Studies* 6/3: 4–15.
- Hübschmannová, Milena – Neustupný, Jiří V. 2004. ‘Terminological’ processes in north-central Romani. *Current Issues in Language Planning* 5/2: 83–108.
- Jakab István 1983. *Nyelvünk és mi*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava.
- Jakab István 1987. *Nyelvi vétségek és kétségek*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava.
- Jernudd, Björn H. 1991. The fifth lecture: Individual discourse management. In: *Lectures on Language Problems*. Bahri Publications, New Delhi. 62–68.
- Jernudd, Björn H. 1993. Language planning from a management perspective: An interpretation of findings. In: Jahr, Ernst Håkon (ed.) *Language conflict and language planning*. Mouton de Gruyter, Berlin. 133–142.
- Jernudd, Björn H. – Neustupný, Jiří V. 1987. Language planning: for whom? In: Laforge, Lorne (ed.) *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Les Presses de L’Université Laval, Québec. 71–84.
- Lanstyák István 2014a. A nyelvmenedzselés-elmélet két kérdéséről. In: Misad Katalin – Cseh Zoltán (szerk.) *Speculum varietatis. Jazyková a literárny manažment v multikulturálnom priestore a (pseudo)identita textov*. Univerzita Komenského, Bratislava. 7–38.
- Lanstyák István 2014b. On the process of language problem management. *Slovo a slovesnost* 75/4: 325–351.
- Lanstyák István 2014c. A nyelvalakítás-elmélet és a tankönyvek. Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.) *Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata*. Selye János Egyetem, Komárom. 28–38.
- Lanstyák István 2015. Nyelvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. Vörös Ferenc – Misad Katalin (szerk.) *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok*. Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony. 43–75.
- Lanstyák István 2018. *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda, Somorja.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 2002. Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Kiadó, Pozsony. 117–126.
- Lanstyák, István – Szabó Mihály, Gizella 2009. Hungarian in Slovakia: Language management in a bilingual minority community. In: Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations*. Peter Lang, Frankfurt am Main. 49–73.
- Misad Katalin 2009. *Nyelvi kontaktusok*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- Muraoka, Hidehiro 2009. A typology of problems in contact situations. In: Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations*. Peter Lang, Frankfurt (Main). 151–166.

- Nekvapil, Jiří 2000. Language Management in a Changing Society. Sociolinguistic Remarks from the Czech Republic. In: Panzer, Baldur (ed.) *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*. Peter Lang, Frankfurt (Main). 165–177.
- Nekvapil, Jiří 2006. From language planning to language management. *Sociolinguistica* 20, 92–104.
- Nekvapil, Jiří 2007. Kultivace (standardního) jazyka. *Slovo a slovesnost* 68/4: 287–301.
- Nekvapil, Jiří 2009. The integrative potential of Language Management Theory. In: Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations*. Peter Lang, Frankfurt am Main etc. 1–11.
- Nekvapil, Jiří 2010. Language Cultivation in Developed Contexts. In: Spolsky, Bernard – Hult, Francis M. Wiley – Blackwell (eds.) *The Handbook of Educational Linguistics*. Oxford. 251–265.
- Nekvapil, Jiří 2011. The History and Theory of Language Planning. In: Hinkel, Eli (ed.) *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning II*. Routledge, New York–London. 871–887.
- Nekvapil, J. 2012. From language planning to language management: J. V. Neustupný's heritage. *Media and Communication Studies*, 63. Hokkaido University, Research Faculty of Media and Communication, Sapporo. 5–21.
- Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah 2015. An introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning. *International Journal of the Sociology of Language* 232: 1–12.
- 92 Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah – Balogh Erzsébet – Balla Ágnes T. – Engelhardt, Oliver 2009. Interakció előtti menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál Közép-Európában. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*. Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely. 24–46.
- Neustupný, Jiří V. 2002. Sociolingvistika a jazykový management. *Sociologický časopis* 38/4: 429–442.
- Neustupný, Jiří V. – Nekvapil, Jiří 2003. Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning* 4: 181–366.
- Sherman, Tamah 2007. Language Management on the Front Lines: A Report from Dunajská Streda Language Management Workshop. In: Hidehiro Muraoka (ed.) *Interdisciplinary Studies of Language Management in Contact Situations*. Chiba University. 67–77.
- Szabó Mihály Gizella 2002. A magyar nyelvtervezés, nyelvművelés és anyanyelvápolás lehetőségei és feladatai Szlovákiában. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Kiadó, Pozsony. 142–150.
- Szabó Mihály Gizella 2005. Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzselés. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7/4: 67–75.
- Szabó Mihály Gizella 2006. A foglalkoztatásra irányuló szerződések megnevezése szlovákul és magyarul 1–2. *Új Szó*, 2006. április 3. és április 10.
- Szabó Mihály Gizella 2007. A nyelvi menedzselés lehetséges szerepe a magyar nyelv alakításban. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest. 52–67.

- Tamás Dóra 2011. Terminológiai adatok soknyelvű dokumentálása. In: Hires-László Kornélia – Karmaci Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 434–438.
- Temmerman, Rita – Kerremans, Koen 2003. Termonotography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description. In: Hajicová, Eva – Kotešovcová, Anna – Mírovský, Jiří (eds.) *Proceedings of CIL17*. Matfyzpress – MFF UK, Prague. https://www.researchgate.net/publication/249777141_Termonotography_Ontology_Building_and_the_Sociocognitive_Approach_to_Terminology_Description (Hozzáférés: 2018. július 25.)
- Valeontis, Kostas – Mantzari, Elena 2006. The linguistic dimension of terminology: Principles and methods of term formation. 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation Translation: Between Art and Social Science, 13–14 October 2006. http://www.academia.edu/2317735/THE_LINGUISTIC_DIMENSION_OF_TERMINOLOGY_PRINCIPLES_AND_METHODS_OF_TERM_FORMATION_Kostas_Valeontis_Elena_Mantzari_2006 (Hozzáférés: 2018. július 25.)

Források

- <https://archivum.ujszo.com/cimkek/kultura/2006/04/03/a-foglalkoztatásra-iranyulo-szerzodesek-megnevezese-szlovakul-es-magyarul->
- <https://archivum.ujszo.com/cimkek/kultura/2006/04/10/a-foglalkoztatásra-iranyulo-szerzodesek-megnevezese-szlovakul-es-magyarul-> (Hozzáférés: 2018. június 15.)
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. Prepared by Infoterm. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris. (CI-2005/WS/4) <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Hozzáférés: 2018. július 26.)

B. Papp Eszter

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar
TERMIK Terminológiai Kutatócsoport, Budapest;
EAFT European Association for Terminology, Barcelona
eszter.papp@gmail.com

A terminológiastratégia kérdései Európában

Magyarországon még nincs terminológiastratégia, de számos európai példa áll előttünk. A tanulmány bemutat néhány olyan nemzetközi terminológiai szervezetet, amely iránymutatást nyújthat a nemzeti terminológiapolitika és egy nemzeti terminológiai adatbázis kidolgozásához; ezen kívül ismerteti a fontosabb alapidokumentumokat. Ezen irányelvek alapján felvázolja a terminológiastratégia kialakítása kezdetén megválaszolandó kérdéseket, a munkamódszereket és a várható nehézségeket. Végül néhány európai példa rövid bemutatása következik.

Kulcsszavak: terminológiapolitika, terminológiastratégia, nemzeti terminológiai adatbázis, nyelvtervezés, szaknyelv

Terminology Strategy in Europe. Terminology strategy is yet to be developed in Hungary, but there are several examples throughout Europe to consider. The paper surveys international terminology organisations that offer guidance in designing a national terminology policy and establishing a national term bank. It also summarises the relevant basic documents and based on these guidelines raises the initial questions that need to be clarified when formulating a national terminology strategy, the working methods and the possible difficulties. Finally, some European examples are briefly discussed.

Keywords: terminology policy, terminology strategy, national term bank, language planning, LSP

1. Bevezetés

Bár Magyarországon a terminológiastratégia még kidolgozásra vár, bizonyos európai országokban évtizedek óta komoly tudományos figyelem és politikai szándék övezi ezt a területet (történeti áttekintésért lásd Prys 2017). Ezen országok felismerték, hogy csak egy kidolgozott terminológiai rendszerrel lehet biztosítani az olyan alapvető nyelvi jogokat, mint például a saját nyelv és kultúra oktatásához való jog, a kulturális szolgáltatásokhoz anyanyelven történő hozzáférés joga, és a társadalmi-gazdasági szférában anyanyelven való érvényesülés joga (Fóris 2017). Az általános nyelvhasználati kérdéseken túl természetesen rendkívül fontos a szaknyelvekre vonatkozó fejlesztő

tevékenység, amely lehetővé teszi, hogy bármely tudományterületet magas szinten művelni lehessen egy nyelven, így például a nyelv alkalmas legyen arra, hogy szakkönyveket vagy konferenciaelőadásokat írjanak rajta lézerfizikáról vagy géntechnológiáról stb.

Az alábbiakban bemutatom az európai helyzetképet és néhány európai ország törekvéseit és eredményeit a terminológiastratégia terén. Minden ország maga dolgozza ki a saját nyelvére vagy nyelveire vonatkozó terminológiapolitikai elveit, de szerencsére van néhány olyan nemzetközi dokumentum, ajánlás vagy irányelv, amire támaszkodhatnak ebben a tevékenységben.

2. Európai terminológiai szervezetek és terminológiastratégiára vonatkozó dokumentumok, szabványok

Az Európai Terminológiai Társaság (www.eaft-aet.net) egy nemzetközi szervezet, amelyet 1996-ban alapítottak Dániában a terminológiával a legkülönbözőbb színtereken foglalkozó szervezetek (nyelvi intézetek, egyetemek, kutatóközpontok stb.). Kétévente hívja össze kongresszusát, a *Terminology Summit*ot: 2002 Brüsszel (Belgium), 2004 Barcelona (Spanyolország, Katalónia), 2006 Brüsszel (Belgium), 2008 Gatineau (Kanada), 2010 Budapest (Magyarország), 2012 Oslo (Norvégia), 2014 Barcelona (Spanyolország, Katalónia), 2016 Luxembourg (Luxemburg), 2018 San Sebastian (Spanyolország, Baszkföld) adott otthont a rendezvénynek.

2002-ben hozták nyilvánosságra az úgynevezett *Brüsszeli nyilatkozatot*, amelynek célja, hogy iránymutatást nyújtson az európai döntéshozóknak a terminológiastratégia kidolgozására vonatkozóan. A dokumentum magyar nyelven is elérhető az EAFT honlapján (https://eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/Declaration_HU.pdf, és ebben a kötetben is közzétesszük). Az EAFT „felhívja az államokat és a kormányokat, illetve a nyelvpolitikában érintett kormányközi testületeket, nemzetközi szervezeteket és szerveket, hogy: ösztönözzék a terminológiai szakpolitika kialakítását; támogassák a terminológiák térítésmentes terjesztését és hozzáférhetőségét, különösen a kormányok és a nemzetközi intézmények hivatalos dokumentumaiban szereplő terminológiák esetében; tanulmányozzák a terminológia jelenlegi alkalmazását és szerepét a kormányok és az intézmények különféle stratégiai és politikai intézkedéseiben; mivel egyre több fejlődő ország törekszik nyelvpolitika végrehajtására, biztosítsa ezek szakértőinek terminológiai elvekkel és módszerekkel kapcsolatos képzését, tekintettel a fenntartható fejlődésre”.

Időrendben ezt követi az UNESCO 2005-ös dokumentuma a terminológiapolitikai irányelvekről, a *Guidelines for terminology policies* (UNESCO-irányelv 2005). Az irányelvet tíz nyelvre fordították le, sajnos a magyar nyelv eddig nem volt köztük. Most ebben a kötetben pótoljuk a bő évtizedes elmaradást. Az irányelv nyelvfüggetlen, célja, hogy módszertani segédletet nyújtson a terminológiapolitika és -stratégia kialakításához, minden szinten, bármilyen szakterületen. Megfogalmazza, hogy a terminológia-

politika és -stratégia tudatos, szisztematikus és ellenőrzött tevékenység, amelynek célja a terminológia előállítása, karbantartása és használata. Fontossága abban rejlik, hogy a tudományos és gazdasági életben hátrányt szenvednek azok, akik anyanyelve és/vagy szaknyelve terminológiai szempontból nem fejlett, azaz nem alkalmas a tudományok magas szintű művelésére. Hangsúlyozza, hogy a terminológiának alapvető szerepe van a kutatás-fejlesztés, az oktatás, az ismeretek alkalmazása és a fordítás, tolmácsolás terén egyaránt. Összefoglalásként elmondható, hogy a dokumentum szerint kidolgozott terminológia nélkül sem a gazdasági-társadalmi fejlődés, sem a tudásalapú társadalom nem valósítható meg. Külön kitér a terminológiapolitika és -stratégia alá tartozó, illetve azzal rokon tevékenységi körökre. A nyelvtervezés a nyelv változásába, használatába való tudatos, szándékos beavatkozás, amelyet a társadalmi változások tesznek szükségessé. A történelem során ez először az írás kialakítására és a kodifikációra irányult, valamint a nyelvi norma kialakítására, ma viszont az új szavak, kifejezések, terminusok létrehozására és a helyesírási reformokra. A terminológiatervezés a nyelv azon állapotában válik szükségessé, amikor már rögzült a nyelvi norma és a helyesírási szabályrendszer, és a figyelem a szaknyelvek szókincsének tudatos és rendszeres fejlesztésére tud irányulni, a szakterületi kommunikáció elősegítésének céljával. A terminusalkotás alapelvei (tulajdonképpen megegyeznek a magyar nyelvújítás idején követett elvekkel): megfelelő, világos, tömör, nyelviileg helyes kifejezést kell alkotni, amely illeszkedik a nyelv rendszerébe (hangtan és szóképzés szempontjaiból is). A terminusalkotás pedig történhet új alak létrehozásával (szóképzés, összetétel, rövidítés), meglévő köznyelvi szóból terminussá válással, illetve másik nyelvből történő kölcsönzéssel.

96

Az irányelv kiemeli, hogy a terminusokat kollaboratív munkamódszerrel kell létrehozni, azaz a folyamatban terminológus és szakterületi szakember egyaránt részt vesz.

Terminológiastratégiára sokféle lappal lehet szükség. Irányulhat az általános nyelvhasználatra vagy egy bizonyos szaknyelvre; célja lehet hiányzó terminológia előállítása vagy meglévő harmonizálása; és kapcsolódhat információval és tudással kapcsolatos stratégiákhoz, oktatáspolitikához, intézményfejlesztéshez, innovációs stratégiákhoz egyaránt. Kiemelten fontos, hogy a terminológiastratégia bevezetésekor minden érintett intézményt és a későbbi felhasználókat is be kell vonni, és még a folyamat kezdetén szükséges kialakítani a terminológiai infrastruktúrát, amelyen az információ az alkotóktól a felhasználókig áramlik.

A terminológiastratégia magasan képzett emberi erőforrást igényel, egyrészt terminológus szakembereket, másrészt szakterületi szakembereket. Ezen kívül speciális eszközökre is szükség van, elsősorban szoftverekre és adatbázisokra. Mindennek természetesen jelentős anyagi vonatkozások vannak.

Az irányelv javasolja egy Nemzeti Terminológiai Intézet felállítását, amely a kormányt támogatja minden olyan tevékenységben, amely a terminológia előállítására, fejlesztésére, alkalmazására, megosztására és karbantartására irányul. Ezen kívül ez az intézet ad tanácsot a döntéshozóknak a terminológiával és a szaknyelvekkel kapcsolatban. A megalkotott, harmonizált és elfogadott terminológia disszeminációja

pedig leghatékonyabban egy nemzeti terminológiai adatbázis segítségével történik, amely általában ingyen hozzáférhető az összes felhasználó (intézmények, kutatók, szaklexikográfusok, szótárkiadók, szabványosítás terén dolgozók és magánszemélyek) számára. Ez a Nemzeti Terminológiai Intézet segíti a tudományos, szakmai és gazdasági kommunikációt, a tudástranszfert, és így végső soron a társadalmi fejlődést. Végül pedig koordinálja a nyelvterületen folyó terminológiai munkákat (hiszen a közintézmények és magánszféra is fejleszti a saját terminológiáját), mindehhez tájékoztatást és képzéseket tart a terminológiai munkát végzők számára. Az előállított terminológiai adatoknak a tudományos és közérdeken túl nagyon gyakorlatias, azonnal pénzre váltható haszna is van: dokumentációs és fordítástámogató szoftverekben napi használatban teszi gyorsabbá, pontosabbá és olcsóbbá a szövegalkotást.

A két imént bemutatott dokumentumon kívül a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) 37-es számú műszaki bizottsága számos szabványt alkotott a terminológiai munka, elvek, módszerek és eszközök szabványosításának céljából:

- ISO 10241:1992 Preparation and layout of international terminology standards;
- ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation;
- ISO 10241-2:2012 Terminological entries in standards – Part 2: Adoption of standardized terminological entries;
- ISO 1087-1:2000 Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application;
- ISO 1087-2:2000 Terminology work – Vocabulary – Part 2: Computer applications;
- ISO 12199:2000 Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet;
- ISO 12200:1999 Computer applications in terminology – Machine-readable terminology interchange format (MARTIF) – Negotiated interchange;
- ISO 12615:2004 Bibliographic references and source identifiers for terminology work;
- ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography;
- ISO 12620:2009 Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources;
- ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization;
- ISO 16642:2017 Computer applications in terminology – Terminological markup framework;
- ISO 22128:2008 Terminology products and services – Overview and guidance;
- ISO 23185:2009 Assessment and benchmarking of terminological resources – General concepts, principles and requirements;
- ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation;

- ISO 30042:2008 Systems to manage terminology, knowledge and content – TermBase eXchange (TBX);
- ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods;
- ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of concepts and terms.
- Éppen átdolgozás alatt áll az ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation (Terminológiapolitika: fejlesztés és alkalmazás).

Sajnálatos módon ezen szabványok egyike sincs magyar nyelvre lefordítva (ebben megegyezik a nemzetközi szabványok döntő többségével). Azonban az európai szabványok nagyobb része sincs magyar nyelvre fordítva, angol nyelven kerül bevezetésre Magyarországon (lásd Fóris 2005: 25), ami miatt súlyos hátrányba kerülhetnek a magyar iparban tevékenykedők.

Ezeket felül évtizedek óta számos nemzetközi szervezet tömöríti magába a terminológiával foglalkozókat, amelyek közül kettőt emelek ki, mindkettő az UNESCO kezdeményezésére jött létre. Az Infoterm (International Information Centre for Terminology; www.infoterm.info) bécsi központú szervezet, amely 1971 óta végzi terminológiai tájékoztató és tanácsadó tevékenységét. Tagjai nemzetközi, regionális vagy nemzeti terminológiai intézetek, szervezetek, szakmai hálózatok, egyetemi vagy akadémiai egységek, amelyek bármilyen szinten terminológiával foglalkoznak. Európából több mint 30 tagja van, Magyarországot a MaTT (a Magyar Nyelv Terminológia Tanácsa) képviseli.

98

Az Infoterm története során nemzeti és nemzetközi terminológiai szervezetek létrejöttét kezdeményezte és támogatta; számos nyelvvel, terminológiával, többnyelvűséggel és tudásmenedzsmenttel kapcsolatos EU-s projekt kidolgozását segítette, valamint olyan jelentős dokumentumok kidolgozását koordinálta, mint a terminológiával kapcsolatos, fent felsorolt ISO szabványok, vagy az UNESCO terminológiapolitikai irányelvei (2005); továbbá Christian Galinski, az Infoterm igazgatója, számtalan konferenciaelőadást tartott.

A TermNet (International Network for Terminology; www.termnet.org) szintén bécsi központú, 1988 óta létező hálózat. Tagjai a terminológia területén belül kutatás-fejlesztéssel, termékek kidolgozásával és forgalmazásával, képzések tartásával, tanácsadással és ismeretterjesztéssel foglalkozó szervezetek, intézmények és cégek a világ minden táján.

A TermNet elsősorban a képzéseiről ismert: minden évben egyhetes nyári egyetemet szervez a Bécsi Egyetemen, valamint ECQA okleveles terminológiamenedzser képzéseket tart kezdő és haladó szinteken, kihelyezett tanfolyamok és online képzés formájában.

3. A terminológiastratégia kialakításának folyamata

A nemzetközi háttér ismertetése után, az UNESCO-irányelv alapján rátérek a terminológiastratégia kialakításakor megfogalmazandó első kérdésekre. Kezdetben értelemszerűen érdemes tisztázni, hogy mik a célok, az igények, ezeken belül mik a prioritások, és mi lesz a terminológiastratégia hatálya, azaz kire vagy mire vonatkozik. Mint ahogy fent említettem, a terminusalkotás csapatmunka, ezért meg kell találni a megfelelő szakterületi szakembereket és rá kell venni őket az együttműködésre. A terminusalkotás nehéz és hosszadalmas feladat, ráadásul a szakemberek számára nem mindig nyilvánvaló, hogy miért van rá szükség („hiszen úgyszemint mindenki tudja, miről van szó”), és ha már motiválták is a feladat megoldására, nehezen jutnak konszenzusra. Meg kell tervezni továbbá a munkafolyamatot, amivel kialakítják, bevezetik és fenntartják a terminológiastratégiát. Ezen kívül nem elhanyagolható lépés a befogadó társadalmi közeg megteremtése sem, tehát igényt kell formálni az új, pontos és szabatos terminusokra a szakemberek és az átlag nyelvhasználók körében.

A kialakítandó munkafolyamatban a következő lépésekre kell kitérni: a terminológia előállítása, rögzítése, feldolgozása; tudástranszfer; a terminológia átadása (oktatás); a terminológia bevezetése, megosztása, terjesztése és alkalmazása (írott anyagokban, a média által stb.); a terminológia használata a fordítás, tolmácsolás, lokalizáció terén. Ez a lépéssorozat egy-egy szakterület esetén akár éveket is igénybe vehet, ezért fontos, hogy a létrehozott és közzétett terminusokat a felhasználók jól fogadják és ténylegesen használják is. A munka sikere akkor garantálható, ha a megalkotott terminusok egyértelműek és illeszkednek a nyelvbe, azokat ingyen, bárki számára könnyen hozzáférhetővé tesszük, a média és az oktatás használja, terjeszti őket, valamint a közéletben is igényt keltünk rá, amit a legkönnyebben úgy lehet elérni, ha a folyamatba már az elejétől bevonjuk az érdekelt feleket.

99

4. Európai példák

Közvetlen szomszédunkban, Horvátországban nincs nyelvtörvény, nyelvtervezés, sem kifejezett terminológiapolitika, van viszont nemzeti tudományfejlesztési stratégia, és ennek keretében foglalkoznak terminológiai kérdésekkel. A Horvát Nyelvi Intézet (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) gyökerei még a jugoszláv tudományos akadémiaig nyúlnak vissza, az intézet modern formájában 1996-ban alakult. A standard nyelvi tanács (Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika) célul tűzte ki a horvát nyelvű terminológia összegyűjtését, rendszerezését, karbantartását és egy adatbázis létrehozását. Ezért a Horvát Nyelvi Intézet 2007 óta koordinálja a horvát szakterületi terminológia kifejlesztésére irányuló projektet, amihez a horvát tudományos alap biztosítja a költségvetést, hiszen szolgálja annak céljait: egyrészt hozzájárul az információs

technológia fejlesztéséhez, másrészt segíti a tudásalapú társadalom kialakítását. Első lépésként kidolgozták az adatbázis struktúráját, a munkamódszereket és alapelveket, és publikálták a terminusok kiválasztására és kezelésére vonatkozó módszertani segédletet. A munka közben gyűjtött tapasztalatokat konferenciaelőadások és workshopok keretében ismerheti meg a szakmai közönség. A zene terminológiáján például a horvát zeneakadémiával dolgoztak együtt, és 2018 tavaszán rendeztek róla nemzetközi konferenciát (<http://conmusterm.eu>).

A Struna adatbázis (<http://struna.ihjj.hr>) normatív céllal készült Maja Bratanić vezetésével, végső célja minden szakterületen szabványosított, harmonizált terminusok közzététele. A részletes, sok adatmezőt tartalmazó horvát bejegyzés ismerteti az angol ekvivalenst, és doméntól függően egyéb nyelveken is találunk benne terminológiai adatokat. Az adatbázis 2012 óta nyilvános és folyamatosan bővül. Jelenleg 18 szakterületen 30 ezer terminust tartalmaz, és további három domén (köztük az EU-s jog) véglegesítés alatt áll.

A katalán terminológiai központ, a TermCat (www.termcat.cat) 1985-ben jött létre. A katalánok az autonómiatörekvéseik egyik központi kérdésének tartják a nyelvük fejlesztését, és a TermCat elismerten a világ egyik leghatékonyabb terminológiai tervezését valósítja meg (Bhreathnach 2012: 104–105). Feladatai a terminusok megalkotása, szabványosítása, disszeminációja és az elterjedés utánkötése. Az adatbázisban 230 ezer bejegyzés található (spanyol, francia és angol ekvivalenseikkel) 32 doménbe sorolva. Külön konzultációs lehetőség van a neologizmusokkal kapcsolatban, bárki feltehet egy kérdést egy új fogalommal vagy terminussal kapcsolatban, amire nagyon hamar választ is kap valamelyik munkatárstól.

A munka során erősen támaszkodnak a közösségi média nyújtotta lehetőségekre (lásd Cortés–Cuadrado 2017). Egyrészt az egyes altémák kidolgozásába bevont külső szakértőkkel is Twitteren kommunikálnak, másrészt minden érdeklődésre számot tartó eseményre (legyen az egy világnap, holdfogyatkozás, sportesemény vagy fesztivál) célzottan felkészülnek, és a Facebookon osztják meg a témához tartozó terminusokat. Ugyanígy járnak el az éppen aktuális jelenségekkel (pl. nyaralás, migráció, iskolakezdés). A kidolgozott aldoméneket külön is publikálják, példának említhetjük az LGBT-szótárt (350 terminus), a pillangófélek szótárát (214 terminus), a gazdasági válság szótárát (150 terminus), a 2018-as mediterrán játékok szótárát (7000 sportterminus), vagy a napenergiával kapcsolatos szótárt (954 terminus), csak hogy az öt nagy kategória (humán tudományok, élettudományok, jog és gazdaság, sport, ipar és technológia) mindegyikéből válasszak egyet-egyét az összesen kb. 150 tematikus szógyűjtemény közül.

Spanyolországban belül a baszk terminológiát kell még kiemelni (Arrate 2017 alapján). A baszkok szintén kisebbségi helyzetben vannak, és ebből fakadóan kiemelten foglalkoznak a baszk nyelv modernizálásával, fejlesztésével annak érdekében, hogy alkalmas legyen a kommunikációra nemcsak a mindennapi életben, hanem műszaki és tudományos témákban is. A Baszk Autonóm Közösség kormányának van nyelvpoli-

tikai osztálya és kialakított terminológiastratégiája is. Ezenkívül, a baszk kormányban 2002 óta van terminológiai bizottság, amely első intézkedései között módszertani segédletet dolgozott ki, meghatározta a terminológiai munka alapelveit és kijelölte a feladatokat.

A baszk terminológiai és lexikográfiai központ, az UZEI (Terminologia eta Lexikografiako Zentroa, www.uzei.eus) 1977 óta működik. Eleinte szótárkiadással foglalkoztak, kb. 80 terminológiai szótárt publikáltak, ezek tartalmából hozták létre 2001-ben a baszk nemzeti terminológiai adatbázist, az Euskalterm-et (www.euskadi.eus/euskalterm), amelynek megléte a baszk kormány szerint közérdek. Az adatbázis folyamatosan bővül, ma már 450 ezer bejegyzést tartalmaz 125 ezer fogalom köré csoportosítva a baszk mellett még három nyelven (spanyol, francia, angol). Az adatbázishoz kifejlesztettek egy szóelemző eszközt is: az IDITE képes akár nagy mennyiségű szövegben is automatikusan ellenőrizni a terminológiai adatbázis alapján, hogy a szavak és terminusok helyesek-e. Mivel a baszk agglutináló nyelv, ez nehéz feladat, és sokat segít a szövegek minőségellenőrzésében.

Nézzünk szét a skandináv országokban is. Svédországban (Nilsson 2009 alapján) 2009-ben született a nyelvtörvény, amelyben szó van a terminológiáról is: a kormányzati szervek felelőssége gondoskodni arról, hogy az ő szakterületükön legyen kidolgozott és hozzáférhető terminológia. A svéd terminológiai központ (Terminologisentrum, www.tnc.se) viszont már 1941 óta létezik azzal a céllal, hogy a szaknyelvet használók minden szükséges terminológiai segítséget megkaphassanak. Ennek érdekében kormányzati szervezeteknek és vállalatoknak nyújtanak képzést és tanácsadást, továbbá terminológiai termékeket (több mint 80 terminológiai glosszáriumot, amelyek 40 különféle domént ölelnek fel) dolgoztak ki. Ezek a glosszáriumok 130 ezer terminológiai bejegyzést tartalmaztak összesen.

2002-ben indították útjára a TISS projektet (Terminology Infrastructure for Sweden), amelynek költségvetését az ipari és kommunikációs minisztérium biztosította. A projekten több mint 70 közintézmény, szervezet és magáncég dolgozott, és eredményeképpen jött létre 2009-ben a svéd nemzeti terminológiai adatbázis, a Rikstermbanken (www.rikstermbanken.se). Az adatbázis 67 ezer fogalom köré csoportosítva tartalmazza a terminológiai adatokat. A svéd terminusok ekvivalenseit a Svédországban beszélt kisebbségi nyelvek mellett az összes északi nyelven és angolul is, valamint témától függően egyéb, főleg európai nyelveken (összesen 24 nyelven) tartalmazza.

Norvégiában a Nyelvi Tanács (Språkrådet, www.sprakradet.no) a kétféle norvég dialektus (nynorsk és bokmål) és a Norvégiában beszélt kisebbségi nyelvek fejlesztését támogatja a kulturális minisztérium megbízásából. Célja a szaknyelvek és a terminológia fejlesztése, a közéletben használt nyelvezet egyszerűsítése stb., feladata továbbá a nyelvtörvény betartásának felügyelete és tanácsadás településnevekkel kapcsolatban, valamint a nyelvvel és nyelvhasználattal (ideértve a kisebbségi nyelveket és a jelnyelvet is) kapcsolatos képzés és ismeretterjesztés. A közoktatásban például csak a nyelvi

tanács által jóváhagyott szótárakat lehet használni. Kifejezetten műszaki terminológiai központ működik 1940 óta, amely több mint 50 szakszótárt publikált, mielőtt kiépítették volna a nemzeti terminológiai adatbázist (www.sprakradet.no). Emellett érdemes megjegyezni, hogy a nyelvi tanács közreműködésével, Jan Hoel vezetésével 2011-ben nyilvánossá vált a norvég szabványügyi hivatal terminológiai adatbázisa is (www.standard.no/termbasen), ahol legalább angolul és a kétféle norvég dialektusban találunk terminológiai adatokat; összesen 200 ezer terminus kereshető.

Finnországban is az oktatási és kulturális minisztérium fenntartásában működnek a nyelvtervezéssel és terminológiával kapcsolatos intézmények. Finnország Nyelveinek Intézete (Institute for the Languages of Finland, www.kotus.fi/en) egyben a fő nyelvtervezési hatóság is. Nyelvi tanácsadással, képzéssel foglalkoznak, és számos iránymutatást adtak közre a nyelvhasználattal kapcsolatban is (írásbeli nyelvhasználat, hivatalos nyelvezet egyszerűsítése, településnevek stb.). A finn nyelvtörvény 2003-ban született, nem esik benne szó terminológiáról. Ez nem jelenti azt, hogy nem tartják fontosnak: 2005 óta elérhető a finn nemzeti terminológiai adatbázis (TEPA Term Bank, www.tsk.fi/tepa/en). A munkálatok mögött a Finn Terminológiai Központ (Finnish Terminology Centre, www.tsk.fi/tsk/en) áll, amely a közszférában és a vállalati szférában biztosít képzést és tanácsadást terminológia, osztályozás és ontológiák témakörében. A TEPA adatbázisban kb. 350 ezer bejegyzést találunk legalább négy nyelven (finn, svéd, angol, német).

102

Végül lássuk a walesi nyelv esetét. A walesi az Egyesült Királyság egyik hivatalos nyelve, és a walesi kormány nagy hangsúlyt fektet a walesi nyelv fejlesztésére (Prys–Jones 2007). A nemzeti terminológiapolitika és -stratégia 1993-tól kezdve kormányzati törekvés (Prys 2011), eredményeképpen mára nyilvánosan elérhető a nemzeti terminológiai adatbázis, amely húsz, korábban kiadott terminológiai szótár tartalmát tette online kereshetővé a walesi nemzeti terminológiai portálon (Welsh National Terminology Portal, <http://termau.cymru/>) keresztül. Ezen kívül a walesi kormány fordítószolgálatának terminológiai adatbázisa (BydTermCymru, <http://cymraeg.gov.wales/btc>) is nyilvános, sőt le is tölthető.

5. Összefoglalás

Ebből az áttekintésből látható, hogy magyar nemzeti terminologiastratégia kialakítása nem járatlan úton halad majd. Számos nemzetközi szervezet segítségére, az általuk kiadott irányelvekre lehet támaszkodni a folyamat során, és sok példát és követhető mintát találunk különböző európai országokban. Egy ilyen horderejű vállalásban feltétlenül szükséges ismerni a nemzetközi tapasztalatokat és ajánlásokat, iránymutatásokat, hiszen ezek felhasználásával lehet pontosan kijelölni a feladatokat, megbecsülni a munka várható mennyiségét, emberierőforrás-igényét, időkeretét és várható hatásait, hozadékát.

Szakirodalom

- Arrate, Begona 2018. IDITE: applying new technologies to give a step forward in terminology quality assessment and control. In: Henrik Nilsson – Eszter Papp (eds.) *Proceedings of the VIII EAFT Terminology Summit*. EAFT. 109–116.
- Bhreathnach, Úna 2012. Term planning models and the Catalan case. *Revista de llengua i dret*, 58. 92–110.
- Cortes, Maria – Cuadrado, Sandra 2018. Terminology work in the digital era. New challenges of the democratization of knowledge. In: Henrik Nilsson – Eszter Papp (eds.) *Proceedings of the VIII EAFT Terminology Summit*. EAFT. 31–44.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Törökbálint, Termini Egyesület. 120–128.
- Nilsson, Henrik 2009. The realisation of a national term bank – how and why? In: *Proceedings of the ELETO – 7th Conference 'Hellenic Language and Terminology' Athens, Greece, 22-24 October 2009*. http://www.eleto.gr/download/Conferences/7th%20Conference/7th_26-26-NilssonHenrik_Paper_V03.pdf; (Hozzáférés: 2018. augusztus 21.)
- Prys, Delyth – Jones, Dewi Bryn 2007. *Guidelines for the Standardization of Terminology for the Welsh Assembly Government and the Welsh Language Board*. Cardiff: Welsh Language Board.
- Prys, Delyth 2011. Developing national terminology policies: A case study from Wales. *Magyar Terminológia* 4/2:160–168.
- Prys, Delyth 2018. Terminology Policy Standards In: Henrik Nilsson – Eszter Papp (eds.) *Proceedings of the VIII EAFT Terminology Summit*. EAFT. 103–107.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Hozzáférés: 2018. július 18.)

Források

- Brüsszeli nyilatkozat* (fordította: Gaál Péter; lektorálta: B. Papp Eszter) = https://eافت-aet.net/fileadmin/files/declaration/Declaration_HU.pdf (hozzáférés: 2018. augusztus 21.)
- BydTermCymru*, a walesi kormány fordítószolgálatának terminológiai adatbázisa = <http://cymraeg.gov.wales/btc> (Hozzáférés: 2018. június 6.)
- EAFT, European Association for Terminology* = www.eافت-aet.net (hozzáférés: 2018. június 6.)
- Euskalterm*, a baszk terminológiai adatbázis = www.euskadi.eus/euskalterm (hozzáférés: 2018. július 26.)

Infoterm, the International Information Centre for Terminology = www.infoterm.info (Hozzáfé-
rés: 2018. június 6.)

Institute for the Languages of Finland = www.kotus.fi/en (Hozzáfé-
rés: 2018. június 6.)

Conmusterm, International conference 2018, Zagreb: Terminology research in musicology
and the humanities = <http://conmusterm.eu> (Hozzáfé-
rés: 2018. május 26.)

Rikstermbanken, a svéd nemzeti terminológiai adatbázis = www.rikstermbanken.se (Hoz-
záfé-
rés: 2018. augusztus 6.)

Snorre, svéd szabványügyi terminológiai adatbázis = www.standard.no/termbasen (Hozzá-
fé-
rés: 2018. június 6.)

Språkrådet, a norvég nyelvi tanács = www.sprakradet.no (Hozzáfé-
rés: 2018. június 6.)

Struna, a horvát nemzeti terminológiai adatbázis = <http://struna.ihji.hr> (Hozzáfé-
rés: 2018.
május 26.)

TEPA Term Bank, a finn nemzeti terminológiai adatbázis = www.tsk.fi/tepa/en (Hozzáfé-
rés: 2018. június 6.)

TermCat, a katalán terminológiai központ = www.termcat.cat (Hozzáfé-
rés: 2018. június 6.)

TermNet, International Network for Terminology = www.termnet.org (Hozzáfé-
rés: 2018.
június 6.)

TNC, a svéd terminológiai központ = www.tnc.se (Hozzáfé-
rés: 2018. augusztus 10.)

UZEI, a baszk terminológiai és lexikográfiai központ = www.uzei.eus (Hozzáfé-
rés: 2018.
július 10.)

walesi nemzeti terminológiai adatbázis = <http://termau.cymru> (Hozzáfé-
rés: 2018. június 6.)

Tamás Dóra Mária

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., Budapest;
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest;
Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar
TERMIK Terminológiai Kutatócsoport, Budapest
tamas.dora@offi.hu; tamas.dora@caesar.elte.btk.hu

A terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei

A tanulmány a terminológiastratégia és terminológiai adatbázisok kapcsolatából kiindulva a terminológiai adatok tárolására alkalmas segédeszközöket tekinti át. A segédeszközökön belül kitér a terminológiai adatok tárolására elsődlegesen kifejlesztett terminológiai adatbázisok jellemzőire, típusaira, az azok előállításához szükséges összetevőkre, az előállításukat és fenntartásukat igénylő szervezetekre. A tanulmány egy konkrét adatbázis, a IUSTerm jogi és terminológiai adatbázis rövid bemutatásával zárul.

Kulcsszavak: terminológiapolitika, terminológiai segédeszközök, terminológiai adatbázis, terminológia adatbázisok típusai, terminológiai adatbázisok előállítói.

Terminology Databases as Means of Terminology Strategy. The study analyses the tools adapted to store terminology data on the basis of the relationship between terminology strategy and terminology databases. Within the overview of the above-mentioned tools the study aims to present the characteristics, the types, the components of and the typical organisations interested in the production and maintenance of termbases, specially developed to hold terminology data. The study concludes with the brief presentation of an example, the IUSTerm terminology database, which contains terms of law and public administration.

Keywords: terminology policy, terminology tools, terminology database, types of termbases, producers of termbases

1. Bevezetés

A tanulmány célja a terminológiastratégia (terminológiapolitika) és terminológiai adatbázisok kapcsolatának rövid ismertetése, majd egy szélesebb körű kitekintésből kiindulva a terminológiai adatok tárolását szolgáló különböző segédeszközök fel-térképezése. A segédeszközök között fontosnak tartom a terminológiai adatbázisok

kiemelését, amelyek kifejezetten a terminológiai adatok rögzítésére, tárolására és közzétételére megalkotott eszközök. Éppen ezért érdemes definiálni, hogy mit is értünk terminológiai adatbázis alatt, amelynek különböző típusai léteznek. De vajon miből érdemes kiindulni, ha létre szeretnénk hozni egy terminológiai adatbázist? Melyek tipikusan azok a szervezetek, amelyek szükségesnek ítélik meg a terminológiai adatbázisok létrehozását és fenntartását? A tanulmányban ezekre a kérdésekre keresem a megfelelő választ.

2. A terminológiastratégia és terminológiai adatbázisok kapcsolatáról

A terminológián belül három fő irányzatot szokás megkülönböztetni, amelyek között azonban létezik átfedés, határvonalaik elmosódtak: (1) az ún. hagyományos nyelvészeti megközelítés, amely elismeri a szabványosításra törekvő szemléletmódot; (2) a fordítókat támogató fordításorientált irányvonal; (3) a kisebbségek és nemzetiségek támogatását előtérbe helyező nyelvpolitikai irányzat (Soglia 2002: 14 alapján, idézi Tamás 2014: 45). A terminológiapolitika a nyelvi jogok, a nyelvpolitika kérdéskörének területéhez tartozik. Az anyanyelvhasználathoz való jog egyik alapvető feltétele, hogy az adott nyelven létezzen pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia (Fóris–Tamás 2018: 77). A terminológiapolitika vagy más néven terminológiai stratégia alatt olyan, formálisan rögzített stratégiák együttesét értjük, amelyek segítségével koordinálják a határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (UNESCO-irányelv 2005). Terminológiai elveket az UNESCO-irányelvén kívül más szakmai dokumentumok is tartalmaznak, mint például a terminológiapolitikai szabvány (ISO 29383:2010) vagy a terminológiapolitikai elveket megfogalmazó brüsszeli nyilatkozat (http://eافت-aet.net/fileadmin/files/declaration/Declaration_HU.pdf), amely a terminológiai ismeretek terjesztésében aktív *European Association for Terminology (Eافت)* (www.aet-eافت.net) nevéhez fűződik.

Bár ez utóbbi nyilatkozat nem említi meg expliciten a terminológiai adatbázisokat mint eszközöket, rögzíti ugyanakkor a terminológia jelentőségét a kommunikáció és tudástranszfer szempontjából, és felhívja a figyelmet a szükséges infrastruktúrák kiépítésére.

Az említett célok azonban csak akkor vezetnek eredményhez, ha a megfelelő módon, tárgyi és nyelvi szakemberek részvételével kidolgozott terminológia széleskörűen hozzáférhető, azaz ha gondoskodnak a terminológiai adatok közzétételéről ingyenes, nyilvános, online terminológiai segédeszközökben (Fóris 2011, 2017, B. Papp–Fóris 2011, Fóris–Tamás 2018). Ezeknek a segédeszközöknek a feladata, hogy egyszerűen és könnyen hozzáférhető helyen, tematikus keresési lehetőséggel biztosítsák a terminusok gyors, az esetleges szinonimák és egyéb releváns információkkal együtt történő elérhetőségét (Fóris–Tamás 2018). A terminológiai adatbázisok a tudásmenedzsmenten belül a tudástranszfer eszközei, mert információk rendezett tárolására, közzétételére

alkalmasak, és az ellenőrzött és minőségi szaknyelvi ismeretek összegyűjtésével és egységesítésével alkalmasak arra, hogy elősegítsék az anyanyelvi jogok gyakorlását egy adott nemzet, nyelv kisebbség és nemzetiségek számára (Fóris 2011, Tamás 2011, Fóris–Tamás 2018). A terminológiai adatbázisokat kifejezetten a terminológiai adatok tárolására fejlesztették ki a körülbelül az 1980-as évek végétől kezdve, éppen ezért összhangban vannak a nemzetközileg elismert és alkalmazott terminológiai elvekkel és módszerekkel. Kialakulásuk előzményei a papíralapú terminográfiai cédulákig és terminológiai szótárakig nyúlnak vissza, a mai változatok a terminológiai szakirodalom, az ISO szabványok, a létező adatbázisok alapján kialakított bevált gyakorlat szerint épülnek fel. Szerkesztésükben megmutatkozik a fogalomalapú szemléletmód, amely szerint a definícióban megjelenő fogalomból kiindulva tárgykörökbe rendezve, meghatározott szerkesztési szintek szerint mutatják be az adatokat. A hazai piacon kapható adatbázis-kezelő szoftverek is követik a mára kialakított szerkesztési szinteket.

Ahhoz, hogy a nyilvános terminológiai adatbázisok a terminológiapolitikával összhangban, annak igényei szerint tartalmazzanak adatokat, érdemes felmérni, hogy az egyes tárgykörök milyen fejlettségi szinten állnak, és meghatározni, hogy melyeket szükséges fejleszteni (Fóris–Tamás 2018). Nem a terminológiai adatbázisok azonban az egyetlen segédeszköztípusok, amelyek terminológiai adatokat tárolnak, éppen ezért érdemes a terminológiai adatbázis leírásával párhuzamosan röviden megemlíteni a gyakorlatban szintén alkalmazott további eszközöket.

3. Kitekintés: a különböző segédeszközök típusai közti különbségek

A kitekintésben a terminológiai adatbázisok ismertetése mellett a következő segédeszköztípusokra térek ki: elektronikus szótárak, számítógépes ontológiák, teauruszok, taxonómiák és fogalomtárak. A szemléletesség kedvéért érdemes a gyakorlatban a két leggyakrabban alkalmazott eszköz meghatározásából és összehasonlításával kiindulni: ezek az elektronikus szótár és a terminológiai adatbázis.

Közös vonásaik, hogy egy- vagy több nyelven tárolják az adatokat, tárolási kapacitásuk a nyomtatott változatokhoz képest jelentős, célzottan frissíthetők és gyors keresést tesznek lehetővé. Mindkét eszköz alkalmas nyelvi adatok tárolására, és az elektronikus szótárakat a lexikográfia eszközeként a köznyelvi szavak tárolására is hasznosítják. Az elektronikus szótárak a lexikográfiai módszereknek megfelelően szemasiológiai, azaz nyelvi-jel alapú, míg a terminológiai adatbázisok onomasziológiai, másképpen fogalomalapú szemléletmód alapján készülnek (Fóris 2005: 68, Tamás 2014: 48). Ennek megfelelően az elektronikus szótárak központi eleme a szó, amelyhez jelentéseket sorolnak fel, míg terminológiai adatbázisban a központi szerepet a terminus által jelölt és a definícióban tárgyköri besorolással megjelenő fogalom tölti be, amelyhez további adatokat rendelnek hozzá.

Történeket kísérletek a két műfaj meghatározására és behatárolására, ugyanakkor elemzések alapján kiderült, hogy léteznek közöttük hibrid változatok is (Sermann–Tamás 2013). A szótár definiálásakor érdemes a következő meghatározásra támaszkodni (Fóris 2007), amely nemcsak a nyomtatott, hanem az elektronikus változatokra is érvényes: „a szótár olyan egy-, két- vagy többnyelvű gyűjteményes adatbázis, amely – hordozótól függetlenül – nyelvi egységek jellemzőit, és ezeknek adott szempont szerint, kulcsszavakkal történő osztályozását tartalmazza, egy meghatározott korpusz alapján” (Fóris 2007: 301). A terminológiai adatbázisok pedig a következő módon írhatók le: „A terminológiai adatbázisok olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok gyűjteményei, amelyek az onomasziológiai szemléletet követve készülnek, és egy vagy több nyelven egy vagy több szakterület terminusait tartalmazzák a hozzájuk tartozó definíciókkal együtt” (Sermann–Tamás 2010: 113). Bár a szótár definíciója nem utal a szemasziológiai szemléletmódra, a gyakorlat azonban ezt mutatja.

A két műfaj az elfogadott meghatározástípusok módjában is eltér egymástól, mert a lexikográfiában teljes mértékben elfogadott és gyakran alkalmazott a körülbelüli meghatározás, amely történhet szinonimákkal, kvázi-szinonimákkal is. Ezzel ellentétben a terminológia az adott tárgykörön belül az adatok lehető legpontosabb behatárolására, rendszerben való elhelyezésére törekszik, ezzel túlmutatva még az enciklopédikus jelleget mutató szótárak rendszerezési módjain is, amelyekkel azonban párhuzamot is mutat.

108

Ahogy arra korábban utaltam, a terminológiai adatbázisnak léteznek az elektronikus szótáron kívül is rokon műfajai, amelyek közül egyesekre annak előfutáiraiként tekinthetünk, bár ma már léteznek modern változataik, míg mások azért érdekesek, mert előfordulnak a terminológiai adatbázisokkal ötvözött változataik (lásd WIPO Pearl, www.wipo.int). Ezek közül a számítógépes ontológiák azok, amelyeket az utóbbi időben eredeti vagy módosított változatukban szívesen hasznosítanak terminológiai adatok kiegészítő tárolására, hiszen a két műfaj közös célja a fogalmak közti relációk bemutatása. A számítógépes ontológiák – a terminológiai adatbázisokkal ellentétben – minden lehetséges reláció feltérképezésére, a teljes rendszer leírására és a tudásháló automatizálása törekednek. A terminológiában ezzel szemben nem törekszünk a teljes rendszer leírására, csak a terminológiai szempontból releváns adatok feltüntetésére, éppen ezért a terminológiát úgy is emlegetik, mint könnyűsúlyú ontológia (lásd „lightweight ontology”, Schmitz 2012: 14). A tezauszra tekinthetünk úgy, mint terminológiai adatbázisok és ontológiák előfutárára, amely tulajdonképpen egy eligazodást szolgáló tárgyszórendszer. Mai, modern változatai közül érdemes megemlíteni az EUROVOC tezausz (eurovoc.europa.eu), amely az IATE uniós terminológiai adatbázis (iate.europa.eu) doménrendszerének alapját képezi, továbbá az Országos Széchényi Könyvtár által fenntartott Köztaurusz tezausz (mek.oszk.hu/adatbazis/thes), amely a keresést szolgálja a dokumentumok feltárásával, tartalmi leírásával. A taxonómiák szintén nagyon korán, a természettudományok, orvostudomány fejlődésével megjelenő osztályozási rendszerek, amelyeket ma sikeresen hasznosítanak

például az európai uniós, oktatás- és foglalkoztatáspolitikai adatok tárolására. Erre példa a foglalkozások rendszerét leíró ESCO (Készségek/kompetenciák, képesítések és foglalkozások európai osztályozása; ec.europa.eu/esco/portal), amely megkönnyíti a különböző országokban eltérő végzettségekkel rendelkező munkavállalók által elsajátított ismeretek összehasonlítását. A taxonómia mellett a nómenklatúrák foglalkoznak egy-egy adott tudományterület tárgyainak egyedi elnevezésével, a taxonómiával ellentétben azonban inkább a tárgyak megnevezésén és közzétételén van a hangsúly, kevésbé a köztük fennálló rendszer bemutatásán. A mai gyakorlatban kedvelt és elterjedt online eszközök a fogalomtárak, amelyek a fogalmak egy nyelvű gyors tisztázását szolgálják. Gondoljunk itt például az ügyfelek tájékoztatására közzétett banki fogalomtárakra. Bár a cél határozza meg az eszköz kiválasztását, mégis, ha a terminológiai adatokat precízen, az elmúlt évtizedek bevált gyakorlatára építve tervezzük rögzíteni, tárolni és közzétenni, akkor erre a nyelvpolitika célkitűzéseivel összhangban az online, nyilvánosan hozzáférhető rendszerek, közülük is leginkább a terminológiai adatbázis alkalmasak.

4. A terminológiai adatbázisok típusainak áttekintése

Ha már letettük a voksot a terminológiai adatbázis mellett, akkor viszont érdemes azzal is tisztában lennünk, hogy különböző típusaik léteznek. Bár az adatbázis-kezelő szoftverekkel egyénileg létrehozott, terminus-terminus találatot tartalmazó glosszáriumokat is gyakran terminológiai adatbázisnak nevezzük, a nagy, komplex adatokat tartalmazó központi adatbázisokat tárgyi és nyelvi szakértők bevonásával hozzák létre. A központi terminológiai adatbázisok besorolása többféleképpen is lehetséges, például a terminológiai irányzatba sorolhatóságuk alapján:

- nyelvészeti-szabványosító (hagyományos) irányzat, amelyhez példaként megemlíthető a szabványosított adatok közzétételére és kereshetőségére a németországi szabványosító testület által létrehozott *DIN-TERM* (www.din.de/din-term);
- fordításorientált irányzat, amelyhez példaképpen besorolható az *IATE* fordítói adatbázis (iate.europa.eu) (Lesznyák 2010);
- a nyelvpolitikai terminológiai irányzathoz sorolható változatok különösen relevánsak a terminológiapolitika szempontjából, amelyek közé a Svájcban és Kanadában mint hivatalosan elismert többnyelvű országban létrehozott svájci *Termdat* (www.termdat.ch, lásd Novák–Tamás 2013), a kanadai központi fordítóiroda által közzétett *TermiumPlus* tartozik (www.btb.termiumplus.gc.ca, lásd Tamás 2012, 2014). Kifejezetten a kisebbségben élő német és latin nemzetiség számára életre hívott terminológiai adatbázis a dél-tiroli *bistro* (bistro.eurac.edu, lásd Novák 2013, Tamás 2013).

A terminológiai adatbázisok megkülönböztethetők tartalmuk és szerkezetük alapján is. Ahhoz, hogy egyáltalán terminológiai adatbázisról beszélhessünk, a fogalomköz-

pontú szemléletmódnak érvényesülnie kell. Felépítésüket, kidolgozottságuk mértékét vizsgálva beszélhetünk *egyszerű*, *hagyományos* és *összetett* terminológiai adatbázisokról. E kísérleti jellegű osztályozás szerint az egyszerű adatbázisokban az adatmezőtípusok száma nem éri el a minimumot (pl. hiányzik a definíció, lásd Termin – <https://eu-terminologia.im.gov.hu/>), a terminusautonómia nem érvényesül (pl. nincs fő terminus, szólista jelleg, mint a TermiumPlus esetében). Ehhez képest a hagyományos változatokban már szerepel a minimálisan elvárható adatmezők mennyisége, adataik részletesen kidolgozottak, szerepel például az ekvivalencia adatmezőtípus és a terminusautonómia is érvényesül. Az összetett változatok a hagyományoshoz viszonyítva rendelkeznek valamilyen többletelemmel, mint szövegtár annotált korpusz formájában és/vagy fogalmi hálók (www.eohsterm.org; WIPO Pearl, lásd Tamás 2012, 2014, Fóris–Tamás 2018).

A teljesség igénye nélkül további osztályozások is lehetségesek. Ilyen például a terminológiai adatbázisok elkülönítése *felhasználási céljuk szerint*, ami alapján megkülönböztethetünk egynyelvű vagy többnyelvű, nemzeti vagy kisebbségi nyelvhasználók számára, fordítók számára, egységesítési, szabványosítási céllal, kizárólag terminológiai szemléletmód szerint vagy hibrid, műfajok ötvözésével készült változatokat.

5. A terminológiai adatbázisok készítésének szempontjai

110

Annak a szervezetnek, amely terminológiai adatbázist szándékozik előállítani és fenntartani, számos szempontot érdemes figyelembe vennie, mérlegelnie. Ezen szempontok rövid felsorolására vállalkozik a szerző, eddigi tapasztalatai alapján. Ennek megfelelően egy terminológiai adatbázis megalkotáskor az alábbi „hozzávalókat” érdemes átgondolni:

- felhasználási cél (nyelvpolitikai, fordítói, egyéb szakmai);
- célcsoport (anyanyelvi beszélők, ezen belül egy adott nemzet beszélői közössége vagy kisebbségben lévő nemzetiségi nyelvhasználók; fordítók; adott szakma képviselői, például mérnök, jogász, orvos);
- nyelvek száma (egy-, két- vagy többnyelvű);
- leíró vagy előíró jelleg;
- technológiai lehetőségek (hozzáférés módja, szoftver kiválasztása, belső és/vagy külső hozzáférési felület);
- felépítés, kidolgozottság mértéke (egyszerű, hagyományos, összetett; adatmezőtípusok);
- tárgykörök (szűkebb vagy tágabb, egy vagy több);
- szakmai források (dokumentáció: írott, szakértő);
- munkafolyamatok, leírások, használati útmutatók;
- szerzői jogi kérdések;
- munkatársak továbbképzése a terminológiai ismeretekről és az adatbázis használatáról;

- szervezeti háttér és anyagi források.

A fenti szempontok a terminológiamenedzsment területéhez sorolhatók, amely a terminográfiai munkán túl magában foglalja a projekt- vagy folyamatmenedzsment keretében létrehozott adatbázisok szervezési kérdéseit is (Tamás 2014). E tanulmány kereteit a fenti felsorolás egyes elemeinek bővebb kifejtése meghaladná, ezért ettől itt eltekintek (lásd még Rirdance–Vasiljevs 2006).

Nézzünk pár szempontot részletesen is, amelyekről korábban már írtam (Tamás 2014: 99–108). Ezek közül is érdemes kiemelni a terminológiai adatbázis felépítésének módját és ennek érdekében röviden áttekinteni az egyes adatmezőkategóriákat és azok elhelyezkedését az egyes szerkesztési szinteken. A terminológiai adatbázis létrehozásakor annak felépítését (azaz nyelvészeti algoritmusát), az adatok rendezési módját alaposan és részletesen át kell gondolni, meg kell tervezni, tesztelni és a feldolgozott információk típusához és a felhasználói igényekhez igazítani. Az adatmezők – más néven leíró mezők vagy metaadatok, hiszen az adatokról szóló információkat tárolják – típusait a különböző szerkesztési szintekhez hozzá kell rendelni. Az egy terminushoz tartozó adatok a felhasználók számára a terminográfiai bejegyzésben jelennek meg. A terminológiai adatbázis elektronikus „szócikkeinek” nemzetközi elnevezései a következők: *record* vagy *entry* (ang.), *Eintrag* (ném.), *scheda terminografica* (ol.) és a *ficha terminografica* (sp.). Megfelelőként a szótári cédulák mintájára akár a *terminográfiai cédula* vagy *adatlap* kifejezés is használható lenne, bár a magyar nyelvben az utóbbi időben a *bejegyzés* terjedt el. A *terminográfiai cédula* különbözik a hagyományos papírcéduláktól, amely „ebben az esetben valamely adatbázis webes felületén szereplő adatlap. Az adatlapra adatrekordok rögzíthetők, és ennek létezik egy megjelenítési formája, azaz a felhasználó által olvasható adatmezők, vagy más néven leíró mezők” (Sermann–Tamás 2010: 103).

A terminológiai adatbázisok építésére léteznek olyan szabványok (ISO 12620:1999; ISO 12620:2009), amelyek kifejezetten az adatmezőtípusok csoportosítását és típusait sorolják fel. Ezek például következő módon sorolhatók be: 1) a terminus és a terminusra vonatkozó információk; 2) a fogalomra vonatkozó információk, 3) adminisztratív és bibliográfiai adatok. Az ISO 12620:1999 szabvány szerinti tíz fő adatmezőtípus: a terminus és a terminushoz kapcsolódó információkat bemutató adatmezők csoportjában a terminus, a terminushoz kapcsolódó adatmezők, az ekvivalencia; a leíró jellegű adatmezők között: a domén, a fogalomhoz kapcsolódó leíró mezők között a fogalmi viszonyok, a fogalmi struktúrák vagy rendszerek, a megjegyzés; az adminisztratív jellegű adatmezők közül a dokumentáció, az adminisztratív információk. Ezek közül alapvető fontosságúak: a fő terminus, a felvétel időpontja és a forrás megjelölése. Az 1999. évi szabványt időközben átdolgozták, és 2009 óta ISO 12620:2009 (*Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of the Data Category Registry for language resources*) szabványként volt tanulmányozható, amelyet azóta már bevontak, és az új változat még nem jelent meg. Az adatmezők részletes leírását a 2009. évi szabvány már nem tartalmazta, mert azt – az 1999. évi szabvány tartalmára építve – a www.isocat.org honlapon *Adatmezőtípusok Jegy-*

zéke (Data Category Registry) alatt mindenki számára elérhetővé tették. Ez egy nyílt fórumként működött, amely átfedésekkel ugyan, de alfabetikus sorrendben körülbelül 590 adatmezőtípust sorolt fel, és lehetőséget biztosított visszajelzések adására. A fórum végső célja az volt, hogy elősegítse az adatmezők típusainak egységesítését, leírását, és a széles körű egyeztetések eredményképpen azok szabványosítását. Ez az adatbázisok közötti adatszere lehetővé tétele miatt fontos.

Az adatmezők más módon is csoportosíthatók. Megközelíthetjük afelől is, hogy melyek a szoftverhasználatból eredő kötelező és fakultatív adatmezők vagy terminológiai szempontból mi a minimálisan szükséges adatmennyiség (például terminus, definíció, szerkesztési adatok, domén stb.). A minimálisan szükséges adatmezők igénye eltérést mutathat azonban projektenként, például műszaki terminusok esetében szükséges lehet a műszaki rajz.

Az elektronikus terminológiai adatbázisokban a tárolási lehetőségek megnövekedésének köszönhetően lehetőség nyílik a terminussal kapcsolatos többletinformációk megadására. Az ilyen jellegű többletinformációk vonatkozhatnak a nyelvi alakváltozatokra, mint például megfelelő írásváltozatok, rövidített formák, állandósult kapcsolatok, vagy fogalmi információkra, mint például utalás más fogalmakra, alá- és fölérendelés, rész- és egészviszonyok megadása más fogalmakhoz viszonyítva, továbbá nyelvhasználati információkra, mint a definíciót tartalmazó kontextus megadása, stílusra vonatkozó információk, a terminusok földrajzi és időbeli behatárolása. A terminus használatát különböző címkékkel is lehet jelezni, mint ajánlott, javasolt, tiltott, ellenőrzött.

A terminográfiai bejegyzés felépítését pontosan ki kell dolgozni, hiszen a felépítés később csak nehézségek árán módosítható. Néhány érv az átgondolt struktúra kidolgozása mellett (Tamás 2012: 10):

- a meghatározatlan struktúrájú adathalmaz a keresést lehetetlenné teszi;
- az adatbevitel dátumának elhagyásával nincs információ a naprakészségről;
- a források és a jóváhagyás feltüntetésének elmulasztásával kétes információkkal rendelkezünk, amelyek megbízhatósága nem ellenőrizhető.

A terminológiai adatbázisok jellemzője továbbá a hierarchikus szerkesztési mód, azaz az adattípusok három szerkesztési szinthez történő rendelése. Ennek megfelelően az adatok három szinten történő bevitel valósul meg, az adatmezőket is ehhez a három szinthez rendelik hozzá (lásd még Tamás 2012: 11–12):

1. szerkesztési szint: a *fogalmi szint (entry level)*: fogalomazonosító kódszám és a hozzárendelt definíció,
2. szerkesztési szint: az *indexálás szintje (index level)*: informatikai szempontból fontos a használt anyanyelv vagy idegen nyelv megadása, az ún. indexálás,
3. szerkesztési szint: a *terminus (vagy jelölő) szintje (term level)*: a fogalomhoz hozzárendelt jelölő és egyéb adatok megadása.

A hierarchikus sorrend abból a szempontból is fontos, hogy segít átültetni a gyakorlatba a terminológiára jellemző fogalomközpontúság elvét, amely szerint az adatbázis központi eleme a fogalom, egy fogalomhoz egy terminus és egy terminográfiai bejegy-

zés rendelendő hozzá. A fogalomközpontúság elvének megvalósítása érdekében nem mindegy, hogy az egyes adatmezőtípusok hol helyezkednek el. A több mint 25 éves múlttal rendelkező németországi DTT terminológiai egyesület, a DTT Terminologie-Tag e.V., a terminológiai adatbázis-készítés legjobb gyakorlatát összefoglalva az adatmezőket az adott szintekhez az alábbi módon rendeli hozzá (Reineke 2010):

- bejegyzés szintje: bejegyzési szám, besorolás, bejegyzés készítője, utolsó módosító személy, előállítás dátuma, módosítás dátuma, definíció, definíció forrása, státusz (feldolgozás alatt, validált), megjegyzés, megjegyzés forrása, ábra, ábra forrása;
- indexálás szintje: definíció, definíció forrása, megjegyzés, megjegyzés forrása, státusz, ábra, ábra forrása;
- terminus szintje: jelölő, jelölő forrása, jelölő típusa (rövidítés), szófaja, neme, főnév száma, földrajzi behatároltság, címke (ajánlott, tiltott), érvényességi kör (cég/osztály), kontextus, kontextus forrása, megjegyzés, megjegyzés forrása.

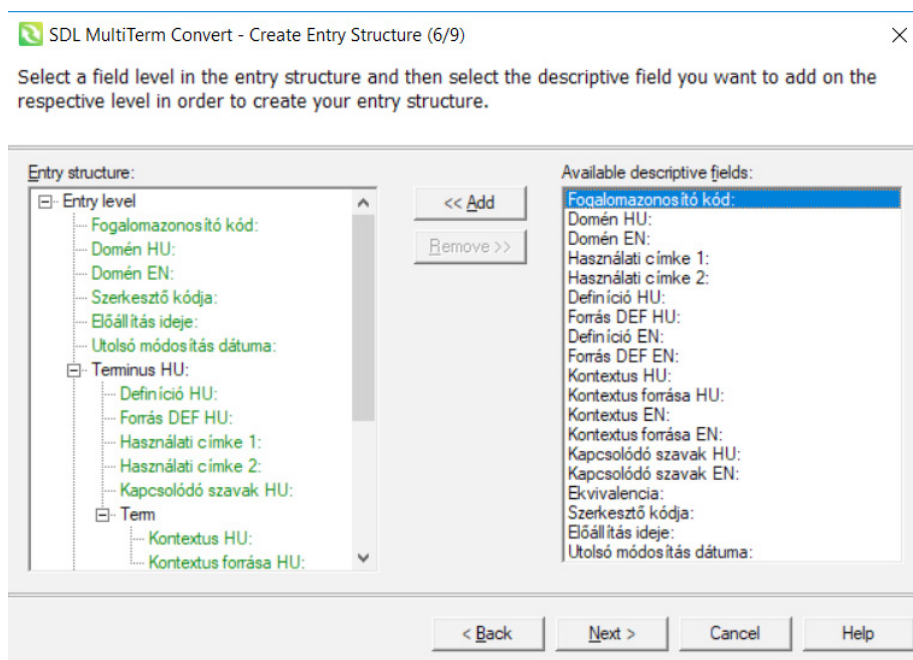
A felsorolásban bizonyos adatmezők azért szerepelnek több szint alatt is, mert több helyen is rögzíthetők, de ez nem jellemző minden egyes adatmezőtípusra. Ilyen például a definíció, amely a bejegyzés és az indexálás szintjén is elhelyezhető, de nem kerülhet a terminus szintjére, mert az a fogalomközpontúságot megghiúsítja. A terminus szintén két helyre is kerülhet: az indexálás és a terminus szintjére, de a bejegyzés szintjére – ha terminológiai adatbázist készítünk – nem rögzíthető, mert ez ellentmond a fogalomközpontúság elvének.

Léteznek kifejezetten terminológiai adatbázisok építésére kifejlesztett szoftverek, az ún. terminológiai adatbázis-kezelő szoftverek, amelyek közül a hazai kereskedelmi forgalomban elsősorban két termék kapható: az SDL MultiTerm és a qTerm (illetve ez utóbbi esetében a Memoq fordítástámogató szoftveren belül beépített funkcióként is szerepel terminológiai adatbáziskezelő). A mindennapi gyakorlatban a modern terminológiai adatbázis-kezelő szoftverek általában lehetővé teszik az adatok különböző szinteken történő tárolását (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. A terminológiai adatbázisok fogalomközpontú szerkesztési módjának gyakorlati megvalósulása a főbb adatmezőtípusokkal

SZINT	ADATTÍPUS
ENTRY LEVEL (BEJEGYZÉS SZINTJE)	domén, definíció és kódszám, szerkesztő adatai
INDEX/LANGUAGE LEVEL (NYELVI INDEXÁLÁS SZINTJE)	terminus és/vagy definíció
TERM LEVEL (TERMINUS SZINTJE)	terminus és/vagy a terminusra vonatkozó adatok

Az Európai Unió intézményeinek terminológiai adatbázisában, azaz a IATE-ben szintén megtalálható a fenti hármas szintű hierarchikus besorolás: 1) Language-Independent-Level, azaz nyelvfüggetlen szint (fogalomra vonatkozó információk), 2) Language Level, azaz nyelvi szint (terminusra vonatkozó általános, több nyelvre érvényes információk), 3) Term Level, azaz nyelvi szint (a terminusra vonatkozó konkrét információk) (Lesznyák 2010: 166).

114

1. ábra. Az SDL Multiterm szoftver varázslóablaka a három hierarchikus szerkesztési szinttel és az azok alá besorolt adatmezőtípusokkal

Az 1. ábrán az SDL Multiterm szoftver varázslóablaka látható a három hierarchikus szerkesztési szinttel és az azok alá besorolt adatmezőtípusokkal. Az SDL Multiterm adatbázis-kezelő szoftver segítségével kidolgozott példán szerepelnek a minimálisan szükségesnek tekinthető adatmezőtípusok, illetve használati címkék (lásd fő terminus, ajánlott terminus) és az ekvivalencia adatmező.

Entry Id: 1	🔍
Fogalomazonosító kód:: 1	
Előállítás ideje: 2018.08.15	
Utolsó módosítás dátuma: 2018.08.15	
Szerkesztő kódja: TDM	
Domén HU: Jog	
Domén EN: Law	

<p>TERMINUS HU:</p> <p>Definíció HU: „Jogsabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Jogsabály továbbá a Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején és a köztársasági elnök szükségállapot idején kiadott rendelete.”</p> <p>Forrás DEF HU: Alaptörvény, T) cikk (2) bekezdés</p> <p>Használati címke 1: fő terminus</p> <p>Használati címke 2: ajánlott</p> <p>jogsabály</p> <p>Kontextus HU: 2. 5 (1) A jogsabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.</p> <p>Kontextus forrása HU: 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról</p>
--

<p>TERMINUS EN:</p> <p>Forrás DEF HU: Alaptörvény, T) cikk (2) bekezdés</p> <p>Definíció EN: "One of the rules making up the body of law, such as an "Act of Parliament."</p> <p>Forrás DEF EN: Law, J. 2015. Dictionary of Law. Oxford: Oxford University Press. 358.</p> <p>Ekvivalencia: részleges ekvivalencia (1;3); a law terminus kontextusfüggő, különböző magyar terminusoknak feleltethető meg, lásd jog, jogsabály és törvény; további fogalmi különbség, hogy a kontinentális joghoz képest hogy a law tágabb fogalmat takar, mert az esetlegesen a law terminus bírói döntéseket, a bíróságon alkalmazott elveket, szokásjogot is magába foglalja. (Lásd bővebben: Jogi Fórum blog - Dr. Tamás Dóra Mária: A jogsabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban. 2017. október 27. http://www.jogiforum.hu/blog/5/188).</p> <p>law</p> <p>Kontextus EN: (1) Under the law of England and Wales or Northern Ireland a company may, by instrument executed as a deed, empower a person, either generally or in respect of specified matters, as its attorney to execute deeds or other documents on its behalf.</p> <p>Kontextus forrása EN: Companies Act 2006, Section 47 (https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/part/4/crossheading/formalities-of-doing-business-under-the-law-of-england-and-wales-or-northern-ireland)</p> <p>Kapcsolódó szavak EN: legislation, legal regulations, statutory provisions, statutory law.</p>
--

2. ábra. A *jogsabály* terminus adatlapja az SDL MultiTerm 2019-ben

A *jogsabály* terminus terminográfiai bejegyzésében (lásd a 2. ábrát) a terminusok között részleges az ekvivalencia, a fogalmi különbségek leírására az ekvivalencia adatmezőben van lehetőség. Feltüntethető, ha részleges ekvivalencia vagy ekvivalencia hiánya áll fenn, és rögzíthető funkcionális ekvivalens (analóg terminus) vagy terminusjelölt úgy, hogy azt jelezzük is, hogy nem terminus-terminus találatról van szó. A *jogsabály* terminus további elemzéséről további részletek a <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188> alatt olvashatók.

6. Terminológiai adatbázisok előállítói

A gyakorlatban megállapítható azon szervezettípusok köre, amelyek általában érdekeltek terminológiai adatbázisok létrehozatalában:

- informatikai, műszaki és üzleti cégek (például az IBM, az SAP);
- nemzetközi szervezetek mint az EU és az ENSZ, ez utóbbinak szakosított szervezetei (FAO, WTO, UNESCO, ILO stb.);
- központi fordítóirodák (például a kanadai központi fordítóiroda, a magyar OFFI Zrt.);

- közigazgatási hivatalok, minisztériumok (például a Svájci Szövetségi Kancelária, a magyar Igazságügyi Minisztérium);
- kutatóintézetek, egyetemek (pl. EURAC Research, Bolognai Tudományegyetem, Technische Hochschule Köln).

Létezik egy, az esetleges adatcserék céljából létrejött az adatbázis-előállítókat tömörítő nemzetközi fórum is (a *JIAMCATT* – International Annual Meeting on Computer-Assisted Translation and Terminology; <http://jiamcatt.org/>) (Fóris–Tamás 2018).

Kevés olyan terminológiai adatbázis sorolható azonban fel, amely magyar nyelvű adatokat is tartalmaz. Ezek közé tartoznak a gazdasági és jogi terminológia területéről: az Igazságügyi Minisztérium gondozásában lévő Termin (<https://eu-terminologia.im.gov.hu/>), az Európai Intézményközi Terminológiai Adatbázis (IATE; iate.europa.eu), az EUROTERMBANK (www.eurotermbank.com; lásd Rirdance–Vasiljevs 2006), az SAPTerm (www.sapterm.com; lásd Tamás 2015) és az OFFI Zrt. által gondozott jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis (IUSTerm). Egy egységes, magyar fogalmakból kiinduló, nemzeti terminológiai adatbázis létrehozása azonban még várat magára.

7. A IUSTerm adatbázisról dióhéjban

- 116 Az OFFI Zrt. (Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.) 2014 novemberében döntött egy nyelvi szakemberek (fordítók és tolmácsok) és tárgyi szakemberek (elsősorban jogászok) számára létrehozandó terminológiai adatbázis létrehozásáról. A IUSTerm jogi és közigazgatási adatbázis eredetileg egy projekt keretében indult, de időközben már a folyamatmenedzsment részeként, különböző alprojektekkel működik. Felépítését tekintve egy adatbáziskezelő-szoftverrel készült, jelenleg kizárólag belső felhasználású, fogalomközpontú, fordításorientált, hagyományos típusú adatbázis, amely bővítés esetén akár összetett adatbázissá is alakítható, de már jelenlegi formájában is szerepelnek benne ábraként ágrajzok és értelmező táblázatok. Az adatmező kategóriák között hangsúlyos figyelmet kap az ekvivalencia adatmező, amely a fogalmak közti különbségek leírására hivatott. Tárgykörei a jog és közigazgatás köréből származnak. Az adatok kidolgozottságának mértéke és ezáltal megbízhatósága külön adatmezőben szerepel, az adatok kidolgozásának forrásait eleinte szakmai anyagok, párhuzamos szövegek képezték. A munka előrehaladtával megvalósult az ideálisan elvárható terminológiai munkacsoportok felállítása, amelyeket terminológus(ok) koordinál(nak), és nyelvi és tárgyi szakértőkből állnak. Az első részletes, terminológiai munkacsoportok keretében történt kidolgozások az Alaptörvény, az anyakönyvezés és a titulusok és szervezeti egységek tárgykörök kidolgozására irányultak.

8. Összegzés

Az online terminológiai adatbázisok a terminológiasztratégia megvalósítási eszközeként lehetőséget teremtenek a terminológia rögzítésére, kezelésére, online közzétételére és az abban szereplő adatok egységesítésére és/vagy harmonizációjára. A terminológiai személynem szerint készült hagyományos és összetett fogalomalapú adatbázisok a terminológiai elveknek és módszereknek köszönhetően számos nyelvi és fogalmi jellegű többletinformációt tartalmaznak. Leíró vagy előíró jelleggel egyaránt készülhetnek, előmozdítva ezáltal a nyelv- és terminológiasztratégia által meghatározott stratégiákat. A terminológiai adatbázisok tehát egy adott ország nyelvhasználói számára biztosíthatják a terminológia leírásával a szaknyelv megfelelő használatát, lehetővé téve a szakmai kommunikáció számára elengedhetetlen tudástranszfert.

Szakirodalom

- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Fóris Ágota 2007. A szótár terminus értelmezéséről. In: Magay Tamás (szerk.) *Félmúlt és közeljövő*. (Lexikográfiai füzetek 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 283–293.
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Beregszász – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 421–428.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2011. A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Beregszász – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 429–433.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -sztratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Sztókai Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Törökbalint, Termini Egyesület. 120–128.
- Fóris Ágota – Tamás Dóra Mária 2018. Terminológia nemzeti és nemzetközi keretek között. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-Medencében*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 77–82.
- Lesznyák Ágnes 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia* 3/2: 161–182.
- Novák Barnabás 2013. A bolzanói 'bistro' olasz–német–latin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. *Magyar Terminológia* 6/1: 61–83.

- Novák Barnabás – Tamás Dóra 2013. A svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat. *Magyar Terminológia* 6/2: 207–231.
- Reineke, D. (ed.) 2010. *Terminologiearbeit. Best Practices*. Deutscher Terminologie Tag e.V. Köln: SDK Systemdruck Köln.
- Rirdance, Signe – Vasiljevs, Andrejs 2006. *Towards Consolidation of European Terminology Resources*. Tilde, Riga. <http://www.eurotermbank.com/?lang=hu>.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 101–115.
- Schmitz, Klaus-Dirk 2012. Von der Benennung zum Begriff, vom Begriff zur Ontologie. In: Mayer, F., Schmitz, K-D. (Hrsg.) *Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. Akten des Symposiums*. April 2012. Deutscher Terminologie-Tag e.V. Köln: SDK Systemdruck Köln GmbH & Co. KG. 3–16. Heidelberg, 19–21.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 101–115.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2013. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások, nyelvi változások. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged 2012. április 12-14.* MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 450–454. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>.
- Tamás Dóra 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány* XIV/1: 5–20.
- Tamás Dóra 2013. Az olaszországi Bolzano autonóm megyében élő kisebbségek jogainak védelméről és a *bistro* terminológiai projekt létrejöttének háttéréről. *Magyar Terminológia* 6/1: 41–60.
- Tamás Dóra Mária 2014. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Fordítástudományi értekezések I.* ELTE BTK Fordító- és Tolmacsképző Tanszék, Budapest.
- Tamás Dóra Mária 2015. Az SAPterm terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 211–230.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Hozzáférés: 2015. január 18.)

Források

Elektronikus források

- bistro.eurac.edu (Hozzáférés: 2018. június 15.)
www.btb.termiumplus.gc.ca (Hozzáférés: 2018. június 15.)
www.din.de/din-term (Hozzáférés: 2018. június 16.)
www.eaft-aet.net/; http://eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/Declaration_HU.pdf
(Hozzáférés: 2018. június 17.)
ec.europa.eu/esco/portal (Hozzáférés: 2018. június 17.)
www.eohsterm.org (Hozzáférés: 2018. június 16.)
eurovoc.europa.eu (Hozzáférés: 2018. június 15.)
eu-terminologia.im.gov.hu (Hozzáférés: 2018. június 15.)
www.eurotermbank.com (Hozzáférés: 2018. június 17.)
iate.europa.eu (Hozzáférés: 2018. június 15.)
ISO 29383:2010 (Hozzáférés: 2018. június 16.)
jiamcatt.org (Hozzáférés: 2018. június 15.)
mek.oszk.hu/adatbazis/thes (Hozzáférés: 2018. június 17.)
www.sapterm.com (Hozzáférés: 2018. június 16.)
www.termdat.ch (Hozzáférés: 2018. június 15.)
www.wipo.int (Hozzáférés: 2018. június 15.)

Egyéb források

- ISO 12620:1999 *Computer applications in terminology – Data categories.*
ISO 12620:2009 *Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of the Data Category Registry for language resources.*
Tamás Dóra Mária 2017. A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban. <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188> (Hozzáférés: 2017. október 27.)

Kuna Ágnes¹ – Ludányi Zsófia²

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest;
Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Pragmatikai Műhely és Pragmatikai Diákműhely, Budapest

² Eszterházy Károly Egyetem Bölcsészettudományi és Művészeti Kar
Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Eger;
Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézet, Budapest

¹ kunaagnes@gmail.com, ² ludanyi.zsofia@uni-eszterhazy.hu

Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák

A tanulmány az orvosi nyelv felhasználói rétegzettségét alapul véve bemutatja a szaknyelvhez kapcsolódó terminológiastratégiai feladatokat. Így kitér a laikus-gyógyító, a gyakorlati szakmai szinten jelentkező, valamint a tudományos, elméleti orvosi nyelvet érintő főbb jellemzőkre. A tanulmány rávilágít, hogy az egyes szintek szorosan összekapcsolódnak egymással, és minden szinten kiemelkedő szerepet kapnak az egyes beszédesemények és szövegtípusok. A terminológiastratégia szempontjából meghatározók a dokumentáció nyelve és az internetes orvosi oldalak, az egyes jelenségeket tekintve pedig a rövidítések, a mozaikszók, a terminológiai szabványosítás és a szaknyelvi helyesírás kérdésköre. A tanulmány rámutat a terminológiai tervezés ideológiai meghatározottságára, és bemutatja az orvosi terminológiai tervezés lehetséges fórumait is.

Kulcsszavak: orvosi szaknyelv, nyelvhasználati szinterek, szövegtípus, nyelvi ideológiák, terminológiai feladatok

Principles in Medical Terminology and in Health Communication. Problems, tendencies, ideologies. The paper presents the tasks pertaining to the strategy planning of medical language terminology, taking into account particular layers of users of this language variety. Specifically, it highlights terminological issues relevant for non-professional as well as professional forms of healing, and also addresses questions raised by scientific and theoretical uses of medical language. As the paper shows, these layers are closely related, with speech events and genres playing a prominent role in each. Key domains relevant for terminology planning include the language of documentation and

medical websites. With regard to linguistic phenomena, abbreviations, acronyms, terminological standardization and medical orthography deserve special mention. The paper demonstrates the ideological underpinnings of strategy planning, and gives an overview of the forums that may host the planning of medical terminology.

Keywords: medical language, spheres of communication, genre, language ideologies, strategy planning of terminology

1. Bevezetés

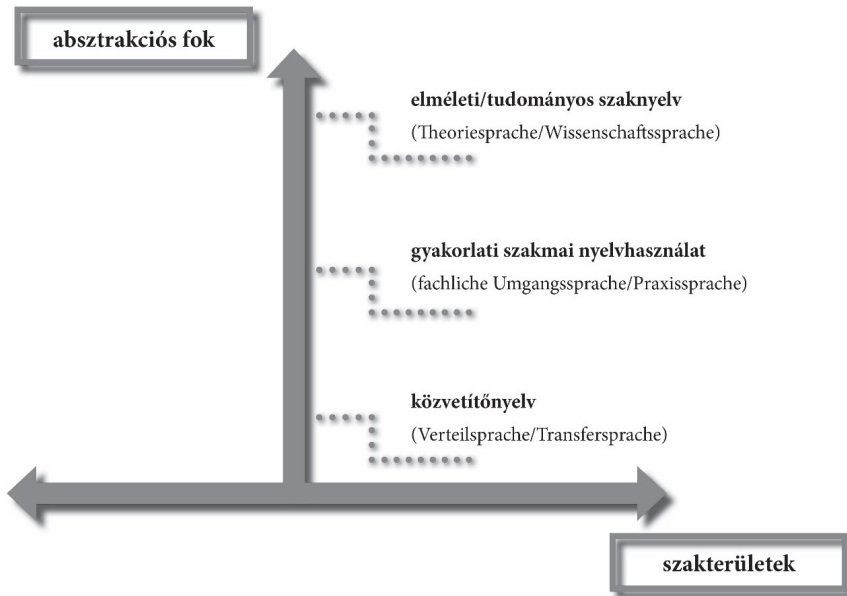
Az orvosi nyelvet (mint általában a szaknyelveket) használati köröknek, nyelvhasználati színtereiknek megfelelően rétegzettség jellemzi. Ez megmutatkozik a szaknyelvek vertikális és horizontális elrendeződésében egyaránt. Ezzel összefüggésben három egymással szorosan összekapcsolódó felhasználói szintről beszélhetünk: a tudományos nyelvről, amelyet elsődlegesen az elméleti meghatározottság jellemez; a szakmai köznyelvről, amely a mindennapi szakmai gyakorlat nyelvhasználatát jelenti; és az ún. közvetítőnyelvről, amely a tudomány, a szakma eredményeit a laikusok felé közvetíti (Roelcke 2002: 13).

Tanulmányunkban ezt a felhasználói rétegzettséget alapul véve mutatjuk be a magyar orvosi szaknyelv terminológiai feladatait érintő problémaköröket. Jelen bevezető (1.) részt követően röviden kitérünk az orvosi szaknyelv néhány általános jellemzőjére (2.), majd bemutatjuk az egyes felhasználói szintekhez köthető, terminológiát érintő főbb problémaköröket (3.). A 4. fejezetben rámutatunk a terminológiai tervezés és a nyelvi ideológiai meghatározottság kapcsolatára, valamint arra, hogy milyen fórumai és feladatai vannak a magyar orvosi szaknyelvnek. Végezetül összegzésként néhány terminológiasztratégiai javaslatot fogalmazzunk meg (5.).

121

2. Az orvosi szaknyelv

Minden szaknyelv esetében megfigyelhető egyfajta rétegzettség, amely a szakmai kommunikáció nyelvhasználati színtereivel és felhasználói szintjeivel függ össze. Roelcke (2002) összefoglalásában a szakmai nyelvhasználatot az alábbi horizontális és vertikális felosztás jellemzi.

1. ábra. A szaknyelvek horizontális és vertikális rétegződése (Roelcke 2002: 13)

122

Az ábrán a vízszintes tengely az egyes szakterületeket, azok széles spektrumát mutatja; míg a függőleges tengely a szakterületen belüli felhasználói szinteket a nyelvhasználat absztrakciós fokával összefüggésben. Itt elkülöníthetjük a laikusok és szakemberek közötti nyelvhasználatot (közvetítőnyelv), a szakmai gyakorlat nyelvhasználatát (szakmai nyelvhasználat), valamint a legmagasabb absztrakciós fokkal jellemezhető tudományos szaknyelvet (elméleti, tudományos szaknyelv). Amikor szaknyelvről beszélünk, sok esetben – szűk értelemben véve – elsődlegesen az utóbbit értjük rajta. Holott a szaknyelvi és terminológiai tervezéskor, az egyes feladatok és stratégiák kijelölésekor szükségeszerű a rétegzettség figyelembevétele. Azokon a területeken kiváltképpen, amelyekben nagyfokú a laikusok bevontsága. Ilyen például a jogi nyelv, a közigazgatás és az oktatás nyelve, valamint az orvosi nyelv is. A szakemberek oldaláról nézve a gyógyítóknak kötelessége közérthető módon tájékoztatni a betegeket állapotukról, lehetőségeikről. A másik oldalról: a betegeknek az 1997. évi CLIV törvény alapján (1) joga van tudni és érteni, hogy egy terápia során mi történik velük.

Az orvosi nyelv rétegzettsége már a szaknyelv igen korai szakaszától adatolható. Ez szoros összefüggésben áll a gyógyítás gyakorlati és tudományos mivoltával (Taavitsainen–Pahta 2004, Kuna 2011: 44–58), és kihatással van a terminológiai tervezésre, a szükséges feladatok megfogalmazására is. Hiszen nem beszélhetünk egyetlen, egységes orvosi nyelvről, mindig fontos szerepet kapnak az egyes beszéd- események, nyelvhasználati színterek, felhasználói szintek. Az *orvosi nyelv* lényegében

EGÉSZ A RÉSZ helyett metonimikus „címke”-ként foglalja magában mindezt. Beleértve például az orvos-beteg konzultációt, a különböző gyógyításhoz kapcsolódó szövegtípusokat (a szövegtípus értelmezéséhez l. Kuna–Simon 2017), az egyes korokban jellemző terminusokat, az orvostudomány történeti állomásait és alakulástörténetét stb.

A felhasználói szintek szerinti rétegzettség bevonása összhangban áll a szaknyelvkutatás pragmatikai megközelítésével (Fóris 2010a: 436, 2014: 29–30). Ennek értelmében a szaknyelvi kommunikáció éppúgy elmék közötti interakció, mint a mindennapi kommunikáció, amelyben a beszédhelyzet és azok tényezői, az aktivált szövegtípus és az ahhoz kapcsolódó normák központi jelentőséggel bírnak (Kuna 2017a). Ezek a tényezők pedig a terminológiastratégiai lépések megfogalmazásakor is kiemelkedő szerepet kapnak. A következőkben az orvosi nyelv egyes szintjeihez kapcsolódóan mutatjuk be a főbb jelenségeket, feladatokat.

3. Az orvosi szaknyelv felhasználói szintjei és a terminológiai stratégia

3.1. Közvetítőnyelv

A szakma képviselői és a laikusok között szükségszerű a társas cselekvések mentén szerveződő nyelvi érintkezés, amely már az orvoslás korai szakaszától kezdve létrehoz egy sajátos nyelvhasználatot és számos beszédeseményhez kötődő, hagyományozódó cselekvési és nyelvi mintázatot (Kuna 2011, Keszler 2009, Jakusné 2016: 383). Ezekben a társas cselekvésekben jön létre az a fajta nyelvezet, amely a tudomány komplex, sokszor absztrakt jelenségeit, fogalmait és az azokhoz kötődő jelentéseket közérthető módon hozza létre és teszi hozzáférhetővé. A szakemberek és a laikusok közötti kommunikációban az orvosokat „kétnyelvű nyelvhasználóként” is szokták jellemezni, akiknek tudniuk kell a beteg nyelvén és a saját szakmájuk nyelvén egyaránt (Williams–Ogden 2014 alapján Kránicz–Sárkányiné–Hambuchné 2018). Ez a fajta kétnyelvűség sokrétű feladat, így sokszor nem könnyű megvalósítani, és esetleges sikertelensége sokszor a betegek elégedetlenségét is magával hozza. Számos betegjogi per vagy a nem megfelelő terápiahűség az orvos-beteg kommunikáció elégtelen voltából fakad (Pilling 2008: 10–11, Youngson 2017). Habár az orvos-beteg viszony, a gyógyító kapcsolat minősége kiemelkedő jelentőségű a gyógyítás kimenetelére nézve is, jelen írásunkban ezzel a komplex viszonytal nem foglalkozunk részletesen. Tanulmányunkban a téma egy kisebb szeletét van lehetőségünk kiemelni, így kizárólag azokra a jelenségekre összpontosítunk, amelyek összefogott terminológiai tervezéssel segítik, segíthetik ezen a szinten (is) a szakmai nyelvhasználatot.

A gyógyító-beteg viszonyban egyes társas cselekvések gyakran ismétlődnek, így a hozzájuk kapcsolódó nyelvi jelentésképzés bizonyos mintázatokat mutat, konvencionálizálódik és továbbhagyományozódik. A gyógyítás során létrejövő be-

szédesemények és szövegtípusok fontos keretét adhatják az egyes felhasználói szinteken jellemző szaknyelvi kérdések vizsgálatának, és ezzel összefüggésben a terminológiai stratégiai elvek kialakításában is szerepet játszanak. Az orvos és a beteg között kommunikációban kiemelkedőnek mutatkozik például a dokumentáció nyelvezete. Kérdésként fogalmazódik meg, hogy a klinikai leletek, zárójelentések mennyiben szólnak a betegeknek, és mennyiben más szakembernek, például a háziorvosnak (vö. Mohay 2014, Fogarasi 2018). A mindennapi gyakorlat és a médiában megjelenő hírek is azt erősítik, hogy az orvosoknak több figyelmet kell fordítani arra, hogyan kell beszélni „betegnyelven” (Kun J. 2018). Egy tragikus eset is arra irányítja a törvényhozók figyelmét, hogy a betegnek szükséges megérteni a leletek nyelvét. 2017-ben ugyanis egy nő életébe került az, hogy nem tudta értelmezni a *kontroll. p. e.* (azaz 'panasz esetén') rövidítést, így állapota egyre rosszabbra fordult, és csak későn fordult újra orvoshoz.

A betegjogi elvekkel összefüggésben a törvényi háttér kifejezetten támogatja (sőt előírja), hogy a betegek megismerjék és megértsék a saját állapotukra vonatkozó orvosi dokumentáció részleteit. Az erre vonatkozó vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy több esetben még a háziorvosoknak is nehézséget jelent a zárójelentéseken található rövidítések és mozaikszók pontos értelmezése. Gondot okoz továbbá, hogy a szaknyelvi gyakorlatban élő rövidítések egy része egyáltalán nem található meg semmilyen nyomtatott vagy internetes forrásban, hanem egy szokásos nyelvhasználati gyakorlatba illeszkedik, továbbá előfordul, hogy szinonim vagy homonim jelentésekben is értelmezhetők (Ludányi 2012: 288–289, Fogarasi 2018). Ez viszont nehezíti az orvos-orvos és az orvos-beteg közötti kommunikációt egyaránt.

124

Az interneten fellelhető rövidítéseket tartalmazó listák, amelyek a betegek és a szakemberek megértését is megkönnyíthetik. Ilyen például az *Egészségkalauz* adattára (2) és a *Pharmindex* gyűjteménye (3). Találkozhatunk nyomtatott munkákkal is, többek között ilyen összefoglaló írás a 2008-ban megjelent *Orvosi rövidítések nemzetközi gyűjteménye*, amely több mint 10 000 orvosi szakkifejezés rövidítését, továbbá betűszókat, mozaikszókat, azok gyakori és ritkább jelentéseit tartalmazza betűrendben az orvoslás számos szakterületéről (Padurean 2008). Hasonló munka a *Rövidített orvosi kifejezések* című gyűjtemény (Papp 2014), amely magyar és angol nyelvű kifejezéseket tartalmaz. Az ilyen jellegű munkák és adatbázisok nagyban segítik az egyes rövidítések feloldását, értelmezését, ugyanakkor a gyakorlat azt mutatja, hogy számos egyéni vagy egyes gyakorlatközösségekben élő rövidítés él a szakmai nyelvhasználatban még akár egy szűkebb csoport esetében is. Ebben erősített meg egy belgyógyász beszámolója, aki elmondta, hogy hosszas gondolkodás és a szöveggörnyezet teljes bevonásával sikerült csak megfejtenie a kollégája által gyakran használt, egyéninek mondható *AB* ('antibiotikum') rövidítést. Ezeknek a rövidítéseknek az egységesítése, szabványosítása fontos feladatként fogalmazódik meg a szakmai és a szakmai-laikus kommunikációban egyaránt, amit már az egyetemi oktatásba is érdemes minél erőteljesebben beépíteni.

Az orvos-beteg interakcióban, a dokumentációhoz is kapcsolódóan kiemelkedően fontos szerepet kap az egyes betegségek megértése és kezelése. A 21. században számolhatunk az e-beteg/e-páciens jelenséggel (Meskó 2016: 25–28), azaz olyan betegekkel

és online szerveződő közösségekkel, akik internetes fórumokon tájékozódnak, tájékoztatnak, illetve szervezik „önmagukat” betegségük, gyógyulásukhoz kapcsolódóan. Ez kihatással van a gyógyítás, az egészségügy szerkezetének átalakulására is, valamint újabb kihívásokat jelent a szakmai-laikus felhasználói szinten a terminológiai kérdéseket illetően is. A gyógyítóknek újfajta szemléletre van szükségük, hiszen a betegek egy része egyre több információt szerez az internetről. Egy amerikai felmérés szerint a betegek 72%-a tájékozódik az egészségére vonatkozó információkról a világhálón (Meskó 2016: 27). Az e-betegek, a „smart páciensek” megjelenése újabb kihívást jelent a gyógyító és a beteg kapcsolatában és kommunikációjában. A magyar betegek és orvosok által gyakran látogatott oldalak egy jelentős része megtalálható az orvosi szótárak gyűjtőoldalán (4), amely szótárakat, egy- és többnyelvű adattárakat, betegségeleírásokat, tanulmányokat stb. tartalmaz egy-egy témában vagy szűkebb szakterületen. Vannak olyan oldalak, ahol egy idegen orvosi kifejezés magyar megfelelőjét találjuk. (Jelen tanulmányban Fóris 2010b hármaskategorizációja alapján idegen szavakon azokat a szavakat értjük, amelyeket a nyelvérzék „idegennek érez”, vagyis amelyek hangzás és íráskép alapján nem adaptálódtak a magyar nyelv szavaihoz. Ide sorolhatók a latin vagy nemzetközi műveltségyszavak, szakszavak nagy része.) Például *arthrosis* 'ízületek elfajulása' (5). Több esetben a betegség vagy szakkifejezés rövid leírása, magyarázata is szerepel, esetleg kezelési tanácsok is fellelhetők, például *A szív szótárában* (6).

Az internetes orvos-beteg kommunikáció egy sajátos szövegtípusává váltak „a beteg kérdez, az orvos válaszol” weboldalak, mint például a *WEBbeteg* (7) és a *Weborvos* (8). További egészségportálok, pl. a *Betegszoba* (9) segítenek az egyes betegségekhez kapcsolódó információk összegyűjtésében, rendszerezésében. Számos internetes oldal, pl. a *Webdoki* (10) az orvos szakmai-tudományos munkáját hivatott segíteni. Tanulmányunkban ezekből csak néhányat emeltünk ki azzal a céllal, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy a terminológiai tervezés során figyelembe kell venni a szakmai nyelvhasználat újabb színtereit, diskurzustípusait, amelyek újabb kihívásokat is magukkal hoznak. Az internetes orvosi portálok terjedése, tartalma azt mutatja, hogy nagy igény mutatkozik a tájékozódás ezen módjára, amely az orvosi szaknyelvre is hatással van (vö. Varga 2018). További fontos tényező, hogy az internetes orvosi oldalak terjedése magával hozza azt a kérdést is, hogy ezek szakmailag mennyire megbízhatóak. A forrásokra vonatkozóan az weblapok tartalmazhatnak tájékoztatást (akár fényképes bemutatkozást orvosokról, más szakemberekről). Továbbá a megbízható tartalmaknak egy szakember általi összefogására is számos példa van, pl. a *Webicina* (11). Terminológiai szinten az állapítható meg, hogy az orvos-laikus viszonyban kifejezetten fontos szerepet kap, hogy az egyes betegségeknek, szakkifejezéseknek legyen magyar megfelelőjük vagy jól érthető magyarázatuk, amely alapja lehet a tájékozódás egy következő lépésének. Jelenleg számos olyan adatbázis létezik, ahol a betegek tájékozódhatnak, azonban ezek ellenőrzése, összefogása, egységesítése jövőbeli feladatként fogalmazódik meg.

A laikus-orvos kommunikáció egy sajátos esetét jelenti, amikor más terület szakembereinek kell feldolgozni az orvosi szaknyelv egyes szövegeit, dokumentumait. Ilyen például a testi sértések láttelele, amelyet a bírósági eljárás során jogi szakembereknek is érteniük és értelmezniük kell. A tudományközi használat miatt ebben a szövegtípusban ugyan kötelező, hogy a kórismékben a sérülések típusai és pontos helyei magyar nyelven szerepeljenek (Fogarasi 2016). Habár erre a leggyakrabban lenne is lehetőség, mivel az anatómiai szavak mintegy 50%-ának van egyértelmű és rögzített magyar megfelelője (Varga 2010), mégis az a tapasztalat, hogy az esetek egy részében a láttelelekből terminológiai okok miatt a sérülés pontos helye sem meghatározható (Fogarasi 2012).

Összefoglalva elmondható, hogy az orvos-beteg viszonyban alapvetően fontos a betegek teljes körű és érthető tájékoztatása. Terminológiai stratégiai szempontból tehát érdemes azokat a beszédeseményeket és a hozzájuk kapcsolódó szövegtípusokat kiemelni, vizsgálni és szabványosítani, amelyek ebben nagy szerepet kapnak. Ilyenek például az orvosi dokumentáció szövegtípusai. Megfigyelhető továbbá, hogy az orvosi szaknyelv minden szintjén fontosak, de sok problémát és félreértést is okoznak a rövidítések és az idegen eredetű szavak. Ezek összehangolása alapvető feladatként mutatkozik.

126 3.2. Gyakorlati szakmai nyelvhasználat

Már az előző alfejezetben is láthattuk, hogy az egyes felhasználói szintek nagyon szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A dokumentáció nyelve, a rövidítések, a mozaikszók túlzott vagy egyéni használata a gyógyítók egymás közötti szakmai nyelvhasználatát is megnehezítheti, noha azok a gyógyítók aktív szókincsének szerves részei. Bandur (2003: 14) szerint „egy orvos körülbelül 2-300 rövidítést használ aktív szókincsként és még ugyanennyit ért meg adott helyzetben! Gyakori eset, hogy az egyik szakterület művelője nem érti meg egy másik orvosi szakma ott bevett, szaknyelvinek tekintett rövidítéseit”. A rövidítések adatolása és szabványosítása tehát alapvető feladatnak tűnik az orvosi szaknyelv minden szintjén.

A gyógyítók egymás közötti szakmai érintkezését jellemző gyakorlati szakmai nyelvhasználat nagymértékben függ attól a beszédeseménytől, amelyekben megvalósul. Ettől függően fonódnak szorosabban össze az ún. tudományos és a közvetítőnyelvvvel (pl. szakmai konzílium, vizit, beutaló). Vannak kifejezetten kötött, konvencionizált mintákat követő szövegtípusok, mint például a beutaló. A beutaló hivatalos dokumentum, így meghatározott információkat kötelező tartalmaznia. Például: a hivatalos intézményt/rendelőt, a beteg nevét, születési helyét és idejét, címét, tájszámát; az ellátás idejét; a naplószámot; a beutalás helyét, a vizsgálat idejét, a kór-előzményét és az iránydiagnózisát; az orvos nevét, aláírását, pecsétszámát és pecsétjét. Ezenkívül a hivatalosan előírt információkon túl megjelennek a személyközi kom-

munikációhoz tartozó, erősen konvencionalizálódott megszólító és köszönőformulák például: *T. Ultrahang! Tisztelt Röntgenosztály! Köszönettel.*

A gyógyítók egymás közötti kommunikációjának egy sokkal kevésbé kötött, sajátos és ritkán kutatott jelensége, az orvosi szleng (Bandur 2003, Csiszárík 2017), amely a gyógyítók mindennapi, szóbeli érintkezései során jelenik meg. Ez egyfajta „közös nyelv, közös gyakorlat” elvét mutatja az egymással együtt dolgozók közösségében. A szakszavak kialakulásának, használatának több oka is lehet. Egyrészt meggyorsíthatja a kommunikációt, így hozzájárul az időbeli hatékonysághoz; másrészt lehetővé teszi a negatív tartalmú szavak helyettesítését a beteg jelenlétében; harmadrészt feszültségoldó hatása is megfigyelhető; továbbá az adott közösségben csoporterősítő hatása is lehet, ahogy ezt Bandur (2003) és Csiszárík (2017) vizsgálata is mutatja (az alábbi példák az idézett szerzőktől származnak). Így az orvosi szlengben megtalálható a rövidítés olykor vicces becézéssel keveredve (*konzi* ’konzílium, orvosi tanácskozás; *foncsi* ’fonendoszkóp; *deku* ’decubitus, felfekvés; *fundálni, fundizni* ’infúziót adni, infúziót bekötni; *süfer* ’sürgősségi felvételi részleg’). Gyakoriak a kifejezetten humoros vagy laza kifejezések, amelyek közvetlenebb hangulatot teremtenek: *autóstáska* ’katéterzsák férfibeteg oldalán’ *fivéke* ’férfi ápoló’, *karácsonyfa* ’infúzió-akasztóállvány; *tüdőöcsi* ’tüdődéma; *asztmakarcsi* ’asthma cardiale; *sztreptogombóc* ’Streptococcus’; *diszi, diszkó* ’discus hernia’. Megfigyelhetők az eufémizmusok is, amelynek célja a beteg előtti „kíméletes” kommunikáció, illetve a titoktartás, amennyiben szükséges. A társadalmilag negatív megítélésű jelenségeknél gyakori ez a stratégia (*etiles, hidroxilos, potátor, fogyasztó, abúzor, abúzosus* ’alkoholista, függő’), illetve a daganatos betegségeknél is megfigyelhető (*neoplasma, neoplázia, neopl, neop* ’daganat’). A szakszavak nemcsak a gyógyítók szakmai közösségének nyelvhasználatát érinti, hanem a beteggel való kapcsolatépítésben is szerepet kap (Csiszárík 2017: 60), továbbá az orvosok mindennapi interakcióiban is megjelenik (Bandur 2003: 14). Orvosi szlengszótár még nem született, habár a szakszavak funkcióit érdemes lenne alaposabban megvizsgálni és elemezni. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy az nagyban segíti a gyógyító munka folyamatát. Bizonyos elemei, szerepei már a medikusi képzésben is szerepet kaphatnának (rövidítések, eufemisztikus használat, a gyógyító kapcsolatban betöltött szerepe stb.).

A gyógyítók szakmai nyelvhasználata nagyon komplex jelenség, amelyből mi itt csak néhány jellegzetességet emeltünk ki. Központi jelentőséggel bírnak ezen a szinten is az egyes beszédesemények, azok szabályozottsága és egyéb jellemzői; továbbá a gyakorlatközösségek bevett szokásai. Ezek a gyógyításhoz kötődően alapvető célként fogalmazzák meg, hogy minél jobban és könnyebben értsék meg egymást az együtt dolgozók. Megfigyelhető továbbá, hogy a szakmai nyelvhasználat nagyon szoros kapcsolatban áll a tudományos és a laikus-gyógyító közötti nyelvhasználattal is.

3.3. Elméleti/tudományos szaknyelv

A szaknyelvek legmagasabb absztrakciós fokkal jellemezhető szintje, az ún. elméleti, tudományos nyelvhasználat, amelynek szintén megvannak a jellemző beszédeseményci, diskurzustípusai és a hozzájuk kapcsolódó terminológiai problémái. A tudományos elméleti nyelv körébe sorolható többek között a tudományos előadásoknak, szakírásoknak (tanulmányok, monográfiák stb.), a medicina oktatásnak, a többnyelvű fordításnak a szaknyelvi kérdéskörei. Ezzel összefüggésben számos kérdés merül föl. Csak néhányat kiemelve: Hogyan írjuk? Hogyan írjuk helyesen? Hogyan mondjuk? Hogyan ejtsük ki? Hogy magyarátsunk? Magyarátsunk-e? Hogy van ez más nyelven? Hogyan közvetítem ezt a tudást a többi felhasználói szintre?

Az orvoslás tudományos nyelvének alakulását a mai napig nagyban meghatározza az orvosi terminológia görög–latin eredete, amely több ezer éves hagyományra épül (Magyar 2009). A medicina tudásanyagának nemzeti nyelvű kialakításának az igénye már a 15–17. századtól megfigyelhető, ami fontos alapját képezi a gyógyítás magyar nyelvű tudományos és gyakorlati művelésének (Keszler 2009). A szaknyelv mindenkor szociokulturálisan beágyazott és meghatározott, így annak alakulását alapvetően meghatározzák az egyes korok ismeretei, nézetei és egyéb társadalmi jellemzői (intézményesítés, a tudomány fejlődése, a tudomány „lingua francá”-jának alakulása stb.). Az orvosi terminológia rendszerezésének az igénye már nagyon korán megjelent, és a mai napig fontos feladatként fogalmazódik meg. Az elmúlt 500 évben számos orvosi szójegyzék, egynyelvű és többnyelvű szótár jött létre az orvosi terminológia összegyűjtésének és rendszerezésének céljából (az orvosi szakszótárakról összefoglalva l. Zrínyi–Fogarasi–Meiszter 2014). Ez a mai napig fontos feladat maradt, annál is inkább, mivel az orvosi terminológia hatalmasra duzzadt. A 21. századra az orvosi szaknyelv terminusainak számát hozzávetőlegesen 170 000 becsülik (~80 000 gyógyszernév, ~10 000 szerv- és testrész megnevezése, ~20 000 szervi funkció, ~60 000 betegségnev). A gyógyító szakemberek és orvostanhallgatók aktív szókincsét pedig körülbelül 6000–8000 szakkifejezésre teszik a német nyelvben (12). A számok ugyan a német nyelvre vonatkoznak, de valószínűsíthetően a magyar nyelvre is megállják a helyüket hozzávetőlegesen.

Ennek a nagy mennyiségű terminológiának a rendszerezésére, többnyelvű vagy éppen magyar nyelvű megfelelőinek egyértelmű rögzítése alapvető feladat a gyógyítás tudományos és gyakorlati elvárásaival összhangban. Szintén fontos feladatként fogalmazódik meg, hogy ezt a nagy mennyiségű terminust hogyan, milyen elvek mentén írjuk. Ennek megfelelően az elmúlt évtizedekben a szaknyelvi helyesírás az orvosi nyelvben is kiemelkedő jelentőséget kapott (összefoglalva l. Ludányi 2013a).

Az orvosi terminológia görög–latin eredetéből adódóan az írásgyakorlat egyik sarkalatos pontja az idegenes vagy magyaros írásmód közti választás kérdése. A témát már az *Orvosi helyesírási szótár* is tárgyalja (Fábián–Magasi 1992: 9), lefektetve két fontos

alapelvet: a befogadó/szövegtípus szerinti rendező elvet (például a laikusoknak szóló ismeretterjesztő írásokban a magyaros, a tudományos szaknyelvben pedig az idegen írásmód a javasolt), valamint a köznyelvé válás szerinti rendező elvet.

A köznyelvhez hasonlóan az orvosi nyelvben is problematikus a különírás-egybeírás területe (pl. Ludányi 2007, 2008, 2013b). Megfigyelhetjük mind a tömörítő, egybeíró, ún. szintetikus tendenciát, mind a mindent külön szóba író, széttagoló, analitikus tendenciát (Kemény 2010). Előbbire példa az egyes állandósult szókapcsolatok (pl. *idegen test*) „intézményesült” használata a szaknyelvben, az „egy fogalom – egy szó” „népi” helyesírási alapelv érvényesítése az írásgyakorlatban, eltérve a helyesírási normától (**idegentest*). Míg a hosszú, többszörös összetételek esetén a szabályok szerinti írásmód helyett inkább a nem normatív, de jobban olvasható írásképet eredményező széttagoló, minden tagot külön szóba író tendencia érvényesül: *nyiroksejtesagyhártyagyulladás-vírus* ~ **nyiroksejtes agyhártyagyulladás vírus*.

További hangsúlyos terület a különféle kötőjelek használata (kis- és nagyköötjel), különösen azóta, hogy az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.) 12. kiadása szerint a korábban harmadik mozgószabálynak nevezett szabály alkalmazásakor „[a] szaknyelvben bizonyos esetekben nem kifogásolható (az értelem pontos tükröztetése érdekében) a nagyköötjel használata sem” [141. c] pont] (pl. *köldök-symphysis* távolság vagy *köldök–symphysis* távolság) (Ludányi 2008). Megemlítjük továbbá az úgynevezett tartozékbetűk, -számok (*hepatitis-A*, *5HT-receptor*, *apoprotein-C2*) (erről l. Bősze 2006), illetve a rövidítések és mozaikszók helyesírási kérdéseit (erről l. Ludányi 2012).

129

A helyesírás egységesítése már csak amiatt sem kerülhető meg, mert a terminológiai adatbázisok esetén fontos szempont a kereshetőség, ezt pedig óhatatlanul megnehezíti a helyesírási változatosság.

4. A terminológiastratégia ideológiai meghatározottsága

A terminológiastratégia cselekvési tervének első lépéseként az orvosi terminológia tudományos leírásának kell megtörténnie, ezt követi a szociolingvisztikai szemléletű, szisztematikusan gyűjtött élőnyelvi adatokra alapozott nyelvművelés, a szaknyelvi tervezés (Tolcsvai Nagy 2018: 499).

Ahogy általában a nyelvi tervezési döntéseknél, a terminológiai tervezés esetében is számolni kell annak nyelvideológiai meghatározottságával. Nyelvi ideológiákon olyan – a legtágabb értelemben vett – nyelvvel kapcsolatos gondolatokat, gondolatrendszereket értünk, amelyekkel nyelvi tevékenységek, nyelvvel kapcsolatos döntések helytállósága vagy kifogásolható volta mellett érvelnek (Lanstyák 2017), vagyis értékeit tartalmaznak arra nézve, hogy az adott beszélőközösségben mi számít jónak és rossznak, továbbá meghatározzák, hogy az adott közösség milyen nyelvi tervezési lépéseket fog tenni (Cobarrubias 1983, Sándor 2003).

Figyelembe véve az orvosi szaknyelvnek az előző pontokban tárgyalt rétegzettségét, a terminológiastratégiában általános alapelvként a nyelvi pluralizmus (Lanstyák 2017: 33) ideológiáját célszerű érvényesíteni. Minthogy az orvosi szaknyelvnek is számtalan változata van, amelyet más-más színtereken használnak, a szaknyelv egységesítése, a nyelvi és nyelvváltozati sokszínűség visszaszorítása nem lenne szerencsés és valószínűleg lehetséges sem (ez utóbbi cselekvések alapvető ideológiája a nyelv homogenizmus, Lanstyák 2007: 23). A nyelvi homogenizmus ideológiáját azonban értelmezhetjük szűkebben is, nem a nyelvváltozatokra, hanem az egyes nyelvi formákra nézve. Ha például a 3.1 pontban már tárgyalt rövidítésekre gondolunk (egy fogalmat többféleképpen rövidítenek), vagy a szaknyelvi írásgyakorlat változatosságára (egy terminust többféleképpen írnak, például egybe, külön és kötőjellel is), illetőleg az *Orvosi helyesírási szótárban* (Fábián–Magasi 1992: 11) is említett kevert (hibrid) írásmódra (pl. *haemofília, myelogén*), akkor éppen hogy az egységességre kell törekedni, és a pluralista ideológia helyett a homogenizmust választani. A terminológiai harmonizációt tekintve is a nyelvi homogenizmus ideológiájának alkalmazása a kívánatos: a teljes magyar nyelvterületre érvényes egységes terminológiát kell – a lehetséges mértékig – kialakítani (Tolcsvai Nagy 2018: 500).

130

A szaknyelv rétegzettségéből adódó másik alapvető, érvényesítendő ideológia a nyelvi szituacionizmus (Lanstyák 2017: 37): az az elgondolás, hogy az egyes terminusok megválasztásánál mindig figyelembe kell venni a kontextust, hiszen nem mindegy, hogy a tudományos szaknyelvről, a gyógyító szakemberek egymás közti gyakorlati szakmai kommunikációjáról, avagy a közvetítőnyelvről van szó. Magától értetődő példa erre az idegen terminus vs. magyar terminus közti választás dilemmája, mert a köznyelvben kevésbé vagy nem ismert idegen szakkifejezés (pl. *appendicitis*) gátolni fogja a beteg megértését, így a közvetítőnyelvben célszerű a magyar megfelelőt, a köznyelvben általánosan ismert (szakmailag némileg pontatlan) *vakbélgyulladás* megfelelőt használni. Míg a tudományos szaknyelvben az idegen terminus esetleg még pontosabban is visszaadhatja a kívánt jelentést, márpedig a pontosság a tudományos nyelvhasználat egyik alapkövetelménye. A gyakorlati szakmai nyelvhasználatban is megfelelőbb választás az idegen terminus, ha az könnyebben eszébe jut a gyógyító szakembernek, hiszen ezen a szinten kiemelt fontosságú lehet a kommunikáció meggyorsítása, a munkavégzés időbeli hatékonyságának növelése, hiszen – extrém esetekben – akár emberéletek is múlhatnak ezen. (Az idegen és magyar műszókhöz kötődő ideológiákról bővebben l. Ludányi 2018.)

A terminusok magyarítása kapcsán érdemes megemlíteni a nyelvi uzualizmus eszméjét (Lanstyák 2017: 38). A már bevett, a tudományos szakmai nyelvhasználat által szentesített terminusok magyar megfelelőjének megalkotására csak akkor van szükség, ha a köznyelvben azok (még) nem ismertek. Így például nem célszerű az olyan köznyelvi vált terminusok magyarítása, mint például az *asztma, allergia*, mert ezek jelentése a laikusok számára is közismert (ezt magyaros helyesírásuk is jelzi).

Az orvosi terminológiai stratégiát tekintve végezetül szólnunk kell a vernakularizációról mint meghatározó ideológiáról, amely a magyar orvosi nyelv használatát támogatja a tudományos-szakmai nyelvhasználatban az idegen nyelvvel (a 21. században leginkább az angollal) szemben, természetesen elismerve az utóbbit is mint a tudomány „lingua francá”-ját. A vernakularizáció mint szaknyelvtervezési ideológia esetünkben azt jelenti, hogy feltétlenül támogatni kell a tudományos orvosi közlemények magyar nyelven történő támogatását, az orvostudomány magyar nyelvű művelését, a magyar nyelvű egyetemi oktatást, továbbá magyar nyelvű tankönyvek és egyetemi jegyzetek készítését (É. Kiss 2004: 171), nem hagyva figyelmen kívül a tudományos kutatással foglalkozó orvosokat érintő angol nyelvű publikációs kényszert (erről bővebben l. Keresztes 2014).

4.1. A magyar orvosi szaknyelv fórumai

Terminológiasztratégián – egyetértve Tolcsvai Nagy Gábornak (2017: 499) az általános nyelvstratégiáról elmondott gondolataival – olyan összetett cél- és cselekvési rendszert értünk, amelynek a színterei, a tervezői és cselekvői nem alkotnak egyetlen egységes társadalmi intézményt, hanem a szaknyelvet használók közössége a legkülönbözőbb színtereken, fórumokon tevékenykednek. E fejezetben bemutatjuk, hogy melyek azok a fórumok, ahol az orvosi szaknyelv kérdéseivel foglalkoznak.

131

4.1.1 Egyetemek

Az orvosi szaknyelv kérdéseivel szükségszerűen foglalkoznak az egyetemek orvostudományi karain, hiszen – más szaknyelvektől eltérően – az orvosi nyelv terminológiája a görög–latin nyelvre épül, elsajátításához nélkülözhetetlen a latin nyelv alapszintű ismerete.

A Semmelweis Egyetem hallgatói két féléven keresztül tanulják a latin nyelvet, lehetőségük van továbbá szabadon választható kurzus keretein belül szert tenni alaposabb terminológiai ismeretekre (13). 2002 óta a Semmelweis Egyetem hallgatóinak lehetőségük van a *Magyar orvosi nyelv* című kurzuson belül ismereteket szerezni az orvosi nyelvről és helyesírásról (Bősze 2005), ehhez oktatási anyag is készült *A magyar orvosi nyelv tankönyve* címmel (Bősze 2009). Hasonló tematikájú kurzus a Szegedi Tudományegyetemen is létezik *A magyar orvosi nyelv sajátosságai* címen (14), továbbá az elmúlt években több szaknyelvi témájú kurzus indult a különböző képzéseken: *Műfajok és szövegtípusok az egészségtudományban* (szakfordító/kommunikátor szakon), *How to write scientific papers?* (PhD-hallgatók kurzusa, élettudományok), *The linguistic aspects of writing a scientific article* (PhD-hallgatók kurzusa, Általános Orvostudományi Kar) (Keresztes 2014).

A Pécsi Tudományegyetem ÁOK Egészségügyi Nyelvi és Kommunikációs Intézetében is folyik szaknyelvoktatás- és kutatás, nemcsak a magyar, hanem a német és az angol orvosi, egészség- és gyógyszerésztudományi szaknyelv. Az intézet látja el az angol–magyar orvosi szakfordító- és tolmácsolóképzést, valamint az államilag elismert PROFEX szakmai nyelvvizsgarendszer működtetését (15).

A Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Karának Idegennyelvi Központjában is lehetőségük van a hallgatóknak – a hagyományos, kötelező latinoktatáson túl – orvosi angol és német nyelvet, illetve latin orvosi terminológiát tanulniuk (16).

Angol–magyar orvosi szakfordítóképzés mind a négy magyarországi orvostudományi egyetemen létezik, négy féléves továbbképzésként. A budapesti és a szegedi egyetemen angol egészségtudományi szaknyelvi kommunikátor szakirányú továbbképzés is folyik.

A határon túli magyar nyelvű orvostudományi képzés kapcsán a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyászati Egyetemet érdemes megemlíteni, ahol a háromnyelvű – román, magyar és angol – oktatás zajlik (17).

4.1.2 Online szótárak, adatbázisok, weboldalak

Számos tematikus weboldal foglalkozik az orvosi nyelv kérdéseivel, ezek közül többet már említettünk a 3.1 fejezetben a közvetítőnyelv tárgyalása során. Itt olyan értelmező-magyarító oldalakat, illetve rövidítés- és mozaikszó-gyűjteményeket kell egyrészt megemlíteni, amelyeket a betegek megértését segítik, sőt – ahogy az említett fejezetben már utaltunk rá – a rövidítésgyűjtemények nem csupán a betegek, hanem a szakemberek tájékozódását is szolgálják, mivel a rövidítések a tudományos szaknyelvben sem mindig egységesek. Az egynyelvű weboldalak mellett léteznek többnyelvűek is (például görög, latin, angol, egyéb), amelyek a szakfordításban és a szaknyelvoktatásban hasznosíthatók. A *super55.com* online orvosi szótár (18) például az egyes magyar nyelvű orvosi kifejezéseknek 15 egyéb nyelvbéli ekvivalensét adja meg, beleértve néhány nem európai, nem latin nyelvű írásrendszerű nyelvet is, mint például az arab, a kínai és a japán. Mindezek mellett értelmezést is fűz az egyes terminusokhoz, valamint szinonimákat is megad. A *vakbélgyulladásra* például a következőket: *appendicitis*, *féregnyúlvány gyulladás* (sic!), *féregnyúlvány-gyulladás*, *féregnyúlványlob*. A nem normatív helyesírású (különírt) **féregnyúlvány gyulladás* példája jól mutatja, hogy az ilyen típusú online szótárak anyaga tartalmazhat hibákat, mindentől eltekintve azonban jól használható eszköz a szakfordításban, a szakmai idegen nyelv tanulásában, tanításában.

4.1.3 A Magyar Orvosi Nyelv folyóirat

A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 2001-ben elindult a *Magyar Orvosi Nyelv* című tudományos folyóirat, az első olyan magyar nyelvű, évente két alkalommal megjelenő kiadvány, amely egy adott szakma nyelvével, nyelvhasználatával,

terminológiájával foglalkozik. E folyóirat hatására és részben mintájára született meg 2017-ben a második szaknyelvi folyóirat, a *Magyar Jogi Nyelv*.

A *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat lehetőséget biztosít mindenkinek, aki érintettnek érzi magát a szaknyelv kérdésében, hogy elmondhassa a véleményét. Vagyis – ahogy a főszerkesztői előszóból megtudhatjuk – afféle „nyomtatott nyilvánosság” (Bősze 2001: 2). A folyóiratnak ebből a nyitott szemléletéből adódik, hogy szerzői között – szakterületüket tekintve – igen nagy változatosság figyelhető meg: a természettudományok odaláról orvosok, biológusok, kémikusok, mérnökök, a bölcsészettudomány területeiről nyelvészek, orvostörténészek stb. Noha a címben szerepel a „nyelv” szó, a folyóirat műfaja nem nyelvészeti szakfolyóirat, hanem sokkal inkább nyílt fórum, egyfajta összefogó szerepet is kíván betölteni azáltal, hogy az orvosi nyelv ügyében érintett személyek meg tudják vitatni a szaknyelvben felmerülő problémás kérdéseket.

Mindebből egyenesen következik, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* célközönsége sem a szűkebb nyelvész szakma. Ahogy a szerkesztői útmutatóban olvashatjuk, az olvasók több mint 80%-a orvos (Bősze–Kuna 2017: 50).

A folyóiratban az orvosi nyelv történetével foglalkozó írások mellett hangsúlyosak a mai magyar orvosi nyelv főbb stratégiai kérdéseivel foglalkozó cikkek: a „hogyan írjuk” (pl. Bősze 2015) és a „hogyan mondjuk” (pl. Bősze 2017 a *domén* és a *modul* szavak magyarázásáról). A folyóirat elsősorban az elméleti/tudományos szaknyelv terminológiai, nyelvhasználati, helyesírási kérdéseire összpontosít, a gyakorlati szakmai nyelvhasználat, illetve az orvos-beteg kommunikációt érintő írások ritkábbak (Bandur 2003, Domonkosi 2009, Kuna 2016, 2017b, Csiszárík 2017).

A terminológiastratégia, a szaknyelvi tervezés kérdésköréhez kapcsolódva a jelenkori tudományos szaknyelv aktuális kérdéseivel foglalkozó írások az alábbi főbb témakörök köré csoportosulnak: 1. a szaknyelvi helyesírás gondozása (grafizáció); 2. az orvosi nyelvi norma kialakítása, a norma rögzítése (standardizáció, kodifikáció); 3. szókincsfejlesztés, szókincsbővítés: az idegen (különösképpen a molekuláris biológia térhódítása miatt tömegével megjelenő angol) terminusok magyar megfelelőinek megalkotása.

4.1.4 Az MTA Orvosi Nyelvi Munkabizottsága

2014-ben az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságon belül megalakult az Orvosi Nyelvi Munkabizottság Bősze Péter vezetésével (Bősze 2014). A munkabizottság céljait, teendőit a bizottság elnöke a következőképpen foglalta össze:

Egyfelől az orvosi nyelvi norma rögzítése, a helyesírás egységesítése. Ez utóbbinak elengedhetetlen feltétele egy orvosi helyesírási kézikönyv létrehozása, illetve a létező *Orvosi helyesírási szótár* (Fábián–Magasi 1992) átdolgozása, amelynek szóanyagát az orvostudomány fejlődésének következtében feltétlenül bővíteni kell. A helyesírási kodifikáció részeként az orvosi szaknyelv sajátos írásszabályait és műszavait szükséges beépíteni a számítógépes helyesírás-ellenőrző programokba.

Az orvosi nyelvi norma kérdésköréhez az orvosoknak szóló, gyakorlati nyelvhasználati kézikönyv megírása is hozzátartozik.

Fontos célkitűzése továbbá a bizottságnak az orvosi szakszókincs bővítése, az egyes – főként angol – terminusok magyar ekvivalenseinek megalkotása a közérthető beteg tájékoztatás, valamint a tudományos szaknyelv megújításának, a magyar nyelv versenyképességének megtartása érdekében.

Az orvosi nyelv különféle szempontú vizsgálataihoz elengedhetetlen egy reprezentatív orvosi korpusz összeállítása, amely szintén a bizottság feladatai közé tartozik (Kuna 2016, Kuna–Kocsis–Ludányi 2017).

A közelmúltban jelent meg az orvosi helyesírási kézikönyv (Bősze 2018), amelynek lektorálásában, a szabályok és a példaanyag áttekintésében a bizottság tagjai aktívan közreműködtek.

5. Összegzés: az orvosi terminológiát érintő fő feladatok

A terminológiastratégia a szaknyelvet érintő tevékenység legjelentősebb tényezőit, összetevőit tartalmazza: megfogalmazza, hogy mi a kitűzött cél, és melyek a cél eléréséhez szükséges legfontosabb cselekvési és körülménytényezők (Tolcsvai Nagy 2018: 489). A magyar orvosi nyelvet illetően elmondhatjuk, hogy a magyar intézményrendszer meglehetősen kiépült (akadémiai munkabizottság, egyetemek, orvosi szaknyelvi folyóirat, számos orvosi weboldal), de az egyes feladatkörök nem válnak el élesen, részleges átfedésben vannak egymással, vagyis jelenleg hiányzik az összefogott terminológiastratégia (Fóris 2017). Feltétlenül szükséges lenne összehangolni az egyes feladatokat, az egyes szintek figyelembevételével megszervezni az együttműködési stratégiát. A feladatok összefogására, az orvosi nyelv különböző fórumainak a párbeszédére a *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat alkalmas lehet.

Mínt hogy a szaknyelv az egyes szövegtípusokban működik, alakul, továbbá a köznyelvhez való viszonya is ezek mentén értelmezhető, alapvető stratégiai feladatnak tűnik az egyes felhasználói szinteken a legfontosabb – a terminológiai szabályozásba bevonható – szövegtípusok kijelölése, azok feldolgozása, tipologizálása.

Így például a laikus-szakmai szinten az orvos-beteg kommunikációban szerepet kapó beszédesemények és szövegtípusok (a dokumentáció szövegtípusai) vizsgálata és szabványosítása képezi az egyik alapvető feladatot.

A szakmai szinteken fontos lehet a gyakorlati szakmai nyelvhasználat alaposabb kutatása, az orvosi szakszöveg funkcióinak tüzetesebb vizsgálata, tekintettel annak a gyógyító munkában betöltött szerepére. A tudományos szaknyelv terminusainak rendszerezése, többnyelvű vagy magyar nyelvű megfelelőinek egyértelmű rögzítése is alapvető feladat az oktatás, a fordítás és a (többnyelvű) gyógyítás kívánalmainak megfelelően. Éppúgy jelentős feladat a helyesírásuk egységesítése. Továbbá érdemes kijelölni, hogy melyek azok az alapvető nyelvi ideológiák, amelyek érvényesítése az egyes terminológiai tervezési lépéseknél a leghatékonyabb.

A rövidítések és a mozaikszók kérdése az orvosi szaknyelv minden felhasználói szintjén jelen van, és sok esetben megértésbeli nehézséget okoznak. Ezen a területen tehát szükséges lenne a terminológiai egyértelműsítés, szabványosítás és az egyes rövidítések nyilvános, online adatbázisba foglalása és az egyetemi oktatásba való gyakorlati bevonása.

Szakirodalom

- AkH. = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bandur Szilvia 2003. „Dokiduma” – az orvosi szlengről. *Magyar Orvosi Nyelv* 3/1: 13–15.
- Bölcskei Andrea – Kuna Ágnes – Szoták Szilvia 2018. Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) 2018. *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. A MANYE és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2017. január 17–19-én rendezett nemzetközi magyar szaknyelvi konferencián elhangzott előadások kötete. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 202. Tinta Könyvkiadó – Magyar Nyelvstratégiai Intézet – Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, Budapest. 141–152.
- Bősze Péter 2001. Visszapillantás és bevezető gondolatok. *Magyar Orvosi Nyelv* 1/1: 1.
- Bősze Péter 2005. A „Magyar orvosi nyelv”: egy éledő új tantárgy a Semmelweis Egyetem Általános Orvosi Karán és a Doktori Iskolában. *Magyar Orvosi Nyelv* 5/1: 2–6.
- Bősze Péter 2006. Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi-biológiai irodalomban. *Magyar Nyelvőr* 131/2: 151–162.
- Bősze Péter (szerk.) 2009. *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Bősze Péter 2014. Megalakult az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság Orvosi Nyelvi Munkabizottsága. *Magyar Orvosi Nyelv* 14/2: 116–120.
- Bősze Péter 2015. A szaknyelvi csoportnevek írása a magyar orvosi nyelvben – javaslat megvitatásra. Hozzájáró: Berényi Mihály, Keszler Borbála, Kovács Éva, Kuna Ágnes, Laczkó Krisztina, Ludányi Zsófia. *Magyar Orvosi Nyelv* 15/1: 47–71.
- Bősze Péter 2017. *Domain, motif, module és a -mer* utótagú kifejezések. Hozzájáró: Berényi Mihály, Ludányi Zsófia, Miklódy Dóra, Papp Eszter, Szabó T. Attila, Uray Katalin, Varga Csaba. *Magyar Orvosi Nyelv* 17/1: 39–44.
- Bősze Péter 2018. *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Bősze Péter – Kuna Ágnes 2017. Szerzőink figyelmébe. Útmutató a kéziratok szerkesztéséhez. *Magyar Orvosi Nyelv* 17/1: 50–52.
- Cobarrubias, Juan 1983. Ethical issues in status planning. In: Cobarrubias, Juan és Joshua Fishman (szerk.) 1983. *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Mouton, Berlin–New York–Amsterdam. 41–85.
- Csiszárík Katalin 2017. Kórházi szleng. Egy mozgásszervi rehabilitációs osztály szlengje. *Magyar Orvosi Nyelv* 17/2: 58–60.
- Domonkosi Ágnes 2009. Változó szabályok, bizonytalan szokásrend. Nyelvhasználati szabályszerűségek és bizonytalanságok a megszólítás, a kapcsolattartás és a levelezés területén. *Magyar Orvosi Nyelv* 9/2: 56–64.

- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Fábián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.
- Fogarasi Katalin 2012. *Limited Assessability of Soft Tissue Injuries. Contrastive Terminological Analyses of Hungarian, Austrian and German Medical Diagnostic Reports*. PhD Dissertation. University of Pécs, Pécs.
- Fogarasi Katalin 2016. Anatómiai terminusok használatának problémái látleteleti sérülésleírásokban In: Reményi Andrea Ágnes – Sárdi Csilla – Tóth Zsuzsa (szerk.) *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 322–332.
- Fogarasi Katalin 2018. A diagnózis jelentése és jelentősége a beteg szemzőgéből. In: Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. SZAK Kiadó, Bicske. 774–804.
- Fóris Ágota 2010a. A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv* 106/4: 424–438.
- Fóris Ágota 2010b. A terminusalkotás módszerei és elvei: „magyarítás”, fordítás vagy szóalkotás? In: Zimányi Árpád (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. A XIX. MANYE Kongresszus előadásai. Eger, 2009. április 16–18. (A MANYE Kongresszusok előadásai 6.)* MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár–Eger. 182–190.
- Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok és szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 27–36.
- 136 Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoatak Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Budapest. 126–134.
- Jakusné Harnos Éva 2016. A szaknyelvi szövegek tipologizálásának lehetséges szempontjai. In: Besznay Rita (szerk.) *Porta Lingua 2016. A szaknyelv rétegződése a szakmában, az oktatásban és a kutatásban*. Szaknyelvoktatók és -kutatók Országos Egyesülete, Budapest. 381–390.
- Kemény Gábor 2010. A szintetikus és az analitikus tendencia érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban. In: Kemény Gábor 2010. *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 107–119.
- Keresztes Csilla 2014. Közölj vagy elveszel. Publikáljunk, de melyik nyelven/nyelveken és hogyan. In: Bocz Zsuzsanna (szerk.) *Porta Lingua 2014. Szaknyelvi regiszterek és használati színterek*. Szaknyelvoktatók és -kutatók Országos Egyesülete, Budapest. 109–121.
- Keszler Borbála 2009. A magyar orvosi nyelv története. In: Bószé (szerk.) 2009. 87–118.
- Kránicz Rita – Sárkányné Lőrinc Anita – Hambuchné Kóhalmi Anikó 2018. Kommunikatív funkciók vizsgálata gasztroenterológus-beteg párbeszédekben. In: *Porta Lingua 2018*. Megjelenés alatt.
- Kun J. Viktória 2018. „Magának már úgyszincs szüksége a méhére”. Durván beszélnek az orvosok a betegekkel Magyarországon, de miért hiányoznak a gyógyító szavak? *168 óra*, 2018. jan. 10. <http://168ora.hu/itthon/maganak-mar-ugyszincs-szuksege-a-mehere-durvan-beszelnak-az-orvosok-a-betegekkel-magyarorszagon-de-miert-hianyoznak-a-gyogyito-szavak-15075> (Hozzáférés: 2018. június 7.)

- Kuna Ágnes 2011. *A 16–17. századi magyar nyelvű orvosi recept szövegtipológiai és pragmatikai vizsgálata funkcionális-kognitív keretben*. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Kuna Ágnes 2016. Hogy tetszik lenni? Hogy vagyunk, hogy vagyunk? A közelítés nyelvi stratégiái az orvos-beteg találkozáson. *Magyar Orvosi Nyelv* 16/2: 75–79.
- Kuna Ágnes 2016. A Magyar Orvosi Nyelv Korpusza. *Magyar Orvosi Nyelv* 16/1: 26–30.
- Kuna Ágnes 2017a. Terminológia, kogníció, tapasztalat. Az orvosi szaknyelv fejlődésének néhány tendenciája.
- Kuna Ágnes 2017b. „Dokiduma – betegbeszéd”. Mit mond az orvos, és mit ért a beteg? *Magyar Orvosi Nyelv* 17/2: 96–97.
- Kuna Ágnes – Simon Gábor 2017. Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban. *Magyar Nyelv* 113/3: 257–275.
- Kuna Ágnes – Kocsis Zsuzsanna – Ludányi Zsófia 2017. A magyar orvosi nyelv 16–17. századi alkorpusza. Tervezet, átírás, annotálás. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 239–253.
- Lanstyák István 2017. Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár). (2017.05.31-ei verzió.) http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf (Hozzáférés: 2018. június 4.).
- Ludányi Zsófia 2007. A külön- és egybeírás kérdései a magyar orvosi nyelvben. *Magyar Orvosi Nyelv* 7/1: 2007: 27–33.
- Ludányi Zsófia 2008. Kötőjel vagy nagyköötjel? A harmadik mozgósabályos alakulatok helyesírásának buktatói. *Magyar Orvosi Nyelv* 8/2: 64–67.
- Ludányi Zsófia 2012. Rövidítések a magyar orvosi nyelvben: szemészeti kórlapok rövidítéseiről és helyesírásukról. In: Drávucz Fanni – Haindrich Helga Anna – Horváth Krisztina – Karácsony Fanni (szerk.) *Félúton 8. – a nyolcadik Félúton konferencia (2012) kiadványa*. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/20743/1/Ludanyi.pdf> (Hozzáférés: 2018. június 7.).
- Ludányi Zsófia 2013a. *A mai magyar orvosi helyesírás*. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Ludányi Zsófia 2013b. Többszörös (?) összetételek a magyar orvosi helyesírásban. *Magyar Orvosi Nyelv* 13/1: 30–35.
- Ludányi Zsófia 2018. Idegen szavakkal és nyelvi formákkal kapcsolatos nyelvi ideológiák vizsgálata orvosok és orvostanhallgatók nyelvről szóló vélekedéseiben. In: In: Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. SZAK Kiadó, Bicske. 754–773.
- Magyar László András 2009. Az európai orvosi nyelv története. In: Bősze (szerk.) 2009. 73–86.
- Meskó Bertalan 2016. *Az orvoslás jövője. Ember és technológia*. HVG Könyvek Kiadó, Budapest.
- Mohay Zsuzsanna 2014. Mennyit ért a beteg a zárójelentésből? Gondolatok a kardiológiai rehabilitáció szaknyelvéről. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 161–170.

- Padurean, Adrian 2008. *Orvosi rövidítések nemzetközi gyűjteménye*. Zafir Press, Budapest.
- Papp Tibor 2014. *Rövidített orvosi kifejezések gyűjteménye*. Novum Publishing GmbH, Neckenmarkt.
- Pilling János 2008. *Orvosi kommunikáció*. (2. kiadás.) Medicina Kiadó, Budapest.
- Roelcke, Thorsten 2002. Fachsprache und Fachkommunikation. *Der Deutschunterricht* 54/5: 9–20.
- Sándor Klára 2003. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc – Siptár Péter (szerk.) *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 381–409.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2018. Tervezés, (ön)értelmezés, fenntartás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 487–507.
- Taavitsainen, Irma – Pahta, Päivi (eds.) 2004. *Medical and scientific writing in late medieval English*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Varga Éva Katalin 2010. Tükörjelenségek az anatómiai nevekben. In: Parapatics Andrea (főszerk.) *Félúton 6. Az ELTE hatodik Félúton konferencia kiadványa*. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/8069/1/T%c3%bck%c3%b6rjelens%c3%a9gek%20az%20anar%c3%b3miai%20nevekben_VARGA.pdf (Hozzáférés: 2018. június 25.)
- Varga Éva Katalin 2018. Mit jelent a diagnózis? Elhangzott: *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok. A MANYE XXVI. kongresszusa*. 2017. augusztus 30. – szeptember 1. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Williams, Nigel – Ogden, Jane 2004. The impact of matching the patient’s vocabulary: a randomized control trial. *Family Practice* 21/6: 630–635.
- Youngson, Robin 2017. *Együttérző gyógyítás. Szemléletváltás az orvoslásban*. HVG, Budapest.
- Zrínyi, Andrea – Fogarasi, Katalin – Meiszter, Erika 2014. Die Fachlexikographie der Medizin in Ungarn. In: Muráth, Judit (ed.) *Hungarian lexicography III. LSP Lexicography. (Lexikográfiai füzetek 7.)* Akadémiai Kiadó, Budapest. 303–324.

Források

- (1) 1997. évi CLIV törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.TV> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (2) Egészségkalauz. <http://www.egeszsegkalauz.hu/adattarak/orvosi-roviditesek> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (3) Pharmindex. <https://www.pharmindex-online.hu/adattarak/orvosi-roviditesek> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (4) Orvosi szótárak gyűjtőoldala. <https://orvosiszotar.lap.hu/> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (5) Orvosi szavak értelmezése. <https://www.keresztesattila.hu/orvosi-szavak-ertelmezese/> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (6) A szív szótára. http://www.mnsza.hu/szivbeteg/adattar/sziv_szotara.php (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (7) WEBbeteg. <http://www.webbeteg.hu> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (8) WebORVOS. Online egészségügyi magazin. <http://www.weborvos.hu> (Hozzáférés: 2018. június 7.)

- (9) Betegszoba. Megelőzés, gyógyulás, wellness. <http://www.betegszoba.hu/> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (10) Webdoki. Magyarország vezető orvosi portálja. <http://www.webdoki.hu> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (11) Webicina. <http://www.webicina.com> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (12) Medizinische Terminologie: Die Sprache der Mediziner. 22 Februar 2018. <https://www.lecturio.de/magazin/medizinische-terminologie/?fv=1#medizinische-terminologie-in-studium-und-beruf> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (13) Tanulmányi tájékoztató. Általános orvos mesterképzési szak egységes, osztatlan képzés. Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, 2016/2017. <http://semmelweis.hu/aok/files/2012/03/TANULMÁNYI-TÁJÉKOZTATÓ-2016-2017.doc> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (14) Általános orvos szak tanterve. Szegedi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, 2016/2017. <http://www.med.u-szeged.hu/hallgatoknak/tanternv-vizsgarend/tanternv-132-2016-2017iv> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (15) PTE ÁOK Egészségügyi Nyelvi és Kommunikációs Intézet. <http://aok.pte.hu/hu/egység/index/60> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (16) Általános orvos szak tanterve. Debreceni Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, 2017/2018. https://aok.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/tanrend_2017_2018.pdf (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (17) A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem honlapja. <https://www.umftgm.ro/hu/home.html> (Hozzáférés: 2018. június 7.)
- (18) Orvosi szótár. <http://www.super55.com> (Hozzáférés: 2018. június 7.)

Fóris Ágota – Bölcskei Andrea

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK Terminológiai Kutatócsoport, Budapest
foris.agota@kre.hu; bolcskei.andrea@kre.hu

Ajánlások a magyar terminológiastratégiához^{*}

A tanulmány célja az UNESCO terminológiastratégiai (avagy terminológiapolitikai) irányelvei alapján a magyar terminológiastratégia legfontosabb feladatainak felmérése; a terminológiastratégia létrehozásához szükséges területek közül annak vizsgálata, hogy milyen formában teszik közzé a terminológiai adatokat Európa más országaiban; és annak meghatározása, hogy milyen feladataink vannak a terminológiafejlesztés adatainak közzétételével kapcsolatosan a magyar nyelvterületen. A dolgozat második egysége az európai országok egy részében már működő „nemzeti” terminológiai gyűjtőportálok, adatbázisok jellemzőit tekinti át azzal a céllal, hogy elősegítse egy magyar nemzeti terminológiai portál kialakítását. A vizsgált terminológiai portálok és adatbázisok létrehozása, kiépítése és fenntartása kormányzati támogatottság és a nyelvészet, az informatika, valamint az egyes szakterületek irányából jövő szakmai együttműködés eredménye.

Kulcsszavak: terminológiai stratégia, terminusbank, Magyar Nemzeti Terminológiai Portál, tudásmenedzsment

Recommendations on the Hungarian Terminology Strategy. On the basis of the principles in terminology strategy (or terminology policy) discussed by the UNESCO, this paper attempts to determine the most important tasks of Hungarian terminology strategy; to explore the ways of terminology data distribution, an essential element in the establishment of successful national terminology strategy, in European countries; and to identify what duties we have in relation to the dissemination of terminology data in the Hungarian language area. The second section of the paper describes the characteristics of the “national” terminology portals and termbanks functioning already in several European countries in order to promote and help the establishment of a Hungarian National Terminology Portal. The creation, building and maintenance of the observed terminology portals and termbanks is the result of government support combined with professional cooperation among linguists, information specialists and experts.

Keywords: terminology strategy, termbank, Hungarian National Terminology Portal, knowledge management

* Köszönettel tartozunk É. Kiss Katalinnak és Tolcsvai Nagy Gábornak a szöveghez fűzött tanácsaikért és értékes megjegyzéseikért.

1. Bevezetés

A magyar nyelv jövőjéért, megmaradásáért sokan aggódnak, és a közbeszédben nyelvünket gyakran a veszélyeztetett kis nyelvek között emlegetik. A nyelvészek azonban a magyar nyelvet a beszélői száma, elterjedtsége, a nyelv standardizáltsága stb. alapján a közepes méretű és élő, életképes nyelvek közé sorolják. A legújabb kutatások közül Kornai és munkatársai (Ács et al. 2017, Kornai 2018) abból a szempontból vizsgálták a világ nyelveit/nyelvjárásait, hogy milyen mértékben vannak jelen a weben. Négy kategóriába sorolták a nyelveket/nyelvjárásokat: thriving (T) 'viruló', vital (V) 'életképes', heritage (H) 'örökségi' és still (S) 'halott' nyelveket különböztettek meg aszerint, hogy mennyi digitális kommunikáció zajlik az adott nyelveken. Megállapították, hogy a 8426 vizsgált nyelvből digitálisan kevesebb mint 5% életképes, és optimista becslés szerint 95% halott (nem 'veszélyeztetett, kihalásra ítélt', hanem digitálisan halott). Az uráli nyelvcsalád nyelvei közül 54 nyelv/nyelvjárás került be a vizsgálatba, ebből 6 életképes (magyar, finn, észt, északi számi, keleti mari, udmurt). Vagyis a magyar nyelvet digitális szempontból is az élő, életképes nyelvek közé sorolhatjuk. Más nyelvészeti munkákban és projektekben is felhívják a figyelmet arra, hogy ma mennyire fontos az, hogy egy nyelv digitálisan élő legyen. „Egy nyelv státusza nem csak beszélőinek számától függ, hanem attól is, hogy mennyire van jelen az információs térben és a szoftveralkalmazásokban”, írják a META (Multilingual Europe Technology Alliance) vezetői összefoglalójában, majd megállapítják, hogy „meglehetősen aktív magyar nyelvű webes közösség létezéséről tanúskodik az, hogy a magyar Wikipédia a 19. legnagyobb”, megelőzve más, jóval több beszélővel rendelkező európai nyelv Wikipédiáját. A magyar nyelv tehát ma határozottan életképes nyelv, de életképességét a jövőben is fenn kell tartani, meg kell őrizni.

Egyesek az angol nyelvtől, az angol nyelv hatásaitól féltik a magyar nyelvet. Az angol nyelv világnyelv, a digitális világban is megelőzi a magyart és a többi nyelvet, az angol a 'viruló' nyelv, a tudomány, a technika, a gazdaság elsődleges nyelve. Az angollal napi szinten élünk együtt, az angol *lingua franca*-ként való használata ma természetes jelenség.

„Az európai országok értelmiségének nagy része tudományos téren a nyelvi jövőt jelenleg egy olyan kétnyelvűségi modellben képzelel el, amelyben az anyanyelv mellett az angol a *lingua academica*, a tudomány nemzetközi nyelve. Ezen modell szerint az angolt a nemzetközi érintkezésben használják a kutatók, anyanyelvüket pedig saját anyanyelvi közegükben” (Kiss 2009: 70),

– írja Kiss Jenő, és levonja a következtetést, hogy a tudományos közegben – és tegyük hozzá: a gazdasági, az üzleti életben, a műszaki területeken stb. – az angolt nem az anyanyelv helyett, hanem mellette használják, vagyis a cél a kétnyelvűség. Az új ku-

tatási eredmények, innovációk és technológiák angol nyelven jelennek meg, a vezető kutatók, ipari szakemberek, üzletemberek stb. elsődleges kommunikációs nyelve az angol, többek között azért is, mert nemzetközi környezetben elengedhetetlen egy közös nyelv (lingua franca) használata. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az angol nyelvtől, az angol nyelvi hatásoktól félnünk kellene, hanem sokkal inkább azt vonja maga után, hogy a magyar nyelvet anyanyelvi közegben használnunk kell, és biztosítanunk kell azt, hogy a jövőben is alkalmas legyen minden szükséges területen a kommunikációra.¹ Ha lemondanánk az anyanyelvről, és egyetlen nyelvet választanánk ki a tudományban, a műszaki és gazdasági területeken, azzal lemondanánk a közösségeknek arról a jogáról, hogy olyan nyelvvvel rendelkezzenek, amely bármely kommunikációs helyzetben megfelelően használható (Cabré 2001).

Ahhoz, hogy a magyar nyelv minden szükséges kommunikációs területen jól használható legyen, az egyik legfontosabb feltétel a terminológia leírása, fejlesztése, harmonizációja és nyilvánossá tétele (Benkő [1999: 103] szavaival „a közkinccsé tevés megkönnyítése”). A nyelvjogban kiemelt szerepe van az anyanyelv használatához való jognak, hiszen „mindenkinek joga van a saját nyelve használatához”, illetve „a jogalanyoktól nem lehet megtagadni sem azt a jogot, hogy a saját nyelvüket használják, sem pedig azt a jogot, hogy más nyelveket használjanak”, vagyis joguk van a nyelvszabadsághoz (Andrássy 2017: 67). Az anyanyelvhez való jog biztosítása és az anyanyelven való joghozáférés számos részterületet foglal magába: a kisebbségi nyelvi jogokat, a nemzeti szinten megjelenő hivatalos nyelv intézményét, az államnyelv és a nemzeti nyelv, valamint az idegen nyelvek tanulásának feltételeit, továbbá az állampolgársággal kapcsolatos nyelvi kérdéseket és jogokat. Tudatos terminológiamenedzselés hiányában sérül az anyanyelvhasználathoz való jog és az anyanyelven való joghozáférés joga. A magyar nyelvű terminológia hozzáférhetőségének hiánya nehezíti és megdrágítja a közigazgatás, az ipar, a kereskedelem stb. munkáját, sokba kerül az egyéneknek és a nemzetnek is; hiányában akadályozott a minőségbiztosítás. A terminológia nyilvánossá tételéhez – többek között – megfelelő nyilvános adatbázisokra van szükség azért, hogy a magyarság számára fontos szakterületeken a magyar nyelvű terminológiát közzétegyék, és a magyar és angol nyelvű (valamint horvát, német, román, szerb, szlovák, ukrán stb. nyelvű), elsősorban szaknyelvi szókincset harmonizálni és közkinccsé tenni lehessen.

A nyelvi közösségeket illető jogok közül az identitás kialakításában fontos szerepe van a saját nyelv és kultúra oktatásához való jognak, a kulturális szolgáltatásokhoz anyanyelven történő hozzáférés jogának és a társadalmi-gazdasági szférában anyanyelven való érvényesülés jogának. A nyelvi jogok gyakorlásának biztosítását a szakirodalomban többnyire a kisebbségben élő közösségek oldaláról közelítik meg, pedig bizonyos esetekben nemcsak a területileg elkülönülő közösségek anyanyelvhasználathoz való jogáról beszélhetünk, hanem a társadalmi nyelvváltozatok közül az anyanyelvi szaknyelvek használatának biztosítása is a nyelvi jogok körébe sorolható. A nemzeti nyelvet fejlesztő programok általában a köznyelvre fókuszálnak; ezen túl azonban tekintettel kell lenniük a szisztematikus szaknyelvi fejlesztésekre is.

A magyar anyanyelvi beszélők száma a Kárpát-medence nyolc országában kb. 10,5 millió, ebből Magyarországon kb. 8,5 millióan vallják magukat magyar anyanyelvűnek (Tóth 2017: 133). Az 1990-es években indult meg – elsősorban a Kárpát-medencei magyar nyelvészek kezdeményezésére – a magyar nyelv határtalanítási folyamata, amelyet többnyire a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai végeznek az MTA támogatásával. Tolcsvai Nagy Gábor tágabb és szűkebb értelemben vett „határtalanítás”-t különböztet meg, melyek közül az utóbbi nyelvészeti feladat. „Szűk értelemben a nyelvi határtalanítás nyelvtudományi leíró tevékenység, egyúttal pedig nyelvi tervezési tevékenység. Ennek mai legnyilvánvalóbb formája a külső régiók és az anyaország szókincsének egyesítése (nem egységesítése), azaz közös és reflektált tudás részévé tétele, mind leíró, mind nyelvertervezési munkákkal” (Tolcsvai Nagy 2017: 160). E nyelvi tervezési tevékenység legfontosabb lépéseit így írja le:

„E ponton az első lépés a kölcsönös megértés feltételeinek a létrehozása: például a határon túli régiók többségi államnyelvből lefordított kifejezéseinek és neveinek az azonosítása alaki és jelentésbeli szempontból egyaránt. Amennyiben szükséges, ezt követheti az egyezményes elsődleges változat kiválasztása vagy megerősítése. E műveletek önmagukon túlmutatnak, hiszen nem csupán gyűjtésről, feltárásról és bemutatásról van szó, hanem a szavak különböző régiók és csoportok közötti funkcionális mozgásáról, a Kárpát-medencei magyar anyanyelvűek közötti nyelvi dinamikának a helyreállításáról, erősítéséről. A folyamat bizonyonnyal túllép a szó-készlet határain, mind a gyakorlatban, mind a tudományos leírásban, nyelvi tervezésben” (Tolcsvai Nagy 2017: 160–161).

143

A Tolcsvai Nagy által javasolt lépések a köznyelvi és regionális szókincs elemeinek azonosítására és összegyűjtésére megkezdődtek, a külső régiókban használt sajátos szókincs közzététele pl. a *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*-ban (korábbi nevén: *ht-online adatbázis*) történik, továbbá az újabban kiadott magyar köznyelvi szótárak (részben) már a külső régiók magyar nyelvű szókincsét is tartalmazzák.

Ezeket a lépéseket a szakszókincs, a terminológia összegyűjtése és közzététele érdekében is meg kell kezdenünk, vagyis a legelső és legfontosabb feladataink egyike a magyar nyelvű terminológia összegyűjtése, azonosítása alaki és jelentésbeli szempontból, harmonizálása és nyilvános közzététele. A szaknyelvek fenntartásában, fejlesztésében központi helyet foglal el a terminológia kérdésköre, amelybe – kissé leegyszerűsítve – a szakszókincsel való foglalkozást, annak kialakítását, nyilvántartását, közzétételét szoktuk beleérteni. A részleteket illetően sok mindent sorolhatunk a terminológia nagy területébe, attól függően is, hogy melyik tudomány- és szakterület hogyan nevezi a szakszókincs, a nevek és a fogalmak rendszerezésével foglalkozó területet – és így egy hihetetlenül szerteágazó területre érkezünk. A terminusok általában általános fogalmakat jelölnek; a némenek (nevek) egyedeket. A némenklatúrák esetében általában nemzetközileg szabályozott névrendszerekről van szó, legnagyobb szerepük a kémiában, a biológiában, az ásványtanban és a kereskedelemben van (pl. vámáruosztályok,

statisztikai osztályozások). A terminológiai adatokat terminológiai szótárakban és terminológiai adatbázisokban gyűjtik össze és teszik közzé. (A terminológiáról lásd pl. Fóris 2005.) A némeneket rendszerint különféle szabályzatokban és szabványokban adják közre.

Ebben a tanulmányban a magyar terminológiastratégia kialakításának lehetőségeivel foglalkozunk, és az UNESCO-irányelvben (2005) foglalt négy felmérendő terület (l. lent) közül az utolsót vizsgáljuk meg, vagyis azt, hogy a terminológiastratégia elkészítéséhez és megvalósításához szükséges faktorok egyike, a terminológiai adatok közzététele milyen módokon történhet meg: milyen formában teszik közzé a terminológiai adatokat Európa más országaiban, és milyen feladataink vannak ennek kapcsán a magyar nyelvterületen.

2. A terminológiastratégiáról

Az alábbiakban kitérünk a terminológiastratégia jelentőségére, főbb területeinek meghatározására, szemléletmódjának jellemzésére általánosságban, valamint magyar vonatkozásban egyaránt.

144 2.1 A terminológiastratégia és területei

Megkülönböztetjük egymástól az általános nyelvi tervezést és a speciális nyelvi tervezést (másképpen a köznyelvi, illetve a szaknyelvi tervezést), ennek megfelelően külön kezeljük az **általános nyelvstratégiát** és a szaknyelvekhez kötődő **terminológiai stratégiát**. Az általános nyelvi és a speciális nyelvi tervezés összefoglaló neve Neustupný és Nekvapil (2003) terminológiájával: „nyelvmenedzselés” (magyarul lásd pl. Lanstyák 2010, Szabómihály 2005).

A terminológiastratégia kérdésköre szoros kapcsolatban van a nyelvi jogokkal. **A terminológiastratégia** (más néven terminológiapolitika) **olyan, formálisan rögzített stratégiák együttese, amelyek segítségével koordinálják a terminológiát érintő határozatokat és célokat és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját** (pl. egy adott nyelvközösséget vagy egy államét). A terminológiastratégia nemzeti szinten része az általános nyelvstratégiának, és magába foglalja az intézmények terminológiastratégiáját is (utóbbi része például a vállalati nyelvstratégia, az innovációs stratégia vagy a PR-stratégia stb.) (UNESCO-irányelv 2005).

A terminológiastratégia három fő összetevőre van tekintettel: demográfiai faktorok; kulturális, etnolingvisztikai, geolingvisztikai faktorok; szociálpszichológiai faktorok. Ezek a faktorok egyaránt jelen vannak a társadalmi tevékenység különböző szintjein (pl. nemzeti, regionális és nyelvközösségi szinten), valamint a különböző szakterületeken (pl. a kémiában, a fizikában, az orvostudományban). A terminológiastratégia része a szabványosításnak, a harmonizációnak, a jogalkotásnak, és könnyen

megragadható például abban, hogy mindegyik fent említett területen lényeges annak megadása, hogy „mi a jelentése” egy adott terminusnak.

A terminológiastratégia jelentősége főleg abban van, hogy hozzájárul az információ-, tudás- és innovációs politikához és az oktatási stratégiákhoz. Eredményként felgyorsul a lokalizáció (pl. fordítás és adaptálás a helyi kulturális és nyelvi normák figyelembevételével). Elősegíti az információhoz való hozzájutást és az információk közzétételét. A kis, közepes (és a környező országokban kisebbségi státuszú) nyelvközösségek számára egyaránt fontos, hogy ne maradjanak ki a tudományos-technikai és az ipari-gazdasági fejlődést segítő információáramlásból; a terminológiastratégia ezen túl hozzájárul a tudásmenedzsmenthez.

A terminológiai tervezés és fejlesztés a terminológiastratégia fontos része, amelynek előfeltétele, hogy az adott nyelvnek van már írásbelisége, normái, grammatikai és helyesírási szabályai. A terminológiatervezés megvalósulása egyes esetekben természetes folyamat, máskor célorientált kezdeményezés eredménye.

Az anyanyelv használatához való jog emberi jog. Ezzel a joggal akkor tud egy közösség maradéktalanul élni, ha létezik pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia is az adott nyelven. Ennek személyi feltétele a nyelvészek, informatikusok, szakemberek (ideértve a kutatókat is) közös, összehangolt munkája, dologi feltételei pedig – többek között – a megfelelő intézményi háttér, eszközök (pl. megfelelő szerverek, szoftverek, weboldalak) és az anyagi (financiális) háttér. Ezek fennállása esetén a legfontosabb az összegyűjtött adatok, eredmények disszeminációja, vagyis az, hogy a terminológia széleskörűen hozzáférhetővé is váljon, „azaz **az ellenőrzött terminológiai adatokat nyilvános adatbázisokban és ingyenes online terminológiai szótárakban kell közzétenni**” (Fóris 2017: 127). Fontos feladat a terminológiai adatok hozzáféréseinek a biztosítása és elősegítése úgy, hogy a magyar anyanyelvű nyelvhasználók – bárhol éljenek is – egyaránt gyorsan és könnyen hozzáférhessenek az ellenőrzött terminológiai adatokhoz, mindezt a tudástársadalom és az Európai Unióban kulcsfogalmakként kezelt multilingvalizmus (a társadalom soknyelvűsége) és plurilingvalizmus (az egyén többnyelvűsége) keretei között.

Egy nyelv korpuszának a fejlesztése és státuszának fenntartása munkát és odafigyelést igényel, ennek hiánya a nyelvhasználati tér beszűkülését eredményezheti. É. Kiss Katalin (2004: 11) az Európai Unióhoz való csatlakozás idején már felhívta a figyelmet arra, hogy „ugyanazok a folyamatok, melyek a szomszéd országokban a magyar nyelvet az államnyelvhez képest háttérbe szorították, sőt egyes nemzetrészek esetében nyelvcserehez vezettek, az Európai Unió tagjává váló anyaországon belül is lejátszódhatnak. Ha a globalizáció és az Európai Unióba való integráció a magyar nyelv használati lehetőségeinek szűkülését hozza magával, hosszú távon ugyanazokkal a következményekkel kell számolnunk, mint amilyeneket a szomszéd országokban tapasztalunk”.

Amiről még fontosnak tartjuk, hogy itt beszéljünk, az a terminológiastratégia szemlélete. Már Cabré (1998) felhívta rá a figyelmet, hogy a terminológia kérdésköre nem azonos a szabványosítás kérdéskörével, nem szűkíthető le erre. A főleg a nyelv művelés oldaláról közelítő álláspontok kapcsán arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy

a terminológia kérdésköre ugyanígy nem szűkíthető le a „terminuscsinálás”, „magyarítás”, „magyarosítás” kérdéskörére sem. A természetes nyelvek minden nyelvváltozat-típusa, így a szaknyelvek is élő organizmusként működnek és folyamatosan változnak; célunk nem a terminológiai szabványosítás² (egységesítés) (azaz nem mondjuk meg, ki milyen szót, kifejezést használjon), hanem a terminológiai egysítés és harmonizáció (azt mondjuk meg, kik és milyen terminusokat használnak), tehát nem egy idealizált és változatlan állapot elérésére törekszünk, hanem a valós nyelvhasználatra fókuszálunk. Célunk a terminológia leíró (deskriptív) szemléletű tanulmányozása, a terminusok összegyűjtése és nyilvános hozzáférhetővé tétele. A terminológiai adatbázisok nem pusztá szólisták, hanem sokféle adatmezőből álló hierarchikus adatbázisok, amelyekben nemcsak a terminusok alakja, hanem definíciójuk, kontextusuk és fogalmi kapcsolataik is szerepelnek. Mindezek leírásához pedig szükségünk van a nyelvészetnek – a köznyelv leírásához általánosan használt és a szaknyelvek leírására speciálisan kifejlesztett – eszközeire és módszereire.

Az általunk ismert európai nyelvi, nyelvstratégiai intézetekre, terminológiai intézetekre, osztályokra a deskriptív szemléletű hozzáállás a jellemző, az általuk működtetett szisztéma a beszélőket hiteles információkhoz juttató rendszer. Céljuk olyan módszerek kidolgozása, amelyek lehetővé teszik, hogy minél többen jussanak hozzá a nyelvi információkhoz, és hogy az egyes intézmények, minisztériumok azonos elvek és módszerek alapján dolgozhassanak.

146

2.2 A magyar terminológiastratégia

A magyar terminológiastratégia kérdéseivel a beregszászi 16. Élőnyelvi Konferencián egy önálló műhely keretein belül már részletesen foglalkoztunk (vö. Hires-László et al. 2011), és megállapítottuk, hogy hiányzik a tudományos igénnyel szervezett és összehangolt magyar terminológiastratégia (Fóris 2011).

A terminológiastratégia (terminológiapolitika) létrehozásához – az UNESCO-irányelvben (2005) leírtak szerint – először négy fontos dolgot kell feltérképezni: 1) a köznyelv és szaknyelvek viszonyát, a legfontosabb fejlesztendő doméneket; 2) mely szaknyelvek, illetve domének milyen állapotban vannak, és melyek fejlesztésére van szükség a jövőben; 3) milyen intézményrendszer képes a munkálatok koordinálására és az eredmények közzétételére; 4) milyen formában szükséges a terminológiafejlesztés adatainak közzététele (nyomtatott, elektronikus, online). Ezeket a kérdéseket, különösen a magyar intézményrendszer kérdéskörét részletesen elemeztük és összefoglaltuk korábban (Fóris 2017), és az alábbi főbb megállapításokra jutottunk:

- A köznyelvek és a szaknyelvek viszonyával számos publikáció foglalkozik, és már megkezdődött az egyes szakterületek és domének nyelve állapotának feltérképezése, az eredmények publikációkban jelentek meg.
- A magyar intézményrendszer jól kiépült, de sok átfedés van a feladatkörök között. – Igaz, még mindig több kérdés marad megválaszolatlan, pl. hogy ez

a meglévő intézményrendszer hogyan kapcsolódik a magyar nyelvtervezés intézményrendszeréhez; hogy van-e központja a magyar nyelvtervezésnek 2000 után, kell-e ilyen központ, ha pedig nem kell, működik-e mindez hálózatos rendszerben, különös tekintettel a kodifikációs igényekre, a terminológián túl is.

- Fontos volna a magyar terminológiastratégia megalapozása szempontjából releváns publikációk kijelölése és közzététele.
- Nagyon jó volna, ha az általános nyelvstratégia és a terminológiastratégia kialakítása is deskriptív szemléletben történe, és szabványosítási-előíró törekvések helyett a szisztematikus harmonizációs-leíró munkálatok kapnának támogatást.
- A terminológiai fejlesztés, a terminológiai gyűjtemények közzététele feltétlenül online formában volna kívánatos – erre egy rendszeresen karbantartott honlap volna alkalmas.

A továbbiakban a terminológiastratégia létrehozásához szükséges negyedik területet vizsgáljuk meg, vagyis azzal foglalkozunk részletesen, hogy milyen formában teszik közzé a terminológiai adatokat Európa más országaiban, és milyen feladataink vannak a terminológiafejlesztés adatainak közzétételével kapcsolatosan a magyar nyelvterületen.

A TERMIK kutatói több korábbi tanulmányban is foglalkoztak már a terminológiai szabványosítás és harmonizáció kérdéskörével, valamint részletesen elemeztünk más európai országokban készített adatbázisokat tartalmi és formai szempontokból; a publikációk többsége a *Magyar Terminológia* című folyóiratban jelent meg. A szabványosítással kapcsolatos honlapokat és adatbázisokat Bölcskei (2010) térképezte fel, és két, az IEC (International Electrotechnical Commission) nemzetközi szabványosítási szervezet által fenntartott terminológiai adatbázist (*Electropedia: International Electrotechnical Vocabulary* és *IEC Glossary: Compilation of electrotechnical terminology*) részletesen is bemutatott. Egy másik tanulmányában Bölcskei (2011) megállapította, hogy a szabványosított és harmonizált terminológiát tartalmazó szabványok, szójegyzékek, adatbázisok interneten hozzáférhetővé tett változatai magyar terminusokat nem tartalmaznak, továbbá magyar nyelvű terminológiai segédanyagok, terminológiai szabványok a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) weboldalán sem találhatóak. A minőségügygel kapcsolatos nemzetközi szabványokban használt terminusok magyar nyelvű megfelelőit viszont értelmező szótári formában közzétették (Balogh–Földesi 2003, 2008).

3. Nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok Európában

A világ számos országában hoztak már létre terminológiai gyűjtőportálokat és terminológiai adatbázisokat. Ezek közül a továbbiakban az európai vonatkozásúakra összpontosítunk. A *portál (gyűjtőportál)* egy konkrét témára felépített honlap, amely kiindulópontként szolgálhat egy adott témában összegyűjtött weboldalak eléréséhez;

a téma szempontjából fontos linkek gyűjteménye. A *terminológiai adatbázis* (az angol nyelvben az újabb online terminológiai adatbázisokkal kapcsolatban igen gyakran használt *term bank* kifejezés magyar megfelelőjével: *terminusbank*) egy- vagy többnyelvű, terminológiai adatokat tartalmazó strukturált adatbázis, amely alkalmas a terminológiai adatok gyors lekérdezésére. Nemcsak címszavak és azok ekvivalensei szerepelnek benne, hanem fogalomazonosítók, további nyelvi, fogalmi és kommunikációs-pragmatikai információk; az adatokat úgynevezett terminológiai cédulákon tárolják (lásd Fóris 2013, Sermann–Tamás 2013). Ma már fontos, hogy a terminológiai adatbázisok elektronikus formában készüljenek, hogy folyamatosan frissíthetők legyenek. Komplexebb formáik a *tudásbázisok*, amelyek ismeretelemeket és szabályrendszereket is tartalmaznak.

A terminológiai adatbázisok felépítését és készítésének kérdéseit ISO szabvány is szabályozza, továbbá számos tanulmány foglalkozik e kérdésekkel a magyar nyelvű szakirodalomban is. Demeczky Jenő (2008) *Terminológia a szoftveriparban* című tanulmányában egy nemzetközi számítástechnikai vállalat terminológiai rendszerének kialakítását mutatja be úgy, hogy ismerteti a lokalizációhoz szükséges terminológiai munkafolyamatot, bemutatja az IBM terminológiai rendszerét és ismerteti a forrásnyelvi és a célnyelvi terminológia közötti főbb különbségeket. Tamás Dóra (2009) a szakfordítók számára készített trieszti TERMit adatbázist elemezte szerkezeti és tartalmi szempontból, pl. részletesen bemutatja, milyen adatokat tárolnak egy-egy terminológiai cédulán. Lesznay Ágnes (2010) írása a terminológus szemszögéből mutatja be az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisát, a IATE-t; ismerteti a szócikkek felépítését, valamint a terminológiai munkafolyamatra vonatkozó alapelveket és előírásokat. Váradi és Héja (2011) írásából a párhuzamos korpuszból történő többnyelvű terminuskivonatolás módszerét ismerhetjük meg. Schmitz (2011) a terminológiamenedzsment terminuskezelési elveit és módszereit mutatja be. Novák és Tamás (2013) a svájci ötnyelvű jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a *TermDat* felépítését és adatmezőit elemzi tanulmányában.

Henrik Nilsson, az Európai Terminológiai Társaság (European Association for Terminology, EAFT) jelenlegi elnöke a közelmúltban (2017) feltérképezte az egyes európai országokban pillanatnyilag fellelhető terminológiai portálokat és adatbázisokat (terminusbankokat). A felmérés szerint 18 európai ország rendelkezik az elnevezése szerint vagy hatókörében, szemléletében „nemzeti”-nek tekinthető terminológiai portállal, adatbázissal. Különösen jól állnak e vonatkozásban az észak-európai országok (Izland, Norvégia, Svédország, Finnország, Dánia) és a balti országok (Észtország, Lettország, Litvánia), valamint a nyugati újlatin nyelvterület egyes államai (Franciaország, Olaszország, Spanyolország, utóbbiban baszk és katalán nyelvű terminusbank is épül). A velünk szomszédos országok közül Szlovákia, Szlovénia és Horvátország bír „nemzeti” terminológiai portállal. Magyarország sajnos egyelőre nem rendelkezik sem terminológiai gyűjtőponttallal, sem nemzeti terminológiai adatbázissal.

Az európai országok „nemzeti” szemléletűnek tekinthető terminológiai portáljai és terminológiai adatbázisai felépítésük, kidolgozói, céljaik alapján valójában

több típust képviselnek. Megkülönböztethetünk **nemzeti terminológiai (gyűjtő-) portálok** (pl. a walesi *Porth Termau*, a norvég *Termportalen*, a horvát *Hrvatski Terminološki Portal*); **nemzeti terminológiai adatbázisok** (pl. az ír *téarma.ie*, a svéd *Rikstermbanken*); **kormányzati terminológiai portálok** (pl. a finn *VALTER*, a walesi *BydTermCymru*); **egyetemi terminológiai portálok** (pl. a walesi nemzeti főiskola, a Coleg Cymraeg Cenedlaethol *Geiriadur Termau'r* portálja); **szabványügyi terminológiai portálok** (pl. a norvég *SNORRE*); **tudástárakat** (pl. a dán *DanTermBank*); valamint **az adott nyelvet anyanyelvként több országban beszélők számára készített terminológiai portált** (pl. a holland *NedTerm*).

A különböző típusú európai terminológiai portálok és terminológiai adatbázisok ugyanakkor közös jegyekkel is rendelkeznek, amelyek iránymutatóak lehetnek egy magyar nemzeti terminológiai portál és/vagy terminológiai adatbázis kialakításakor. Az európai példák azt mutatják, hogy egy-egy nemzeti terminológiai portál, illetve adatbázis létrehozásához, kiépítéséhez, működtetéséhez kormányzati és több oldalról (így a szakterületek, nyelvészet, informatika irányából) jövő szakmai támogatottság egyaránt szükséges.

A kormányzati támogatottság megnyilvánulhat elvi, illetve anyagi vonatkozásban egyaránt, lásd pl. a walesi kormány által fenntartott *Y Termiadur Addysg* oktatási terminológiai portál; a finn oktatási és kulturális minisztérium által finanszírozott, gazdag szaknyelvi anyagot tartalmazó *TEPA*; a norvég kulturális minisztérium anyagi támogatásával megvalósított, a szabványosítási munka során kidolgozott terminusokat közreadó *SNORRE*; a francia kulturális minisztérium által üzemeltetett *FranceTerme*; a kormányzati szervből alakított Foras na Gaeilge ír intézet által fejlesztett *téarma.ie* példáját; de ide vonható a Szlovák Köztársaság 2001-ben jóváhagyott nyelvpolitikai koncepciója kivitelezésének részét képező *Slovenská terminologická databáza (STD)* kialakítása; valamint a nyelvi revitalizációt segítő baszk *Euskalterm* létrehozása is. Az ún. kis és veszélyeztetett nyelvekkel összefüggésben több esetben európai uniós támogatással is találkozunk, lásd pl. a European Regional Development Fund pénzügyi hozzájárulását a walesi nyelv terminológiai munkálataihoz.

Az európai országok terminológiai portáljainak és adatbázisainak szakmai hitelességét több tényező együttesen biztosítja. A hitelességet biztosító egyik tényező, hogy e portálok és adatbázisok sok esetben tudományos testületek, intézmények, nyelvi intézetek kezdeményezésére, irányításával, felügyelete mellett jönnek létre és működnek, így pl. az izlandi *Orðabanki az Íslensk málstöð* (Izlandi Nyelvi Intézet); a norvég *Termportalen* a Norges Forskningsråd (Norvég Tudományos Tanács); a holland *NedTerm* a Nederlandse Taalunie (Holland Nyelvi Unió, melynek tagjai: Hollandia, Belgium és Suriname); az észti *Esterm* az Eesti Keele Instituudi (Észt Nyelvi Intézet); a lett *AkadTerm* a Latvijas Zinātņu akadēmijas (Lett Tudományos Akadémia); a horvát *Struna* az Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Horvát Nyelvi és Nyelvészeti Intézet) által gondozott terminusbank.

Nem ritka az sem, hogy az érintett portálok, illetve adatbázisok egy „nemzeti” (szemléletű) terminológiai központ koordinálásával valósulnak meg, pl. a *téarma.ie*

az ír An Coiste Téarmaíochta, Foras na Gaeilge (Ír Intézet Terminológiai Bizottsága); a TEPA a finn Sanastokeskus (TSK, Finn Terminológiai Központ); a *Rikstermbanken* a svéd Terminologicentrum (TNC, Terminológiai Központ) irányításával, közreműködésével funkcionál.

A gyakorlati munka sokszor kötődik olyan felsőoktatási intézményekhez, egyetemekhez, amelyekben terminológiai kutatások folynak, terminológiatudományt oktatnak (így például a terminológiai munka tényleges kivitelezői között megtalálható pl. a walesi Bangor University, a Dublin City University egyik intézete, az oslói és a bergeni egyetem); illetve amelyek egyben felhasználói is a kialakított terminológiai adatbázisoknak (így például részt vesz terminológiai munkálatokban a Norges Handelshøyskole nevű üzleti és közgazdasági oktatást folytató norvég intézmény; vagy a Coleg Cymraeg Cenedlaethol elnevezésű walesi nemzeti főiskola).

Az európai országok nemzeti terminológiai portáljainak nagyobb része egyébként lényegében úgy jött létre, hogy a különféle típusú, már meglévő terminológiai forrásokat (ideértve a hagyományos szótárakat és a digitális terminusbankokat is) összegyűjtötték és elérhetővé tették egyetlen terminológiai gyűjtőportálon keresztül (pl. a walesi *Porth Termau*; a norvég *Termportalen*; a holland *NedTerm*; a katalán *cercaterm*; a szlovák *STD*; a horvát *Hrvatski Terminološki Portal*, amely a *Struna* adatbázis, a horvát szabványügyi testület, a Miroslav Krleža lexikográfiai intézet, valamint egyes szerzők önként közreadott terminusgyűjteményeit tartalmazza).

150

Az európai országok terminológiai portáljain, adatbázisaiban, terminusbankjaiban feldolgozott és bemutatott anyag mennyisége igen változó, a kidolgozottabb (és soknyelvű) terminológiai adatbázisok akár (több) százezres mennyiségű terminust is kezelnek (így pl. az izlandi *Orðabanki* 125.000; a finn *Tieteen Termipankki* 150.000; az észti *Esterm* 198.000; a norvég *SNORRE* 200.000; a katalán *cercaterm* 230.000; a finn *TEPA* 350.000; az ír *tearma.ie* 376.000 terminust tartalmaz; a svéd *Rikstermbanken* 2010-ben mintegy 627.000 terminológiai bejegyzést számlált; a lett *AdadTerm* jelenleg 1.098.888 kifejezéssel büszkélkedik, mivel munkatársai sok 1922 és 2014 közötti terminusgyűjtemény, köztük több orosz–lett nyelvpárú kiadvány anyagát dolgozták fel és tették hozzáférhetővé 78 témakörben).

A nagy mennyiségű adatot tartalmazó nemzeti terminológiai portálok, adatbázisok kiépítése időigényes folyamat. Ami a kidolgozottabb terminológiai weboldalakon jelenleg látszik, az jellemzően 20-25 éves munka eredménye, pl. a walesi *Porth Termau* anyagának alapját a Centre for the Standardization of Welsh Terminology központ (és partnerei) által 1993-tól készített terminológiai szótárak adják; a főként jogi terminusokat tartalmazó észti *Esterm* munkálatait 1996-ban indították el az észtországi jogi fordítói központban, majd 2006-ban az adatbázis építését átvette az Eesti Keele Instituudi (Észti Nyelvi Intézet); a baszk *Euskalterm* 2001-től hozzáférhető.

Az európai terminológiai portálokat, adatbázisokat, terminusbankokat készítő személyi állomány igen változatos képet mutat: az 5 fős csoporttól (pl. a walesi *Porth Termau* esetében) a közel 100 fős csapatig (pl. az ír *tearma.ie* esetében) terjedően bár-

milyen nagyságú, szakemberekből, (teljes állású) képzett terminológusokból és informatikusokból álló szakértői testület megjelölésére van példa a honlapokon. A kisebb létszámú projektek egyikének, a dán *DanTermBank*-nek a készítői között például 7 projektrésztvevőt, 1 külső konzulenszt és egy 7 tagú tanácsadó bizottságot találunk. A munka költségeit jellemzően kormányzati, európai uniós, illetve iparági támogatás fedezi. Sajátos példa a litván *Terminu bankas* adatbázis esete, melynek létrehozásáról, fenntartásáról törvény született (*Law on Term Bank, 23 December 2003 No. IX-1950, Vilnius*), amely kimondja, hogy a nemzeti terminológiai adatbázist az állami költségvetésből kell finanszírozni.

A nemzeti terminológiai portálok, adatbázisok, terminusbankok alapvető céljaként a készítők legtöbbször a hatékonyság fokozását jelölik meg (1) a kormányzati működés különféle területein; (2) a nemzetstratégia, illetve a nemzetgazdaság terén; (3) az oktatásban; (4) a tudományos kutatásban és (5) a szolgáltatások terén.

(1) A kormányzat, az államigazgatás által használt terminológiát próbálja megszerezni például a finn *VALTER* portál, amely a finn Miniszterelnöki Hivatal terminológiai szolgálatának különböző célokra készített, különböző szerkezetű terminusjegyzékeit adja közre (pl. államigazgatás; országgyűlés; helyi önkormányzat; jog, bíróság; felsőoktatás; munkaerőpiac; adózás témakörökben); a walesi kormány fordítói szolgálatának háttéranyagai a *BydTermCymru* portálon keresztül érhetők el, közöttük a *TermCymru* terminológiai adatbázis is; a főként jogi terminusokat tartalmazó szlovén *Evroterm* szintén kormányzati fenntartású; a szövetségi jogi és közigazgatási terminusokat az ország négy hivatalos nyelvén és angolul közzétevő svájci *TERMDAT*-ot a szövetségi kancellária alá tartozó központi nyelvi szolgálat terminológiai részlege gondozza; az *Euskalterm* adatbázist pedig a baszk kormány működteti. A kormányzat, az államigazgatás által használt terminológia nyilvános közreadásával elérhető az ügyintézés gyorsítása, pontosítása, (fél)automatizálása, melynek eredményeként az állami adminisztráció összességében kevesebb személyzetet igényel, az ügyfél pedig elégedettebb lesz. Az adatbázisok segítséget nyújtanak továbbá az igényes külpolitika és a jogharmonizáció (ki)alakításában is.

(2) A nemzetstratégiai, illetve a nemzetgazdaság szempontjából fontos tárgykörök terminológiai háttéradatbázisának megteremtése szintén a nemzeti terminológiai portálok feladata és lehetősége. Szinte mindegyik áttekintett terminológiai portálon szerepelnek oktatással kapcsolatos és tágran értelmezett földrajzi terminusgyűjtemények (pl. GIS terminológia); rendszerint jelen van továbbá a gyorsan fejlődő területek terminológiájának fejlesztése, gondozása is: pl. informatikai (vö. ír *téarma.ie*, izlandi *Orðabanki*), kereskedelmi és műszaki terminusok (vö. ír *téarma.ie*). Ezen felül a portálok, terminusbankok jellemzően tartalmazzák néhány, az adott ország gazdasági, kulturális élete szempontjából fontos vagy éppen hiányzó tárgykör alapvető terminuskészletét is: pl. külpolitika, kreatív iparágak, erdőgazdálkodás (vö. walesi *Geiriadur Termau'r*); halászat, tengerészet (vö. izlandi *Orðabanki*); hajóépítés, textil- és bőripar,

élelmiszertechnológia (vö. norvég *SNORRE*); mezőgazdaság, turizmus, nyelvészet (vö. lett *AkadTerm*); kétnyelvűség, migrációs politika, marketing, sakk (vö. szlovák *SDT*); sport (vö. walesi *Y Terriadur Addysg* és *Geiriadur Termau'r*, ír *téarma.ie*); bor, fizekesség, hipermarket áruk, megújuló energia (vö. baszk *Euskalterm*).

(3) Az oktatás vonatkozásában a terminológiai portálok és adatbázisok céljai között szerepel az anyanyelven való tudásközvetítés biztosítása, a tudás továbbadása anyanyelven (vö. walesi *Geiriadur Termau'r*); az oktatási és vizsgaanyagok, értékelések egységesítése (vö. walesi *Y Terriadur Addysg*); a nyelvi esélyegyenlőség biztosítása az oktatásban (a norvég *SNORRE* például párhuzamosan fejleszti a norvég nyelv mindkét sztenderd változatának, a bokmálnak és a nynorsknek a terminológiáját). A portálok, adatbázisok, terminusbankok szükség esetén törekszenek a kétnyelvű oktatás megvalósításának elősegítésére (pl. dán–angol viszonylatban a *DanTermBank*; walesi–angol viszonylatban a *Porth Termau*); illetve a nyelvi egységesség megőrzésére, kulturális és gazdasági (pl. munkaerő-vándorlás) okokból (vö. holland *NedTerm*).

(4) A terminológiai portálok, terminusbankok egyben a szakmai és szaknyelvi tudományos kutatások forrásai is, célkitűzéseik között szerepel például a nemzeti nyelvű terminusok állományának felmérése, egységesítése (vö. izlandi *Orðabanki*), a terminusváltozások vizsgálata (vö. walesi *Y Terriadur Addysg*).

(5) A szolgáltatások terén a nemzeti terminológiai portálok, terminusbankok elsősorban a fordítási, szakírási szolgáltatások magas színvonalának biztosításához kívánnak hozzájárulni (pl. a walesi *BydTermCymru*, az ír *téarma.ie*), akár gazdasági alapon is (lásd a svéd Terminologisentrum Ltd. tanácsadó szolgálatát: <http://www.tnc.se/om-tnc/in-english/>). Több portál esetében részfeladatként jelentkezik hely(ség)névi adatbázisok készítése, közreadása is, a földrajzi tájékozódás általános elősegítésére (lásd pl. a walesi *Porth Termau*, az ír *téarma.ie*, a holland *NedTerm* portálja esetében).

A nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok megfelelő kialakítása, fenntartása erősen multidiszciplináris jellegű feladat, amely szakterületi szakember, nyelvész és informatikus együttes kompetenciáját igényli a folyamat minden lépésében. Az áttekintett portálok és adatbázisok tartalom tekintetében törekednek az eddig megjelent terminológiai szótárak, szójegyzékek (akár vállalati terminológiai jegyzékek is) anyagainak összegyűjtésére, digitalizálására, integrálására, a különböző felépítésű korábbi terminológiai gyűjtemények adatainak összeolvasztására, koherens szerkezet kialakítása mellett (pl. a walesi *Porth Termau*, az ír *téarma.ie*). Több portál, adatbázis esetében találkozunk azzal az eljárással, hogy egy-egy integrálandó tárgykör terminológiai szótárának létrehozásával, megújításával szakemberekből és terminológusokból álló almunkabizottságot bíznak meg (lásd pl. az ír *téarma.ie*, az izlandi *Orðabanki* szerkesztési eljárásait).

Az adatgyűjtés elősegítésére a nemzeti terminológiai portálokat, adatbázisokat gyakran kapcsolják össze a nemzeti szövegtárakkal (lásd pl. a walesi *Porth Termau*, az ír *téarma.ie*, a szlovák *STD* esetét); s arra is van példa, hogy fordítói memóriákból nyert kétnyelvű párhuzamos korpuszok alapján gazdagítják további adatokkal a terminusgyűjteményeket (vö. a szlovén *Evroterm* mögött húzódó *Evrokorpus*, amely angol/

német/francia/olasz/spanyol és szlovén nyelvpárú párhuzamos korpuszokat tartalmaz). Több portál él az európai uniós tematikájú adatbázisokkal való összekapcsolás lehetőségével, pl. az európai uniós terminológiát közreadó *IATE (Inter-Active Terminology for Europe)* adatbázis az ír *téarma.ie*-hez és a finn *TEPA*-hoz is hozzá van kapcsolva.

A terminológiai portálok és adatbázisok tartalmának jelentős mennyiségű új adattal való gyarapítására különösen alkalmasak a modern adatgyűjtési munkamódszerek. Szakszövegek gyűjthetők automatikusan az internetről keresőrobot segítségével (*web crawling*), ehhez azonban első lépésként szükség van néhány témaspecifikus alapterminus ismeretére, amelyek alapján a weben található megfelelő szakszövegekre rátalál a program. Az így összegyűjtött digitális szakszövegekből aztán automatikus feldolgozás során további terminusjelöltek nyerhetők, az azonban, hogy a gépi leválogatású terminusjelöltek közül mi tekinthető tényleges terminusnak, terminológus szakember ítéletét igényli. A számítógépes szövegfeldolgozás a kulcsszó funkciójú terminusok azonosításán túl bizonyos mondatszerkesztési sajátosságok szövegbeli jelenléte révén a terminusok definíciójának kidolgozásában is segítséget jelenthet a szakemberek számára (lásd pl. a dán *DanTermBank* készítésének menetét).

Szerencsés, ha a terminológus szakember közreműködésének eredményeként megjelenik az adott nyelv sajátosságainak figyelembevétele a terminusok (gépi) kinyerésekor, és ezek szempontként vannak jelen az adatbázis szerkezetének kialakításakor is (lásd pl. a szófaj, a nyelvtani nem, a ragozástípus, a rendhagyó formák, a forma és a funkció viszonyának jelölése a walesi *Y Termiadur Addysg* esetében). Több áttekintett portál, terminusbank használja továbbá az adatgyűjtés modern, de nem gépi módszereit is, így élnek például a következő lehetőségekkel: crowdsourcing űrlap kitöltése, az adatok szerkesztői ellenőrzés mellett való beépítése az adatbázisokba (pl. az ír *téarma.ie*); MediaWiki platform együttműködés (pl. a finn *Tieteen Termipankki*, a szlovák *STD*).

A nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok nem szükségszerűen csak terminusgyűjteményeket tartalmaznak, hanem például a terminushasználattal összefüggésben online kurzusok kialakításával, önképzést segítő információs anyagok közreadásával járulnak hozzá a felhasználók terminológiai tudatosságának kiépítéséhez, fejlesztéséhez (lásd pl. az ír *téarma.ie*-n: *Terminology Skills Course*; a holland *NedTerm*-en: *Webcursus*; a lett *AkadTerm*-en: *Terminology Standards in the Aspect of Harmonization for International Term Database*; a katalán *cercaterm*-en: *Comentaris terminològics*). A tartalom vonatkozásában valamennyi áttekintett terminológiai portál és adatbázis törekszik a megfelelő ISO szabványok kívánalmainak megfelelni (ISO 704 *Standardization of Terms* és ISO 860 *Harmonization of Concepts and Terms*).

A terminológiai adatbázisok esetében azok szerkezetének megtervezése, a más adatbázisokkal való átjárhatóság biztosítása; a morfematikai elemző programok, a szóvégmutató funkció, a kulcsszó alapján való keresés, a konkordanciavizsgálatok lehetőségének beépítése erős nyelvtechnológiai háttérrel feltételez (vö. a walesi *Porth Termau*, a holland *NedTerm*, a dán *DanTermBank*). Egy-egy alkalommal terminológia kinyerésére és kezelésére alkalmas online eszközöket, alkalmazásokat (pl. a holland

NedTerm); okostelefonra tölthető applikációkat (pl. a walesi *Porth Termau*); TBX (TermBase eXchange) fordítói memóriákba tölthető anyagokat (pl. az ír *tearma.ie*) is hozzáférhetővé tesznek a portálok a célközönség (tisztviselők, szakemberek, kutatók, tanulók, fordítók, tolmácsok, szakírók, lektorok, újságírók, szerkesztők és a nagyközönség) számára.

A korszerű nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok esetében a keresőfelület, illetve az adatbemutató felület felhasználói célcsoport számára megfelelő beállítási lehetőségeinek kialakítása szintén a lehetőségek között szerepel; a terminológiai információk bemutatásának strukturáltsága, részletessége tekintettel van az előismeretek mélységére, illetve a felhasználói igényekre, célokra; mindez segíti az információfeldolgozást, az értelmezést, és pozitívan befolyásolja a felhasználói elégedettséget (lásd a dán *DanTermBank*). Több alkalommal találkozunk statikus, klasszikusnak tekinthető adatbázis keresőfelülettel (pl. az ír *tearma.ie*), de van példa a Trados MultiTerm (pl. az észt *Esterm*), illetve a Wikipedia keresőfelületét idéző kialakításra is (pl. a finn *Tieteen Termipankki*, a szlovák *STD*).

4. Magyar terminológiai portálok és adatbázisok kialakítása

154

A nemzeti nyelvű terminológia fejlesztésére irányuló politikai akarat Magyarországon is megfogalmazódott: a kormány által 2014-ben létrehozott Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI) programjának része „a nyelvszerkezeti és a nyelvhasználati kutatások terén a különböző szaknyelvek (terminológiák) tudatos fejlesztésének koordinálása, a határon túli és az anyaországi magyar nyelvű terminológia összehasonlító kutatása, összehasonlító terminológiai szótárak összeállítása” (55/2014. (III. 4.) Korm. rendelet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozásáról. 2. Az Intézet feladatai 4§ 3.); a kormányzati támogatottság elvi szinten tehát jelen van.³

A fent vázolt európai típusú intézményi háttér lényegében szintén adva van Magyarországon. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének feladatai között – stratégiai tervében is – szerepel, egyebek mellett, a magyar nyelvi korpuszok és adatbázisok létrehozása, és az intézetben több évtizede folynak nyelvtechnológiai és korpusznyelvészeti kutatások (lásd pl. Simon–Váradi 2018). Bár kifejezetten terminológiai osztálya vagy kutatócsoportja nincsen az intézetnek,⁴ több olyan európai projektben vesznek részt, amelyeknek van terminológiai vonatkozása, mint pl. a Horizon 2020 keretében megvalósuló META (Multilingual Europe Technology Alliance), amely a gépi fordítás tökéletesítését tűzte ki célul a nyelvtechnológia segítségével (<http://www.nytud.hu/>, MetaNet). A 2005-ben a Magyar UNESCO Bizottság támogatásával létrejött Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT) nemzeti/nyelvi szintű terminológiai tanács, amelynek tagjai az ország különböző intézményeiben, szervezeteiben folyó terminológiával kapcsolatos kutatási és gyakorlati munkálatokat vezető, koordináló terminológus szakemberek. A MaTT kapcsolatot tart fenn a kormányzat, a gazdaság

és a közigazgatás intézményeivel és több nemzetközi szakmai szervezettel is (<http://www.matt.hu/>). A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 2011-ben indult el a Terminológia mesterképzési szak; a terminológusok képzése a tanszék mellett működő Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK), valamint több állami és magánszervezet szakmai támogatásával folyik (<http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologia>). A Termini Egyesület a határtalanítási munkálatokban vesz részt, melynek keretében számos, a határon túli magyar régiókban használatos magyar nyelvű terminológiával kapcsolatos kutatási eredmény látott már napvilágot, és több terminológiai szótár is elkészült (Benő et al. 2004, Fazakas–Tódor 2015; a magyar intézményi háttérrel lásd még Fóris 2017).

Részletesen vagy kevésbé részletesen kidolgozott, korszerű elvek mentén készült újabb terminológiai adatbázisok, terminusgyűjtemények egyes tárgykörök kapcsán a magyar nyelv vonatkozásában is léteznek, akár digitális (Fóris–B. Papp–Sermann szerk. 2015), akár hagyományos szótárak formájában (Berkáné–M. Szabó–Mező szerk. 2015; Bölskei–Farkas–Slíz szerk. 2017). A korábbi időszakból is vannak bőven olyan forrásaink, amelyek kulturális örökségünk őrzésének szándékával a szakszókinccs egyes rétegeivel ismertetik meg az olvasót (lásd például a *Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok* című sorozat egyes füzeteit: pl. Túri 1980; Bana 1981; Balázs 1982). Több kollégától is hallottuk már, hogy az MTA egyes osztályai, illetve egyetemi tanszékek korábban nagy energiákat fektettek bizonyos szak- és tudományterületek terminológiai szótárainak, szakszógyűjteményeinek létrehozásába. Ezeknek egy része elektronikus formában készült, esetleg online formában is hozzáférhető; adataik, elérhetőségük összegyűjtése nagyon hasznos volna. Ezenkívül több intézmény, cég is megkezdte saját fordítói terminológiai adatbázisa építését, ilyen pl. az OFFI Zrt. által gondozott jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis (*IUSTerm*) és a LEG Zrt. autópári fordítói terminológiai adatbázisa – ezek azonban nyilvánosan nem hozzáférhetők.

Továbbá több olyan európai, illetve európai uniós adatbázis létezik, amely magyar nyelvű anyagot is tartalmaz: pl. az Igazságügyi Minisztérium gondozásában lévő *Termin*, az Európai Intézményközi Terminológiai Adatbázis (*IATE*), az *EUROTERMBANK*, a *SAPTerm*. Magyar nyelvű terminológiai anyagot találunk az *EuroTermBank* elnevezésű adatbázisban is, amely az Európai Unió eContent programja keretében készült el. A program eredendően az európai vonatkozású digitális tartalmak online közzétételét és az információs társadalomban, illetve az EU-n belül a valódi nyelvi változatosság megőrzését szorgalmazta. Kialakításával elsősorban az „új” EU-tagországok (Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország) terminológiai vonatkozású digitális anyagainak összegyűjtése volt a cél, az Európai Unióba történő beilleszkedés elősegítésére. A projektet a Tilde elnevezésű nyelvtechnológiai cég koordinálta. Az *EuroTermBank* magyar anyaga lényegében a fordítást segítő magyar nyelvpárú két- vagy többnyelvű szakszótárak anyagának digitalizálásával jött létre.

Újabb projektek is indultak európai szinten az erőforrások koordinálására. Pl. az Európai Bizottság 2015-ben indította el „Európai Nyelvi Erőforrás Koordináció”

(„European Language Resource Coordination”, ELRC) néven kezdeményezését, amelynek a célja, hogy hozzájáruljon az Európai Unió nyelvi akadályainak lebontásához, ezzel közvetve segítse az egységes európai gazdasági térség működését, elsősorban a közigazgatás területén. Középpontjában egy fordító automata, az eTranslate kifejlesztése állt, ennek része egy nyelvi és fordítói adatbázis létrehozása, továbbá a már létező nyelvi adatok összegyűjtése a közszolgálat, a közigazgatás és a kormányzati intézmények számára. A programban 30 európai ország vesz részt úgynevezett „Nemzeti kapcsolati pontok”-on keresztül; a honlapon szereplő információk szerint Magyarországot közigazgatási kapcsolattartóként az Igazságügyi Minisztérium Európai Uniói és Igazságügyi Együttműködésért Felelős Államtitkársága (Szenthe János) és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI, Bódi Zoltán), technológiai kapcsolattartóként pedig az MTA Nyelvtudományi Intézete (Várad Tamás) képviseli (CEF).⁵

A már meglévő, különféle típusú terminológiai forrásoknak, a korábbi és újabb terminusgyűjteményeknek, szakszótáraknak az anyagai értelemszerűen beépíthetők lennének egy magyar nemzeti terminológiai adatbázisba, de minimálisan online fellelhetőségük összegyűjthető és megjeleníthető volna egy magyar nemzeti terminológiai portálon. Jelenleg ugyanis nincs komoly nyilvántartás arról, hogy mely terminológiai szótárak, adatbázisok érhetőek el online formában, nyilvánosan és hol találjuk meg őket. Célszerű lenne ezért egy olyan online felületet létrehozni (pl. az MTA, a Nyelvtudományi Intézet vagy a MANYSI honlapján), ahol összegyűjtenénk ezeknek a már létező online terminológia szótáraknak, szójegyzékeknek, adatbázisoknak a pontos adatait, s megadnánk a linket, amelyen keresztül az egyes anyagok hozzáférhetőek. Szükséges lenne továbbá, hogy a felületen jó kereső működjön, s így kulcsszavak alapján is lehetséges legyen a keresés.

156

5. Következtetések

Összességében megállapítható tehát, hogy a szakmai, intézményi és személyi feltételek egy, a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületre kiterjedő nemzeti terminológiai portál, illetve terminológiai adatbázis kialakításához mára Magyarországon is megteremtődtek. A munkát – biztos kormányzati támogatottság és anyagi fedezet mellett – nyilván célszerű lenne minél előbb elkezdeni, hiszen a legtöbb európai, közöttük több szomszédos országhoz képest már így is jelentős e téren a lemaradásunk. Az egyes érdekelt intézmények a részfeladatokon akár megosztozhatnak egymással – ebben az esetben viszont érdemes volna a megfelelő koordinációra egy terminológiastratégiai tanácsadó testületet létrehozni. Egy lehetséges magyar nemzeti terminológiai portál megtervezésekor feltétlenül szükség van a nemzetstratégiailag, illetve a nemzetgazdaság szempontjából fontos tárgykörök kijelölésére; a piaci igények felmérésére; a kivitelezés sikerességének biztosításához pedig alapvető fontosságú a szakmai és a szaknyelvi tudományos kutatások feltételeinek megteremtése; valamint a terminológiai ismeretek mesterképzésben való folyamatos oktatása.

A tartalom vonatkozásában a magyar nemzeti terminológiai portál és/vagy terminológiai adatbázis kialakításakor bevonhatók lennének a már eddig kiadott terminológiai szótárak, nyilvánossá tett terminológiai adatbázisok anyagai (lásd fent); de szükség lenne egyes tárgykörök esetében terminológiai szótárak létrehozására, megújítására, valamint a terminológiai adatok különféle módszerekkel történő gyarapítása is (pl. crowdsourcing, wiki alapelvek szerinti, open access megközelítés, Creative Commons licencek alkalmazása).

A magyar nyelvű terminológia megfelelő, igényes használatát segíthetné ezen kívül egy, a terminológiai tudatosságot növelő online kurzus közreadása; illetve további, a magyar nyelvre optimalizált terminuskivonatoló és nyelvi elemző programok kidolgozása is. A felhasználói célcsoport számára megfelelő adattartalom, struktúra, beállítási lehetőségek kialakítása pedig akár kétféle változat létrehozását is lehetővé tenné: egy kevesebb információt tartalmazó, ingyenes változat mellett működhetne egy több releváns információt tartalmazó, bevételt eredményező kereskedelmi változat is.

A nemzeti terminológiai portálok és terminológiai adatbázisok kialakítása, fenntartása és működtetése mögött mindig ott kell, hogy álljon a felismerés, hogy a terminológiai adatbázisok egyben tudástárak is, a tudásmenedzsment hatékony, gyors és megbízható eszközei a modern világban.

6. Záró gondolatok, ajánlások

157

Ez a kötet összefoglaló tanulmányokat tartalmaz a magyar terminológiastratégia kialakításához, amelyekből az egyes szakterületek is kiindulhatnak a későbbiekben. Álláspontunk szerint a következő időszakban az alábbi feladatokat volna érdemes elvégezni:

- A terminológiastratégiai tervdokumentum előkészítése érdekében vitaindító, középtávú (4-10 év) stratégiai tervdokumentum, úgynevezett „Zöld könyv” kiadása. A 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati stratégiai irányításról 38.§-ának értelmében a Zöld könyv *felhívja a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezi, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak.*
- Egy úgynevezett *terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet* elkészítése.
- *Terminológiastratégiai tanácsadó testület* létrehozása.
- A terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése és közzététele nyomán érkezett visszajelzések alapján a részletes dokumentumok: *terminológiastratégiai tervdokumentum és program* elkészítése.
- *Magyar Nemzeti Terminológiai Portál* elindítása.
- *Magyar Nemzeti Terminológiai Adatbázis* megtervezése, költségigényének, személyi és eszközfeltételeinek kidolgozása.

Jegyzetek

¹ Kiss Jenő (2009: 68) metaforikus átvitellet árulként értelmezve a nyelveket a globális nyelvi piacon, a magyar nyelvet a versenyképes nyelvek közé sorolja. Eszerint egy nyelv akkor versenyképes, ha „magas teljesítőképességű”, ami azt jelenti, hogy „alkalmas a teljeskörű kommunikációs szerepkörre, ha tehát képes a társadalom mindenkori nyelvi kifejezési szükségleteit minden szinten, azaz a családi-mindennapi, a közéleti-szakmai és a publicisztikai-szépirodalmi színtereken maradéktalanul kielégíteni” (Kiss 2009: 69). A magyar nyelv a fejlesztésére tett tudatos tevékenységek eredményeként ma már a tudományos és szakmai életben is használható, de az erre való alkalmasságát, „versenyképességét” fenn kell tartani, meg kell őrizni.

² A terminológiai szabványosítás kérdéseivel egy másik kötetben foglalkozunk részletesen: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019. *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE–L'Harmattan, Budapest.

³ A MANYSI feladatkörét 2019-től a Magyarágkutató Intézet veszi át.

⁴ Egy terminológiai osztály vagy kutatócsoport létrehozásán érdemes volna elgondolkodni.

⁵ „Az ELRC központja elhatározta, hogy a tavaly novemberben bevezetett eTranslate rendszert megismerteti a nemzeti közigazgatásokkal. Kettős célból: az egyik, hogy tudjanak róla a tagállamok közigazgatási szervei, és használják saját céljaikra a nemzetközi közigazgatási munkafolyamataikban (pl. idegen nyelvű dokumentumok, feljegyzések gyors fordítása, nemzetközi pályázati kiírások, közbeszerzési dokumentumok gyors, áttekinthető fordítása stb.); a másik cél, hozzájárulás kérése a fordítómémória bővítéséhez. Azt kell megismertetni és elfogadtatni a közigazgatási szereplőkkel, hogy az eTranslate igen gazdaságos (hisz teljesen ingyenes), igen gyors (szinte azonnali a válaszadási ideje a rendszernek), emberi beavatkozás nélküli gépi fordító rendszer, amely jobb minőséget produkál a nyilvános fordító automatáknál (pl. Google Translate), mert kifejezetten uniós adminisztrációs célra van kifejlesztve. Ám ahhoz, hogy a fordítások minősége jó és egyre jobb legyen, egyre többet kell használni, és el kell látni a gépi fordító rendszer fordítómémóriáját nyersanyaggal, nemzeti közigazgatási szövegekkel. Mindezek miatt az ELRC európai roadshow-szerű workshopokat szervez minden tagállamban.” (Bódi Zoltán közlése, 2018. szeptember 3.)

158

Szakirodalom

Ács Judit – Pajkossy Katalin – Kornai András 2017. Digital vitality of Uralic languages. *Acta Linguistica Hungarica / Acta Linguistica Academica* 64/3: 327–345.

Andrássy György 2017. A magyar nyelv és a magyar nyelvű közösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 64–90.

Balázs Géza 1982. *A kazári népi erdőgazdálkodás munkamenete és szakszókincse*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 17.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.

Balogh Albert – Földesi Tamás 2008. A minőségügy magyar terminusainak értelmezése. *Magyar Terminológia* 1/2: 243–260.

Benkő Loránd 1999. *Nemzet és anyanyelve*. Osiris, Budapest.

Bölcskei Andrea 2010. A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. *Magyar Terminológia* 3/1: 21–40.

- Bölskei Andrea 2011. A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerzés, a terminológiai munka és az oktatás szolgálatában. *Magyar Nyelvőr* 135/3: 274–285.
- Bana Enikő 1981. *A kispaládi pokróckészítés szakszókincse*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 8.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Cabré, Maria Teresa 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice I.) John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.
- Cabré, Maria Teresa 2001. Importancia de la terminología para la comunicación en las lenguas europeas. *Lingua e stile* XXXVI/2: 383–394.
- Demeczky Jenő 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1/2: 189–204.
- Fóris Ágota – Bölskei Andrea (szerk.) 2019. *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE–L'Harmattan, Budapest.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs. <http://mek.oszk.hu/09200/09278/>
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2013. Terminológiai szótárak és adatbázisok tipológiai kérdései. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 433–437. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoatak Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) 2011. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász.
- Kiss Jenő 2009. A tudományos nyelvek, az anyanyelv és az értelmiségi elit. *Magyar Tudomány* 2009/1: 67–74.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris, Budapest.
- Kornai András 2018. *Nyelvi életképesség a digitális világban*. Elhangzott: az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság ülésén, 2019. február 19. http://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/Nyelvi_életkessege_ea_Kornai_Andras_20180219.pdf
- Lanstyák István 2010. A nyelvi problémák típusai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XII/1: 23–48.

- Lesznyák Ágnes 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: A IATE. *Magyar Terminológia* 3/2: 161–181.
- Neustupný, Jiří V. – Nekvapil, Jiří 2003. Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning* 4/3–4: 181–366.
- Nilsson, Henrik 2017. *Trendencies in terminology*. Elhangzott: a SLOVKO 2017 – 9th International Conference: NLP, Corpus Linguistics, Terminology, e-Terminology konferencián 2017. október 26-án, Pozsonyban. <https://korpus.sk/-slovak/2017/Nilsson-Henrik-TNC-SLOVKO2017.pdf>
- Novák Barnabás – Tamás Dóra Mária 2013. A svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat. *Magyar Terminológia* 6/2: 207–232.
- Schmitz, Klaus-Dirk 2011. Managing terms in terminology management. *Magyar Terminológia* 4/2: 238–245.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2013. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 450–454. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>.
- Simon Eszter – Váradi Tamás 2018. Magyar nyelvtechnológiai infrastruktúra a társadalomtudományok szolgálatában. *Magyar Tudomány* 179/7: 1017–1026. DOI: 10.1556/2065.179.2018.7.9
- 160 Szabómihály Gizella 2005. Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzselés. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* VII/4: 67–75.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> (Hozzáférés: 2018. február 18.)
- Tamás Dóra Mária 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2/2: 213–236.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Az anyaország és a külső régiók, a határtalanítás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 150–163.
- Tóth Pál Péter 2017. Népesedési viszonyok. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 109–136.
- Túri Teodóra 1980. *A kisbéri szíjgyártás szakszókincse*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 3.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Váradi Tamás – Héja Enikő 2011. Multilingual term extraction from parallel corpora – A methodology for the automatic extraction of verbal structures and their translation equivalents. *Magyar Terminológia* 4/2: 226–237.

Források

- 55/2014. (III. 4.) Kormányrendelet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozásáról.
A Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT) honlapja = <http://www.matt.hu> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének* honlapja = <http://www.nytud.hu> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- A Terminológia mesterszak* leírása a KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszékének honlapján = <http://www.kre.hu/nyelvezet/index.php/terminologia> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- AkadTerm – Akadēmiskā terminu datubāze* = <http://termini.lza.lv/term.php> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Balogh Albert – Földesi Tamás 2003. *A minőségügy nemzetközi értelmező szótára*. EOQ MNB, Budapest.
- Benő Artila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna – Ördög-Gyárfás Eszter – Sárosi Mardírosz Krisztina (szerk.) 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Berkáné Danesch Marianne (szerk.) – M. Szabó Miklós – Mező András (katonai szakmai szerk.) 2015. *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- Bölcskei Andrea – Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.) 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia – Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. 161
- BydTermCymru* = <http://cymraeg.gov.wales/btc/?lang=en> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- CEF* = <http://www.lr-coordination.eu/hu> (Hozzáférés: 2018. június 5.)
- cercaterm* = <http://www.termcat.cat/ca/Cercaterm/Fitxes/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- DanTermBank* = https://sf.cbs.dk/dtb_uk/ (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Electropedia: International Electrotechnical Vocabulary – IEV Online* = <http://www.electropedia.org> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Esterm – Eesti Keele Instituudi mitmekeelne terminibaas* = <http://termin.eki.ee/esterm/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Euskalterm – Terminologia Banku Publikoa* = <http://www.euskadi.eus/euskalterm/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Evroterm – Multilingual terminology database* = <http://www.evroterm.gov.si/indexn.php?jezik=angl> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- EuroTermBank* = <http://www.eurotermbank.com> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Fazakas Emese – Tódor Emese Mária 2015. *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*. Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Sermann Eszter (szerk.) 2015. *DictionELI. Lézerterminológiai szótár*. SZTE, Szeged. = <http://dictioneli.stepp.hu> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- FranceTerme* = <http://www.culture.fr/franceterme> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Geiriadur Termau'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol / Coleg Cymraeg Cenedlaethol Terminology Dictionary* = <http://www.colegcymraeg.ac.uk/cy/adnoddau/termau/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Hrvatski Terminološki Portal / Croatian Terminology Portal = <http://nazivlje.hr/english/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

IATE (Inter-Active Terminology for Europe) = <http://iate.europa.eu/SearchByQueryLoad.do?method=load> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

IEC Glossary: Compilation of electrotechnical terminology = <http://std.iec.ch/glossary> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

MaTT – Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa = www.matt.hu (Hozzáférés: 2018. május 15.)

MetaNet – Multilingual Europe Technology Alliance = <http://www.meta-net.eu/whitepapers/volumes/hungarian-executive-summary-hu> (Hozzáférés: 2018. február 2.)

MSZT – Magyar Szabványügyi Testület = www.mszt.hu (Hozzáférés: 2018. május 15.)

NedTerm = <http://taalunieversum.org/sectie/nedterm> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Orðabanki – Íslenskrar málstöðvar = <http://www.ordabanki.hi.is/wordbank/search?changeToWebLanguage=EN> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Porth Termau Cenedlaethol Cymru / Welsh National Terminology Portal = <http://termau.cymru/?lang=en> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Rikstermbanken – Sweden’s national term bank = <http://www.rikstermbanken.se/mainMenu.html?locale=en> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

SAPTerm = <http://www.sapterm.com/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Slovenská terminologická databáza (STD) = https://terminologickyportal.sk/wiki/Hlavn%C3%A1_str%C3%A1nka (Hozzáférés: 2018. május 15.)

SNORRE Terminology database = <http://www.standard.no/en/toppvalg/SNORRE-TERMBASE/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje = <http://struna.ihjj.hr/en/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

tearma.ie = <http://www.tearma.ie/Home.aspx> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

TEPA Term Bank – Collection of special language dictionaries. Finnish Terminology Centre TSK = <http://www.tsk.fi/tepa/en/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

TERMDAT = <https://www.termdat.bk.admin.ch/Search/Search/language=en> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

TERMIK – Terminológiai Kutatócsoport = <http://www.kre.hu/nyelvezet/index.php/terminologia> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Termin = <https://eu-terminologia.im.gov.hu/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Termini magyar–magyar szótár és adatbázis (korábbi nevén: *bt-online adatbázis*) = <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=jelleg> (Hozzáférés: 2018. június 5.)

Terminologický portál = <https://terminologickyportal.sk/index.html> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Terminu bankas = <http://www.vlkk.lt/en/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Termportalen = <http://www.terminologi.no/forside.xhtml#> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Tieteen Termipankki – Vetenskapstermbanken i Finland / Bank of Finnish Terminology in Arts and Sciences = <http://tieteen termipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu/en> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

VALTER Government Termbank = <https://mot.kielikone.fi/mot/valter/netmot.exe?UI=en80> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

Y Termiadur Addysg = <http://www.termiaduraddysg.org/?lang=en> (Hozzáférés: 2018. május 15.)

FÜGGELÉK

A *Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért* a European Association for Terminology (EAFTE) első (2002. június 12–15. között Brüsszelben tartott) Terminológiai Kongresszusának egyik legfontosabb eredménye volt. Ebben a dokumentumban számos alapelvet és lehetséges intézkedést soroltak fel a többnyelvűségen alapuló szaknyelvi kommunikáció támogatására. (Forrás: http://eafte-aet.net/fileadmin/files/declaration/Declaration_HU.pdf; a fordítás és a lektorálás a KRE TERMIK keretében készült, fordította Gaál Péter, lektorálta B. Papp Eszter.)

Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért

A nemzeti és nemzetközi terminológiai szervezetek, hálózatok és dokumentációs központok képviselői,

figyelembe véve, hogy valamennyi emberi tevékenységnek van terminológiai vonatkozása,

tudatában annak, hogy a terminológia alapvető eszköze az információ továbbításának a szakmai kommunikációban, valamint, hogy központi szerepet játszik a kulturális és nyelvi sokféleség megerősítésében és támogatásában is,

elismerve annak szükségességét, hogy a szakemberekkel és a döntéshozókkal tudatni kell, hogy a terminológia kiemelkedő értékeket képvisel a kommunikáció és a tudástranszfer eszközeként,

hangsúlyozva, hogy a terminológus szakembereknek munkamódszereik során érvényre kell juttatniuk a felhasználók szempontjait és szükségleteit,

felismerve annak szükségességét, hogy valamennyi érdekelt és érintett fél között globális együttműködés szükséges, különösen pedig azt, hogy a terminológiai erőforrásokat koordinált módon kell megosztani,

annak érdekében, hogy megerősödjének a terminológia fejlesztését és terjesztését célzó infrastruktúrák,

felhívják az államokat és a kormányokat, illetve a nyelvpolitikában érintett kormányközi testületeket, nemzetközi szervezeteket és szerveket, hogy

- *támogassák* a nagyobb gazdasági egységeken, például Európán és a jövőbeli FTAA-n¹ belül terminológiai infrastruktúrák létrehozását, illetve támogassanak már meglévő egyéb terminológiai infrastruktúrákat;
- *ösztönözzék* a terminológiai politika kialakítását szakképzési, tájékoztatási és egyéb programok keretében;

¹ Amerikai Szabadkereskedelmi Térség (Free Trade Area of the Americas)

- *támogassák* olyan együttműködési módszerek bevezetését, melyek figyelembe veszik az eddigi eredmények, illetve a meglévő kezdeményezések és projektek tanulságait;
- *ösztönözzék* az ipar és az állami hatóságok terminológiai munkában való részvétellel kapcsolatos ismereteinek bővítésére irányuló kezdeményezéseket;
- *mozdítsák elő* a terminológiai munkára irányuló, egyedi finanszírozási programok létrehozását, mindenekelőtt pedig a terminológiák fejlesztését és naprakésszé tételét;
- *ösztönözzék* a nemzeti szabványügyi testületeket arra, hogy vállaljanak aktív szerepet a szabályozási testületekben (pl. a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet [ISO] „Terminológia és más nyelvi források” elnevezésű, 37-es számú műszaki bizottságában), a terminológiai kérdések globális szinten történő harmonizálásával foglalkozó testületeket, illetve az internetet szabályozó testületeket pedig annak érdekében, hogy a világhálón valamennyi kulturális és nyelvi sajátosság megjelenjen;
- *ösztönözzék* a megfelelő terminológia használatára vonatkozó kezdeményezéseket, különösen az oktatás és a szakosodás valamennyi formális és informális szintjén;
- *tegyék kötelezővé* a terminológia mint tudományterület, továbbá a szaknyelvek oktatását valamennyi fordítóképzésben, és ösztönözzék a terminológia oktatásának bevezetését valamennyi szakterületen, különösen a tudományos és a műszaki területeken;
- *ösztönözzék* az egy nyelvet beszélő, ám eltérő nyelvi normákkal rendelkező országok közötti párbeszédet új szavak alkotásának, illetve a terminológia szabványosításának harmonizálása érdekében, a különféle nyelvváltozatokat figyelembe véve, a helyi szinten érvényesülő sajátosságokat úgy alkalmazva, hogy közben nem feledkeznek meg a kölcsönös megértés szükségességéről;
- *ösztönözzék* a többnyelvűséget az oktatásban, illetve a közigazgatásban és a közérdekű kommunikációban egyaránt;
- *támogassák* a terminológiák térítésmentes terjesztését és hozzáférhetőségét, különösen a kormányok és a nemzetközi intézmények hivatalos dokumentumaiban szereplő terminológiák esetében;
- *tanulmányozzák* a terminológia jelenlegi használatát és szerepét a kormányok és az intézmények különféle stratégiai és politikai intézkedéseiben;
- mivel egyre több fejlődő ország törekszik nyelvpolitikai intézkedések végrehajtására, biztosítsák ezen országok szakértőinek terminológiai elvekkel és módszerekkel kapcsolatos képzését, tekintettel a fenntartható fejlődésre, és a lehető legnagyobb mértékben támogassák az említett országok szakértőit annak érdekében, hogy aktív szerepet vállalhassanak a nemzetközi terminológiai tevékenységekben.

A dokumentum eredeti nyelve: angol

Terminológiai politikai irányelvek

**A terminológiai politika kialakítása
és megvalósítása különböző nyelvközösségekben**

Az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO)

Párizs, 2005

Terminológiai politikai irányelvek

A terminológiai politika kialakítása és megvalósítása
különböző nyelvközösségekben

Készítette: Infoterm

2005

Az Egyesült Nemzetek Oktatási,
Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO)

A jelen kiadványban alkalmazott megnevezések és az anyagok bemutatása nem tükrözi az UNESCO véleményét valamely ország, tartomány, város vagy terület jogi státuszára, illetve hatóságára, valamint határaitra vagy körülhatárolására vonatkozóan.

A terminológiapolitika elkészítésének nemzetközi szabványa 2010-ben készült el: ISO 29383:2010 „Terminology policies – Development and implementation” (jelenleg átdolgozás alatt áll).

A *Nyelvpolitikai irányelvek* („Guidelines on Language Policies”) nemzetközi szabvány az ISO/TC 37-es műszaki bizottsága kidolgozása alatt áll.

Javasolt bejegyzési forma könyvtári katalógusokban:

Eredeti, angol nyelvű dokumentum / Original document in English:

Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities / prepared by Infoterm. – UNESCO, Paris, 2005. – ix, 39 p.; 30 cm. (CI-2005/WS/4)

A dokumentum magyar nyelvű változata / Hungarian version of the document:

Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben / készítette: Infoterm. A magyar fordítást készítette a TERMIK keretében: Somogyi Zoltán, lektorálta: B. Papp Eszter. / Megjelent: in Fóris Ágota – Bölskei Andrea (szerk.): Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen. L'Harmattan–OFFI Zrt., Budapest, 2019, 167–218. ISBN 978-963-414-516-5.

I Cím

II UNESCO

Összefoglaló

Ezek az irányelvek különböző pozícióban és szinten lévő döntéshozóknak szólnak, akik – eltérő célokkal – olyan terminológiapolitikát akarnak kialakítani, megtervezni és megvalósítani, amely egy meghatározott felhasználói közösségen belül és azok számára készült terminológia tudatos, rendszerezett és ellenőrzött módon történő létrehozásának, karbantartásának és használatának céljával készül.

A terminológiatervezés a világ számos országában, különböző helyeken került előtérbe: nemzeti, regionális, nyelvközösségi, helyi közösségi, intézményi vagy szervezeti szinten. Számos terminológiatervezési tevékenység megtalálható a különböző szakterületeken is, így például a kémiában, a biológiában, az orvostudományban és hasonló területeken. Ezenkívül gyakorlatilag valamennyi szabványosítási és harmonizációs tevékenység magába foglal terminológiai komponenset, legyen szó akár az iparról, akár másról. Mindemellert a jogalkotás mindig is bővelkedett a terminológiai definíciókban, megfelelő a régi mondásnak, miszerint „nem lehet szabályozni azt, amit nem lehet megérteni”, azaz „ami nincs definiálva”.

A terminológiapolitikának vagy -stratégiának, különösen, ha nemzeti szinten fogalmazódik meg és ott is hajtják végre, meglehetősen összetett

- demográfiai tényezőket;
- kulturális, etno- és geolingvisztikai; valamint
- szociálpszichológiai tényezőket kell figyelembe vennie;

amelyek mind befolyásolhatják a megtett intézkedések sikerességét. Ezek a tényezők idővel változhatnak, ezt pedig szintén figyelembe kell venni minden etnikai és nyelvközösség kapcsán, amely a terminológiatervezést bármely célból végre szeretné hajtani.

A terminológiatervezéssel kapcsolatos tevékenységek előtérbe kerültek az elmúlt évtizedekben:

- nemzeti, regionális vagy helyi szinten;
- kormányközi szervezeteknél;
- nemzetközi nem kormányzati szervezeteknél (NGO), valamint
- nagyobb intézményeknél és szervezeteknél (beleértve a multinacionális vállalatokat is).

Ezen tevékenységek megmutatkoznak:

- a nyelvközösségekben, pl. a szaknyelvek fejlesztésében;
- az egyes doméneken (vagyis tárgykörökön vagy más szakterületeken) belül, pl. a kutatás és fejlesztés elősegítésében; valamint mostanában
- az e-üzlet, a mobiltelefonok, az e-learning, az e-egészségügy, az e-tudomány, az e-kormányzat és a legtöbb, úgynevezett „e” (elektronikus) tevékenység új alkalmazásaiban.

Stratégiai szinten elismerték a rendszeres terminológiatervezésben – és különösen a terminológiapolitikában – rejlő pozitív lehetőségeket, amelyek képesek támogatni az információs, tudás- vagy innovációs politikákat, illetve az oktatási stratégiákat stb.

A fokozottabb tudatosság által az egyes országok és nyelvközösségek egyre inkább érzik annak szükségét, hogy versenyképességük növelése érdekében rendszerezett terminológipolitikát alakítsanak ki (amely magába foglalja a terminológiatervezési stratégiákat is). Ez a trend egybeesik azzal az igénnyel, hogy a felgyorsult globalizációt felgyorsult lokalizációval kell kiegészíteni, vagyis a fordítással és adaptálással, így biztosítva a helyi kulturális és nyelvi normáknak való megfelelést.

Előszó

Számos kezdeményezés született, amelyek célja, hogy felhívja a figyelmet a terminológia fontosságára a fejlődés terén. Regionális szinten kitűnő példa a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája* (1992), amely tartalmaz terminológiai szempontokat, hangsúlyozva a multikulturalizmus és a többnyelvűség értékét. A karta elismeri, hogy a kisebbségi nyelvek védelme és támogatása igenis összeegyeztethető a hivatalos nyelvek státuszának fenntartásával.

2000 körül az UNESCO fokozta tevékenységét az azzal kapcsolatos tudatosság növelésében, hogy a nyelv milyen fontos szerepet játszik a digitális szakadék áthidalásában és a tudásalapú társadalom létrehozásában. A digitális szakadék szinte kivétel nélkül együtt jár az információhoz és a tudáshoz való hozzáférés egyenlőtlenségével, ami szintén összefügg a nyelvi hozzáférés egyenlőtlenségével. A nem megfelelő terminológia kulcsfontosságú tényező a nyelvi hozzáférés egyenlőtlenségében, és a „funkcionális analfabetizmusban” mutatja meg hatását az információkhoz való hozzáférés és a számítógép-használat kontextusában. Az UNESCO interszekcionális és multidiszciplináris programja, az **Initiative B@bel** elismerte a többnyelvűség és a multikulturalitás fontosságát az internet korában, amelyet az *Egyetemes Nyilatkozat a Kulturális Sokszínűségről* (2001) is hangsúlyoz.

172

Az UNESCO szintén támogatja, hogy lehetővé váljon az elektronikus tartalmakhoz (e-tartalmakhoz) való széleskörű hozzáférés minden nyelven, fejleszteni lehessen a felhasználók nyelvi készségeit, illetve különböző eszközöket lehessen létrehozni és fejleszteni, amelyek biztosítják az internethez való többnyelvű hozzáférést. Ezt a szándékot erősítette meg az **Ajánlás a többnyelvűség előmozdításáról és a cyberspace-hez való egyetemes hozzáférésről (Recommendation on the promotion and use of multilingualism and universal access to Cyberspace)** (amelyet az UNESCO Általános Konferenciája 2003 októberében, Párizsban fogadott el). Ezen iránymutató *Ajánlás* elfogadásához vezető eszmecserék során a felek hangsúlyozták, hogy a nyelv az emberek közötti kommunikáció fő eszköze és az is marad. Az *Ajánlás* terminológiai szempontokat is lefed a többnyelvű tartalmak, a doménspecifikus kommunikáció, az információ- és tudásmenedzsment fejlesztésével és támogatásával kapcsolatban.

Az Információs Társadalom Csúcstalálkozója (World Summit on the Information Society) által elindított folyamatban az UNESCO kitartóan hangsúlyozta a nyelv, és különösen a többnyelvűség szempontjait, kulcsfontosságú szerepét a kulturális sokszínűségben, valamint az információhoz és a tudáshoz való egyetemes hozzáférésben. Ebben a kontextusban az oktatás, a tudományok és a kultúra területén végzett terminológiafejlesztés alapvető fontosságú a tudásalapú társadalom kialakításában.

A jelenleg létező nyelvek számára vonatkozó becslések eltérnek egymástól, de átlagosan 6000 és 7000 közé tehető (ebbe nem számolták bele az ennél jóval nagyobb számú dialektust és helyi változatot). Egyre több empirikus bizonyíték van arra nézve,

hogy jelentős összefüggés van az egyének kulturális, tudományos és kereskedelmi területeken megjelenő teljeskörű anyanyelvhasználati lehetőségei, valamint nyelv-közösségük szocioökonómiai jóléte között. **Megfigyelhető, hogy azok az emberek kerülnek hátrányos helyzetbe, akiknek az anyanyelve nem (vagy nem eléggé) fejlett terminológiai és szaknyelvi szempontból, vagy akiktől megtagadják anyanyelvük használatát az oktatásban vagy a szakképzésben, az információhoz való hozzáférésben vagy a munkahelyi kommunikációban.**

Különösen a kisebb nyelvközösségeknek (beleértve bármilyen típusú nyelvi kisebbséget) kell a környezetükben lévő nagyobb nyelvközösségekhez képest nagyobb erőfeszítést tenniük, hogy ne maradjanak ki a tudományos-műszaki és gazdasági-ipari fejlődésből – ez olyan tényező, amely végső soron szocioökonómiai hanyatláshoz vezethet. **A legtöbb esetben, ha a nyelvhasználat a népi hagyományokra vagy a családi környezetre korlátozódik, akkor az ilyen nyelv nem lesz alkalmas a szakmai kommunikáció elősegítésére. Hasonló módon, egy olyan nyelv, amely le van maradva egy adott domén terminológiáját illetően, azt kockáztatja, hogy idővel nem lesz képes kommunikálni azon a területen a saját nyelvén.** Éppen ezért van szükség a (folyamatos) terminológiatervezésre számos – vagy akár minden – nyelvközösségekben, valamint az ezeket a törekvéseket támogató konkrét jogi, pénzügyi és adminisztratív intézkedésekre. Ilyen intézkedés lehet az érintett nyelvközösségekben alkalmazott terminológiapolitika.

Ennek az irányelvnek a célja, hogy módszertani segédletet nyújtson a stabil nyelvtervezési törekvéseken alapuló terminológiapolitika kialakításához és megvalósításához. Az irányelveket úgy határozták meg, hogy azok hasznosak legyenek minden ország és nyelvközösség számára, a kevésbé szilárd terminológiával rendelkező fejlődő országoktól és nyelvközösségektől kezdve a fejlettekig, amelyek jól kidolgozott terminológiával rendelkeznek, széleskörű terminológiai tevékenységeket végeznek, valamint külön piacokat alakítottak ki a terminológiai termékek és szolgáltatások számára.

Azokban az országokban vagy régiókban, ahol két vagy több nyelvközösség él egymás mellett és van kapcsolatban, a terminológiapolitikanak tükröznie kell ezt a helyzetet. A tágabb értelemben vett nyelvhez hasonlóan a terminológia is magában foglalhat vitás kérdéseket, főleg ha több nyelvközösség is érintett. Ebben az összefüggésben Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (1948), a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (1966), a *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (1966) és az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által elfogadott *Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól* (47/135 sz. határozat, 1992. december 18.) további lényeges útmutatást nyújthat.

A fentiek tekintetében és figyelembe véve azt a tényt, hogy a terminológia elengedhetetlen az információkezelés kontextusában, amely magába foglalja a funkcionális írni-olvasni tudást, a médiaismeretet, a digitális műveltséget stb., az UNESCO megkereste az Infoterm szervezetét, hogy hozzon létre egy szakértőkből álló csoportot,

amely előkészíti a jelen *Terminológiai politikai irányelveket*. A dokumentum célja, hogy rendszerezett keretrendszer biztosítson a politikai döntéshozók számára a terminológiasztratégia kezdeményezésére, így támogatva országuk és nyelvközösségük hosszú távú és fenntartható fejlődését. E kiadvány közreműködőinek különböző kulturális és társadalmi háttere van, és mindannyian más tapasztalatot gyűjtöttek a terminológiasztratégia kialakításában, megtervezésében és megvalósításában, aminek esszenciáját ezekbe az Irányelvekbe sűrítették.

Közreműködők

Alberts, Mariëtta (PanSALB / Dél-Afrika)
Antia, Basse (Maiduguri Egyetem / Nigéria)
Auksoriütè, Albina (Litvánia)
Budin, Gerhard (Bécsi Egyetem / Ausztria)
Chan, Nelida (Kanada)
Drame, Anja (Infoterm / Németország)
Galinski, Christian (Infoterm / Ausztria)
Guo, Chuanjie (Kína)
Hector, Paul (UNESCO)
Hong, Gwi-Hyeon (Korea)
Papaev, Sergey (VNIKI / Oroszország)
Plested Alvarez, Maria Cecilia (ICONTEC & Universidad de Antioquia / Kolumbia)
Pusztay, János (Magyarország)
Rytsar, Bohdan (Ukrajna)
Wright, Sue Ellen (Kent Állami Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Intézet / Amerikai Egyesült Államok)

Terminológiai politikai irányelvek

A terminológiai politika kialakítása és megvalósítása a különböző nyelvközösségekben

Tartalomjegyzék

	Összefoglaló	170
	Előszó	172
	Közreműködők	175
	0 Nyelvek a globalizáció hatása alatt	177
	1 Alapfogalmak	179
	2 Nyelvtervezés és terminológiatervezés	180
	2.1 Nyelvtervezés	181
	2.2 Terminológiatervezés	184
	3 A terminológiai politika kialakítása és megvalósítása	190
176	3.1 A terminológiai politika kialakítása	190
	3.2 A terminológiai politika megvalósítása	191
	3.3 Humán kapacitásépítés	192
	3.4 A nemzeti terminológiai intézetek szerepe	193
	3.5 Magánkezdeményezések	194
	4 A terminológiai politika előkészítése, kialakítása és megvalósítása	198
	4.1 I. FÁZIS – A terminológiai politika előkészítése	199
	4.2 II. FÁZIS – A terminológiai politika kialakítása	203
	4.3 III. FÁZIS – A terminológiai politika megvalósítása	206
	4.4 IV. FÁZIS – A terminológiai infrastruktúra fenntartása	208
	Összefoglaló	209
	MELLÉKLET – Az Irányelvben használt terminusok	211
	Irodalomjegyzék (válogatás)	213

0. Nyelvek a globalizáció hatása alatt

A nyelv az emberi kommunikáció fő eszköze. Az emberi nyelv egyre fontosabb szerepet játszik az ember-gép kommunikációban is, és egyre inkább bevonódik a gépek közötti kommunikációba is. Mivel az emberi fejlődés utolsó évezredei során alakult ki, a nyelv rendkívül összetett jelenség. A közvélekedéssel ellentétben több, mint pusztán az információátadás eszköze. A kulturális vetületében a nyelv éppolyan szorosan kapcsolódik a közösségek identitásához, mint az egyénekéhez. Ezért nem is csoda, hogy az embereken néha eluralkodnak az érzelmek, ha nyelvi ügyekről van szó.

A nyelvészet különbséget tesz általános célú nyelv(használat) (köznyelv) és a speciális célú nyelv(használat) (szaknyelv) között. Ez a dokumentum – mindamelllett, hogy nem hagyja figyelmen kívül a kulturális és érzelmi dimenziókat – a szaknyelvekre mint az alábbi területek fő eszközére koncentrálnak:

- a doménhez (azaz tárgykörhöz vagy egy szakmához) kapcsolódó kommunikáció;
- a szakspecifikus (azaz a tárgykörre vagy a doménre vonatkozó) tudás; valamint
- a szakspecifikus (azaz a tárgykörre vagy a doménre vonatkozó) információhoz való hozzáférés.

Ebben a kontextusban a különböző doménközösségek szaknyelveiről beszélünk, akik egy tárgykörön belül vagy más típusú szakterületen belül tevékenykednek. E közösségek tagjai általában megegyeznek a saját nyelvi konvencióikról, amelyek nem feltétlenül felelnek meg a köznyelveknek. Mivel a modern társadalmakra erős befolyással van a tudományos-műszaki fejlődés, a szaknyelveknek egyre nagyobb hatásuk van az adott köznyelv fejlődésére.

Minthogy a tudomány és a technológia jelenti a gazdasági és a társadalmi fejlődés alapját, a nyelv és általában véve a gazdasági tevékenységek közötti kölcsönhatás nyilvánvaló. Mostanra egyre többen elismerik, hogy egy adott nyelvközösség nyelvének „relatív ereje” képes visszatükrözni – bizonyos idő elteltével – az adott közösség gazdasági teljesítményét. Éppen ezért a szaknyelvek manapság sokkal kiemelkedőbb helyen szerepelnek a nyelvtervezéssel kapcsolatos vitákban, valamint a nyelvtervezési programok és politikák megvalósításában. A köznyelvet és a szaknyelvet lefedő nyelvtervezés kivételes összetettségének fényében azonban lehetséges, sőt tanácsos szétválasztani ezt a két szempontot. Ez a döntés lehetővé teszi a programok jobb megvalósítását és az előrehaladás hatékonyabb nyomon követését. A nemzeti nyelvfejlesztési programok ennek megfelelően a köznyelv fejlesztésére koncentrálnának, és együttműködnének a nemzeti terminológiafejlesztési programokkal a szaknyelvek szisztematikus fejlesztésére vonatkozóan (javarészt a terminológiatervezésen keresztül).

A figyelembe vett szempontok közül ki kell emelni, hogy a terminológia tagadhatatlanul a szaknyelvek egyik legfőbb alkotóeleme. A terminológia döntő szerepet játszik, amikor és ahol a doménspecifikus információkat és tudást:

- létrehozzák (pl. a kutatásban és fejlesztésben);
- felhasználják (pl. szakszövegekben);
- rögzítik és feldolgozzák (pl. adatbázisokban);
- továbbadják (képzés és oktatás által);
- megvalósítják (pl. a technológiában és a tudástranszferben); vagy
- más nyelvre fordítják és tolmácsolják.

Ennek következtében a terminológiatervezést ma már az innovációra, az információra, a tudásra vagy akár még az e-tartalomra vonatkozó stratégiák szélesebb perspektívájából kell szemlélni. Egy olyan nyelvközösség, amelynek nyelvén nem dolgozták ki a tudományos és műszaki terminológiát, elkerülhetetlenül arra kényszerül, hogy egy másik, fejlettebb idegen nyelvet használjon az adott doménen belüli kommunikációra. Manapság az általános kommunikációt nagymértékben támogatják az infokommunikációs technológiák (IKT); ezért a terminológia hiánya közvetetten, de elkerülhetetlenül digitális szakadékok kialakulásához vezet, amelyek különböző módokon valósulhatnak meg.

A tudásalapú társadalom kialakítását felgyorsítja az infokommunikációs technológiák fejlődése, különösen a telekommunikációs és az informatikai technológiák egybefonódása által, amely a mobil számítástechnika és kommunikáció egybeolvadásának tendenciájával jár együtt. Mivel az infokommunikációs technológiák egyre inkább terjedőben vannak, kiemelt igény mutatkozik az eredményes és hatékony felhasználási módszerekre. Az infokommunikációs hardverek és szoftverek költsége fokozatosan csökken, mialatt a „tartalmak” létrehozásának és használatának költségei folyamatosan növekednek. Az utóbbiak gyakran „rejtett költségek”, amelyek nemcsak az egyes intézményekre és szervezetekre érvényesek, hanem a nyelvközösségekre is. A terminológiák itt kritikus fontosságú szerepet játszanak: a terminológiai adatok nélkülözhetetlen elemei a doménspecifikus információknak és tudásnak (általában véve is lefedik a tartalmak nagy részét). Ennek következtében a terminológiatervezés a kapcsolódó humán nyelvtechnológiák rendszeres fejlesztésével kombinálva exponenciális mértékben képes eredményesebbé tenni a stratégiai lehetőségeket.

Egy ország fejlettségének relatív szintjét az állampolgárainak azon átlagos képességével lehet mérni, hogy milyen mértékben képesek felhasználni az információkat a tudástranszfer és a kapacitásfejlesztés érdekében. Mivel a terminológiai adatok valamennyi információ- és tudásrepresentáció központi elemét alkotják, ezen adatok elérhetősége és hozzáférhetősége kritikus fontosságú szocioökonómiai tényező. Jelen irányelvek merítenek azon tapasztalatokból, amelyek számos, nyelv- és terminológiatervezési tevékenységet folytató nyelvközösségből és országból származnak. Az irányelvek irányváltást javasolnak a nyelvtervezés bizonyos szakaszában egy szisztematikusan átgondolt és végrehajtott terminológiapolitika felé, amelyek kapcsolódnak a doménkommunikációhoz.

1. Alapfogalmak

Ebben a dokumentumban a **kommunikáció** szűkebb jelentésben szerepel, az emberek közötti kommunikáció értelmében, amely magába foglalja a (verbális) kommunikációt szóban vagy írásban, valamint a nem verbális kommunikációt is. A **doménkommunikáció** specializált, vagyis tudományos-műszaki vagy szakmai kommunikációt jelöl egy **doménon** belül, amely pragmatikai értelemben magába foglalja a tudományos-műszaki tárgyköröket, valamint más szakterületeket is. A **műszaki kommunikáció** itt nem a kommunikációs technológia, hanem a műszaki szakírás vagy műszaki dokumentáció értelemben használatos, vagyis olyan dokumentumok előkészítését jelenti, amelyek szaknyelven íródtak vagy nagy mennyiségben tartalmaznak szakszövegeket. A **terminológiatervezés** a nyelvet nagymértékben fejleszti a doménkommunikáció szükségletei és követelményei alapján.

A **speciális célú nyelv(használat)** (szaknyelv) a szakértői közösségek által használt nyelvet jelenti, amelyben a terminológia és a doménspecifikus nyelvi konvenciók kisebb vagy nagyobb mértékben jelennek meg. A szaknyelvek különböző mértékben térnek el az **általános célú nyelv(használat)tól** (köznyelvtől), ez azt jelenti, hogy a nyelvet leginkább mindennapos célokra használja bármelyik nyelvközösség. Számos változat létezik (például a dialektusok), amelyek konvenciói eltérnek az úgynevezett **nyelvi normától**. Ez utóbbi magába foglal egy sor nyelvi konvenciót, amelyet a nyelvközösség közös nyelvi sztenderdjének tekintenek. A köznyelv az egyes nyelvközösségek nyelve, míg a szaknyelvek a nyelvközösségen belül működő szakértői közösségek által használt specializált nyelvek.

A technológiát is egyre inkább alkalmazzák a nyelvek vonatkozásában: a **nyelvméternökség** olyan szakterületként került előtérbe, amely egyre közelebb visz a **természetesnyelv-feldolgozás** (NLP) felé. A nyelvméternökségből levezetett technológiákat nevezik **humán nyelvtechnológiáknak**, amely terület a nyelvről szerzett tudást alkalmazza számítógépes rendszerek fejlesztésére, amelyek képesek felismerni, megérteni, értelmezni és létrehozni az emberi nyelvet bármely formájában; másként fogalmazva olyan alkalmazások fejlesztéséről van szó, amelyek lehetővé teszik az emberek számára, hogy közvetlen kapcsolatba léphessenek a számítógépekkel.

A **terminológia(tudomány)** a különböző szakterületek **terminológiájának** strukturálását, kialakítását, fejlesztését, használatát és kezelését vizsgáló, valamint a különböző alkalmazásokhoz kapcsolódó módszertani alapot előkészítő diszciplína. A **terminológiai eszközöket** – legtöbbször szoftvereket – a terminológiai adatok valamilyen módon, különböző célokkal történő kezelésére használják. A **terminológiakezelő-rendszerek** (TMS) például olyan eszközök, amelyekkel a terminológiai adatokat lehet rögzíteni, tárolni, feldolgozni és közzétenni az elismert szakmai alapelveknek megfelelően. A nemzeti **terminológiai adatbázis** egy- vagy többnyelvű terminológiai adatokat tárol, és egy országon, nyelvközösségen belül vagy helyi szín-

ten hozzák létre az adott nyelvközösség igényeitől függően. A terminológiatervezésen és különösen a nemzeti terminológiapolitika keretein belül a nemzeti terminológiai adatbázist gyakran használják ezen politika megvalósításának egyik elsődleges eszközeként. A centralizált terminológiai adatbázis létrehozása szintén hatékony stratégia lehet a vállalatok vagy más szervezetek számára, jóllehet a nagy méretű terminológiai adatbázisok karbantartási munkálatait egyre inkább felváltják az elosztott és közös használatra létrehozott terminológiai adatbázisok hálózatai.

A **terminológiai tevékenységek** eredményei különböző **terminológiai termékek** lehetnek, például terminológiai szabványok, szakszótárak, glosszárriumok, terminológiai adatbázisok stb. A terminológiai termékeket és **terminológiai szolgáltatásokat**, úgymint a terminológiai tanácsadást és képzési szolgáltatásokat, a terminológiával kapcsolatos információkat és dokumentációt, a terminológiai feladatok, információk, szolgáltatások stb. kiszervezését gyakran használják a nemzeti terminológiapolitika megvalósításának eszközeként. A magasan fejlett terminológiai tevékenységekkel rendelkező nyelvközösségekben a terminológiai termékek és szolgáltatások a **terminológiai piacot** szolgálják, amely a terminológiai termékek és szolgáltatások felhasználóiból és szolgáltatóiból áll össze.

A **nemzeti terminológiapolitika** egy országon vagy egy többé-kevésbé autonóm nyelvközösségen belül (amely akár egy országban, akár két vagy több ország határain is átnyúló régióban található), a politikai döntéshozatal szintjén kialakított nyilvános stratégia, amelynek eredménye a kialakuló vagy meglévő terminológiák fejlesztése vagy szabályozása bármilyen felhasználási célból. A tapasztalat azt mutatja, hogy a különböző felhasználói csoportoknak különböző összetettségi fokú és részletességű terminológiai adatra van szükségük, eltérő célokból. Ezért az erőforrások beosztása szempontjából rendkívül hatékony lehet már kezdetől többcélú terminológiai adatokat létrehozni különböző felhasználók és alkalmazások számára. Hasonlóan ajánlatos a nemzeti terminológiapolitikát már eleve többnyelvűként és nem kizáró jelleggel kialakítani. A fentiek alkalmazhatók a magánszektor, úgymint a vállalatok, az NGO-k, a szakmai szervezetek stb. terminológiapolitikájára vagy stratégiájára is.

180

2. Nyelvtervezés és terminológiatervezés

Ez a fejezet szembeállítja a nyelvtervezést és a terminológiatervezést, amelyek mára egymást kiegészítő tevékenységekké váltak. Mindkét tevékenység számos kritériumra reflektál, többek között a nyelvhasználat politikai kontextusára és történelmi eredetére, a szocioökonómiai helyzetre, a geolingvisztikai szempontokra, valamint a demográfiai, kulturális és pszichológiai tényezőkre; ezek mindegyike fontos szerepet játszik a társadalmilag érdekelt felek (beleértve az intézményeket) és ezek egymáshoz való viszonyának vizsgálatában.

2.1 Nyelvtervezés

Mivel a jelen Irányelvek elsősorban a terminológiatervezésre koncentrálnak, csak rövid áttekintést nyújtunk a nyelvtervezés elméletéről. Külön hangsúlyt kap a terminológia helyzetének bemutatása a nyelv és a kommunikáció keretén belül. A nyelvtervezés tágabb értelemben vett problémakörét számos UNESCO kiadvány érinti.

2.1.1 Áttekintés a nyelvtervezés elméletéről

Kérdésként felmerül a nyelvtervezés szükségessége és az is, hogy lehetséges-e egyáltalán. Gadelii (1999) az alábbi módon indokolja a nyelvtervezést:

„A társadalom folyamatosan fejlődik, a nyelvnek pedig a valósághoz kell igazodnia. A politikai döntések nyomán olyan új közösségek jönnek létre, amelyek adott esetben nem rendelkeznek közös kommunikációs eszközökkel. Ezekben az esetekben a nyelvtervezés kívánatos és csakugyan szükséges”. (ford.: S. Z.)

A tudománytörténet számos példát nyújt bizonyítékként a nyelv természetes fejlődésébe való többé-kevésbé sikeres beavatkozásra. Amíg ez a beavatkozás a létező, természetes nyelveket érinti, „nyelvtervezésről” van szó. Amit ma nyelvtervezésként ismerünk, arra a múltban glottopolitikaként, nyelvmérnökségként, nyelvi szabályozásként vagy nyelvfejlesztésként hivatkoztak. 12 definíció összehasonlítása után Cooper (1989) saját definíciója a következő:

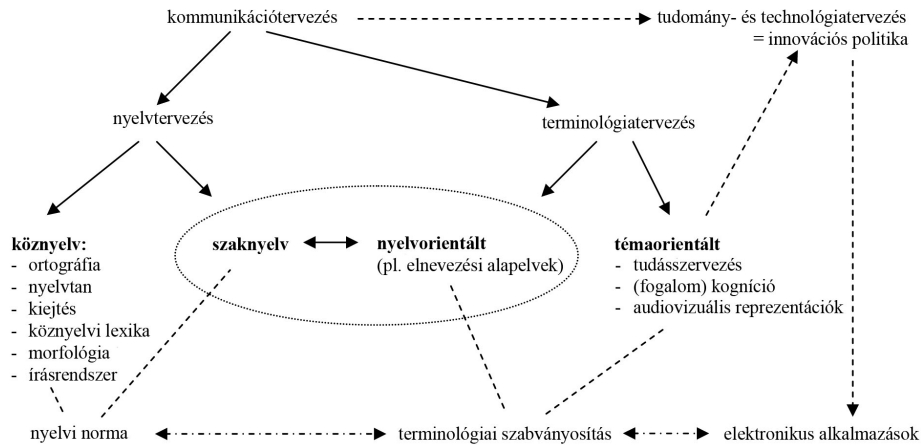
„A nyelvtervezés tudatos kísérlet mások viselkedésének befolyásolása nyelvi kódjuk elsajátítására, felépítésére vagy funkcionális szerepére vonatkozóan”. (ford.: S. Z.)

Cooper maga is azt állítja, hogy szándékosan választott ilyen tág definíciót, elkerülve bármilyen korlátozást kormányzati tevékenységekre, speciális célcsoportokra vagy akármilyen egyedi módszertanra vonatkozóan.

A nyelvtervezés ma már sokkal többet jelent, mint egyszerűen új szavak és terminusok alkotását vagy helyesírási reformok kidolgozását. Magába foglalja a nyelv ökológiai megközelítését mint az emberi társadalmak döntő fontosságú elemét, emellett számos szociolingvisztikai tényezőt is tartalmaz. A nyelvtervezés módszerek és megközelítések egyét fedti le, beleértve a terminológiát és a lexikográfiát, a terminológiamenedzsmentet, a fordítást és a fordításmenedzsmentet, valamint egyre inkább a korpuszalapú megközelítéseket is (terminuskivonatolás, korpuszelemzés és diskurzusközösségben megalkotott neologizmusok elemzésére stb.). Itt szintén előretör a humán nyelvtechnológiák felhasználása.

A **kommunikációtervezés** terminust javasolták a nyelvtervezés és az emberek közötti kommunikációhoz kapcsolódó más tervezési tevékenységek összefoglalásaként,

legyenek ezek akár szűkebb értelemben nyelvközpontúak vagy sokkal tágabban nézve szervezetiak, technikaiak és infrastrukturálisak. Az 1. ábra a kommunikációtervezést a nyelvtervezés és terminológiatervezés fölrendelt terminusaként mutatja be.

1. ábra. Néhány kommunikációtervezési fogalom áttekintése

182

Az 1. ábra a fogalmak közötti viszonyról is áttekintést nyújt. A „köznyelv” alatti felsorolás olyan elemeket jelöl, amelyek részei a korpusztervezés klasszikus definíciójának. A korpusztervezés olyan tevékenységeket foglal magába, mint az ortográfiai rendszer megalkotása vagy reformja (beleértve a helyesírás szabványosítását), az írásrendszer kiválasztása, a szavak kiejtésének meghatározása, a szókinccs és a terminológia bővítése, a nyelvtani rendszer alakítása, dialektusok egyenértékűvé tétele, az írás- és olvasáskészséget támogató olvasókönyvek és kézikönyvek elkészítése, szótárak, nyelvtanok és egyszerűsített szaknyelvi glosszáriumok összeállítása és folyamatos bővítése, szépirodalmi művek létrehozása és a képzőművészet támogatása, valamint intézmények létrehozása a nyelvi kérdések kezelésére. A nyelvtervezés azonban státusztervezési szempontokat is tartalmaz, vagyis a nyelv hozzárendelését a társadalom különböző területeihez (üzleti élet, oktatás, bíróságok, közigazgatás, média stb.).

2.1.2 A nyelvtervezés szükségessége

A nyelvtervezés és nyelvtervezési politika szükségessége különböző körülmények miatt merülhet fel:

- **Többnyelvűség:** csak kevés ország – például Izland – állíthatja magáról, hogy alapvetően egynyelvű, míg világszerte az országok többségét a többnyelvűség jellemzi. Ahhoz, hogy az emberi jogokat ténylegesen tiszteletben lehessen tartani, még a hivatalosan egynyelvű országoknak is figyelembe kell venniük és fog-

lalkozniuk kell más nyelvi csoportokkal, amelyek kisebbségi státuszban vannak a nemzeti határokon belül. Számos olyan ország, amely mellett döntött, hogy egy vagy több nyelvet jelöl meg a kommunikáció hivatalos közvetítőjeként, folytat rendszerezett nyelvtervezést. Az alkotmányok azonban gyakran nem említik konkrétan, melyik nyelvet ismerik el. A hivatalosan elismert nyelvek mellett más nyelveket is használhatnak az oktatásban vagy más szektorokban a helyi igényektől függően.

- Oktatás: a korai anyanyelvi oktatás előnyeit az UNESCO már az 1950-es években elismerte. Ezt azonban világszerte még mindig több millió gyermektől megtagadják, mert idegen nyelveket használnak már a korai iskolai évektől kezdve. Az, hogy az anyanyelvet nincs mód tannyelvként használni, gyakran magasabb iskolaelhagyási számokat és az analfabetizmus nagyobb arányát eredményezi.
- Kommunikációs technológiák: ahogy fentebb is említésre került, egyre inkább szükség van a fejlett és a fejlődő országok között húzódó digitális szakadék áthidalására. A nyelvtervezés magába foglalja a nyelv fejlesztését az elektronikus médiában való használathoz, például a humán nyelvtechnológia segítségével, és az ezzel kapcsolatos döntéseket.

E tényezők mellett a nyelv (főleg a többnyelvű társadalmakban) a természeti erőforrásokhoz hasonlítható, ezért döntő fontosságú szerepet játszik a nemzet gazdasági jólétében és a hozzá tartozó emberek prosperitásában. A nyelvet ezért egy ország társadalmi, gazdasági és kulturális fejlesztési terve szerves részének kell tekinteni. Más forrásokhoz hasonlóan a nyelv is rendelkezik munkahelyteremtő képességgel, ha megfelelően kezelik.

2.1.3 A nyelvtervezés feladatai

A nyelvtervezés legfontosabb feladatai és céljai többek között magukba foglalják:

- a többnyelvű környezetben élő iskolás gyermekek magas bukási és iskolaelhagyási arányának felülvizsgálatát, valamint az intézményes oktatáshoz való hozzáférés javítását az anyanyelv oktatásának elősegítése, illetve az anyanyelvű oktatás által, főként óvodai és általános iskolai szinten;
- az optimális tanulási környezet kialakítását annak biztosításával, hogy a matematikát és a természettudományokat olyan nyelven lehessen tanítani, amelyet a tanulók megértenek;
- a hivatalnokok, alkalmazottak, tudósok, kutatók, tanárok és még a szakmunkások képzettségének javítását is, amely befektetést jelent a nemzet gazdasági teljesítőképességébe;
- a kulturális sokszínűség és az individualitás előmozdítását az országban a különböző nyelvű művészetek támogatásával;

- az emberek politikai és etnikai elégedetlenségének megelőzését a nyelvi egyenlőség alapelveire épülő környezet kialakításával, vagyis az országban lévő minden nyelv azonos módon való kezelését, főleg a társadalom hivatalos szféráiban, úgymint a törvényhozásban, az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban és az oktatásban, figyelembe véve az egymás mellett élő nyelvek különböző fejlettségi szintjeit;
- a demokrácia biztosítását azáltal, hogy az emberek megfelelő mértékben tájékozottak és képesek önálló politikai döntéseket hozni;
- a digitális szakadék áthidalását azáltal, hogy elősegítik a nyelv fejlesztését az elektronikus médiában való használathoz, így támogatva a humán nyelvtechnológia, a gépi fordítás stb. fejlesztését;
- a nyelvközösség tagjainak ellátását lexikonokkal, kézikönyvekkel, képzőművészeti művekkel, tankönyvekkel, újságokkal stb. az anyanyelvükön.

2.2 Terminológiatervezés

A nyelvtervezéssel ellentétben, amely a nyelvfejlesztés olyan szintjén is kezdődhet, ahol még nincs írott nyelv, és ahol még nem léteznek konkrét nyelvi normák, a terminológiatervezés a meglévő nyelvi normákra, valamint az írott nyelv bizonyos mértékű grammatikai és ortográfiai stabilitására támaszkodik. Ezen a szilárd alapon a terminológiatervezés tudatosan és szisztematikusan fejleszti a szaknyelveket a doménkommunikáció szükségletei és követelményei szerint, hiszen az új terminusok minden nap, világszerte többszáz nyelven keletkeznek. Ezek a terminusok alkotják a terminológiákat, amelyek speciális jelentéssel (fogalom) rendelkező terminushalmazokból állnak, amelyek főként egy konkrét domén speciális szaknyelvében használatosak. Egyrészt a terminológia fejlődése természetes, elkerülhetetlen jelenség, másrészt azonban a nyelvfejlesztés részeként célorientált kezdeményezés is lehet, VALAMINT ezzel párhuzamosan a szocioökonómiai átalakulásokra irányuló politika eszközeként is működik.

A terminológia lényegének megértéséhez tekintsük meg a klórozott-fluorozott szénhidrogének (CFC-k) szótári magyarázatát, amely egy nemrég kiadott, nyelvtervezésről szóló könyvben (Antia 2000) szerepel:

„A klórozott-fluorozott szénhidrogének (CFC-k) nem gyúlékony, nem mérgező és nem reaktív szerves vegyületek, amelyeket az 1930-as évektől kezdve használnak munkaközegként hűtőgépekben és hajtógázként aeroszolos spray-kben. Mára kimutatták, hogy káros hatással vannak a Föld ózonrétegére, illetve nagymértékben hozzájárulnak az üvegházhatás kialakulásához [...]. A környezetbe kikerült CFC-molekulákat a nap UV-sugárzása felbontja a felső légkörben, ami által klór keletkezik, ez pedig reakcióba lép az ózonnal.”

Tételezzük fel, hogy a fenti idézet két szövegváltozatból származó elegy: az első csak a **köznyelvi szövegelemek (szavak)** alkotják, szokásos **fekete betűszínnel** (ahogy a fenti példában is látható), a második pedig csak a **szaknyelvi szövegelemekből (terminusokból)** áll, amelyek **szürke betűszínnel** jelennek meg. Míg a fekete szövegelemeknek önmagukban nincs értelme, a szürke szövegelemek (a szemantikai kapcsolatok alapján, összekötve valamilyen intuitív nyelvtan szerint) érthetők lennének a legtöbb ember számára, akik érdeklődnek a környezeti kémia iránt. E jelenség magyarázata a terminusok funkciójára mutat rá: a doméntudás lényegét kódolják. Az idézetben szereplő köznyelvi elemek csupán grammatikai és szintaktikai malterként szolgálnak, amely a kritikus fontosságú építőelemeket koherens, koheziós egésszé köti össze.

Amellett, hogy a megértés folyamatában központi szerepük van, a terminusok (és a fogalmak, amelyekre vonatkoznak) számos okból szintén elengedhetetlenek (ahogy a fenti idézet is mutatja), úgymint:

- Fordítás: miként hangzik a klórozott-fluorozott szénhidrogén egy másik nyelven?
- Információ-visszakeresés: miként lehet bizonyos információs elemeket, pl. hasonló szövegeket keresni az interneten a keresőmotorok segítségével?
- Dokumentáció: miként lehet elrendezni a dokumentumokat egy irodai archívumban olyan módon, hogy meg lehessen találni, és újra fel lehessen használni őket akár évekkel később is?
- Kommunikáció: miként tudom én, hallgatói, tanári, környezetvédelmi szakértői stb. minőségemben összegyűjteni vagy közvetíteni az információkat, illetve a tudást a fenti szövegben a törvényalkotók vagy az állampolgárok számára?
- Oktatás: miként lehet erősen szakmai témákat megtanítani a diákoknak, hallgatóknak, ipari tanulóknak, szakértőknek stb.?

185

A terminológiatervezést így számos alkalmazásra fel lehet használni, és végre lehet hajtani olyan kontextusokban, ahol a terminológiai tevékenység legtöbb irányvonala szintén megvalósul vagy ahol ezek szükségesek. Következésképpen, a rendszerezett megközelítés és a koordináció szükségességét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

2.2.1 Terminusalkotási módszerek a terminológiatervezésben

A terminusok lehetnek speciális morfoszintaktikai és morfoszemantikai tulajdonságokkal rendelkező egyszerű szavak vagy összetett szókapcsolatok (azaz több szóból álló terminusok), amelyek néha ismeretlenek a köznyelvben, viszont jellemzőek lehetnek egy speciális doménra. Ezenkívül különbséget kell tenni a különböző típusú jelölők között, nem csak a terminusok között (nem is említve a terminuselemeket). Továbbá mindig nehéz elkülöníteni a szavakat a terminusoktól, a terminusokat a nem terminusoktól vagy a terminusokat a nevektől. A terminusalkotás a jelölés funkcionális szerepétől függ a doménkommunikáción belül. A korpuszelemzésben a terminuskivonatolás és terminusazonosítás bonyolult folyamatok. A mindenre kiterjedő kutatások

ellenére nem léteznek teljes mértékben megbízható elméleti modellek és eddig még nem dolgoztak ki ezeknek megfelelő algoritmusokat. Mindazonáltal léteznek olyan humán nyelvtechnológiai módszerek és eszközök, amelyek megfelelő eredményeket mutatnak a terminusazonosítás és a korpuszokból való kivonatolás terén, ezeket a megközelítéseket minden lehetséges esetben alkalmazni kellene (figyelembe véve a bennük rejlő korlátokat).

A doménnyelvek és a köznyelv közötti interakció rendkívül dinamikus. A lexikai anyag folyamatosan áramlik mindkét irányba:

- Determinologizáció: a speciális terminusok beépülnek a köznyelvbe széles körben ismert szóként;
- Terminologizáció: a köznyelvi szavak terminusokká (vagy azok részeivé) válnak;
- Aktuális terminusalkotási alapelvek: az alábbi szemiotikai alapelvek lényegében bármely nyelvre alkalmazhatók. Ezek az alapelvek a terminológiák szisztematikus természetére koncentrálnak a mögöttük lévő fogalmi hálózatokkal együtt, beleértve a kognitív dimenziót, a tudásreprezentáció szempontjait stb.:
 - átláthatóság (vs. homályosság);
 - konzisztencia;
 - megfelelésség;
 - tömörség (nyelvi gazdaságosság);
 - továbbképezhetőség;
 - nyelvhelyesség;
 - előnyben részesített anyanyelvi forma (kivéve olyan doménekben vagy nyelvekben, ahol más hagyományok léteznek, például a latin vagy görög alakok használata néhány tudományágban).
- Terminusalkotási módszerek:
 - új formák létrehozása:
 - ◆ szóképzés;
 - ◆ szóösszetétel;
 - ◆ rövidítés;
 - meglévő formák használata:
 - ◆ konverzió (szófajváltás);
 - ◆ terminologizáció (új, gyakran analóg vagy metaforikus jelentés hozzárendelése egy többé-kevésbé kapcsolódó területen már létező terminushoz vagy köznyelvi szóhoz);
 - ◆ szemantikai transzfer szaknyelven belül;
 - ◆ tudományágak közötti kölcsönzés (metafora);
 - nyelvek közötti kölcsönzés:
 - ◆ közvetlen átvétel;
 - ◆ tükörfordítás.

A fent említett módszereket értékelni kell az alkalmazhatóságra vonatkozóan minden nyelv esetén. A szemiotikai alapelvek útmutatóként szolgálnak arra vonatkozóan, miként lehet alkalmazni a terminusalkotási módszereket. Néhány alapelv ellentmond

egymásnak, aminek eredményképpen minden egyes esetben kompromisszumokat kell kötni (pl. a terminusok átláthatósága vs. tömörsége). Ezek és további részletek megtalálhatók az ISO 704 és más vonatkozó nemzetközi szabványban (lásd Hivatkozások).

A terminusalkotás jelenlegi problémáihoz és kihívásaihoz tartoznak még az eltérések a morfológia területén az általános nyelvészeti modellekhez képest, a sokszínűség, valamint a különböző domének szabályainak inkonzisztenciája (különösen igaz ez a speciális nomenklatúrával rendelkező természettudományokra), a hiányzó részletek számos nyelv leírásában, illetve e nyelvek teljes kodifikációjának szükségessége (pl. a nyelvtervezésen keresztül) ahhoz, hogy megbízható szabályok álljanak rendelkezésre a terminológiafejlesztéshez, figyelembe véve elsősorban az ortográfiát, a helyesírást, a kiejtést és a grammatikát. A humán nyelvtechnológiai alkalmazások számára szükség van automatizált terminusalkotási modellekre a különböző feldolgozandó nyelvekhez.

2.2.2 Deskriptív és preskriptív terminológiai munka

Általában akkor vezetnek be új terminusokat egy nyelvben, ha valamilyen hiányt kell pótolni, amely egy új fogalom bevezetésével keletkezik, vagy ha egy meglévő, kevésbé kifejező terminust kell felváltani. Két megközelítési mód létezik a terminológia fejlődésének irányítására: a deskriptív és a preskriptív terminológiai munka. Míg a deskriptív terminológiai munka csak a terminusok kialakulását figyeli meg és elemzi, addig a preskriptív terminológiai munka magába foglalja a felhasználók egyetértését a terminus adaptálásáról adott körülmények közötti gyakori és megismételt használatra. Az utóbbi magába foglalja a terminológiai egységesítést, szabványosítást és harmonizációt. A terminológiai szabványosítás mögötti motiváció számos kereskedelmi okra vezethető vissza, vagy biztonsági megfontolások is lehetnek az alapjai.

A terminológiai szabványosítás szinte mindig magába foglalja az egymással versengő terminusok közüli választást. Számos tényező van, amely befolyásolhatja ezt a döntést, pl. gazdaságossági okok (egy terminust kiválaszthatnak azért is, mert kevésbé nehézkes a többihez képest), pontosság (az egyik terminus világosabb vagy átláthatóbb a többinél), megfeleléség (a terminushoz zavaró vagy politikai konnotációk tapadtak).

A terminológiai szabványosítás két kiemelkedő szempontot fed le, amelyek két különböző infrastruktúrát tükröznek vissza. A terminológiai alapelvek és módszerek szabványosítása a horizontális infrastruktúra keretén belül valósul meg, ami által tulajdonképpen minden doménre érvényes lesz. Ezzel ellentétben a különböző doménekben belüli terminológiai szabványosítás (itt olyan terminológiai munkáról van szó, amelyet manapság főként a műszaki bizottságokon belül végeznek) a vertikális infrastruktúrát tükrözi vissza. Mondani sem kell, hogy a terminológiai szabványosításnak szabványosított elveken és módszereken kell alapulnia, amelyeknek pedig a tudományos elméletekből kell kiindulniuk. Nemzetközi szinten az ISO/TC 37-es műszaki bizottsága („Terminológia és más nyelvi források”) foglalkozik a terminológiai munka alapelveinek és módszereinek szabványosításával.

2.2.3 Terminológiamenedzsment

Ahogy korábban már említésre került, a terminológia tudománya erősen interdiszciplináris terület. A terminológiai gyakorlat ezért szükségessé teszi a különböző domének szakértői közötti együttműködést. A terminológiai adatok pusztán méretéből adódóan a lehető legtöbb embernek kell együttműködni, közös erőfeszítéseket tennie, valamint az erőforrásokat megosztania.

- Terminográfia vs. lexikográfia: a klasszikus definíció szerint a terminográfia fogalomközpontú, míg a lexikográfia szóközpontú. A valóságban azonban nincs éles választóvonal a kettő között; rengeteg hibrid módszer létezik, amely a munkafolyamatban apró különbségekhez, és ami még fontosabb, anomáliákhoz vezet az adatstruktúrákat illetően. Megfigyelhető a módszerek egymáshoz való közeledése a szó-/jelentésorientáció vs. a terminus-/fogalomorientáció tekintetében, és már tettek lépéseket annak irányába, hogy megkönnyítsék a heterogén rendszerek közötti kölcsönös átjárhatóságot.
- Deskriptív vs. preskriptív munkamódszer: a terminológiamenedzsment kezdeti munkafázisai általában magukba foglalják a kulturális, nyelvészeti, diszciplináris, szakmai és vállalati határokon belüli sokszínűség dokumentálását; a második munkafázis során gyakran szükséges csökkenteni ezt az összetett jelenséget a konkrét célok szerint a terminológia szabványosításával vagy harmonizálásával a társadalmi regiszter ugyanazon szintjén megjelenő lexikai fragmentáció esetén.

188

A terminográfia terminológiai információ dokumentálásának folyamata. Ezt a munkát egy-, két- vagy többnyelvű szinten is el lehet végezni. A cél és az alkalmazás által vezérelt alapelvek határozzák meg a műszaki szótárak, glosszáriumok és más terminográfiai termékek megtervezését, amelyeket különböző célközönség számára alkotnak meg (pl. az oktatásban, a tömegmédiában stb.). Ami a „jelentést” és a terminográfiát illeti, a legfontosabb megfontolások az alábbiakat foglalják magukba:

- Fogalmak és fogalmi struktúrák: a fogalmak mentális konstrukciók (kognitív egységek). A doméntudásban a fogalmi struktúrák adják a terminológia alapját. Nyelvészeti szempontból nézve a terminus jelentése az általa jelölt fogalom. A fogalmak a szakmai tevékenység és a szakmai kommunikáció bármely formája során kialakulhatnak és folyamatosan változnak. A fogalmak kialakulását kulturális konvenciók is mozgatják, a nyelv pedig a kultúra egyik legfőbb megnyilvánulása. A terminusalkotás és a fogalmak kialakulása közötti összetett és dinamikus kölcsönhatást figyelembe kell venni a terminológiafejlesztés és a terminográfia minden fázisában.
- Definíciók, kontextusok, példák: különböző típusú definíciók különíthetők el – intenzionális, extenzionális, partitív, funkcionális, operacionális stb. – a rendszerezett terminológiai munkában, és a fogalomrendszert az egymással összefüggő definíciók tükrözik vissza. A többdimenziós fogalomrendszerek olyan definíciókat igényelnek, amelyek feltérképezik az eltérő szempontokat és

megkülönböztető jellemzőket. Éppen ezért meg kell fogalmazni a definíciók írására és/vagy értékelésére/felülvizsgálatára vonatkozó alapelveket (lásd ISO 704, Wright/Budin 1997: Dos and Don'ts of definition writing [Tanácsok a definícióíráshoz]).

- Kontextus (beleértve a definíciós és illusztratív kontextusokat is): a terminológiamenedzsment vonatkozásában a kontextus szemlélteti a terminus funkcióját a diskurzuson belül, vagyis ez általában szövegrészeket takar. A kontextusok különböző funkcióinak dokumentálása rendkívül hasznos, és ha nincs idő bővebb definíció írására, a kontextus rögzítése hasznos alternatívát kínál, különösen akkor, ha korpuszelemzéssel hoznak létre nagy méretű korpuszokat rövid idő alatt. A kontextus támogatja a definíciót, néhány esetben pedig pusztán ez az egyetlen elérhető információ (meglévő definíció híján). Még akkor is értékes lehet, ha van definíció, mert rá tud világítani, hogy a definíció arra a példára nézve helyes-e. Bármely esetben autentikus forrásnak lehet tekinteni a terminusok használatát, valamint a velük alkotott kollokációk vizsgálata során.

Az összehasonlító és a kooperatív terminológiai munka két alapvető megközelítési módot jelent a terminológiamenedzsmentre nézve:

- Az összehasonlító terminológiai munka magában foglalja a különböző nyelvekben használt terminusok és fogalmak vizsgálatát annak érdekében, hogy eljusson az úgynevezett „ekvivalens” terminusokhoz, amelyeket felvételre lehet ajánlani a terminológiai forrásokba és szabványokba. Ez a folyamat gyakran eltéréseket fed fel a különböző nyelvközösségek fogalmi struktúráiban és terminushasználatában. Az „ekvivalencia” problematikájának pragmatikai kontextusban való vizsgálatához (a filozófiaival ellentétben) funkcionális megközelítést érdemes alkalmazni. A textuális és kommunikatív ekvivalenciát a terminológiai vagy lexikai ekvivalenciával szemben tovább kell vizsgálni. Az összehasonlító terminológiai elemzés ebben a fázisban a kutatás és az egyes nyelveket érintő bizottságbeli viták alapos dokumentációját igényli, így egyedi tudásbázis, valamint döntéstámogató rendszer építhető ki.
- A kollaboratív terminológiai munkában a legjobb eredményt – különösen a nyelvfejlesztés és a terminológiai szabványosítás területén – akkor lehet elérni, ha nyelvészek, terminológusok és doménszakértők együtt dolgoznak a bizottságokban. Jellemző módon a különböző szakértők különböző tudással és tapasztalattal rendelkeznek, amellyel hozzájárulhatnak az összetett feladatokhoz:
 - doméntudás (fogalmi tudás);
 - nyelvi ismeretek (általános és nyelvspecifikus tudás);
 - terminológiai ismeretek (ismeretek a munkamódszerekről, amelyek hiadat képeznek a két fenti ismerettípus között húzódó szakadék között).

3. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása

Az irányelvekben felvázolt módszertan kiemeli a terminológiapolitika rendszerezett megtervezését, kialakítását, megvalósítását, működtetését, népszerűsítését és karbantartását, világosan meghatározva a hozzá kapcsolódó feladatokat és perspektívákat, valamint az alkalmazási területeket és célokat. Ebben a vonatkozásban egy ilyen terminológiapolitika támogatásához mérlegelni kell az információs hálózatok használatát, valamint figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy az információs hálózatokat hatékonyabbá lehet tenni, ha azok támaszkodhatnak a terminológiapolitikára. A terminológiapolitikával kapcsolatos szervezeti és technikai infrastruktúra létrehozása az elsődleges eszköz az ott megfogalmazott feladatok és perspektívák megvalósításában, amelyek összeköttesben állnak a konkrét általános vagy speciális alkalmazási területekkel és célokkal.

3.1 A terminológiapolitika kialakítása

A terminológiafejlesztés során a terminológiapolitika kialakításának fő irányvonalát az alábbiak fejlesztése felé lehet terelni:

190

- a hozzá tartozó köznyelv mint a doménkommunikáció általános eszköze;
- bizonyos szakterületek adott nyelvű szaknyelve, vagy
- a fenti két szempont kombinációja.

Ezt a megközelítést azonban erősen befolyásolhatja a nyelvi szituáció, amelyben a terminológiapolitikát alkalmazni kell. Számtalan különböző helyzetet kell adott esetben figyelembe venni a jelen irányelvek szerinti terminológiapolitika kialakításakor.

Ugyanazon nyelvközösségen belül terminológiafejlesztésre lehet szükség bizonyos szaknyelvekben, míg másokban a meglévő és ezért egymással versengő terminológiák harmonizációja lenne kívánatos. Néhány nyelvközösség egy országon belül pontosan meghatározott területen különül el. Adott esetben más nyelvközösségekkel élnek együtt, de akár többé-kevésbé autonóm nyelvi kisebbséget is alkothatnak. Más közösségek túlnyúlnak két vagy több ország nemzeti határain – valószínűleg a különböző régiókban különböző státusszal rendelkeznek –, vagy akár szét is szóródhatnak különböző országokban. Néhány esetben a kisebbségi nyelvek egy vagy több országban léteznek, és elszigetelődnek az anyaország többségi nyelvének fejlődésétől. Ilyenkor a kisebbségi nyelvközösségek néha autonóm vagy félautonóm státuszt élveznek a befogadó országon belül, és ezért speciális terminológiai jellegzetességeket alakítottak ki, hogy képesek legyenek alkalmazkodni és békésen egymás mellett élni a többségi nyelvközösséggel vagy az őket körülvevő közösségekkel. Más esetekben ezek a kisebbségek szinte teljes mértékben függenek a származási ország nyelvi fejlődésétől.

Ezek az Irányelvek olyan olvasóknak szólnak, akik különböző nyelvi háttérrel rendelkeznek – legyen szó akár nemzeti terminológipolitikát kialakítani kívánó nagyobb országokról, kisebb vagy közepesebb országokról, ahol egy vagy több nyelvközösség található, vagy akár a legkisebb nyelvi vagy más típusú közösségekről, amelyeknek szüksége van terminológipolitikára.

Az egyes nyelvközösségeknek különböző igényeik lehetnek a terminológipolitika megtervezésének, kialakításának és megvalósításának részeként megvalósuló intézményi és humán kapacitásépítésre, megfelelően az érintett konkrét kulturális, társadalmi és más körülményeknek.

3.2 A terminológipolitika megvalósítása

Jelenleg a politikai döntéshozóknak a fejlesztési terveik kapcsán komoly kihívásokkal kell szembenéznük az információs erőforrások rendelkezésre bocsátásának és kiaknázásának új módjaival és eszközeivel kapcsolatban. Az esetek többségében erre válaszul terminológipolitikát kell kialakítani más nemzeti politikák, úgymint az információs és tudáspolitikák, az oktatáspolitikák, a kapacitás- és intézményépítési politika, a technológiai és innovációs politika stb. támogatására, vagy akár azok részeként.

A terminológipolitika hatással van tulajdonképpen minden szakember életére, az oktatásra és képzésre, az egészségügyre stb., így minden olyan embert befolyásol, legyen akár fiatal vagy öreg, akinek valamilyen típusú szakmai tudást kell megértenie vagy elsajátítania. A legtöbb esetben bölcs döntés biztosítani, hogy azok az intézmények vegyenek aktívan részt a terminológipolitika kialakításában, amelyek a legel-hivatottabbak a nyelverterezési politikák iránt. Végül, de nem utolsó sorban, tanácsos bevonni a folyamatba a teljes nyelvközösséget.

A jelen Irányelvek nagymértékben követik a PGI-90/WS/11 számú UNESCO kiadványban felvázolt nemzeti információpolitikák megvalósítási modelljét:

Montviloff, Victor: *National Information Policies*. A handbook on the formulation, approval, implementation and operation of a national policy on information.

(*Nemzeti információpolitikák*. Az információhoz kapcsolódó nemzeti politika kialakításának, elfogadásának, megvalósításának és működtetésének kézikönyve) UNESCO, Paris, 1990.

Mivel azonban az Irányelveket gyakran regionális vagy helyi szinten fogják használni, egy vagy néhány nyelvközösségre vonatkoztatva, ezt a modellt le kell egyszerűsíteni. Széleskörű, nemzeti szintű, több nyelvközösségnél való alkalmazás esetén a fent említett kiadványt ezekkel az Irányelvekkel együtt kell figyelembe venni.

3.3 Humán kapacitásépítés

Az intézmény- és kapacitásépítés fontos kérdések bármilyen terminológipolitikában. A terminológiai infrastruktúrák iránti igény már a terminológiateervezési programok korai szakaszában felmerülhet. Különösen ekkor kell jelen lenniük a terminológusoknak és főként a terminológipolitikai szakértőknek, hogy a terminológipolitika megvalósításának csapdái elkerülhetőek legyenek. Hasonló módon a humán kapacitásépítésre vonatkozó cselekvési tervnek el kell készülnie, hogy lehetővé tegye a kialakított terminológipolitika minden szempontjának megvalósításához szükséges terminológiai szakértők képzését, és hogy minden olyan terminológiai tevékenységgel lehessen foglalkozni, amelyet lényegesként határoznak meg.

Mivel minden szakterület vagy domén terminológiája bővül az újítások által, az információ terjesztése és a tudás elsajátítása a terminológián keresztül valósul meg. A megfelelő tudományos, műszaki, oktatási és gazdasági terminusok rendelkezésre bocsátását támogatnia kellene a speciális érdekcsoportoknak és szakértőknek a teljes nyelvközösségben. A kisebb országokban vagy fejlődésben lévő terminológiával rendelkező nyelvközösségekben a terminológipolitika megvalósításának első fázisában a hangsúlynak azon alapvető terminusok kialakításán kell lennie, amelyekre a sürgősen szükség van. Ez kiterjedhet az oktatási rendszerhez szükséges terminusokra vagy akár a köztisztasághoz, közegészségügyhöz vagy a tömegközlekedéshez tartozókra is. Ezért a hangsúlyt adott esetben olyan doménre vagy doménekre kell helyezni, amelyeknél elsőként kell alkalmazni a terminológipolitikát.

A terminológia létrehozásának folyamatában a szakfordítók gyakran kulcsfontosságú szerepet játszanak, mivel a fordítási folyamat során gyakran javasolnak új terminusokat a célnyelven a forrásnyelvben előforduló új terminusok alapján. A terminológia létrehozásának és adaptálásának folyamata minden esetben szoros együttműködést kíván a terminológusok, az adott szakterület szakértői, a nyelvészek, a fordítók és az oktatók között. Koordinált intézkedéseket érdemes kialakítani annak érdekében, hogy el lehessen kerülni az egymásnak ellentmondó terminusok használatát. Egy adott országon belül a kisebbségi, marginalizált és fejlődő nyelvek használata lehetőséget kínál a hazai technológiák értékelésére és integrálására a modern technológiákba, így a nyelvfejlesztés támogatása elősegíti az adott ország kulturális örökségének és sokszínűségének megőrzését is.

Ha a tervek között szerepel egy terminológiai intézet megalakítása, szükség lehet a terminológiai projektek vezetésére, terminológiai munkára és terminográfiára szakosodott munkatársak képzésére. Egyrészt a terminográfusoknak, akik képesek a terminuskivonatolásra, ezek rögzítésére a speciális terminográfiai alapelveknek és gyakorlatnak megfelelően, valamint terminusjelölt-listák összeállítására, adott esetben szorosan együtt kell működniük a doménszakértőkkel. A terminológusoknak másrészt kutatásokat kell végezniük a másodlagos terminusalkotási alapelvekkel és gyakorlattal kapcsolatosan. Természetesen valamennyi terminológus szakértőnek

alapos tudással kell rendelkeznie a szóban forgó nyelv(ek) ortográfiai, helyesírási és szóalkotási alapelveiről.

A magánszektor hozzájárulását sem szabad alábecsülni. A szakértők tisztában vannak azzal, hogy kommunikálniuk kell más doménszakértőkkel és a laikusokkal is. De mindenekelőtt a saját közösségükön belül kell kommunikálniuk, amelynek eszköze az egyértelmű terminológia. Az ilyen doménszakértők ezután dönthetnek úgy, hogy terminológiai projektekbe kezdenek és szakszótárakat állítanak össze a különböző szakterületeken. Gyakran ezek az emberek nem terminológusok vagy terminográfusok, ezért segítségre van szükségük a terminológiai folyamatban, amely magába foglalja a terminusalkotást, ezek rendszerezett rögzítését, végül pedig a terminológiai adatgyűjtemények összeállítását a saját szakterületükön.

3.4 A nemzeti terminológiai intézetek szerepe

A terminológiai szolgáltatásokat nyújtó intézetek szerepe, hogy tanácsokat és támogatást biztosítsanak a kormányzat számára a terminológiára és terminológiai fejlesztésekre vonatkozó stratégiák kialakításában, fejlesztésében, megvalósításában és fenntartásában. Vannak olyan esetek, amikor egyetlen terminológiai intézet biztosítja ezeket a szolgáltatásokat egy vagy több ország számára. Más esetekben az egyes terminológiai szolgáltatásokat különböző intézetek nyújtják nemzeti és regionális szinten, amelyek ezeket a szolgáltatásokat elsődleges feladataik részeként biztosítják. Néha a doménspecifikus intézetek is kínálnak terminológiai szolgáltatásokat.

193

A terminológiai intézetek a terminológiát és a szaknyelveket érintő politikával és más kérdésekkel kapcsolatosan is adnak tanácsot. Kidolgozhatnak és értékelhetnek terminográfiai célú szabványokat a megfelelő alkalmazások létrehozásához, valamint a terminológiai információk gyűjtésének, dokumentálásának, rendszerezésének, szabványosításának és terjesztésének szabványosított folyamatainak megvalósításához az országban lévő különböző nyelvközösségek számára. A terminológiai intézetek információs szolgáltatásokat is nyújthatnak a szaknyelvi konvenciókkal, valamint terminográfiai kérdésekkel kapcsolatban. Ezenkívül koordinálhatják, támogathatják és elősegíthetik a szaknyelvek fejlesztésére vonatkozó projekteket, rendelkezésre bocsáthatnak terminológiai alkalmazásokat és termékeket a kapcsolódó információs és kommunikációs rendszerekhez, pl. terminológiai adatbázisok fejlesztésével és karbantartásával. Az egymással összekapcsolódó hálózatok korában ez utóbbi egy „virtuális” központi terminológiai adatbázisként is megvalósulhat, amely valójában elosztott adatbázisok hálózatából áll.

A nemzeti terminológiai intézetek feladata az lenne, hogy elősegítsék az állampolgárok szerepének erősítését a terminológiához való hozzáférés révén, amely az eltérő szinteken megkönnyítené a kommunikációt a különböző szakterületeken és tevékenységi körökben. További célként meg lehetne nevezni a megfelelő többnyelvű terminológiai termékek elkészítését különböző doménekre, a terminológiák előállításának

koordinálását, a külső terminológiai együttműködések koordinálását, az együttműködő és más érintett felek közötti partneri viszony kiépítését, a nemzeti terminológiai adatbázis kezelését, és adott esetben a terminológiai információk terjesztését a felhasználók, ügyfelek és közreműködő felek között terminuslistákon, szakszótárakon és az elektronikus média eszközein keresztül. A tudományos, gazdasági és műszaki kommunikáció megkönnyítésén túl a nemzeti terminológiai intézetek fontos szerepet játszhatnak a tudástranszferben, és ennek következtében az adott ország állampolgárai helyzetének széleskörű megerősítésében is, tudományos, gazdasági és műszaki, valamint általános nyelvi képességeik fejlesztésével.

A nemzeti terminológiai intézetnek adott esetben a terminológiai munka csomópontjává kell válnia az országban, mivel a terminológia iránti igény napról napra növekszik. Ilyen esetben fontos, hogy a terminusok rögzítésével kapcsolatos munkafolyamatok kezelése és koordinálása hatékony legyen, így elkerülve az ismétlődést és végső soron elősegítve a szabványosítást. A nemzeti terminológiai intézet olyan nemzeti koordinációs központként működhet, amely a különböző nyelvi és szakmai közösségek által alkotott terminológiai egységeket egy centralizált vagy elosztott adatbázisban dokumentálja. A terminológiai információkat ilyen módon egy központi portálon keresztül lehet elérni. Ennek megfelelően a nemzeti terminológiai intézet fontos szolgáltatásokat képes nyújtani az egész nyelvközösség számára.

194

Azokban az országokban, ahol egy vagy több nyelvközösség nagyobb területre terjed ki, a decentralizált terminológiai infrastruktúra lehet a legjobb megoldás a terminológiai politika megvalósításának problémáira. A decentralizált terminológiai irodák erőforrásként szolgálhatnak a nemzeti terminológiai intézetek számára (pl. azáltal, hogy a felhasználóknak felhasználóbarát hozzáférést biztosítanak számos terminológiai szervezet közös használatra létrehozott portáljaihoz). Ez olyan területeken helyezkedhet el, ahol a speciális domének képviselői nagy számban végzik tevékenységüket, vagy olyan geolingvisztikai területen, ahol a legtöbb anyanyelvi beszélő vagy a terminológiafejlesztést igénylő nyelvközösség tagja él. Terminológiai projekteket olyan magánszemélyek vagy egy adott szakterületen működő szervezetek, illetve egyesületek is kezdeményezhetnek, akik vagy amelyek felismerték terminológiafejlesztési igényeiket egy speciális doménen belül. Ily módon saját nyelvük sokkal inkább használhatóvá válhat a konkrét régióban vagy doménen belül.

3.5 Magánkezdeményezések

A terminológia egy többnyelvű országon belül stratégiai erőforrást jelent. Ez a közvetítő közeg, amelyen keresztül a tudás és az információ terjeszthető. A helyes, egységes vagy szabványosított terminológia használatával hatékony tudományos és műszaki kommunikációs készségek fejleszthetők. Mindemellett új készségek és szakmai profilok adódnak hozzá az úgynevezett terminológiai piachoz, amely termékeket és szolgáltatásokat nyújt a felhasználók részére, akik az alábbiak lehetnek:

- a terminológia megalkotói (pl. kutatók, technikusok, adminisztrátorok stb.);
- a terminológiai adatok előállítói (pl. terminológiai szabványosítók, a terminológiai adatbázisok létrehozói, szaklexikográfusok stb.);
- a terminológiai adatok közzétevői (pl. szótárkiadók, online információs szolgáltatások stb.); valamint
- az állampolgárok általában.

A terminológiai termékek elsősorban az alábbiakat foglalják magukba:

- különböző formájú és típusú terminológiai információk különböző célokra és felhasználói csoportok számára;
- terminológiai eszközök különböző célokra.

A terminológiai információk (ha a terminológiai dokumentációt is hozzá vesszük) három alapvető adattípust foglalnak magukba, úgymint (egy- és többnyelvű):

- valódi terminológiai adatok (azaz doménspecifikus fogalmakhoz kapcsolódó információk, valamint ezek nyelvi és nem nyelvi jelekkel jelölt reprezentációi, amelyeket különböző társított adatok egészítenek ki);
- a terminológia területén megjelent különböző jellegű publikációk bibliográfiai adatai;
- a terminológia területén működő intézményekre, szakértőkre, programokra, eseményekre és más tevékenységekre vonatkozó tényadatok.

Ezen adattípusok mindegyike különböző adatbázisrendszert igényel (amely egy sor különálló adatbázisból vagy egyetlen, különböző adatmodelleket magába foglaló integrált adatbázisrendszerből áll). A terminológiai információs és dokumentációs központnak foglalkoznia kell mindhárom fő adatbázistípussal, amelyeket különböző célokra alakítottak ki megfelelően meghatározott adatkategóriák alapján (az adott adatmodell dokumentálásához szükséges „információs objektumoknak” megfelelően). Az ilyen rendszerekben előállított és karbantartott adatokat a kapcsolódó szoftverekkel együtt különböző típusú „termékek” előállítására is fel lehet használni, valamint számos „szolgáltatás” alapját adhatják.

Formális szempontból a terminológiai adatok a szaktudást reprezentálják fogalmi szinten, és:

- hagyományosan kiadott formában (vagyis nyomtatott szótárként, glosszárímként, lexikonként stb.);
- elektronikusan kiadott formában (amely önmagában csak az adatokat tartalmazza adott formátumban vagy egy szoftverrel, illetve hardverrel kombinálva, mint például egy elektronikus szótár esetén);
- valamint online információs szolgáltatásokon keresztül lehet rendelkezésre bocsátani őket.

A hordozható számítógépekben vagy a még kisebb zsebméretű elektronikus szótárakban a terminológiai adatokat vagy adott szoftver vagy akár hardver elválaszthatatlan részeként, integrált módon lehet továbbítani.

A terminológiai adatokhoz a felhasználók a terminológiai piacon juthatnak hozzá kizárólag belső használatra vagy újrafeldolgozásra, a terminológiai adatok megosztásakor stb. A különböző felhasználói csoportoknak azonban különböző összetettségi fokú és kidolgozottságú terminológiai adata van szükségük különböző célokból. Ezért rendkívül gazdaságos lehet, ha eleve többcélú terminológiai adatokat hoznak létre különböző alkalmazásokra és felhasználók számára, akik igényeinek megfelelően testre szabott, ügyfélspecifikus felhasználói felületek segítségével felelnek meg. A terminológiai adatokat nagy hatékonysággal lehet felhasználni alapinformációként, amelyre doménspecifikus enciklopédiákat lehet építeni.

A terminológiai alkalmazásokkal kapcsolatos szoftverek a leggyakrabban előforduló eszköztípusokat kínálják a terminológiai adatok különböző módú kezeléséhez. Három típusú **terminológiakezelő-rendszert** (TMS) lehet elkülöníteni, amelyeket kifejezetten a terminológiai adatok különböző céllal történő professzionális módú rögzítésére, tárolására, feldolgozására és megjelenítésére terveztek. A **terminológiai adatbázisok** (TB) a terminológiai adatokból és az adatok feldolgozásához szükséges terminológiamenedzsment-rendszerből állnak. Gyakran a nagy méretű terminológiai adatbázisok egy többé-kevésbé kifinomult szervezeti vagy intézményi struktúrába vannak integrálva, amelyet nagy mennyiségű terminológiai adat gyűjtésére és karbantartására hoztak létre számos felhasználó számára. Manapság a legtöbb személyi számítógépes terminológiamenedzsment-rendszert egyéni felhasználók, kisebb munkacsoportok (egy megfelelő helyi hálózaton [LAN] való integrálással vagy anélkül) vagy nagyobb osztályok alkalmazzák (ahol a munkahelyeket gyakran többé-kevésbé kifinomult LAN- vagy intranetes hálózattal kötik össze).

A terminológiamenedzsment-rendszereket nagymértékben fejlesztik tovább különböző alkalmazásokra használatos eszközök formájában, úgymint:

- számítógéppel támogatott fordítás;
- tudományos és műszaki szerzői rendszerek (beleértve a műszaki dokumentációt);
- alkatrésznyilvántartás;
- elektronikus kereskedelem stb.

Másfelől viszont a különböző kifinomultsági fokú terminológiamenedzsment-modulokat sokféle alkalmazású szoftverbe beépítik. Egyre gyakrabban használják őket különböző információs és kommunikációs munkafolyamatokban, így új piacokra találunk:

- a kooperatív műszaki szakírásban (a műszaki szerkesztők által);
- a dokumentációban (az információ és dokumentáció területén, illetve az archiválásban és iktatásban is); valamint
- a kooperatív terminológiai munkában.

A számítógéppel támogatott (és hálózati alapon elosztott) kooperatív terminológiai munka segítségével a terminológiai adatok előkészítése, feldolgozása és karbantartása gyorsabban, hatékonyabban és a modern minőségbiztosítási gyakorlatnak megfelelően végezhető el.

Az alábbi terminológiai szolgáltatások már léteznek a piacon:

- terminológiai tanácsadás és képzési szolgáltatás;
- terminológiai feladatok kiszervezése;
- információs szolgáltatások a terminológia területén.

A tanácsadási szolgáltatásokra és a képzésre a leggyakrabban az alábbi alkalmazási szempontokkal kapcsolatban van szükség:

- terminológiai alapelvek és módszerek alkalmazása (beleértve főleg a terminológiai alapelvekkel és módszerekkel kapcsolatos létező, valamint egyéb kapcsolódó szabványok megfelelő alkalmazását);
- az eszközök kiválasztása és alkalmazása (pl. többnyelvű adatok feldolgozására alkalmas szoftverek);
- terminológiai projektek kezelése stb.

Manapság a különböző területek szakértői nem ismerik az információtudomány és az általános tudományfilozófia alapjául szolgáló logikát és episztemológiát, ezért szükségük van a terminológia és terminográfia elméleti és módszertani alapjaival kapcsolatos képzésre. A nagyobb szervezeteknek és intézményeknek gyakran integrálniuk kell a terminológiai módszereket és eszközöket információkezelési vagy minőségirányítási rendszereikbe. Számos országban a kormányzati szervek vagy más közhivatalok végre szeretnék hajtani a tudástranszferhez kapcsolódó politikát, amit nagymértékben elősegítenének a megfelelő terminológiatervezési módszerek. Az intézményeknek és a szervezeteknek gyakran szintén tanácsra van szükségük jogi problémákat illetően (főként a szellemi tulajdonjogokra vonatkozóan), amelyek érintik a terminológiai adatok és eszközök alkalmazását.

197

Egyre többféle intézmény és szervezet veszi fontolóra, hogy a kiszervezés lehet a megfelelő módszer arra, hogy megoldást találjanak az azonosított és korlátozott terminológiai szükségleteikre. A kiszervezés magába foglalhatja például:

- az igény szerinti kutatást és fejlesztést új eszközökre vagy alkalmazásokra vonatkozóan;
- a meglévő eszközök adaptálását, például:
 - terminológiamenedzsment-rendszerek, vagy akár a terminológiai adatbázisok megtervezése és megvalósítása;
 - metaböngészők információs hálózatokhoz stb.;
- az igény szerinti terminológiai munkát, az alábbiakra vonatkozóan:
 - terminológia előkészítése;
 - terminológia karbantartása (beleértve többek között az ellenőrzést és a frissítést);
 - terminológiai adatok átalakítása vagy összevonása;
 - a terminológiai adatok értékelése és validálása stb.;
- a karbantartási és az utánkövetési szolgáltatásokat, az alábbiakra vonatkozóan:
 - terminológiamenedzsment szoftverek karbantartása és frissítése;
 - átfogó adattárolási karbantartási munkák stb.

Hasonlóan az infokommunikációs technológiák területén tapasztalható általános helyzethez, egyre több terminológiai termék és szolgáltatás létezik a piacon elérhető különböző típusú információs szolgáltatások egyikeként vagy kapcsolódik hozzájuk. Ezeket szintén egyre nagyobb mértékben integrálják az infokommunikációs alkalmazásokba.

Ahhoz, hogy a terminológiai adatokat el lehessen osztani az eltérő igényekkel rendelkező, különböző felhasználói csoportok között, piaci alapon nem lehet kizárni azon törekvéseket, amelyek a

- valódi terminológiai adatokat, illetve
- hozzáadott értékkel rendelkező terminológiai termékeket és szolgáltatásokat kínáló piacorientált és fizető információs hálózatok felé irányulnak. Az ügyfeleknek így fizetniük kellene a terminológiai termékekért és szolgáltatásokért. Azonban minél több ügyfél tud választani a terminológiai termékek és szolgáltatások folyamatosan növekvő kínálatából, annál kedvezőbb lesz ezek ára.

A nemzeti terminológiai infrastruktúrának, legyen az centralizált vagy decentralizált, teljes mértékben együtt kell tudnia működni a magánszektorral azáltal, hogy terminológiai és terminográfiai segítséget és/vagy képzést nyújt (lásd 3.1 pont). A nemzeti szinten dolgozó szakértők is közreműködhetnek a végtermékek szerkesztésében és véglegesítésében, valamint a termékek publikálásában és reklámozásában. Minél inkább többnyelvűként és nem kizáró jellegűként dolgozzák ki a terminológiapolitika már kezdettől fogva, annál szélesebbé válhatnak a potenciális piacok.

A nemzeti terminológiapolitika megtervezését és megvalósítását elvégezhetik a közintézmények vagy kiadhatják a magánszektorban működő szervezeteknek is (illetve kereskedelmi tanácsadócégeknek vagy nonprofit NGO-knak).

4. A terminológiapolitika előkészítése, kialakítása és megvalósítása

A jelen irányelvek olyan politika kialakítását és megvalósítását segítik elő, amely kifejezetten terminológiai irányultságú. Az ilyen terminológiapolitika számos országban például az információs politika vagy olyan politika része, amely szorosan kapcsolódik a kormányzati és nem kormányzati információs tevékenységekhez. A magán- és közintézmények gyakran számos olyan szabályt, megállapodást és irányelvet dolgoznak ki, amelyek célja az információ összegyűjtése és védelme, mindegyik pedig speciális gazdasági, társadalmi vagy politikai céljaik miatt van szükségük. Ezen szabályok, megállapodások és irányelvek közül sokat sikeresen megvalósítottak, és jelenleg etalonként szolgálnak a konkrét tevékenységek működtetéséhez és fejlesztéséhez. Néha azonban a töredezettségük kaotikus helyzetet teremt, és egyre gyakrabban előfordul, hogy a terminológia alapvető szerepe háttérbe szorul. A modern infokommunikációs technológiák gyors fejlődésével és egymásba fonódásával a meglévő problémák még összetettebbekké váltak. Mindamelllett, hogy ezek az Irányelvek a terminológiapolitika

litikára koncentrálnak, nem szabad figyelmen kívül hagyni a többi politikába való integrálásukat és a velük való koordinációt.

A nemzeti információs és tudáspolitikai kialakításával kapcsolatos tapasztalat alapján a jelen Irányelvek a terminológiai politika alábbi fejlesztési fázisait foglalják magukba:

- I. FÁZIS – A terminológiai politika előkészítése;
- II. FÁZIS – A terminológiai politika kialakítása;
- III. FÁZIS – A terminológiai politika megvalósítása;
- IV. FÁZIS – A terminológiai infrastruktúra fenntartható működtetése és a terminológiai politika mechanizmusainak adaptálása.

Ez a koncepció országos szinten vagy a nyelvközösség szintjén megjelenő terminológiára koncentrálnak, de könnyen lehet adaptálni más szinteken vagy szervezeti környezetekben.

A projekt keretén belül megvalósuló anyagok szigorú ellenőrzésének és a következetesen betartott ütemtervnek fontossága fokozatosan növekszik az I. FÁZISTÓL a III. FÁZISIG. Emellett a nyilvános megvitatás mértéke növekedhet a terminológiai politika megvalósításának fázisa felé közeledve. Figyelembe véve a terjedelmet, a lent vázolt fázisok és feladatok további részekre bonthatók. Különösen fontos megjegyezni, hogy ezek a fázisok és feladatok nagy valószínűség szerint nem egymás utáni sorrendben fognak megvalósulni, hanem egymással átfedésben és néha még párhuzamosan is elvégezhetik őket. Ennek következtében a gondos projekttervezés, amely lehetővé teszi a projektvezetőknek, hogy ellenőrizzék a pontosan meghatározott feladatkiosztásokat, a projekten belül megvalósult anyagokat, valamint a fontos projektelemekekhez kapcsolódó határidőket, elengedhetetlenül fontos a program sikerességéhez. A terminológiai politika megvalósításának céljaira szabott projektmenedzsment szoftver nagy segítséget jelenthet a bonyolult folyamatok megtervezésében és ellenőrzésében.

A munka bármely részében a világon bárhol már létező példák és tapasztalatok rendkívül hasznosak lehetnek, nem utolsósorban azért, hogy elkerülhetők legyenek a csapdahelyzetek és buktatók, amelyekkel mások már szembesültek.

4.1 I. FÁZIS – A terminológiai politika előkészítése

Mínt hogy a terminológiai politika kialakítása és megvalósítása rendkívül összetett feladat, a folyamatot alapos előkészítésnek kell megelőznie. Ez az előkészítés az alábbiakat foglalhatja magába:

- a meglévő jogszabályok nyelvi és terminológiai környezetének felmérése;
- a nyelvvel kapcsolatos figyelemfelkeltő kampányok és tevékenységek, valamint a törekvés ezek hivatalos elismerésére;
- módszertani javaslatok és elérhető vagy elképzelhető eljárásokkal kapcsolatos javaslatok;

- az előzetes dokumentumok elkészítése;
- a nemzeti konzultációs folyamatok megszervezése.

4.1.1 A nyelvi és terminológiai környezet felmérése

Az átfogó elemzésnek érintenie kell a szaknyelv legújabb fejlesztéseit a nyelvközösségben, valamint a létező és lehetséges szakértői közösségekben; a szaknyelv hatását más politikákra és stratégiákra vagy az ezekkel való interakcióját; és végül, de nem utolsósorban, a nyelvközösség általános attitűdjét a nyelvvel és a terminológiával kapcsolatban. Ennek az elemzésnek azonosítania kell a főbb érintett feleket, valamint meg kell határozni a terminológiapolitikával szembeni társadalmi vagy pszichológiai akadályokat. Azonosítani kell más, kézzel fogható és elvont problémákat, valamint egyéb megoldandó kérdéseket. Az elemzésnek magában kell foglalnia a terminológiapolitika kialakításának és megvalósításának közvetlen és közvetett hasznáról, valamint a kapcsolódó költségek becsléséről szóló elemzést is. Továbbá, a terminológiapolitika céljait és terjedelmét, valamint a megvalósítás lehetőségeit is világosan meg kell fogalmazni, hogy teljes mértékben értékelni lehessen a helyzetet, ami alapján helytálló konklúzió vonható le. Ennek a formája lehet esettanulmány vagy legalább tartalmazhat egyet.

Ennek a kezdeti előkészítő fázisnak magába kell foglalnia a kormányzati vagy politikai keretrendszerben végzett felmérést az információra vonatkozóan (alkotmányjog, nemzeti irányelvek, rendeletek stb.). Hasznos lehet rámutatni az egymást fedő következetlenségekre és ellentmondásokra a jelenlegi jogi szabályozásban és politikában.

Az így gyűjtött információ három fő célt szolgál:

- a terminológiával kapcsolatos nemzeti irányelvek szükségességnek hangsúlyozása;
- annak felmérése, hogy a szakemberek és a felhasználók milyen mértékben ismerték már el ezt az igényt; valamint
- a meglévő politikákban rejlő hiányosságok és alkalmatlan elemek azonosítása.

A háttérdokumentumoknak az alábbiakat kell tartalmazniuk:

- áttekintés a fizikai, társadalmi, gazdasági és adminisztratív környezetről;
- a főbb nemzeti célok felmérése (beleértve a nemzeti fejlesztési tervben lévő politikai és iparágspecifikus prioritásokat);
- az érintett nyelvközösségek szocioökonómiai helyzetének felmérése;
- a nemzeti terminológia és a nyelvi források felmérése, beleértve az egyes nyelvek terminológiai státuszának elemzését;
- a főbb terminológiai és nyelvi intézmények, ezek forrásainak és az általuk nyújtott szolgáltatások felmérése;
- a nemzeti felhasználók elemzése: az intézményi és egyéni felhasználók főbb típusai, szükségleteik és terminológiai igényeik;
- a jelenlegi nyelvpolitikai helyzet elemzése: e politika hatálya és az által lefedett területek, kialakításuk és érvényesítésük mechanizmusai, valamint ezek hiányosságai;

- egy összefoglaló konklúzió, amely kiemeli a terminológiapolitika szükségességét, felvázolva az elismertség szintjét és a megvalósítással kapcsolatos fő kényszerítő erőket.

Az előkészítő fázis alatti munkát valószínűleg főként a doménszakértők végzik el bizottságokba vagy bizonyos számú munkacsoportba szerveződve, amelyeket egy személy, csoport vagy intézmény irányít. Különös gondot kell fordítani arra, hogy lényegre törő és könnyen érthető módon fogalmazzák meg az elképzeléseket és mutassák be az eredményeket annak érdekében, hogy valamennyi érintett fél és döntéshozó pontosan megértsen mindent.

4.1.2 Figyelemfelkeltő kampányok és törekvések az elismerés elnyeréséhez

Ahogy fentebb is említésre került, hivatalos támogatást vagy legalábbis hivatalos bátorítást kell szerezni már a terminológiapolitika előkészítése, kialakítása és megvalósítása folyamatának elején. Ez a kritérium gyakran olyan tevékenységeket igényel, amelyek figyelemfelkeltő hatással vannak már akkor is, mielőtt bármilyen hivatalos megbízást vagy elismerés kapnának a terminológiapolitika megvalósítását előkészítő folyamatok. A figyelemfelkeltő kampányok jellege idővel változhat. Ezen kezdeti szakasz során ajánlott bevonni a folyamatokba a hivatalnokokat, döntéshozókat, törvényhozókat és a különböző szakértőket, valamint a médiát és a közszereplőket. A projekt célját ismerő, főbb kulcsfontosságú személyek aktív támogatása lényeges lehet a jövőbeni munka szilárd megalapozásához.

Bizonyos mértékig e törekvések során már azonosítani kell bármilyen létező dokumentumot (tanulmányok, kutatások, vizsgálatok stb.), össze kell gyűjteni a külföldi példákat és tapasztalatokat, valamint rá kell mutatni azon hiányosságokra, amelyeket pótolni kell annak érdekében, hogy elő lehessen készülni a helyi nyelvi és terminológiai környezet értékelésére.

4.1.3 Módszertani javaslatok és az eljárásokkal kapcsolatos javaslatok

Amint az elemzések és értékelések elkészültek, valamint a program céljait és terjedelmét is meghatározták, el kell készíteni egy részletes tervezetet, amely ismerteti a legjobban használható módszertant és a követendő eljárásokat. Ezek a módszerek és eljárások jelentős mértékben különbözhetnek egyfelől a nyelvközösségek között, másfelől a doménszakértők és a felhasználók alkotta csoportok között. Ezeket emellett a létező, illetve szükséges források és kapacitás szempontjából is meg kell vizsgálni. Ebben a folyamatban a külföldi modellekből és tapasztalatokból származó bevált gyakorlatok példái rendkívül értékesek, viszont ezek kapcsán figyelembe kell venni a helyi jellegzetességeket is.

Az ebben a szakaszban megfogalmazott javaslatok legyenek tömörek, és könnyítsék meg a következő fázis döntéshozatali folyamatait.

4.1.4 Az előzetes dokumentumok elkészítése

Az előzetes dokumentumok két fő célt szolgálnak:

- a vizsgálatok és értékelések eredményeihez illeszteni a létező forrásokat és kapacitásokat;
- egy konstruktív, a nemzet (vagy a nyelvközösség) egészére kiterjedő konzultáció alapját biztosítani a terminológiapolitikával összefüggő problémák kapcsán.

A jelenlegi helyzet felméréséből adódó eredményeket – a 4.4.1 fejezetben idézett módon – egy vagy több, lényegre törő háttérdokumentumban kell összefoglalni, amely bemutatja és elemzi az eddigi eredményeket ahhoz, hogy azonosítsa a fő problématerületeket, amelyek a legnagyobb valószínűséggel befolyásolják a nemzeti nyelv- és terminológiapolitikát. Ezt a célorientált elemzést a fent említett háttérdokumentummal vagy -dokumentumokkal együtt közvitára lehet bocsátani nemzeti szinten, így lehet kijelölni a fő munkadokumentum(oka)t konzultációra. Néhány országban azonban a háttérananyagokat és az elemzést inkább egy dokumentumban vonják össze. Ennek a döntésnek nincs jelentősebb hatása a konzultációra.

202 Ami ezen dokumentumok külső megjelenését és bemutatását illeti, különös gondot kell fordítani a letisztult és világos megfogalmazási és bemutatási módra annak érdekében, hogy a laikus olvasók (hivatalnokok, döntéshozók, törvényhozók és végül, de nem utolsósorban a széles közönség) is egyszerűen megérthessék a lényegét.

4.1.5 A széleskörű konzultációs folyamat megszervezése

A legtöbb esetben érdemes megszervezni és lefolytatni egy szelektív konzultációs folyamatot még az előzetes dokumentumok elkészítése során. Az adott nyelvközösség jelenlegi helyzetétől függően a nemzeti vagy közösségi nyilvános konzultációs folyamatot egy későbbi szakaszban is meg lehet szervezni vagy meg lehet ismételni a terminológiapolitika kialakításának és megvalósításának folyamata során, bármely nagyobb lépés kapcsán. Ezeknek a konzultációknak különböző célja lehet, és ennél fogva különböző formában valósulhat meg, úgymint:

- találkozók;
- interjúk;
- felmérések (pl. kérdőívekkel végezve).

A konzultáció(k) eredményeit rögzíteni kell, össze kell foglalni és be kell építeni a terminológiapolitika kialakításának folyamatába, valamint minden népszerűsítő tevékenységbe.

4.2 II. FÁZIS – A terminológiai politika kialakítása

Amint az I. fázisban felvázolt tevékenységek befejeződnek, a nemzeti terminológiai politikát az eredmények által szabott irányvonal szerint lehet a továbbiakban tervezni. Ez a fázis a következőket foglalja magába:

- a terminológiai politikához kapcsolódó javaslatok tervezete;
- a terminológiai politika más stratégiai tervezési politikákkal való koordinálására vonatkozó terv felvázolása;
- a projekt megvalósítására vonatkozó terv elkészítése;
- a végleges politika tervezet bemutatása (a dokumentum és a megvalósítási terv);
- a végső politikával kapcsolatos határozat (a dokumentum és a megvalósítási terv).

Az országok gyakran különböznek abban, hogy a terminológiai politikájuk mennyire korlátozódik a tudományos-műszaki információkra és a kapcsolódó információs forrásokra, illetve szolgáltatásokra. Fokozatosan fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a terminológia elválaszthatatlan a tudományos-műszaki információktól. Mindezt a tudományos-műszaki információk közös erőforrásként való népszerűsítése kapcsán is meg kell tenni, amelyeknek fontos piaci értéke van, és képesek elősegíteni az ország társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődését.

203

4.2.1 A terminológiai politikához kapcsolódó javaslatok tervezete

Az ezen megközelítés szerint kialakított terminológiai politika várhatóan biztosítani fogja, hogy az ország vagy a nyelvközösség által támasztott terminológiai igények teljesüljenek olyan mértékben, ahogy ezt a szűkös források lehetővé teszik. A terminológiai politikai javaslat tervezetében szerepelniük kell a konkrét feladatoknak, a terjedelmeknek, az előnyöknek, a fő érintett feleknek, valamint a megvalósítás során követendő irányvonalaknak; mindezt olyan módon, hogy ez segítse a politikai döntéshozatali folyamatot. Ebben a szakaszban hasznos lehet létrehozni egy értékelési folyamatot a tervezet egyes részeihez, amely számos érintett személyt bevonna a megvalósítás legújabb szakaszába ahhoz, hogy fel lehessen tárni olyan összefüggéseket, amelyet felett addig elsiklottak, illetve alul- vagy túlbecsülték őket.

4.2.2 A terminológiai tervezés koordinálása más stratégiai tervezési politikákkal

Az elmúlt évek figyelemre méltó előrelépései a globális információs és tudásalapú társadalom felé jelentős fejlődést hoztak a kormányok információs tevékenységekkel kapcsolatos attitűdjében, nyomás alá helyezve őket, hogy felülvizsgálják nemzeti

prioritásaikat, és hogy új politikákat dolgozzanak ki. Manapság a döntéshozatalhoz és a tervezéshez nemzeti és nemzetközi forrásokból származó adatokra van szükség, amelyhez elengedhetetlen a megfelelően kidolgozott terminológia jelenléte a társadalmi, pénzügyi, tudományos-műszaki és kulturális területeken. Ennél fogva a terminológiai politikára nem lehet elkülönült kérdésként tekinteni, hanem olyan dokumentumként kell, amelyet más általános fejlesztési, és/vagy ahhoz kapcsolódó stratégiával, illetve politikával koordináltak. Ezt a feladatot egy terminológiai politikai integrációs nyilatkozattal lehet megvalósítani, amely számos célt szolgál:

- a terminológiai politika összekötését az általános fejlesztési politikával;
- a terminológiai politika elhelyezését a nemzeti fejlesztési tevékenységek figyelembevételével (így igazolva a források és a kapacitások szükségességét);
- iránymutatás biztosítását a kormányzati szervezetek és magánvállalkozások, valamint a nem kormányzati és nonprofit szervezetek számára arra vonatkozóan, miként tudják forrásaikat és szolgáltatásaikat kezelni és azokkal tervezni;
- a jövőbeni terminológiai politika felülvizsgálati alapjának megteremtését, amelyre a változó körülmények miatt lehet szükség;
- a terminológiai politika összekötését a tudományos-műszaki fordításpolitikával és a többnyelvű kommunikációs folyamatok kezeléséhez kapcsolódó politikákkal;
- a terminológiai politika más, kapcsolódó politikákra való hatásának kiemelését.

204

A koordinációs kérdéseket érintő dokumentumot érdemes a terminológiai politikai javaslatához csatolni.

4.2.3 Megvalósítási terv

A regionális és nemzeti terminológiai terv és hálózatok hatékony fejlesztése nagymértékben függhet a meglévő különböző típusú nemzeti infrastruktúrától. Egyre inkább világossá válik, hogy az ilyen infrastruktúra fejlesztését, valamint ennek hozzájárulását a regionális és nemzeti együttműködéshez az információ területén megkönnyíti a speciális forrásokhoz és szolgáltatásokhoz kapcsolódó megfelelő terminológiai politikák kialakítása és megvalósítása. Ez a lépés, valamint a megfelelő időzítés, illetve a humán erőforrások elérhetősége fontos szerepet játszanak a terminológiai politika megvalósításának tervezésében. A megvalósításhoz szükséges források iránti kérelmeknek ésszerűen arányosnak kell lenniük a kitűzött terjedelemmel, a feladatokkal és a célokkal, valamint a várható előnyökkel. A megvalósítási tervnek konkrétan az alábbiakat kell tartalmaznia:

- a megfelelő stratégia kiválasztását a feladatok, valamint a terminológiai politika különböző céljainak eléréséhez egy adott időszakon belül;
- a prioritások hozzárendelését a különböző terminológiai kérdésekhez;
- a források elosztását a kapcsolódó programok megvalósításához;
- javaslatot a koordinációs mechanizmusra (a terminológiai politikán belül és más politikákra vonatkozóan is).

A terminológiai politika terjedelmétől és a szituáció összetettségétől függően, a fent említett stratégiai irányítási kérdéseknek az alábbiakra vonatkozó előzetes vizsgálatra kell alapulniuk:

- a terminológiai politikához kapcsolódó tevékenységek megvalósítási mechanizmusainak kialakítása;
- cselekvési terv kidolgozása a politikában megfogalmazott célok eléréséhez;
- pénzügyi források biztosítása a terminológiai politikához kapcsolódó tevékenységek megvalósításához;
- a cselekvési terv időszakos értékelésére és módosítására irányuló intézkedések megtervezése.

A legtöbb esetben a megvalósítási tervezetet csatolni kell a terminológiai politikai javaslatához.

4.2.4 A politikával kapcsolatos dokumentumok és a megvalósítási terv bemutatása

Fontos feltárni a különböző lépéseket a végső politikai szöveg tervezése során, valamint a szakmai közösségek motiválása kapcsán arra vonatkozóan, hogy támogassák ezeket a tevékenységeket. A terminológiai politika végső tervezetének világosan megfogalmazott, viszonylag rövid dokumentumnak kell lennie, amely pontos és friss információkat közöl azon kérdésekkel kapcsolatban, amelyek a kormány vagy más politikai döntéshozók figyelmét igénylik. Erre a dokumentumra azért van szükség, hogy:

- alapként szolgáljon a hivatalos elfogadásra benyújtott jogi szöveg tervezetéhez;
- könnyen elérhető referenciaként szolgáljon a javasolt terminológiai politikával kapcsolatos kérdésekben;
- áttekintést nyújtson a terminológiai politika megvalósításának következményeiről, az elvégezendő intézkedések és a szükséges források szempontjából egyaránt.

Különösen fontos világosan megfogalmazni az országban vagy a nyelvközösségekben uralkodó aktuális terminológiai helyzet erősségeit és gyengeségeit.

Végül különös figyelmet kell fordítani a dokumentum külső megjelenésére is, mivel referenciadokumentumként fog szolgálni a hivatalnokok, döntéshozók és törvényhozók számára, akik nem jártasak a terminológia területén, és akiknek a feladata lesz ennek a politikának az elfogadása.

Szintén fontos a legkedvezőbb időpontot kiválasztani, hogy a kormánynak bemutassák az új politikákat támogatást kérve, valamint a többivel való koordináláshoz, mivel az időzítés e ponton kulcsfontosságú lehet a sikerhez.

4.2.5 A végső terminológipolitikai dokumentumokkal és a megvalósítási tervvel kapcsolatos döntés

A terminológipolitika hivatalos elfogadása számos módon megtörténhet:

- a jogszabály kihirdetésével vagy életbe léptetésével (vagy más típusú jogi intézkedéssel):
 - a végső terminológipolitikai dokumentumokra és a megvalósítási tervre való hivatkozással;
 - a végső terminológipolitika (a dokumentum és a megvalósítási terv) alapján;
- hivatalos elfogadással, és a megvalósításért felelős testület megbízásával, hogy kezdjék el a munkát;
- más típusú hivatalos jóváhagyással, főleg abban az esetben, ha nem kormányzati szervek hozzák létre a terminológipolitikájukat.

Nemcsak az fontos, hogy erre a dokumentumra a hivatalnokok, politikusok, törvényhozók, döntéshozók (a nem kormányzati és nonprofit szervezetekben), a közvélemény és a média is áldását adja, hanem az is, hogy kétségekívül valódi cselekvési terv legyen, több egy pusztá papírnál, és hogy az aláírók támogassák a megvalósítás során is.

206 4.3 III. FÁZIS – A terminológipolitika megvalósítása

A legtöbb esetben az eddig a fázisig eljutott, előkészített dokumentumokat és javaslatokat konkrét cselekvési tervek és más, a működtetés tervezésével kapcsolatos dokumentum formájába kell átültetni a III. FÁZISON belül a megvalósítás érdekében. Ez a fázis az alábbiakat foglalhatja magába:

- a megvalósítás általános irányítása;
- a megvalósítás működésbeli és szervezeti megtervezése;
- a közzététel és a népszerűsítő tevékenységek megtervezése.

Még egyszer kiemelendő, hogy a hivatalnokok, politikusok, törvényhozók, a média és a közszereplők proaktív bevonása kulcsfontosságú lehet a terminológipolitika valódi megvalósításának sikerében.

4.3.1 A megvalósítás irányítása

A nyelvközösség méretétől, a helyzet összetettségétől, valamint a terminológipolitika terjedelmétől függően a megvalósítást végezheti:

- egy vagy több kormányzati szerv;
- egy bizottság vagy más csoport;
- egy létező intézmény vagy szervezet, amelyet megbíztak ezzel a feladattal;
- egy újonnan létrehozott intézmény vagy szervezet.

A testület, intézmény, szervezet vagy más, a terminológiapolitika irányításával és megvalósításával megbízott más típusú szervezettel kapcsolatos döntés rendkívül nagy jelentőséggel bír. A döntés megszületése során a vizsgálatok, elemzések és konzultációk valamennyi eredményét figyelembe kell venni. A dokumentumok és a kezdeti vizsgálatok minősége szintén nagyon fontos. Az aktuális politikai helyzethez kapcsolódó megfontolások azonban hatással lehetnek erre a döntésre. A megvalósítás bármely szakaszában számításba kell venni a lemaradás lehetőségét abban az esetben, ha a kijelölt testület, intézmény vagy szervezet nem teljesít az elvárásoknak megfelelően.

4.3.2 A megvalósítás működésbeli és szervezeti megtervezése

A korábbi vizsgálatok és javaslatok alapján döntést kell hozni az alábbiak figyelembevételével:

- a koordinációs mechanizmusok létrehozása;
- cselekvési tervek és ezek megvalósítására irányuló eljárások kialakítása;
- humán és pénzügyi erőforrások kiosztása;
- az ellenőrzési mechanizmusok megvalósítása.

Emellett szintén fontos világosan kijelölni a feladatokat és a mérföldköveket, valamint meghatározni azokat az eredményeket, amelyek számszerűsíthetők és közvetlenül hasznot is hoznak.

A megvalósítást minden bizonnyal egy értékelési mechanizmus is kísérni fogja, amely lehetővé teszi az idejében történő korrekciókat és kiigazításokat a megvalósítás működésbeli és szervezeti megtervezésében.

207

4.3.3 Közzététel és népszerűsítés

A megvalósítási fázisban a közzététel és a népszerűsítés lényegesek a megvalósítás sikerességének érdekében. A terminológiapolitika és megvalósítása végső soron kudarcot fog vallani, ha a közvélemény érdektelenséget vagy éppenséggel ellenségeséget mutat a politikával szemben. Ebben az esetben a népszerűsítést az oktatási rendszer bevonásával érdemes végezni. Akárhogy is legyen, a közzétételre és népszerűsítésre vonatkozó intézkedéseket szintén gondosan és alaposan meg kell tervezni, meg kell valósítani, illetve értékelni kell. Kulcsfontosságú, hogy ne csak pusztán együttműködés történjen a médiával, de gondosan meg kell tervezni különböző médiaeseményeket és tevékenységeket a helyi közönség igényeinek és elvárásainak való megfeleléshez. A médiamegjelenések történhetnek rádióadások (például közösségi rádiók), színházi csoportok (pl. az egészségnevelés keretén belül a vidéki vagy hátrányos helyzetben lévő területeken), szórólapok (pl. kórházakban) formájában és egyéb módokon. Az információ terjesztésének alapvető csatornája az oktatás és képzés valamennyi korcsoportban.

4.4 IV. FÁZIS – A terminológiai infrastruktúra fenntartása

A terminológiai politikának végső soron – még a megvalósítás szakaszában is, amely jelentős nemzeti befektetést jelent – figyelembe kell vennie a terminológiai infrastruktúra jövőbeni fenntartható működtetését. A terminológiai politika, valamint az infrastruktúráknak az új szituációkhoz való adaptálásának mechanizmusait mindenképpen előre kell látni. A változások kezelése a terminológiai infrastruktúra irányítójától elvárt egyik legfőbb feladat.

A lenti, 2. ábra összefoglalja a fázisokat (figyelembe kell venni, hogy a fázisok és feladatok nem feltétlenül egymás után, sorrendben következnek, de át is fedhetik egymást vagy akár egyszerre is megtörténhetnek):

I. FÁZIS	<p>Előkészítés</p> <ul style="list-style-type: none"> – a meglévő jogszabályok és a nyelvi és terminológiai környezet elemzése; – figyelemfelhívás és a hivatalos elismerés megszerzése; – módszertani és elérhető vagy elképzelhető eljárásokkal kapcsolatos javaslatok; – az előzetes dokumentumok elkészítése; – a nemzeti konzultációs folyamatok megszervezése.
II. FÁZIS	<p>Kialakítás</p> <ul style="list-style-type: none"> – a terminológiai politikához kapcsolódó javaslatok felvázolása; – a terminológiai politika más stratégiai tervezési politikákkal való koordinálására vonatkozó terv felvázolása; – a megvalósítási terv előkészítése; – a végleges politika (tervezetének) bemutatása (a dokumentum és a megvalósítási terv); – a végső politika hivatalos elfogadása (a dokumentum és a megvalósítási terv).
III. FÁZIS	<p>Megvalósítás</p> <ul style="list-style-type: none"> – a megvalósítás általános irányítása; – a megvalósítás működésbeli és szervezeti megtervezése; – a közzététel és a népszerűsítő tevékenységek megtervezése.
IV. FÁZIS	<p>Fenntartható működtetés és adaptációs mechanizmus</p>

2. ábra: A fázisok összefoglalása

Összefoglaló

A jelen Irányelv a világ különböző, eltérő gazdasági fejlettségi szintű országában megvalósuló terminológiatestervezéssel és terminológiai politikával kapcsolatos tapasztalatokon alapul. Annak valószínűsége, hogy a nemzeti terminológiai politika sikeres lesz, sokkal nagyobb, ha az alábbi kritériumok teljesülnek:

- integratív és együttműködésen alapuló megközelítések alkalmazása, amelyek nyitottak és gyakorlatiasak;
- a humán erőforrás menedzsment aktív támogatása a vállalaton belüli alkalmazottak vonatkozásában, karriertervezés, valamint e-learning lehetőségek a releváns intézményekben és hálózatokban;
- tudásmenedzsment (tudásmegosztási) tervek megvalósítása a releváns intézményekben és hálózatokban, valamint az együttműködő felekkel az adott országon belül vagy nemzetközi szinten;
- szoros kapcsolat fenntartása a technológiai innovációval és a tudástranszferrel;
- magas szintű oktatás és nyelvi szakértelem biztosítása;
- az infokommunikációs technológiák és különösen a humán nyelvtechnológiák reális és fenntartható használatának megtervezése;
- a kutatáson alapuló módszerek és politikák figyelembe vétele;
- a szakmai vezetés, a bizalom, a motiváció, a közös elképzelések és identitások beépítése.

209

Az adott országra jellemző politikai, társadalmi és gazdasági helyzet, valamint az adott nyelvközösség mérete minden kétséget kizáróan különböző megközelítési módot fog diktálni a terminológiai politikára vonatkozóan. Van azonban néhány alapvető szempont, amelyeket figyelembe kell venni, függetlenül attól, mi a konkrét szituáció:

1) Befektetés az alapos előkészítésbe: ahogy a jelen kiadványból is kirajzolódik, az előkészítő tanulmányok és az ezek eredményeképpen megszületett dokumentumok a terminológiai politikára vonatkozó valamennyi későbbi tevékenység alapját képezik. Belső referenciadokumentumként, valamint a nyilvános terjesztés vonatkozásában alapvető vitaalapként szolgálnak. Minél részletesebbek és átfogóbbak ezek a tanulmányok, végső soron annál kevesebb időt és pénzügyi forrást kell ezekre fordítani. Emellett ezek hatással vannak a terminológiai politikát érintő támogatások megszerzésére is, nemzeti vagy nemzetközi szinten.

2) Más országok tapasztalataiból való tanulás: természetesen a valóban megvalósult terminológiai politikák sikertörténeteit és bevált gyakorlatait alaposan tanulmányozni kell. De a sikertelen példákat, valamint ezek értékelését is érdemes megvizsgálni, mivel ez rendkívül hasznos lehet a terminológiai politika kialakítása, megtervezése és megvalósítása során. A való életből származó tapasztalatok tanulmányozásával elkerülhetők azok a csapdahelyzetek, amelyekkel más országok már szembesültek, és hasznosítani lehet a bevált gyakorlatokat.

3) Az érintettek bevonása: a terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása olyan tevékenység, amely minél nagyobb számú ember és intézmény támogatását igényli. Még akkor is, ha más érdekelt felek egy csoportja előáll egy kezdeményezéssel, a tevékenységbe bevontak körének növekednie kell, hogy magába foglalja valamennyi érintett felet és döntéshozót; mindezt pedig lehetőleg a folyamat minél korábbi szakaszában meg kell tenni. Fontos, hogy a közös munka mindenre kiterjedő lelkesítő ereje által létrehozott motivációs erőt kiaknázzák, és elkerüljék azokat a negatív attitűdöket, amelyek olyan érintett felektől érkeznek, akik úgy érzik, kihagyták őket a terminológiapolitika kialakításának folyamatából.

4) Együttműködésen alapuló munkamódszerek bevezetése: a legjobb eredményeket akkor lehet elérni, főleg a nyelv- és terminológiafejlesztés területén, ha a nyelvészek, terminológusok és a doménszakértők együttműködnek a bizottságokban, mivel általában ezek a különböző szakértők eltérő tudással és tapasztalattal rendelkeznek, amelyekkel hozzájárulhatnak az összetett feladatok megvalósításához:

- doméntudás (fogalmi tudás);
- nyelvi ismeretek (általános és nyelvspecifikus);
- terminológiai tudás (munkamódszerek, a fenti két világ közötti szakadék áthidalása).

A folyamatokat, valamint a számítógéphálózat által támogatott kooperatív munkával kapcsolatos munkafolyamat irányítását azonban nagyon gondosan kell megtervezni ahhoz, hogy hatékonyak és eredményesek legyenek. Ennek megvalósítása némi időt vehet igénybe.

5) A kapacitásépítést a lehető legkorábban el kell kezdeni: a terminológiapolitikát nem statikus tervként kell elképzelni, hanem élő, fejlődő eszközként, amelyeket a változó környezetnek megfelelően kell adaptálni. A terminológia és alkalmazásainak interdiszciplináris jellegére tekintettel számos jól képzett szakértőre van szükség a megvalósításhoz. Ezen szakértők oktatását és képzését a lehető legkorábban kell elkezdni annak érdekében, hogy a terminológiapolitika megvalósításában sikeresen el lehessen kerülni a folytonossági hiányokat.

6) Fel kell hívni a teljes nyelvközösség figyelmét: csak akkor lehet garantálni a megvalósítás sikerét, ha a terminológiapolitikát azok is elfogadják és ismerik, akiknek az elképzelések szerint az előnyükre válna.

MELLÉKLET – Az Irányelvben használt terminusok

Az Irányelv szövegének könnyebb olvashatóságához az alábbiakban néhány alapvető terminus magyarázata található. A terminológiai munka szókincsének szabványosított terminusai, valamint ezek szigorúan meghatározott definíciói az ISO 1087:2000 nemzetközi szabványban találhatók.

Determinologizáció: nyelvi folyamat, amelyben a terminusok (a szaknyelvekben a fogalmak reprezentánsai) lexikai elemként (pl. szóként) kerülnek felhasználásra az adott köznyelvben ↔ terminologizáció.

Domén: (ebben a dokumentumban) tudományos-műszaki tárgykör vagy más szakterület.

Doménkommunikáció: (szinonimák) specializált kommunikáció; tudományos-műszaki kommunikáció, szakmai kommunikáció – DE NEM: műszaki kommunikáció; emberek közötti kommunikáció egy **domén** belül, amely pragmatikai értelemben magába foglalja a tudományos-műszaki tárgyköröket, valamint más szakterületeket is.

Humán nyelvtechnológiák: olyan technológiák, amelyek a nyelvről szerzett tudást alkalmazzák számítógépes rendszerek fejlesztésére, amelyek képesek felismerni, megérteni, értelmezni és létrehozni az emberi nyelvet bármely formájában olyan alkalmazások fejlesztéséhez, amelyek lehetővé teszik az emberek számára, hogy közvetlen kapcsolatba léphessenek a számítógépekkel.

Kommunikáció: (ebben a dokumentumban) emberek közötti kommunikáció, amely lehet írásbeli, szóbeli vagy nonverbális.

Kommunikációtervezés: (ebben a dokumentumban) az emberek közötti kommunikációhoz kötődő tervezési tevékenység, amely magába foglalja a **nyelvtervezést** és a **terminológiatervezést**, legyen ez a tevékenység akár szűk értelemben nyelvközpontú vagy tágabban értelmezve szervezeti, technikai vagy infrastrukturális.

Köznyelv: (szinonimák) mindennapi nyelv; a nyelvközösség által, főleg mindennapos célokra használt nyelv.

Műszaki kommunikáció: (szinonimák) műszaki szakírás; műszaki dokumentáció (ebben a dokumentumban) szaknyelven megírt vagy azt nagy mennyiségben tartalmazó szakszövegek elkészítése.

Nemzeti terminológiapolitika: egy országon vagy egy többé-kevésbé autonóm nyelvközösségen belül (amely akár egy országban, akár két vagy több ország határain is átnyúló régióban található), a politikai döntéshozatal szintjén kialakított nyilvános stratégia, amelynek eredménye a kialakuló vagy meglévő terminológiák fejlesztése vagy szabályozása bármilyen felhasználási célból.

Nyelvi norma: nyelvi konvenciók, amelyeket a nyelvközösség közös nyelvi sztenderdjének tekintenek.

MEGJEGYZÉS: Számos változat létezik (például a dialektusok), amelyek konvenciói eltérnek a nyelvi normától.

Nyelvmérnökség: a **természetesnyelv-feldolgozással (NLP)** foglalkozó szakterület.

Nyelvtervezés: (ebben a dokumentumban) olyan nyelvfejlesztéssel foglalkozó tevékenység, amely a különböző módszerek és megközelítések egyét fedli le, beleértve a terminológiát és a lexikográfiát, a terminológiamedzsentet, a fordítást és a fordításmedzsentet, valamint egyre inkább a korpuszalapú megközelítéseket is (terminuskivonatolás, korpuszelemzés a diskurzusközösségekben megalkotott neologizmusok elemzésére stb.).

MEGJEGYZÉS: A nyelvvel foglalkozó más területhez hasonlóan, a humán nyelvtechnológiák használatának is egyre fontosabb szerepe van a nyelvtervezésben.

Szaknyelv: (szinonima) speciális célú nyelv(használat); a szakértői közösségek által használt nyelvet jelenti, amelyben a terminológia és a doménspecifikus nyelvi konvenciók kisebb vagy nagyobb mértékben jelennek meg.

Természetesnyelv-feldolgozás (NLP): kutatási és fejlesztési tevékenység, amely olyan szoftvereket tervez és alkot meg, amely az ember által használt természetes nyelvet képesek elemezni, megérteni és produkálni.

Terminológia(tudomány): a különböző szakterületek **terminológiájának** struktúráját, kialakítását, fejlesztését, használatát és kezelését vizsgáló, valamint a különböző alkalmazásokhoz kapcsolódó módszertani alapot előkészítő diszciplína.

Terminológiai adatbázis (TB): egy- vagy többnyelvű terminológiai adatokat tároló adatbázis, amelyet egy országon, nyelvközösségen belül vagy helyi szinten hoztak létre az adott nyelvközösség igényeitől függően.

Terminológiai eszköz: terminológiai alkalmazás, például **terminológiakezelő-rendszer (TMS)**, amelyet a terminológiai adatok valamilyen módon történő kezelésére használnak.

Terminológiai piac: terminológiai termékek és szolgáltatások felhasználóiból és szolgáltatóiból álló piac.

Terminológiai szolgáltatás: terminológiai alapelveken, módszereken, adatokon vagy eszközökön alapuló szolgáltatás, például igény szerinti terminológiai kutatás, terminológiai tanácsadás és képzési szolgáltatás, terminológiai információs és dokumentációs szolgáltatás, a terminológiai feladatok és információs szolgáltatások kiszervezése stb.

Terminológiai termék: a terminológiai tevékenység eredménye egy termék formájában, amely lehet konvencionális terminológiai kiadvány (például terminológiai szabvány, szakszótár, glosszárium, szókincstár stb.), elektronikus adatgyűjtemény (pl. **terminológiai adatbázis**) vagy **terminológiai eszköz**.

Terminológiák: egy adott szaknyelvben használt megnevezések halmaza.

Terminológiakezelő-rendszer (TMS): a terminológiai adatok feldolgozására tervezett és megalkotott szoftver, amely különálló programként vagy más alkalmazásba integrálva használatos.

Terminológiatervezés: olyan tervezési tevékenység, amely a nyelvet nagymértékben a doménkommunikáció szükségletei és követelményei alapján fejleszti.

Terminologizáció: nyelvi folyamat, amelyben a köznyelvi lexikai elemeket (pl. szavakat) terminusként használják (amely egy adott szaknyelvben a fogalmakat reprezentálja) ↔ determinologizáció.

Szakirodalom (válogatás)

- Antia, Bassegy E. 2000. *Terminology and Language Planning: an alternative framework of discourse and practice*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Bamgbose, Ayo 1991. *Language and the nation. The language question in sub-Saharan Africa*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Cobarrubias, Juan; Fishman, Joshua A. [eds.] 1983. *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Mouton, Berlin/New York.
- Cooper, Robert L. 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge.
- Department of Arts and Culture of the Republic of South Africa. *National Language Policy Framework*. Final Draft, 2002. DAC, Pretoria.
- Gadelii, Karl Erland 1999. *Language Planning: Theory and Practice. Evaluation of language planning cases world-wide*. UNESCO, Paris.
- Galinski, Christian – Budin, Gerhard – de V. Cluver, A. D. 1999. Terminologieplanung und Sprachplanung. In: Hoffmann, L. – Kalverkamper, H. – Wiegand, H. E. (eds.) *Fachsprachen/Languages for Special Purposes. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. deGruyter, Berlin/New York.
- Lauren, Christer – Myking, Johan – Picht, Heribert 2002. Language and domains: a proposal for a domain dynamics taxonomy. *LSP and professional communication*, 2: 2330.
- Montviloff, Victor 1990. *National information policies. A handbook on the formulation, approval, implementation and operation of a national policy on information*. (publication PGI-90/WS/11) UNESCO, Paris.
- Rubin, Joan; Jernudd, Bjorn (eds.) 1971. *Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. University Press of Hawaii, Hawaii.
- Sager, Juan C. – Nkwenti-Azeh, B. 1989. *Terminological problems involved in the process of exchange of new technology between developing and developed countries (Study on recent developments in the relationship between science, technology and society in different economic, social and cultural contexts)*. UNESCO, Paris, Document No. 59.
- UNESCO. *Recommendation on the promotion and use of multilingualism and universal access to Cyberspace* (32C/Resolution 41). UNESCO, Paris, 2003.; Magyar nyelven: *Ajánlás a többnyelvűség előmozdításáról és a cyberspace-bez való egyetemes hozzáférésről*. <http://www.unesco.hu/archivum-2009-vegeig/kommunikacio-informacio/ajanlas-tobbnyelvuseg>
- Wright, Sue Ellen – Budin, Gerhard (eds.) 1997 (vol. 1), 2001 (vol. 2). *Handbook of Terminology Management*. John Benjamins Publishing, Amsterdam/Philadelphia.

Az ISO (International Organization for Standardisation) szervezet által kiadott vonatkozó nemzetközi szabványok (2005-ig)

- ISO 639-1:2002 Code for the representation of names of languages – Part 1: Alpha-2 code
(ISO 639-1/RA – Registration Authority for the maintenance of the code: Infoterm
http://linux.infoterm.org/infoterm-e/raiso639-1_start.htm)
- ISO 639-2:1998 Code for the representation of names of languages – Part 2: Alpha-3 code
(ISO 639-2/RA – Registration Authority for the maintenance of the code: Library of
Congress <http://lcweb.loc.gov/standards/iso639-2/>)
- ISO 704:2000 Terminology work – Principles and methods
- ISO 860:1996 Terminology work – Harmonization of concepts and terms (under review)
- ISO 1087-1:2000 Terminology – Vocabulary – Part 1: General Concepts
- ISO 1087-2:2000 Terminology work – Vocabulary - Part 2: Computer applications
- ISO 1951:1997 Lexicographical symbols particularly for use in classified defining
vocabularies (under revision)
- ISO 10241:1992 Preparation and layout of international terminology standards (under
revision)
- ISO 12199:2000(E) Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical
data represented in the Latin alphabet
- 214 ISO 12200:1999 Computer applications in terminology – Machine-readable terminology
interchange format (MARTIF) - Negotiated interchange
- ISO 12616:2001 Translation-oriented terminography
- ISO/TR 12618:1994 Computer aids in terminology – Creation and use of terminological
databases and text corpora (under revision)
- ISO 12620:1999 Computer applications in terminology – Data categories
- ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardisation
- ISO 16642:2003 Computer applications in terminology – Terminology Markup Framework
(TMF)

Előkészületben lévő nemzetközi szabványok (2005-ben)

- ISO/AWI 860 Terminology work - Harmonization of concepts and terms (az ISO 860:1996
átdolgozása)
- ISO/WD 1951 Presentation/Representation of entries in specialized dictionaries (az ISO
1951:1997 átdolgozása)
- ISO/WD 10241 International terminology standards – Preparation and layout (az ISO
10241:1992 átdolgozása)
- ISO 12615:2004 Bibliographic references and source identifiers for terminology work
- ISO/PWI 12620-2 Computer applications in terminology – Data Categories – Part 2:
Terminological data categories (az ISO 12620:1999 átdolgozása)
- ISO/NP 21829 Terminology of language resource management

ISO/PWI 22128 Quality assurance guidelines for terminology products

ISO/AWI 22134 Terminology in sociolinguistic application

ISO/WD 24613 Lexical Markup Framework (LMF)

Az ISO (International Organization for Standardisation) szervezet által kiadott vonatkozó nemzetközi szabványok (kiegészítve 2018-ban)

ISO 639-1:2002 Codes for the representation of names of languages – Part 1: Alpha-2 code

ISO 639-2:1998 Codes for the representation of names of languages – Part 2: Alpha-3 code

ISO 639-3:2007 Codes for the representation of names of languages – Part 3: Alpha-3 code for comprehensive coverage of languages

ISO 639-4:2010 Codes for the representation of names of languages – Part 4: General principles of coding of the representation of names of languages and related entities, and application guidelines

ISO 639-5:2008 Codes for the representation of names of languages – Part 5: Alpha-3 code for language families and groups

ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods

ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of concepts and terms

ISO 1087-1:2000 Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application

ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information

ISO 2603:2016 Simultaneous interpreting – Permanent booths – Requirements

ISO 4043:2016 Simultaneous interpreting – Mobile booths – Requirements

ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation

ISO 10241-2:2012 Terminological entries in standards – Part 2: Adoption of standardized terminological entries

ISO/TS 11669:2012 Translation projects – General guidance

ISO 12199:2000 Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet

ISO 12615:2004 Bibliographic references and source identifiers for terminology work

ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography

ISO 13611:2014 Interpreting – Guidelines for community interpreting

ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization

ISO 16642:2017 Computer applications in terminology – Terminological markup framework

ISO 17100:2015 Translation services – Requirements for translation services

ISO 18587:2017 Translation services – Post-editing of machine translation output – Requirements

ISO 18841:2018 Interpreting services – General requirements and recommendations

ISO 20108:2017 Simultaneous interpreting – Quality and transmission of sound and image input – Requirements

- ISO 20109:2016 Simultaneous interpreting – Equipment – Requirements
- ISO/TR 20694:2018 A typology of language registers
- ISO 21720:2017 XLIFF (XML Localisation interchange file format)
- ISO 22128:2008 Terminology products and services – Overview and guidance
- ISO 22274:2013 Systems to manage terminology, knowledge and content – Concept-related aspects for developing and internationalizing classification systems
- ISO 23185:2009 Assessment and benchmarking of terminological resources – General concepts, principles and requirements
- ISO 24156-1:2014 Graphic notations for concept modelling in terminology work and its relationship with UML – Part 1: Guidelines for using UML notation in terminology work
- ISO 24610-1:2006 Language resource management – Feature structures – Part 1: Feature structure representation
- ISO 24610-2:2011 Language resource management – Feature structures – Part 2: Feature system declaration
- ISO 24611:2012 Language resource management – Morpho-syntactic annotation framework (MAF)
- ISO 24612:2012 Language resource management – Linguistic annotation framework (LAF)
- ISO 24613:2008 Language resource management - Lexical markup framework (LMF)
- ISO 24614-1:2010 Language resource management – Word segmentation of written texts – Part 1: Basic concepts and general principles
- 216 ISO 24614-2:2011 Language resource management – Word segmentation of written texts – Part 2: Word segmentation for Chinese, Japanese and Korean
- ISO 24615-1:2014 Language resource management – Syntactic annotation framework (SynAF) – Part 1: Syntactic model
- ISO 24615-2:2018 Language resource management – Syntactic annotation framework (SynAF) – Part 2: XML serialization (Tiger vocabulary)
- ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework
- ISO 24617-1:2012 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 1: Time and events (SemAF-Time, ISO-TimeML)
- ISO 24617-2:2012 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 2: Dialogue acts
- ISO 24617-4:2014 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 4: Semantic roles (SemAF-SR)
- ISO/TS 24617-5:2014 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 5: Discourse structure (SemAF-DS)
- ISO 24617-6:2016 Language resource management – Semantic annotation framework – Part 6: Principles of semantic annotation (SemAF Principles)
- ISO 24617-7:2014 Language resource management – Semantic annotation framework – Part 7: Spatial information (ISOspace)
- ISO 24617-8:2016 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 8: Semantic relations in discourse, core annotation schema (DR-core)
- ISO 24619:2011 Language resource management – Persistent identification and sustainable access (PISA)

- ISO/TS 24620-1:2015 Language resource management – Controlled natural language (CNL) – Part 1: Basic concepts and principles
- ISO 24622-1:2015 Language resource management – Component Metadata Infrastructure (CMDI) – Part 1: The Component Metadata Model
- ISO 24623-1:2018 Language resource management – Corpus query lingua franca (CQLF) – Part 1: Metamodel
- ISO 24624:2016 Language resource management – Transcription of spoken language
- ISO 26162:2012 Systems to manage terminology, knowledge and content – Design, implementation and maintenance of terminology management systems
- ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation
- ISO 30042:2008 Systems to manage terminology, knowledge and content – TermBase eXchange (TBX)

Előkészületben lévő nemzetközi szabványok (kiegészítve 2018-ban)

- ISO/AWI 639-4 Codes for the representation of names of languages – Part 4: General principles of coding of the representation of names of languages and related entities, and application guidelines
- ISO/DIS 1087 Terminology work – Vocabulary
- ISO/AWI 12616-1 Terminology work in support of multilingual communication – Part 1: Fundamentals of translation-oriented terminography 217
- ISO/DIS 12620 Management of terminology resources – Data category specifications
- ISO/DIS 20228-2 Interpreting services – Legal interpreting – Requirements
- ISO/CD 20539 Translation, interpreting and related technology – Vocabulary
- ISO/CD 20771 Legal translation services – Requirements
- ISO/AWI 21998 Medical/healthcare interpreting
- ISO/AWI 21999 Translation quality assurance and assessment – Models and metrics
- ISO/DIS 22259 Conference systems – Equipment – Requirements
- ISO/NP 23155 Interpreting services – Conference interpreting – Requirements and recommendations
- ISO/DIS 24613-1 Language resource management – Lexical markup framework (LMF) – Part 1: Core model
- ISO/CD 24613-2 Language resource management – Lexical markup framework (LMF) – Part 2: Machine Readable Dictionary (MRD) model
- ISO/NP 24613-3 Language resource management – Lexical markup framework (LMF) – Part 3: Etymological Extension
- ISO/NP 24613-4 Language resource management – Lexical markup framework (LMF) – Part 4: TEI serialisation
- ISO/CD 24617-2 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 2: Dialogue acts
- ISO/CD 24617-7 Language resource management – Semantic annotation framework – Part 7: Spatial information (ISOspace)

- ISO/CD 24617-9 Language resource management – Semantic annotation framework – Part 9: Reference (ISORef)
- ISO/DIS 24622-2 Language resource management – Component metadata infrastructure (CMDI) – Part 2: The component metadata specific language
- ISO/CD 26162-1 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 1: Design
- ISO/CD 26162-2 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 2: Software
- ISO/NP 26162-3 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 3: Content
- ISO/DIS 29383 Terminology policies – Development and implementation
- ISO/FDIS 30042 Management of terminology resources – TermBase eXchange (TBX)

L'Harmattan France
5-7 rue de École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 Torino
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Borító: Kőmíves Kristóf
A borítón a Wikimedia Commons szabadon felhasználható fotója szerepel
Csontváry Kosztka Tivadar: Traui tájkép naplemente idején című festményéről.
Tördelés: Kovácsné Daróczi Annamária
Nyomdai munkák: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter

A kötetben szereplő tanulmányok a nyelvstratégia és a terminológiastratégia legfontosabb területeit ölelik fel. A témák a tágabbtól a szűkebb felé tartanak: az általános magyar nyelvstratégiától indulnak és haladnak a szűkebb terminológiastratégia felé, áttekintik az európai szokásokat, szabványokat és irányzatokat, a szomszédos országokban felmerülő, magyar nyelvvel kapcsolatos problémákat és megoldási módjaikat, lehetőségeiket, az online terminológiai adatbázisokat és egy konkrét szaknyelvi terület, az orvosi terminológia kérdéskörét. A záró tanulmányban foglaltuk össze az – álláspontunk szerint – legfontosabb elveket és teendőket a terminológiastratégia területén.

Szintén e kötet teszi közzé magyar nyelven a *Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért* (EAFT 2002), valamint a *Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben* (UNESCO 2005) című dokumentumokat.

A kötet szerzői: B. Papp Eszter, Benő Attila, Bölcskei Andrea, Fóris Ágota, Kuna Ágnes, Lanstyák István, Ludányi Zsófia, Péntek János, Prószéky Gábor, Tamás Dóra Mária, Tolcsvai Nagy Gábor

2790 Ft

ISBN 978-963-414-516-5

9 789634 145165

webshop.harmattan.hu

L'Harmattan